

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

НАВЧАЮЧИСЬ ПЕРЕМАГАЄМО

**ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ВІДБУДОВИ**

*Методичний poradник науковців
Інституту педагогіки НАПН України
до початку нового навчального року*

Київ
2022

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 11 від 15.08.2022 р.)*

Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови / методичний порадник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року : методичні рекомендації / за заг. ред. Олега Топузова, Тетяни Засекіної : Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. - 296 с.

DOI <https://doi.org/10.32405/978-966-983-360-0-2022-70>

ISBN 978-966-983-360-0

У виданні опубліковано методичні рекомендації фахівців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року. Висвітлено орієнтири міжнародних та неурядових організацій щодо забезпечення неперервності освіти в умовах війни, питання організації дистанційного навчання в Україні. Розглянуто інноваційні зміни в організації освітнього процесу у зв'язку із реформою загальної середньої освіти «Нова українська школа» та умовами воєнного стану.

Для педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти.

ISBN 978-966-983-360-0

© Інститут педагогіки НАПН України, 2022

© Видавничий дім «Освіта», 2022

ПЕРЕДМОВА

Ми не знаємо, скільки ще точитиметься війна, але знаємо точно – росія вже цю війну програла. Їй не вдалось здолати українських учителів та учнів. Поки наші діти навчаються, а захисники виборюють свободу на полі бою – в Україні буде велике та світле майбутнє.

Науковці Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України зосереджують власні зусилля на науково-методичній допомозі вчителям у цей складний для нас усіх час.

До початку нового навчального року фахівці Інституту педагогіки НАПН України розробили методичний poradnik «Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови», у якому надали рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах реформування НУШ та воєнного стану.

Тут ви знайдете інформацію про:
організацію навчання в умовах війни, яку здійснюють інші країни;
оновлення програм для 1– та 6–11 класів;
розроблення освітньої програми закладу освіти для адаптаційного циклу;
особливості роботи за комплектом модельних навчальних програм і підручників для 5-х класів від авторів Інституту педагогіки;
особливості оцінювання в 5-х класах;
організацію навчання за дистанційною формою.

Особливої уваги в цьому навчальному році потребує організація освітнього процесу в 5-х класах нової української школи. Уперше програми та підручники були розроблені як складники методичної системи навчання в 5-6 класах, спрямованої на формування цілісності знань та вмінь учнів. Найвиразніша інновація підручників науковців Інституту педагогіки – форма подання матеріалу. Навчальний матеріал не подається в готовому вигляді, не повідомляється. Усвідомлення понять і правил відбувається через виконання досліджень, розв'язування проблем, складання алгоритмів, що підводять учнів до формулювання правил, тлумачення понять. Розроблення підручників саме як складників єдиної дидактичної системи адаптаційного циклу навчання реалізує ще одну основну інновацію нової української школи – освітнє партнерство. Укладання освітньої програми закладу загальної середньої освіти ґрунтується на засадах партнерської взаємодії й передбачає узгодження дій педагогічних працівників у виборі модельних навчальних програм і підручників для їх реалізації.

Тільки освічені – вільні!

Навчаємось – перемагаємо!

Слава Україні!

Олег ТОПУЗОВ, віцепрезидент НАПН України,
директор Інституту педагогіки НАПН України

ЗМІСТ

1. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	6
1.1. Особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану: рекомендації міжнародних організацій О. І. Локшина, О. М. Шпарик).....	6
1.2. Особливості організації дистанційного навчання в умовах воєнного стану (І.А.Твердохліб).....	14
1.3. Організація і проведення уроку дистанційного (змішаного) навчання в умовах війни (Д.О.Пузіков).....	17
2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	22
2.1. Вхідна діагностика навченості учнів 2 – 4 класів як основа планування їхнього навчання у 2022/2023 навчальному році (О.В.Онопрієнко, О.М.Петрук).....	22
2.2. Методичні рекомендації щодо навчання в 2022/2023 навчальному році інтегрованого курсу «Я досліджую світ» 1-4 класи в контексті змін у типовій освітній програмі (Н.М.Бібік, Т.С.Павлова).....	35
3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В 5-Х КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	49
3.1. Розроблення освітньої програми закладу освіти загальної середньої освіти для адаптаційного циклу навчання(О.І.Ляшенко, Т.М.Засєкіна)....	49
3.2. Особливості оцінювання результатів навчання учнів 5 – 6 класів (Ю.О.Жук, А.В.Гривко).....	55
4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ В 5-Х КЛАСАХ	79
4.1. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році(О.М.Горошкіна, Н. Б.Голуб).....	79
4.2. Методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в 5 класі НУШ в 2022/2023 навчальному році (Т.О.Яценко).....	87
4.3. Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу із зарубіжної літератури в 5 класах закладів загальної середньої освіти України в 2022 – 2023 навчальному році (В.В.Снегірьова).....	114
4.4. Методичні рекомендації щодо вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ в 2022/2023 навчальному році (Т.О. Яценко, І. А. Тригуб).....	122
4.5. Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти: основні концепти модельної навчальної програми для 5-9 класів (В.Г.Редько).....	152
4.6. Розвиток критичного мислення учнів 5 класу гімназії на уроках іноземної мови (Т.К.Полонська).....	158
4.7. Організація освітнього процесу з математики в 5-х класах нової української школи (Д. В. Васильєва).....	162

4.8. Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 5 класі новій українській школі (за модельною навчальною програмою з інформатики І.О. Завадського, О.В. Коршунової, В.В. Лапінського) (І. О. Завадський, О. В. Коршунова).....	180
4.9. Методичні рекомендації щодо вивчення інтегрованого курсу «Природничі науки» (Т. М. Засєкіна).....	185
4.10. Методичні рекомендації щодо вивчення інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» за авторською модельною навчальною програмою (Т. В. Коршевнік).....	195
4.11. Методичні рекомендації щодо викладання у 5 класі інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» авторів Н. Гущина, І. Василяшко (Н. В. Гущина, І. П. Василяшко).....	205
4.12. Навчання п'ятикласників інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (О. І. Пометун, Т. О. Ремех, Ю. Б. Малієнко).....	215
4.13. Особливості реалізації навчального предмета "Технології" в адаптаційному циклі базової освіти (за модельною навчальною програмою Д. Кільдерова, Т. Мачачі, В. Юрженка, Д. Луп'яка) (Т. С. Мачача).....	233
4.14. Рекомендації щодо науково-методичного забезпечення навчального предмета «Технології» в новій українській школі (В. І. Туташинський).....	247
4.15. Методичні рекомендації з навчання курсу «Робототехніка» у 5-му класі (І. Сокол).....	259
4.16. «І як хочете, щоб з вами чинили люди, так і ви чиніть з ними...»: методичні рекомендації до роботи з підручником «Етика» (Л. Давидюк, А. Мельник) для 5 класу нової української школи (Л. Давидюк, А. Мельник).....	269
5. ОНОВЛЕНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ 6-11 КЛАСІВ	
5.1. Методичні рекомендації з навчання учнів історії, основ правознавства, громадянської освіти (О. І. Пометун, Т. О. Ремех, Ю. Б. Малієнко).....	282
5.2. Оновлення навчальних програм з географії (Т. Г. Назаренко).....	292

1. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану: рекомендації міжнародних організацій

*О. І. Локшина,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України*

*О. М. Шпарик,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України*

Повномасштабна війна рф проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., зупинила інноваційний розвиток країни, зруйнувала мирне життя громадян, забрала право на якісну освіту у школярів, а у педагогів – можливість викладати в умовах безпеки та гідності. За інформацією Офісу Генерального прокурора України у період з 24 лютого по 18 серпня 2022 р. (без повного врахування з місць активних військових дій) загинула 361 дитина, 714 – отримали поранення різного ступеня важкостіⁱ. За даними МОН України 2300 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 286 з них зруйновано повністюⁱⁱ. Окрім того, за даними ЮНІСЕФ, починаючи з 2014 р., за вісім років агресії рф проти України на українському Донбасі пошкоджено чи зруйновано 750 шкілⁱⁱⁱ.

Війна має жахливі наслідки для освіти. До безпосередніх з них ЮНЕСКО відносить:

– численні загибелі працівників освіти, учнів, студентів та управлінців через вибухи та стрілянину в місцях скупчення великої кількості людей, таких як входи до університетів та шкіл, ігрові майданчики та офіси, або на масштабних заходах, таких як протести чи на транспортних засобах, що перевозять персонал на роботу та з роботи;

– цілеспрямовані вбивства окремих працівників освіти, учнів, студентів та профспілкових працівників з вогнепальної зброї, як правило, у класі чи дорогою на роботу та з роботи;

– знищення навчальних корпусів / інфраструктури шляхом дистанційно вибухів, підпалів, пограбувань;

– незаконне затримання, «зникнення», катування вчителів, науковців та профспілкових діячів;

– викрадення учнів, студентів, викладачів і посадових осіб збройними силами з метою поширення терору, примусового вербування дітей - солдатів, а також викрадення та / або гвалтування школярів та вчителів збройними силами»^{iv}.

Серед довготривалих негативних наслідків ЮНЕСКО, передусім, виокремлює:

- вимушений відтік «мізків» та втрата академічного досвіду через від'їзд освітян, науковців та управлінців;
- труднощі з набором вчителів через незахищеність та міграцію;
- деградація інституцій післядипломної педагогічної освіти та самого процесу підготовки вчителів;
- порушення циклів освіти, що сприяє формуванню покоління неосвічених і розчарованих молодих людей з обмеженим доступом до можливостей працевлаштування;
- погіршення стану соціально-економічних інвестицій через розмивання вартості поточних інвестицій та призупинення нових інвестицій в освітню галузь;
- придушення свободи слова вчителів шляхом загроз профспілковим працівникам, що так само може негативно вплинути на якість освіти;
- зниження якості та актуальності вищої освіти та проведення досліджень, розроблення винаходів, продукування інновацій внаслідок зменшення академічної свободи;
- ідеологічні, культурні та соціальні наслідки заборони та обмеження освіти, особливо для дівчат і маргіналізованих груп населення, що створює соціальну, політичну та економічну ізоляцію та незахищеність;
- проблема формування нових когорт освічених громадян, майбутніх науковців та людських ресурсів для розвитку^v.

До психологічних наслідків відносять:

- ментальні та психічні розлади дітей, які мають такі симптоми посттравматичного стресу як емоційна нестабільність, проблеми зі сном та нічні жахіття, замкнутість та підозрілість, дратівливість, агресивність, тривожне збудження, втрата здатності зосереджуватися, пасивність, депресія, параноя, підвищення ризику суїциду;
- небажання / відмову учнів повертатися до навчання (через пропущені роки навчання учням доводиться повертатися до класу з дітьми молодшого віку, що формує відчуття дорослості та зменшує бажання здобувати освіту; дітям-біженцям потрібен час, щоб адаптуватися до нового середовища, що також зменшує бажання відвідувати школу)^{vi}.

З метою пом'якшення негативних наслідків мілітарних атак міжнародні організації наголошують на важливості неперервності освіти в умовах кризових ситуацій. «Освіта є основоположним елементом розвитку та повної реалізації прав і свобод людини» – наголошується в Декларації про безпеку шкіл, яка є міжурядовим політичним зобов'язанням, що розроблено в рамках ООН задля захисту учнів, студентів, викладачів, шкіл та університетів від наслідків збройних конфліктів. «Освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації; пропонуючи чіткий розклад та стабільність, вона може полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до інших життєво важливих послуг...

Продовження освіти може забезпечити людей життєво важливою інформацією про здоров'я, а також рекомендаціями про конкретні ризики в суспільствах, що знаходяться у стані збройного конфлікту»^{vii}.

Забезпечення навчання в умовах війни є складним завданням як для міністерства освіти, так і безпосередньо для надавачів освітніх послуг.

Практичний посібник [Що можуть зробити школи, щоб захистити себе від нападів та від використання у військових цілях](#) (What Schools Can Do to Protect Education from Attack and Military Use) (2016)^{viii}, що розроблений Глобальною коаліцією на захист навчальних закладів від нападів, містить пропозиції щодо організації освітнього процесу в школах в рамках семи сценаріїв.

У рамках сценарію 1) *Беззбройні заходи фізичного захисту* пропоновані заходи включають:

- залучення незброєної охорони;
- створення комітетів з безпеки;
- спорудження фізичної інфраструктури (наприклад, підземні укриття (бункери) або захисні стіни навколо шкіл);
- забезпечення охоронної присутності та супроводу;
- розселення учителів / учнів;
- навчання та мобілізація громади;
- заходи із захисту від гендерного насильства (наприклад, кодекси поведінки працівників освіти).

У рамках сценарію 2) *Збройні заходи фізичного захисту* пропонується залучати озброєну охорону і патрулі з метою захисту вчителів, учнів і шкільної інфраструктури та для надання школам засобів самозахисту, а також озброєння вчителів.

У рамках сценарію 3) *Переговори як стратегія захисту освітніх установ* акцентується доцільність (у разі неможливості прямих переговорів) залучення третьої сторони (яка користується довірою чи є прийнятною для всіх зацікавлених сторін), або проведення переговорів у формі човникової дипломатії.

У рамках сценарію 4) *Системи раннього попередження / сповіщення*, пропонується інформування у реальному часі про загрози або про фактичні напади на школи. Зокрема, у разі отримання попередження про можливі напади, пропонується тимчасове закриття шкіл, переведення школярів у навчальні заклади в безпечних районах або організація альтернативних способів надання освіти. Для забезпечення комунікації між шкільними адміністраціями, комітетами з безпеки шкіл, родинами, міністерствами та силами безпеки пропонується використовувати текстові повідомлення за допомогою мобільних телефонів, активувати інші механізми реагування.

У рамках сценарію 5) *Альтернативні способи надання освіти* пропонується:

- переміщення місць надання освіти;
- створення шкіл в приміщеннях громад;

– створення тимчасового навчального простору у таборах для внутрішньо переміщених осіб або біженців.

У рамках сценарію 6) *Психосоціальна підтримка* пропонуються такі компоненти психосоціальної підтримки на рівні школи:

– *Тимчасові освітні заходи*, включаючи малювання та ігри, що тимчасово організуються в неформальних навчальних середовищах або в звичайних школах під час конфлікту. Ці заходи допомагають школярам виражати свої емоції та досвід, розвиватися розумово та емоційно, грати і набувати відповідних навичок.

– *Дружні до дитини середовища для навчання*, що є безпечними та гарантують захист учням. Викладачі при цьому застосовують методи навчання, що є інклюзивними, гендерно-чутливими, сприятливими, вільними від принижень та зловживань і такими, що забезпечують активну участь кожного.

– *Системи переадресації*, що спрямовують учнів до спеціалізованих служб психологічної допомоги чи у соціальні служби, мають існувати в школах для того, щоб учні, які намагаються подолати глибокий стрес або травму, отримали належну підтримку, за умов, якщо такі спеціалізовані служби існують.

– *Навчання вчителів та піклувальників*. Тренінги для вчителів та піклувальників з питань надання психосоціальної підтримки ознайомлять їх з видами діяльності (наприклад, малювання, рольові ігри, танці та пісні) та підходами до викладання, що ознайомлюють учнів з різними стратегіями подолання стресу та сприятимуть формуванню стійкості. Вчителі також повинні навчитися різним підходам до психосоціальної підтримки, щоб підтримувати безпечне та сприятливе навчальне середовище. Крім того, вони мають вміти визначати, коли дитину слід направити до спеціаліста у галузі психічного здоров'я.

– *Послуги для жертв гендерного насильства* мають включати першу психологічну допомогу та базові послуги охорони фізичного чи психічного здоров'я, що надаються медичними працівниками; усі ці послуги мають надаватися потерпілим від гендерного насильства.

– *Кодекси поведінки*, що встановлюють правила прийнятної поведінки для вчителів та учнів; вони розробляються та впроваджуються з метою підтримки безпечного, сприятливого та вільного від насильства навчального середовища. Наприклад, вони можуть забороняти вчителям застосовувати тілесні покарання та гендерне насильство, натомість проголошувати принципи дружнього до дитини навчального середовища. Що стосується школярів, то кодекси поведінки можуть розглядати питання емпатії та поваги до ровесників, а також переслідувань та бійок.

– *Засоби допомоги вчителям*, які можуть включати:

- забезпечення отримання вчителями регулярних компенсацій та доступу до гуманітарної підтримки (у т.ч. психосоціальної);
- організацію перерв у роботі протягом дня;

➤ заохочення до проведення періодичних педагогічних рад, а також проведення навчань за місцем роботи щодо методів викладання та підходів психосоціальної підтримки;

➤ забезпечення педагогів (особливо жінок) надійним і безпечним транспортом для трансферу до школи та додому.

У рамках сценарію 7) *Комплексні загальношкільні плани безпеки та захисту* пропонується впроваджувати комплексні плани безпеки та захисту на рівні школи, часто за підтримки міністерств та міжнародних організацій. Такі плани містять комплекс заходів, як-от захист, усунення наслідків та дії у відповідь. У стратегічний, комплексний підхід до планування безпеки та захисту можна інкорпорувати чимало компонентів кожного з шести заходів, описаних у цьому документі.

Вирішальним фактором визначено тісну співпрацю всіх учасників навчального процесу.

Директор школи. Директори тісно співпрацюють з працівниками закладу, учнями, комітетом з управління та місцевими органами освіти стосовно розробки та впровадження комплексних загальношкільних планів безпеки і захисту та низки інших заходів.

Вчителі. Вчителі беруть активну участь у різних заходах на рівні школи: організація патрулів, інструктаж школярів стосовно евакуації та засобів безпеки, переговори з представниками збройних угруповань про уникнення використання або нападів на школи, моніторинг та інформування про напади на школи, а також забезпечення функціонування систем раннього попередження / сповіщення (інформування батьків та учнів про небезпечні ситуації).

Комітети з управління школою. Такі комітети у складі директора, вчителів, батьків та лідерів громад (причому деякі з них були створені саме з метою захисту закладу від нападів) займаються питаннями впровадження засобів фізичного захисту (наприклад, спорудженням захисних стін навколо школи, залученням озброєних або неозброєних охоронців тощо), організації шкільних патрулів, а також розробкою та впровадженням комплексних шкільних планів безпеки і захисту. Такі структури на рівні школи координують свої зусилля з національними міністерствами чи їх місцевими структурами або працюють самостійно.

Батьки. І матері, і батьки дітей відіграють активну роль у якості членів шкільних комітетів, допомагаючи реалізувати цілу низку заходів, як-от гарантування безпечних подорожей вчителів і дітей до та зі школи, організація психосоціальної підтримки та забезпечення роботи систем раннього попередження / сповіщення – як в рамках комплексних шкільних планів безпеки і захисту, так і в якості окремих складових.

Учні. Школярі долучаються до заходів із захисту освітніх установ у якості інструкторів “рівний рівному” з питань безпеки, першої допомоги та психосоціальної підтримки. В деяких країнах школярі виступали волонтерами для мобілізації громад та заохочення повернення учнів до шкіл, або ставали активними членами шкільних комітетів з управління.

Загальні рекомендації для шкільних адміністрацій, керівників закладів освіти

Планування комплексної загальношкільної безпеки і захисту

- Спільно зі шкільним комітетом з управління та місцевими органами освіти розробити комплексний план безпеки і захисту відповідно до місцевих потреб.
- Спланувати участь вчителів (жінок і чоловіків) у тренінгах та в подальшому навчати інших вчителів, батьків та членів громади брати на себе лідерські функції у виконанні плану реагування на надзвичайні ситуації. Обрати вчителів (жінок і чоловіків), які зможуть ефективно реагувати в умовах надзвичайних ситуацій.
- Якщо це можливо і доцільно, використовувати сучасні технології (мобільні телефони, електронна пошта, Skype тощо) у реалізації та моніторингу загальношкільних заходів безпеки та захисту, системи раннього попередження та дистанційного навчання.
- Спланувати альтернативні способи надання освіти та безперервності навчання, наприклад, шляхом створення шкіл у громадах чи організації дистанційного навчання, щоб забезпечити продовження та доступ до освіти.
- Визначити потреби зміцнення шкільної інфраструктури (наприклад, спорудження захисних стін навколо школи) для стримування атак. Якщо ресурсів недостатньо, звернутися за допомогою до місцевих органів освіти, місцевих представників / НУО і агенцій ООН, а також до інших джерел.
- Продумати заходи для гарантування безпечної подорожі учнів (студентів) та викладачів до та з навчального закладу, а також засоби фізичного захисту шкільних приміщень.

Лідерська роль

- Стати лідером в питаннях розробки та впровадження заходів на рівні школи, залучаючи членів громади, органи освіти та інші зацікавлені сторони.
- Координувати питання розробки та впровадження заходів на рівні школи з батьками, місцевими релігійними та громадськими лідерами, громадськими організаціями, місцевими органами освіти, міжнародними НУО та іншими дотичними організаціями. Крім того, якщо це доцільно, залучати ресурси (наприклад фінансові та технічні) окремих осіб та організацій на запровадження нових чи посилення існуючих заходів.

Аналіз ризиків

- Перед розробкою та впровадженням заходів на рівні школи здійснити аналіз ризиків. Аналіз ризиків має виявити потенційні загрози для школи, учнів, вчителів і членів громади, та визначити ймовірність нападу. Аналіз ризиків також має включати оцінку уразливості шкільної інфраструктури, оцінку та картування маршрутів і шляхів евакуації, а також визначати шляхи пом'якшення (усунення) ризиків та чинників уразливості.
- Використати отримані висновки аналізу ризиків для обґрунтування розробки і впровадження шкільних заходів безпеки та захисту.

Залучення громади та комітетів з управління школою

– Звертатися за підтримкою до громадських організацій та шкільних комітетів з управління для розробки захисних заходів на рівні школи та документування впливу програми.

– Створити комітет з безпеки школи чи працювати в межах існуючої шкільної або громадської структури (наприклад, асоціації / комітету батьків і вчителів) для активізації участі громади в розробці та впровадженні заходів на рівні школи або комплексних загальношкільних планів безпеки та захисту.

– Розглянути можливість залучення релігійних чи громадських лідерів в органи шкільного врядування (якщо це доцільно); створити чи зміцнювати підтримку освіти всередині громади.

– Забезпечити участь усієї громади (включаючи жінок та дівчаток) в процесах розробки та впровадження заходів на рівні школи.

– Забезпечити участь матерів, батьків та інших піклувальників у процесах розробки та впровадження заходів на рівні школи або комплексних загальношкільних планів безпеки та захисту, а також пропонувати батькам (чи іншим родичам) участь в навчанні з надання першої допомоги, функціонування систем раннього попередження і надання психосоціальної підтримки.

– Прийти до консенсусного рішення або на основі інших колективних, інклюзивних демократичних процесів для підтримки незалежної ролі шкільного комітету з управління, вживати заходів, щоб ухвалені рішення відображали розмаїття поглядів і переконань членів громади.

Ресурси

– Де це доцільно, залучати ресурси (фінансові та технічні) місцевих органів освіти / НУО, організацій системи ООН та інших джерел для зміцнення захисних заходів.

Адвокація

– Пропагувати і підтримувати в межах закону національну політику, що захищає освітні установи від нападів.

– Використовувати докази і свідчення про напади, що уже відбулися, щоб продемонструвати ризики для шкільної спільноти та вимагати захисту.

На жаль, війна спричиняє комплексну кризу системи освіти. Нові реалії в Україні обумовлюють необхідність пошуку альтернативних форматів її організації. Тому, напрацьовані міжнародними організаціями рекомендації, що ґрунтуються на узагальненні ефективних практик багатьох країн, є актуальними для дослідження, поширення та адаптації до національної специфіки^{ix}.

Засадничим принципом міжнародної спільноти щодо організації освіти в умовах війни є безпека життя, а визначальною ідеєю – безперервність освіти. Важливо, щоб учасники освітнього процесу мали можливість підтримувати та розвивати навички, перебуваючи поза звичним освітнім середовищем.

Міжнародні організації наголошують на пріоритетності цілісної стратегії функціонування освіти та плану заходів з її реалізації в умовах воєнного стану. Не

менш важливим є співпраця інституцій освіти, влади, громад, батьків зі створення безпечних просторів для навчання, спілкування та розвитку учнів.

Реальними агентами організації освіти на місцях є заклади освіти та вчителі. Саме на них покладається місія організації навчального процесу у відповідності до кожної конкретної ситуації.

Світовий досвід засвідчує, що лише синергія усіх зацікавлених сторін забезпечує надання безпечної та безперервної освіти в умовах війни.

¹ Ювенальні прокурори: 361 дитина загинула внаслідок збройної агресії РФ в Україні. *Офіс Генпрокурора України* : веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 10.08.2022).

¹ Освіта під загрозою. *Міністерство освіти і науки України* : веб-сайт. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 10.08.2022).

¹ Statement by GCPEA Executive Director, Diya Nijhowne, on Attacks on Education in Ukraine. *Global Coalition to Protect Education from Attack (GCPEA)* : веб-сайт. URL: <https://protectingeducation.org/news/statement-by-gcpea-executive-director-diya-nijhowne-on-attacks-on-education-in-ukraine/> (дата звернення: 10.08.2022).

¹ O'Malley V. Education under attack, 2007: a global study on targeted political and military violence against education staff, students, teachers, union and government officials, and institutions. UNESCO, 2007. 67 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186303> (дата звернення: 10.08.2022).

¹ O'Malley V. Education under attack, 2010: a global study on targeted political and military violence against education staff, students, teachers, union and government officials, aid workers and institutions. UNESCO, 2010. 243 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186809> (дата звернення: 10.08.2022).

¹ Cano A.F., Cervantes-Duarte L. Impact of Armed Conflicts on Education and Educational Agents: A Multivocal Review. *Revista Electrónica Educare*. 2016). *Bun. 20. №3*. С. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.15359/ree.20-3.12>

Декларація про безпеку шкіл. Осло, 2015. 2 p. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf (дата звернення: 10.08.2022).

¹ Декларація про безпеку шкіл. Осло, 2015. 2 p. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf (дата звернення: 10.08.2022).

¹ Що можуть зробити школи, щоб захистити себе від нападів та від використання у військових цілях. *Global Coalition to Protect Education from Attack (GCPEA)* : веб-сайт. URL: http://protectingeducation.org/wp-content/uploads/what_schools_ukr.pdf (дата звернення: 10.08.2022).

¹ Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти : оглядове видання / Олена Локшина, Оксана Глушко, Аліна Джурило, Світлана Кравченко, Оксана Максименко, Ніна Нікольська, Оксана Шпарик ; за заг. ред. Олега Топузова, Олени Локшиної ; Нац. акад. пед. наук, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2022. 66 с. DOI <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55>

1.2. Особливості організації дистанційного навчання в умовах воєнного стану

*І. А. Твердохліб,
кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу математичної та інформатичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

В системі освіти Україні наразі дистанційна вища і середня освіта в повному обсязі не реалізовані, оскільки відсутня нормативно-правова база для повноцінного впровадження дистанційного навчання. Відповідно не існує і єдиного підходу щодо моделі впровадження та методики організації такого навчання, зокрема, закріплених на законодавчому рівнях. При цьому вагомим поштовхом до активізації пошуку шляхів впровадження технологій змішаного (а подекуди і чистого дистанційного) навчання та його активного використання в Україні стали карантинні та обмежувальні заходи, спрямовані на боротьбу із світовою пандемією 2020 року.

У зв'язку з військовою агресією росії проти України новий 2022-2023 навчальний рік почнеться в змішаному форматі з активним використанням технологій дистанційного навчання. З одного боку відновлення занять в школах, навіть в дистанційному форматі, є вкрай необхідним для продовження отримання учнями знань, «відволікання» їх від подій, що відбуваються довкола та сприяння їх емоційної та психічної стабільності, а з іншого боку, відновлення навчального процесу в школі ставить перед батьками та вчителями ряд запитань, пов'язаних з вибором одного з можливих дистанційних засобів отримання шкільної освіти, організації доступу до мережі Інтернет, чи, зрештою, простого пошуку комп'ютера, планшета чи телефона для підключення до онлайн уроків.

Для ефективного забезпечення організації дистанційного навчання потрібне апаратне (персональні, комп'ютери, планшети, смартфони, мережеве обладнання та ін.) та програмне (перш за все операційна система, програмне забезпечення для організації відеоконференцій, системи керування навчальними матеріалами, онлайн-дошки тощо) забезпечення. В таблиці 1 наведено усереднені характеристики сучасних гаджетів для успішної організації дистанційного навчання.

Таблиця 1. Основні технічні характеристики сучасних гаджетів

<i>Гаджет</i> <i>Параметр</i>	<i>Офісний персональний комп'ютер</i>	<i>Офісний ноутбук</i>	<i>Планшет (бюджетний)</i>	<i>Смартфон (бюджетний)</i>
Тактова частота процесора	3,1 – 4,1 ГГц	1,1 – 2 ГГц	1,8 – 2,9 ГГц	1,8 – 2,4 ГГц
Кількість ядер ЦП	2 (4) ядра	2 ядра	8	8
Обсяг ОЗП	4 – 8 Гб	4 – 6 Гб	2 – 4 Гб	2 – 4 Гб
Постійна пам'ять	1 Тб HDD або 256 Гб SSD	1 Тб HDD або 128-256 Гб SSD	32 – 64 Гб + карта пам'яті	32 – 64 Гб + карта пам'яті

Діагональ дисплею	19” – 21”	14,1” – 15,6”	8,7” – 11”	6” – 6,5”
Засоби підключення до Інтернету	Lan, Wi-Fi	Lan, Wi-Fi	Wi-Fi, 3G / 4G	Wi-Fi, 3G / 4G
Додаткове обладнання для проведення відеоконференцій	Web-camera (навушники з мікрофоном)	Не потрібне	Не потрібне	Не потрібне

Як видно з таблиці, сучасні мобільні телефони і планшети мають технічні характеристики, що не поступаються настільним комп’ютерам та ноутбукам, а в деяких випадках навіть кращі за них. У зв’язку з цим *батьки повинні в разі відсутності стаціонарного комп’ютера чи ноутбука, по можливості, забезпечувати дітей власними телефонами* (і не треба забувати про те, що досить великий відсоток дітей має власні смартфони) для організації дистанційного навчання.

У разі відсутності виділеної лінії, альтернативним способом доступу до глобальної мережі може бути доступ через мобільний Інтернет. Наразі «реальна» швидкість доступу до Інтернету в мережах стільникового зв’язку України сягає до 50 Мбіт/с (залежно від місця розташування та оператора). З досвіду організації дистанційного навчання, можна зробити висновок про те, що навіть швидкості мобільного інтернету в 3–6 Мбіт/с достатньо для якісного підключення до онлайн уроку, наприклад, в Zoom. Тому, за відсутності виділеної лінії чи покриття мережі Wi-Fi, враховуючи досить велику швидкість мобільного Інтернету (навіть при використанні технології 3G), *до онлайн уроків можливо під’єднатися з телефону або ж використати його в якості «точки доступу» і підключити до створеної мережі ноутбук чи планшет.*

Для ефективно організації дистанційного навчання потрібні системи організації відеоконференцій, системи управління навчальними матеріалами, онлайн дошки та інші цифрові освітні ресурси. Так, для участі у відеоконференції необхідно мати комп’ютер, відеокамеру, мікрофон та колонки або ж ноутбук, смартфон чи планшет, які вже мають вбудовані засоби аудіо та відео зв’язку. *В якості системи організації відеоконференцій в більшості українських вчителів є досвід використання Zoom (<https://zoom.us/>) та GoogleMeet (<https://meet.google.com/#>).* Проте, можна також використовувати сервіси Cisco Webex meeting, Microsoft Teams, Big Blue Button (інтегрується в Moodle), Google Hangouts, ooVoo, Skype, WhatsApp Messenger тощо. Використання даних систем дає змогу проводити в режимі реального часу онлайн уроки, де учні можуть висловлювати свої думки, ставити запитання вчителю, брати участь в дискусії. Щодо використання тих чи інших засобів відеоконференцій в мережі Інтернет впродовж останні двох років була опублікована велика кількість матеріалів (навчальні відео на YouTube, в соціальних мережах, оглядові та методичні статті).

При організації дистанційного онлайн навчання дітей в школі, безперечно, виникає необхідність у використанні системи управління навчальними матеріалами (LMS/LCMS-системи) для забезпечення можливості доступу учнів до навчальних матеріалів (презентацій лекцій, підручників, завдань для домашнього виконання, цікавих відео чи аудіо матеріалів). До таких систем можна віднести Canvas,

ClassDoJo, Google Classroom, Human, ILIAS, iSpring, Joomla LMS, Learner Nation, Moodle, NEO LMS, Oracle та багато інших. Якщо брати до уваги українських вчителів, то вони в останні роки активно користувалися такими платформами як Google Classroom та ClassDojo. Водночас варто зазначити, що використання таких LMS як Moodle, Joomla LMS, ILIAS та інших подібних не є виправданим наразі, оскільки потребує налаштування на боці сервера і передбачає, хоч і нетривале, але навчання учнів та вчителів щодо їх використання. *В сучасних умовах радимо користуватися сервісом Google Classroom (<https://classroom.google.com/>), оскільки він досить зручний та «відомий» багатьом вчителям і учням ще за часів пандемії.*

Одним із важливих аспектів навчального процесу є організація проектної чи групової діяльності з метою проведення «мозкового штурму», узагальнення чи систематизації знань, виконання навчальних проектів чи групових лабораторних робіт. В цьому випадку в нагоді можуть стати інтерактивні онлайн дошки – хмаро-орієнтоване програмне забезпечення, призначене для візуально привабливого подання матеріалу уроку, розміщення дидактичних засобів навчання, організації спільної роботи вчителя та учнів в режимі реального часу. Серед усього різноманіття онлайн дошок варто виокремити такі як Jamboard, Conceptboard, CoSketch, Draw Note, Educreations, IDroo, Miro, Padlet, Twiddla, WBO та ін.

Окремого підходу щодо організації навчання потребує проведення онлайн уроків з таких предметів як математика (алгебра та геометрія) та фізика, де вчителю недостатньо просто демонструвати презентацію і розповідати учням новий навчальний матеріал. *При вивченні «точних» предметів важливим є процес розв'язання задач, вправ чи демонстрація доведення певних математичних чи фізичних тверджень.* Тут варто відмітити можливість використання в режимі реального часу деяких онлайн дошок (Miro – <https://miro.com/>, Padlet – <https://uk.padlet.com/>, Twiddla – <https://www.twiddla.com/>), де передбачена можливість одночасної роботи вчителя та учня на ній.

Особливе місце в сучасному навчальному процесі займають комп'ютерно-орієнтовані системи навчання – педагогічні засоби навчального призначення, онлайн бібліотеки (*шкільні підручники можна завантажити на сайті Інституту модернізації змісту освіти в категорії «Підручники» – <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>*), платформи з масовими відкритими онлайн курсами, різноманітні навчальні YouTube канали і освітні платформи та багато інших цифрових освітніх ресурсів. В цих умовах використання цифрових освітніх середовищ надає учням унікальні можливості набуття знань не тільки під керівництвом учителя, а й самостійно – за власними потребами та уподобаннями.

Наразі існує досить велика кількість засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують зручний, різноманітний та швидкий доступ до великої кількості освітніх ресурсів, а використання технологій організації відеоконференцій, чатів, систем організації дистанційного навчання дають змогу учням отримувати доступ до онлайн освіти з будь якого місця в Україні чи світі лише за наявності доступу до мережі Інтернет і хоча б мобільного телефону.

1.3. Організація і проведення уроку дистанційного (змішаного) навчання в умовах війни

*Д.О. Пузіков,
кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
інновацій та стратегій розвитку освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Здійснення освітнього процесу в умовах війни, забезпечення його неперервності та стабільності, продуктивна реалізація цілей і завдань здобуття українським учнівством повної загальної середньої освіти в 2022/2023 навчальному році, це найважливіший внесок учительства в перемогу над ворогом. Якісна освіта – це запорука конкурентоспроможності особистості в сучасному світі, фундамент досягнення життєвого успіху, кращого майбутнього людини, майбутнього нації. Саме тому московити прагнуть зруйнувати, дезорганізувати систему освіти України, нищать школи та інші заклади освіти, переслідують педагогічних працівників на тимчасово окупованих територіях. Вони хочуть позбавити нас майбутнього, позбавити можливості здобувати освіту на рідній українській землі, рідною українською мовою. Змусити українських дітей і молодь виїхати з України для того, щоб вчитися в інших країнах, іншими європейськими мовами. Тобто вигнати українців з рідної землі. Саме тому організація і здійснення освітнього процесу у вітчизняних закладах освіти є важливим проявом боротьби з агресором, активної протидії його планам загарбання України, знищення українців як нації.

Здійснення освітнього процесу в умовах війни поставить перед українським учительством низку важливих завдань. Головним серед них є підготовка вчительки/вчителя до проведення офлайн/онлайн уроку в укритті (під час повітряної тривоги). Зауважимо, що реалізація цього завдання сприятиме подоланню українським учительством багатьох освітніх шаблонів, «успадкованих» ним ще від радянської школи, як-от: тяжіння до вербального, переважно пояснювально-ілюстративного й репродуктивного навчання, традиційних методів навчання і виховання, віри у «непохитність» класно-урочної системи, невимогливість до рівня діджиталізації освітньо-розвивального середовища тощо.

У процесі підготовки до уроку *вчительству доцільно проаналізувати й переосмислити, по-новому (з урахуванням воєнного стану, зумовленого агресією росії проти України, специфіки дистанційного (змішаного) навчання) сформулювати його освітню, виховну й розвивальну мету.* На жаль, посилення значущості освітньої функції дистанційного (змішаного) навчання, що відбувається під впливом низки об'єктивних і суб'єктивних чинників може супроводжуватися послабленням його виховної і розвивальної функцій. Аби запобігти цьому, учительство має дуже чітко формулювати для себе, вихованню яких якостей учениць/учнів буде присвячено урок, який внесок у, насамперед, національно-патріотичне й громадянське виховання учнівства буде зроблено на ньому, які

розумові якості дітей розвиватимуться. Таке ціле покладання дасть змогу відібрати навчальний матеріал уроку, який не лише уможливить реалізацію вимог навчальної програми конкретного предмета (курсу), але й матиме необхідний виховний і розвивальний потенціал, сприятиме вибору вчительством оптимальних методів і форм роботи, ефективного програмного забезпечення та інформаційних ресурсів.

Організація дистанційного (змішаного) навчання в умовах воєнного стану ставить перед учительством дуже непросте завдання визначення конкретного змісту й обсягу навчального матеріалу, що розглядатиметься на уроці. Зазначимо, що в цьому процесі вчительство має враховувати дві важливі обставини. По-перше, вимоги навчальної (модульної навчальної) програми предмета (курсу), які необхідно виконати. Як правило, обсяг навчального матеріалу, поданого в підручниках, методичних посібниках (друкованих планах-конспектах занять інших вчителів), заздалегідь розроблених планах-конспектах уроків самої вчительки/вчителя є дещо ширшим за ці вимоги. Тому **вчительству доцільно ще раз ретельно ознайомитися саме з нормативними вимогами навчальної (модельної навчальної) програми, прочитати й проаналізувати відповідний складник цього директивного документа в процесі підготовки до уроку.** Перелік чинних навчальних програм предметів (курсів) подано на сайті Міністерства освіти і науки України за посиланням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>. Це дасть змогу правомірно (не порушуючи вимог навчальної (модельної навчальної) програми, на яких, зокрема, ґрунтуються завдання зовнішнього незалежного оцінювання) й доцільно розвантажити, скоротити обсяг навчального матеріалу уроку (**зазначимо, саме уроку, а не навчальної програми!**). Необхідність цього розвантаження зумовлена другою важливою обставиною; тим, що вагома частина учнівства перебуває в стані психологічного стресу, що викликаний війною росії проти України, перебуванням багатьох дітей у зоні бойових дій, тимчасової окупації, під ракетно-бомбовими ударами агресора, у населених пунктах України, в яких щоденно звучать сигнали повітряної тривоги. Різка й вимушена зміна місця перебування, утрата звичного середовища, спричинена евакуацією в інший населений пункт України, за кордон може також стати чинником психологічного напруження в дитини. У цій ситуації продовження навчання в дистанційному режимі, освітня взаємодія зі знайомими представниками вчительства й учнівства є позитивним психологічним чинником, однак якщо така взаємодія не призводить до перенапруження, виснаження ослабленої стресом нервової системи дитини. **Тому вчительству доцільно закладати й реалізовувати на уроці лише найважливіші теоретичні положення й ідеї, вивчення яких безпосередньо передбачено навчальною програмою, надавати належної уваги практичному матеріалу, що сприяє розкриттю й засвоєнню цих положень, однак не зловживати фактажем (відбирати найяскравіші й найцікавіші факти й приклади), ширше застосовувати відеоматеріали.**

На превеликий жаль, не всі учениці/учні мають стабільне й швидке інтернет-з'єднання, можуть користуватися інтернетом у безпечних умовах. Для того, щоб ці

представники учнівства мали змогу дистанційно навчатися, **учительству необхідно створювати опорні конспекти уроків, які можна відобразити у вигляді текстового файлу (повідомлення), файлу презентації.** Другий варіант відображення опорного конспекту є доцільнішим, оскільки презентацію уроку можна використати в процесі проведення навчального заняття. Однак необхідно враховувати, що файл презентації є більшим за обсягом, тому остаточний вибір (лише презентація, текстовий документ і презентація) залежить від можливостей і запитів учнівства. У структурі опорного конспекту дистанційного заняття доцільно передбачити кілька складників, а саме: мотиваційний (який саме навчальний матеріал, для чого і чому вивчатимемо на уроці), актуалізаційний (актуалізація попереднього навчального матеріалу, котру можна поєднати з перевіркою домашнього завдання), інформаційний (викладення навчального матеріалу уроку), реалізаційно-контрольний (завдання на закріплення і застосування навчального матеріалу уроку, завдання практичного/тестового контролю), підсумковий (стисле викладення висновків і підсумків за навчальним матеріалом уроку), домашнє завдання. Зрозуміло, що структура конкретного опорного конспекту з певного навчального предмета (курсу), розробленого окремим представником учительства може й повинна відрізнятися від наведеної схеми. **Опорний конспект уроку можна розмістити в текстових повідомленнях і файлах у месенджерах Telegram, Viber тощо, файлі на Google-диску, до якого учнівство матиме доступ, у завданнях для класу у вебсервісі Google Classroom тощо. Завдяки цьому до навчального матеріалу уроку (отже, до процесу дистанційного навчання) отримують доступ представники учнівства, які не мають стабільного інтернет-з'єднання (наприклад, перебувають у гірських або невеликих населених пунктах), тимчасово приступили до навчання в школах в інших містах і селах України, за кордоном.** Детальніше про опорний конспект уроку можна дізнатися з публікації автора в електронній бібліотеці за посиланням <https://lib.iitta.gov.ua/731385/>.

У процесі перевірки наявності учениць/учнів на дистанційному уроці, учительству необхідно дізнатися про безпечність умов, в яких перебувають діти, наявність у них доступу до засобів навчання (насамперед, підручників), про їхній настрій. У разі оголошення повітряної тривоги необхідно наполегливо рекомендувати перейти до укриття.

Однак категорично не рекомендується цікавитися конкретним місцем перебування учня (наприклад, у певному місті або селищі, у селі в родичів тощо), оскільки надання ним такої інформації може поставити під загрозу як його безпеку, так і безпеку його рідних. Більшість учительства користується для здійснення дистанційного навчання власною інформаційною технікою, інтернет-мережею мобільних операторів або локальних провайдерів. Тому не можна з упевненістю гарантувати повну безпечність інтернет-з'єднання, неможливість несанкціонованого доступу до нього, відсутність шкідливого (потенційно небезпечного) програмного забезпечення на інформаційних пристроях педагогічних працівників, яким може скористатися ворог. Інформація про місце

перебування учениць/учнів, інших членів їхніх сімей може становити неабиякий інтерес для російських агресорів, якщо батьки/близькі родичі дитини захищають Україну, є державними службовцями або представниками органів місцевого самоврядування, працівниками воєнних підприємств тощо. В українських мас-медіа почастишали повідомлення про спроби здійснення спецслужбами росії психологічного тиску на Захисників України через членів їхніх сімей, зокрема тих, які були захоплені окупантами, стали заручниками. Із цих же причин **учительству категорично не рекомендується ініціювати/підтримувати обговорення з дітьми питань про мобілізацію або службу їхніх батьків/близьких родичів, їхні воєнні, правоохоронні або трудові досягнення, навіть якби учительству й учнівству дуже хотілося б поділитися цією інформацією з патріотичних міркувань.**

Так само **неприпустимо обговорювати з учнівством дії, розташування й переміщення підрозділів Збройних Сил України (за виключенням офіційної інформації, яку надає Генеральний штаб України), дії нашої протиповітряної оборони, конкретні місця збиття ворожих ракет, місця попадання ракет, бомб і снарядів, а також наявність/відсутність спричинених ними руйнувань.**

Для деяких представників учнівства можуть знадобитися електронні версії підручників. У цьому випадку **необхідну навчальну літературу рекомендовано скачати (просити скачати учнівство) на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», яка доступна за посиланням <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>.**

Представникам учительства рекомендовано скачувати, ознайомлюватися й застосовувати сучасні науково-методичні, навчальні й навчально-методичні розробки з різних освітніх галузей/навчальних предметів (курсів) з електронної бібліотеки Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України за посиланням <https://lib.iitta.gov.ua/>, електронної бібліотеки Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України за посиланням <https://undip.org.ua/library/>, на яких вони розміщені у вільному доступі.

Організація й проведення дистанційного (змішаного) навчання є величезною можливістю для вчительства розвивати свою професійну інформаційну компетентність, поглиблювати комп'ютерну грамотність та ІТ-навички, удосконалювати володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, освітніми інтернет-ресурсами й сервісами. Результативність та ефективність організації та здійснення вчительством дистанційного навчання багато в чому залежить від оволодіння ним освітніми інтернет-ресурсами й сервісами, які дають чудову змогу модернізувати методи й прийоми навчання, його організаційні форми на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Адже недоцільно намагатися здійснювати дистанційне навчання виключно за допомогою давніх, переважно вербальних методів навчання.

Особливим і важливим завданням організації уроку дистанційного (змішаного) навчання в умовах воєнного стану є організація контролю й оцінювання навчальних досягнень учнівства. Зазначимо, що **для здійснення контролю й оцінювання навчальних досягнень варто застосовувати сучасні інтернет-ресурси, вебсервіси.** Для здійснення тестового контролю можна застосувати, наприклад, відомі багатьом учителям Google Форми, тестові розробки на освітніх порталах (автор декілька років застосовує тестові завдання, створені ним за допомогою освітнього порталу «На урок», на цей інтернет-ресурс можна перейти за посиланням <https://naurok.com.ua/test>).

2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

2.1. Вхідна діагностика навченості учнів 2 – 4 класів як основа планування їхнього навчання у 2022/2023 навчальному році

О. В. Онопрієнко,

*завідувач відділу початкової освіти імені
О.Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН
України, доктор педагогічних наук, старший
науковий співробітник*

О. М. Петрук,

*провідний науковий співробітник відділу початкової
освіти імені О.Я. Савченко Інституту педагогіки
НАПН України, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник*

Початок 2022/2023 навчального року для нашої освіти особливий: діти продовжуватимуть системне шкільне навчання після вимушеного переривання звичного перебігу освітнього процесу, викликаного спершу тривалими карантинами, потім – військовою агресією російської держави на території України.

Співробітниками відділів початкової освіти імені О.Я. Савченко та порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України попередньо було проведено дослідження особливостей організації навчання у початковій школі країни в умовах військового стану. Його результати засвідчили, що ця організація була неоднорідною, вона здебільшого залежала від ступеню ураження території. Ця відмінність вплинула на формат навчання; охоплення учнів, які могли продовжити навчання; доступ учнів та вчителів до технічних та навчально-методичних засобів навчання. Складні обставини, безумовно, не сприяли якісному освітньому процесу, отже, негативно позначилися на навчальних досягненнях учнів, на їхньому психоемоційному стані, в цілому, на розвитку. Як наслідок, ми одержали доволі строкату картину, що відображає міру опрацювання з учнями навчального матеріалу та рівень його засвоєння.

У ході дослідження на основі вивчення думки вчителів було встановлено таке: 32 % із них вважають, що їхні учні цілком засвоїли запланований навчальний матеріал; 62,5 % – переконані, що їхні учні засвоїли навчальний матеріал частково; учні решти опитаних учителів не змогли повноцінно завершити навчальний рік у наслідок окупації ворогом місцевості проживання.

З огляду на зазначені обставини виникає потреба в перші тижні навчального року діагностувати стан засвоєння учнями 2, 3 і 4-го класів навчального матеріалу попереднього класу – відповідно 1, 2 і 3-го. Це дозволить з'ясувати навченість

учнів – залишкові результати попереднього навчання й основа для формування майбутніх навчальних досягнень, а також допоможе визначити оптимальні умови для планування й організації подальшого освітнього процесу.

Діагностування навченості учнів на початку навчального року може здійснюватися за допомогою різних методів і засобів. У чинних реаліях рекомендуємо використати метод вивчення продуктів навчальної діяльності, які можуть засвідчити учні під час виконання письмових, графічних, творчих робіт, нотаток про спостереження і враження тощо. Вони допоможуть зібрати необхідні відомості про досягнутий на попередньому етапі навчання рівень залишкових результатів, тобто той обсяг змісту освіти, який прогнозовано мав увійти до навчального досвіду учнів після вивчення попереднього блоку, і буде достатнім для опрацювання наступного навчального блоку. Окрім того для з'ясування залишкових результатів можна протягом перших двох тижнів навчання пропонувати учням діагностувальні завдання з української мови та читання, математики, курсу «Я досліджую світ», які гармонійно вплітаються в систему навчальних завдань уроку й укладені на суттєвому для подальшого навчання матеріалі.

До суттєвих(визначальних для наступного етапу) результатів навчання з **української мови та читання** належать пріоритетні для розвитку учнів засоби різних видів мовленнєвої діяльності, окреслені нормативними документами (Державним стандартом, типовими освітніми програмами тощо). Саме тому діагностику націлюють передусім на виявлення рівня сформованості умінь з різних видів мовленнєвої діяльності, заразом ураховуючи логічну послідовність, лексичну і граматичну правильність мовленнєвих висловлювань учнів, які є показниками практичного застосування опанованих знань із мовної теорії.

Покажемо ці результати в таблиці 1.

Таблиця 1.

Суттєві результати навчання української мови, що підлягають освоєнню учнями в початковій школі

<i>Клас</i>	<i>Результати навчання</i>
1	Аудіативні вміння. Навички використання формул мовленнєвого етикету в ситуаціях навчального і побутового спілкування. Відтворення діалогів, ініціювання та підтримування діалогів на теми, які викликають інтерес. Переказування прослуханого, прочитаного короткого тексту, створення висловлення за наведеним початком, малюнком тощо. Читання цілими словами, читання складами окремих слів ускладненої структури. Уміння аналізувати та інтерпретувати зміст тексту.

	<p>Списування з друкованого і рукописного тексту, записування під диктування та самостійно складених речень.</p> <p>Правильна вимова звуків, правильне наголошування загальноновживаних слів.</p> <p>Уживання великої літери, позначення на письмі м'якості приголосних звуків у межах вимог програми.</p> <p>Розрізнення близьких і протилежних за значенням слів, багатозначних слів, групування лексики.</p> <p>Розрізнення слів – назв предметів, ознак, дій, дослідження і конструювання речень</p>
2	<p>Аудіативні вміння (на матеріалі прослуханих текстів, реплік співрозмовника, інструкцій, завдань).</p> <p>Ініціювання та підтримування діалогів на теми, які викликають зацікавленість.</p> <p>Читання цілими словами, плавно, свідомо, правильно інтонуючи речення.</p> <p>Уміння аналізувати та інтерпретувати зміст тексту.</p> <p>Уміння працювати з дитячою книжкою.</p> <p>Дотримання культури оформлення письмових робіт, записування віршових строф і слів у колонку, запис в таблицю.</p> <p>Створення коротких висловлювань, записок, листів, вітальних листівок, медіапродуктів тощо.</p> <p>Висловлення власного ставлення з приводу прослуханих, переглянутих, прочитаних текстів, створення висловлень за ілюстраціями, спостереженнями, переказування.</p> <p>Навички користування алфавітом.</p> <p>Орфоепічні навички.</p> <p>Орфографічні навички у межах вимог програми.</p> <p>Розпізнавання, добір, доречне вживання слів різних лексичних груп у висловленнях.</p> <p>Розрізнення частин мови, утворення словосполучень, дослідження і конструювання речень та текстів</p>
3	<p>Аудіативні вміння (на матеріалі навчальних інструкцій, настанов, прослуханих монологічних і діалогічних висловлень).</p> <p>Ініціювання та підтримування діалогів на теми, пов'язані з важливими життєвими ситуаціями, аргументування власних думок.</p> <p>Створення усних і писемних висловлень (розповідь, опис, міркування, есе) самостійно та з опорою на дидактичні матеріали; письмове переказування тексту розповідного змісту.</p> <p>Навички різних видів читання (аналітичне, вибіркоче, переглядове).</p> <p>Навичка письма у графічній сітці в одну лінію.</p> <p>Навички користування алфавітом під час роботи з навчальними словниками.</p>

	<p>Орфоепічні навички. Орфографічні навички у межах вимог програми. Розпізнавання, добір, доречне вживання слів різних лексичних груп у висловленнях. Розрізнення частин мови та їх граматичних категорій, змінювання частин мови, встановлення граматичного зв'язку між словами у словосполученнях і реченнях та ін.</p>
4	<p>Аудіативні вміння. Участь у дискусії, наведення доказів, висловлення власного ставлення до думок інших співрозмовників. Створення усних і писемних висловлень (розповідь, опис, міркування, есе), створення коротких письмових повідомлень (оголошення, запрошення, афіша тощо); різні види письмового переказування текстів. Навички різних видів читання (аналітичне, вибіркове, переглядове). Орфоепічні навички. Орфографічні навички у межах вимог програми. Розпізнавання, добір, доречне вживання слів різних лексичних груп у висловленнях. Граматичні навички у межах вимог програми. Уміння редагувати, навички розрізнення текстів різних стилів і жанрів.</p>

Дослідження навченості учнів з **математики** вдовольняється переважно базовим змістом, пов'язаним із функціональними знаннями, вміннями та навичками, які мали б увійти до навчального досвіду учнів на попередньому етапі навчання. Завдання можуть охоплювати результативні компоненти змістових ліній курсу, як-то: знання з нумерації чисел, обчислювальні навички, уміння розв'язувати задачі, уміння вимірювати величини, уміння розв'язувати рівняння, практичні уміння роботи з даними тощо. Це має бути той обсяг змісту навчання, який остаточно формується в попередній рік вивчення предмета й активно використовується для подальшого розвитку математичної діяльності.

Покажемо суттєві результати навчання математики в таблиці 2.

Таблиця 2.

Суттєві результати навчання математики, що підлягають освоєнню учнями в початковій школі

<i>Клас</i>	<i>Результати навчання</i>
1	<p>Навички додавання й віднімання чисел у межах 10. Уміння читати і записувати числа в межах 100. Уміння порівнювати числа у межах 100.</p>

	<p>Уміння виконувати додавання і віднімання на основі нумерації чисел у межах 100.</p> <p>Уміння розв'язувати прості задачі на знаходження суми, різниці двох чисел; збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, різницеве порівняння</p>
2	<p>Навички додавання й віднімання чисел у межах 100.</p> <p>Розуміння сутності дій множення і ділення.</p> <p>Уміння розв'язувати прості задачі на знаходження невідомого доданка, невідомого зменшуваного, невідомого від'ємника, суми трьох доданків, третього числа за сумою двох даних чисел.</p> <p>Розуміння поняття складеної задачі.</p> <p>Уміння вимірювати довжини предметів.</p> <p>Уміння виділяти дані в таблицях, на рисунках, схемах, уміння вносити дані до таблиць</p>
3	<p>Навички табличного множення та ділення.</p> <p>Навички усного й письмового додавання і віднімання чисел у межах 1000.</p> <p>Навички позатабличного множення і ділення чисел у межах тисячі.</p> <p>Уміння розв'язувати прості рівняння.</p> <p>Уміння розв'язувати прості задачі на конкретний зміст множення та ділення, кратне порівняння, на збільшення або зменшення числа у кілька разів; на знаходження частини від числа та числа за величиною його частини.</p> <p>Уміння розв'язувати складені задачі вивчених видів на дві-три дії.</p> <p>Уміння обчислювати периметр прямокутника</p>
4	<p>Навички письмового додавання й віднімання багатоцифрових чисел.</p> <p>Навички письмового множення та ділення багатоцифрового числа на одноцифрове і двоцифрове числа.</p> <p>Уміння розв'язувати задачі на знаходження дроби від числа та числа за значенням його дроби.</p> <p>Уміння розв'язувати рівняння з однією змінною.</p> <p>Уміння обчислювати площу прямокутника.</p> <p>Уміння розв'язувати прості задачі на встановлення залежності між швидкістю, часом і відстанню при рівномірному прямолінійному русі.</p> <p>Уміння розв'язувати складені задачі вивчених видів (у тому числі типові).</p>

Орієнтирами освітніх результатів засвоєння змісту інтегрованого курсу «**Я досліджую світ**» є нормативні вимоги з освітніх галузей, які увійшли до інтегрованого курсу. Діагностувальні завдання передбачають використання різних видів вправ, практичних робіт та завдань дослідницького спрямування, які дозволять виявити очікувані результати навчання, що будуть присутніми для подальшого засвоєння змісту освіти.

Покажемо суттєві результати навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в таблиці 3.

Таблиця 3.

Суттєві результати навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що підлягають освоєнню учнями в початковій школі

<i>Клас</i>	<i>Результати навчання</i>
1	<p>Знання свого імені, прізвища, домашньої адреси. Володіння основними правилами шкільного розпорядку, поведінки на вулиці та в громадських місцях. Знання найхарактерніших ознак пір року своєї місцевості, правил поведінки в природі. Навички особистої гігієни та самообслуговування. Уміння обирати в довкіллі об'єкти, цікаві для дослідження. Уміння групувати об'єкти дослідження. Уміння досліджувати об'єкти природи. Уміння вживати слова етикету (вітання, прохання, прощання, звертання, подяки, вибачення)</p>
2	<p>Навички співжиття і співпраці. Уміння вживати слова чемності. Знання моральних норм і стандартів поведінки в суспільстві. Знання причини зміни пір року, явищ у неживій та живій природі в різні пори року, назв місяців, правил поведінки в природі. Знання державних символів України. Уміння вимірювати температуру повітря, води. Уміння спостерігати за об'єктами природи; визначати істотні ознаки на основі проведених досліджень. Уміння встановлювати найпростіші взаємозв'язки в неживій і живій природі. Уміння досліджувати об'єкти природи. Уміння визначати можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці</p>
3	<p>Знання про різноманітність, властивості тіл, речовин та явищ природи (листопад, туман, вітер, світанок, зміна пір року, відліт/приліт птахів тощо). Навички планування робочого часу; взаємодії та співпраці з іншими. Навички використовувати обладнання для дослідження об'єктів природи. Уміння дотримуватися правил поведінки під час шкільних і громадських заходів, в природному середовищі. Уміння розпізнавати тіла неживої і живої природи; тіла, створені людиною. Уміння відповідати на запитання.</p>

	<p>Уміння виконувати самостійно, у парі, в групі дослідження об'єкта природи за планом або інструкцією.</p> <p>Уміння порівнювати, класифікувати за певними ознаками рослини і тварин своєї місцевості, тіла неживої природи.</p> <p>Уміння визначати необхідні умови для життя людини.</p> <p>Уміння ощадливо використовувати ресурси</p>
4	<p>Розуміння змісту основних символів держави; змісту народних символів.</p> <p>Знання правил гостинності.</p> <p>Навички фіксації зміни елементів погоди (температури повітря, вітру, хмарності, опадів).</p> <p>Навички орієнтування на місцевості за допомогою компасу, Сонця і місцевих ознак.</p> <p>Уміння визначати сторони горизонту по компасу.</p> <p>Уміння складати план приміщення / території.</p> <p>Уміння працювати з фізичними картами півкуль, світу, України.</p> <p>Уміння розпізнавати називати рослини, тварин, гриби своєї місцевості, моделювати зв'язки між ними.</p> <p>Уміння охарактеризувати природну зону України за планом; назвати кілька видів корисних копалин; мешканців природного угруповання, встановити їхні зв'язки між собою і неживою природою.</p> <p>Уміння складати ланцюги живлення.</p> <p>Уміння аналізувати та оцінювати свій внесок у збереження довкілля; ситуації повсякденного життя, пов'язаних з використанням води, електроенергії, тепла, зменшення кількості побутового сміття (відходів).</p> <p>Уміння виявляти факти забруднення довкілля, визначати способи зменшення негативного впливу людини на природу.</p>

Кожен зазначений результат навчання може бути предметом діагностування. Водночас рекомендуємо організувати цей процес з огляду на доцільність для конкретного класу або навіть для окремих дітей. Зважаючи на об'єктивні особливості та умови навчання процедуру діагностування можна варіювати. Наприклад, вводити його в уроки повторення на початку навчального року; використовувати перед вивченням певного розділу або великого блоку тем навчального курсу; реалізовувати шляхом окремих завдань на етапах актуалізації навчального досвіду на вступних уроках до нових розділів (тем) тощо.

Кожен результат навчання є предметом діагностування й забезпечується різнорівневими завданнями. Їх розробляють, орієнтуючись на результат, який мали засвідчувати діти на різних етапах формування попереднього навчального року. Ці завдання повинні містити спонукання до діяльності, що відрізнятиметься складністю розумових дій, а саме:

- завдання на упізнавання, ідентифікацію навчального змісту, просте його відтворення по пам'яті чи за наданим зразком;
- завдання на застосування знань або способів дій у типових ситуаціях;
- завдання на відтворення відомого шляху міркування або застосування засвоєного способу дії у ситуації, яка дещо відрізняється від типової;
- завдання на творче застосування навчального досвіду в ситуаціях, наближених до життєвого контексту, для виконання яких потрібно самостійно відшукати шлях розв'язання проблеми, дібрати доступну інформацію і пристосувати її до наданої умови, поєднати й доцільно використати елементи знання чи вміння з інших тем, оцінити об'єкт чи явище.

Подібна диференціація завдань дозволить у ході діагностування встановити, якому етапу досягнення навчальної мети відповідає залишковий результат навчання; на якому етапі дитина виявила утруднення, нерозуміння.

Докладніше про технологію створення діагностувальних завдань можна довідатись у виданні:

Онопрієнко Оксана. Нова українська школа: інноваційна система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Харків, 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729723/>

Наведемо приклади діагностувальних завдань з читання для 3-го класу, що дозволяють виявити сформованість умінь пояснювати зміст прочитаного, побаченого, почутого (рис. 1 – 4).

1 У змаганнях буває так, що хтось перемагає, а хтось програє. Прочитай висловлювання дітей після змагань. 😊 😊 😐 😞

Дякуємо за гру! Ви — сильні суперники.

Слабаки! Мало каші з'їли.

Ваша команда така слабка. Ми вас одним пальцем перемогли.

Змагатися з вами було цікаво. Бажаємо вам виграти наступного разу!

Познач, які з фраз підтримують суперників (+), а які — принижують (–)? Якими з фраз ти скористаєшся при нагоді? Поясни чому.

Рис. 1. Завдання на ідентифікацію навчального змісту.

2 Прочитай текст.

«Солодкі» слова — які вони?

Це можуть бути лагідні, ніжні, приємні слова, які говорять тому, кого дуже люблять. Чи часто ти промовляєш лагідні слова до своєї матері, бабусі або сестрички? Заплющ на мить очі й подумай, що ти скажеш їм сьогодні, прийшовши додому. Бабуся промовляє до свого онучка «мій солоденький!», тому що любить його, а зовсім не тому, що малюк насправді солодкий.

(З журналу «Джміль»)

До кого говорять лагідні, «солодкі» слова? Чи звертаються з такими словами до тебе?

Рис. 2. Завдання на виявлення розуміння змісту.

3 Прочитай текст.

Добре здоров'я — це коли людина відчуває в собі сили, бадьора та активна. Як же нам сприяти тому, щоб мати відмінне здоров'я? Для цього потрібно розвивати корисні звички й дотримуватися певних правил. Наприклад, переїдати або бути голодним — шкідлива звичка. А споживати їжу вчасно та в міру — корисна звичка. Спати мало або занадто довго — шкідлива звичка. А спати в міру — корисна. Тривалий час сидіти біля телевізора або комп'ютера — шкідлива звичка. Робити зарядку, займатися спортом та перебувати на свіжому повітрі — корисно.

(Із книжки «Людина. Родина. Світ»)

Якими заняттями корисно наповнити свій день? Яких звичок варто позбутися?

Рис. 3. Завдання на відтворення відомого шляху міркування.

4 Прочитай текст.

Телевізор — гарна річ. Він і мультфільми покаже, і новини, і моду. Існують чудові програми про тварин і далекі країни.

Але буває так, що, мріючи про мандри, ти кожную вільну годину дивишся телевизор і уявляєш себе мандрівником. Так спливає час.

Знайди в себе сили відірватися від телевизора та зробити щось справжнє. Хоч би собаку вивести на прогулянку, а ще краще — умовити тата та маму поїхати до річки, до лісу, відпочити від телевизора. А телевизор нехай собі відпочиває від вас.

З якими думками, висловленими в тексті, ти погоджуєшся? Які справи можна зробити замість перегляду телепередач?

Рис. 4. Завдання на побудову власного міркування.

Покажемо приклади різнорівневих завдань з української мови для 4-го класу, що дозволяють дослідити вміння розрізняти числівники (рис. 5).

1 Познач правильне продовження речення.

Числівник — це ...

- цифра
- частина слова
- частина мови

2 Прочитай речення. Підкресли числівники.

Одна голова добре, а дві краще.

Семеро одного не ждуть.

За двома зайцями не ганяйся, жодного не впіймаєш.

3 Познач речення, у якому числівник відповідає на запитання *скільки?*

- Перший ворог ледаря — робота.
- У нього сім п'ятниць на тиждень.
- Я навчаюся в третьому класі.

4 Прочитай ребуси — запиши слова.

7я _____

ві3ло _____

мі100 _____

г1а _____

40а _____

пі2л _____

Рис. 5. Діагностувальні різнорівневі завдання за темою «Числівник».

Розглянемо комплекс завдань із математики, які доцільно пропонувати учням на початку навчального року в 4-му класі для визначення залишкових результатів, пов'язаних з умінням розв'язувати рівняння з однією змінною.

Перше завдання розраховане на розпізнавання учнями рівнянь з-поміж інших математичних записів (рис. 6). Якщо дитина зупиниться на виконанні лише цього завдання, то необхідно цю тему опрацювати заново.

1 Обведи записи, які є рівняннями.

$12 : 4 = 3$	$14 - a = 2$	$5 + 29 = 29 + 5$
$c : 8 = 10$	$72 < 100$	$11 + k = 11$
$30 : p > 2$	$3 \cdot 31$	$9 : x = 1$

Рис. 6. Завдання на упізнавання математичного поняття.

Друге завдання передбачатиме розв'язування простого рівняння, правильне виконання якого засвідчить уміння застосовувати відомий алгоритм міркування (рис. 7). Якщо дитина не зможе виконувати складніші завдання, то це означатиме, що вона зупинилася на репродуктивному рівні відтворення навчального матеріалу, а якість його опанування не можна вважати надійною. Необхідно певний час приділити розв'язуванню простих рівнянь із покроковим коментуванням кожної навчальної дії та з обов'язковим поясненням зв'язків між компонентами та результатами арифметичних дій.

2 Розв'яжи рівняння.

$9 + x = 15$	$c : 3 = 10$	$18 : y = 2$
Відповідь: $x = \begin{array}{ c c c } \hline & & \\ \hline \end{array}$	Відповідь: $c = \begin{array}{ c c c } \hline & & \\ \hline \end{array}$	Відповідь: $y = \begin{array}{ c c c } \hline & & \\ \hline \end{array}$

Рис. 7. Завдання на застосування способу дії у типовій ситуації.

Третє завдання має незначні зміни в умові, однак його складність не виходить за межі звичних навчальних вправ (рис. 8). Правильне виконання подібного завдання свідчитиме про усвідомлене засвоєння навчального матеріалу, достатньо сформоване для 4-го класу орієнтування в темі.

3 Обери серед записів рівняння. Розв'яжи їх.

$x : 6 = 5$	$40 + x < 71$	$92 - 28$	$a \cdot 3 = 15$
-------------	---------------	-----------	------------------

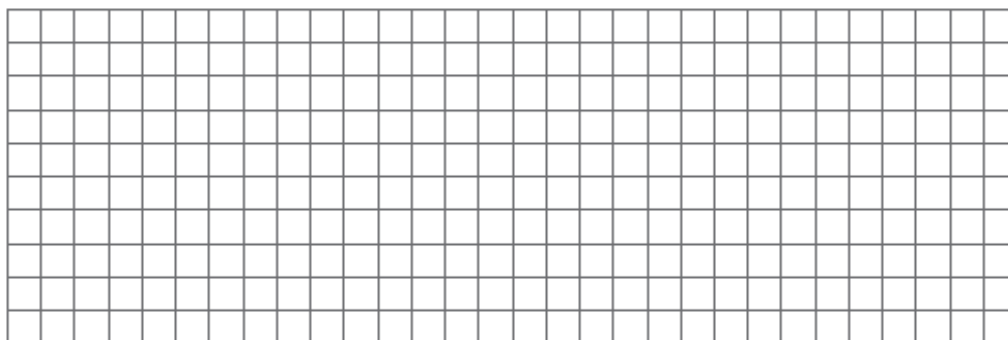

Рис. 8. Завдання на застосування способу дії у частково зміненій ситуації.

Четверте завдання належить до питань, які в 3-му класі розглядалися побіжно й на рівні ускладнених математичних вправ, які пропонувалися учням для виконання за бажанням (рис. 9). Це завдання творчого (продуктивного) рівня, і його успішне виконання дозволить виявити учнів, котрі готові навчатися з орієнтуванням на завищені вимоги. Такі діти потребуватимуть побудови індивідуального маршруту розвитку їхніх пізнавальних можливостей, розроблення комплексу ускладнених завдань.

4 Склади за рівнянням $25 - x = 10$ задачу про цукерки. Запиши її.

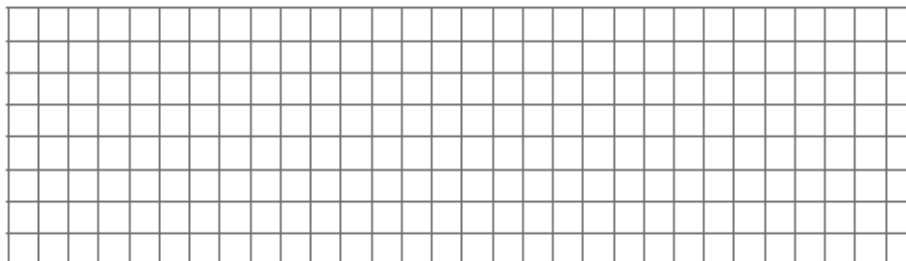

Рис. 9. Завдання, що потребує самостійного пошуку шляху розв'язання навчальної проблеми.

Системою завдань, що забезпечать діагностування суттєвих для року навчання стартових залишкових результатів, можна скористатися за такими виданнями:

- Онопрієнко О., Петрук О., Андрусенко І. Організація освітнього процесу в початковій школі. Діагностування навченості учнів початкової школи. 2 клас. Харків: Ранок, 2020.
- Онопрієнко О., Петрук О., Андрусенко І. Організація освітнього процесу в початковій школі. Діагностування навченості учнів початкової школи. 3 клас. Харків: Ранок, 2020.
- Онопрієнко О., Петрук О., Андрусенко І. Організація освітнього процесу в початковій школі. Діагностування навченості учнів початкової школи. 4 клас. Харків: Ранок, 2020.

Фрагменти посібників розміщені в Електронній бібліотеці НАПН України за такими посиланнями:

- 2 клас. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/722211/>
- 3 клас. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/722212/>
- 4 клас. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/722213/>

Зауважимо, що для вхідного діагностування не важливо з'ясувати чітку відповідність навченості критеріям оцінювання навчальних досягнень, які ранжуються за незначними нюансами. Для такого роду дослідження достатньо обмежитись двома полюсами, що показують готовність або неготовність дітей до подальшого опанування навчального матеріалу, характерного для року навчання. На основі аналізу результатів виконаних учнями діагностувальних завдань потрібно зробити висновки для подальшого планування освітньої діяльності, визначити напрями взаємодії з учнями та їхніми батьками.

Спосіб діагностування залишкових результатів навчання вчитель обирає самостійно з урахуванням навчальних можливостей учнів класу (з урахуванням результатів спостереження й оцінювання у минулому навчальному році), дидактичної доцільності навчального завдання та інформативності результатів його виконання для побудови розгортання програмового змісту з урахуванням готовності учнів опрацювати його.

Привертаємо увагу, що результати діагностування призначаються для використання вчителем під час планування своєї діяльності, вони не підлягають оприлюдненню поза межами класу.

2.2. Методичні рекомендації щодо навчання в 2022/2023 навчальному році інтегрованого курсу «Я досліджую світ» 1-4 класи в контексті змін у типовій освітній програмі

Н. М. Бібік,

головний науковий співробітник

відділу початкової освіти ім. О.Я.

Савченко Інституту педагогіки НАПН України,

доктор педагогічних наук, професор,

Т. С. Павлова,

науковий співробітник

відділу початкової освіти ім. О.Я. Савченко

Інституту педагогіки НАПН України

У 2022/2023 р.р. молодші школярі навчатимуться за підручниками, уже апробованими в попередні роки. У сучасному варіанті навчально-методичного супроводу – в державних стандартах початкової освіти, відповідних програмах і підручниках відбулось упорядкування і раціональний розподіл тижневого навантаження, предметна узгодженість по горизонталі у межах одного класу і по вертикалі – між освітніми ланками з опорою на досягнення дошкільного періоду; приведення у відповідність цілей освіти з вимогами до оцінювання результатів; узгодження вимірювальних методик з реальними можливостями учнів у співвіднесенні з часом, який виділяється на вивчення відповідного змісту. Однак, виклики сьогодення диктують необхідність внесення корективів у ці нормативні документи. Зазначимо, що учитель, керуючись Законом України про загальну середню освіту (стаття 11), може розробляти авторські освітні програми.

Тому актуальним в цій ситуації будуть пропозиції щодо змін до типових освітніх і навчальних програм для 1-2 і 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, що зумовлені оголошенням воєнного стану в Україні. Такий проєкт змін до програми НУШ-1 з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (за посиланням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>) запропоновано у такому варіанті:

- уточнено наповнення змістових ліній питаннями здорової і безпечної поведінки учнів в умовах цивільного захисту;
- доповнено актуальною тематикою щодо навичок взаємодопомоги людей в кризових ситуаціях; застосування інформації про безпеку в різних життєвих ситуаціях;
- конкретизовано завдання формування здорової і безпечної поведінки учнів в кризових умовах, а саме: уміння розпізнавати ситуації, які становлять загрозу для власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших;
- розширено практичний блок застосування норм і правил безпечної поведінки, зокрема: під час оголошення/відбою повітряної тривоги; способи повідомлення про виявлені підозрілі предмети; адекватне реагування на

застережувальні написи; застосування навичок гігієни в умовах карантинних обмежень;

- деталізовано інформацію про зв'язки між людьми в суспільстві; до кого звертатись в небезпечних ситуаціях;
- обґрунтовано безпекові характеристики змісту щодо моделей поведінки в довкіллі; участі у справах громади, спрямованих на цивільний захист населення;
- узгоджено і доповнено практичними завданнями щодо застосування інформації в реальному житті;
- доповнено актуальною тематикою соціального характеру (участь у благодійних заходах, взаємодія людей і країн в кризових ситуаціях).

Конкретизуємо сутність змін у порівняльній таблиці чинного змісту і запропонованого для змін:

Чинний зміст програми	Запропонований варіант зміни	Обґрунтування
<p>С. 37-38 Пояснювальна записка Метою навчальної програми «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.</p>	<p>Метою навчальної програми «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, безпеку життєдіяльності, ціннісні орієнтації в різних сферах соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.</p>	<p>У меті зазначено безпекові аспекти</p>
<p>С. 38 Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: - створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості.</p>	<p>Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: - створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості; - формування моделей здорової і безпечної поведінки; - уміння розпізнавати ситуації, які становлять загрозу для власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших; аналізувати та</p>	<p>Конкретизовано завдання реалізації мети з погляду безпекових характеристик</p>

	<i>оцінювати фактори ризикованої поведінки в докільля, роз'яснювати можливі наслідки недотримання правил безпечного поводження в кризових умовах сьогодення.</i>	
С. 38 Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих вище галузей в їх інтегрованій суті, а саме: «Людина» (пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка);	Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих вище галузей в їх інтегрованій суті, а саме: «Людина» (пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка в умовах цивільного захисту);	Уточнено наповнення змістових ліній питаннями здорової і безпечної поведінки учнів в умовах цивільного захисту; доповнено актуальною тематикою щодо навичок взаємодопомоги людей в кризових ситуаціях; застосування інформації про безпеку в різних життєвих ситуаціях
«Людина серед людей» (стандарти поведінки в сім'ї, в суспільстві; моральні норми; навички співжиття і співпраці);	«Людина серед людей» (стандарти поведінки в сім'ї, в суспільстві; моральні норми; навички співжиття і співпраці; волонтерська діяльність як спосіб вияву безкорисливої допомоги іншим);	
«Людина в суспільстві» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення);	«Людина в суспільстві» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Оцінювання загроз для себе і інших. Пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення);	
«Людина і світ» (толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв);	«Людина і світ» (толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв; участь у добродійній діяльності на користь інших; взаємодопомога і підтримка народів у кризових ситуаціях)	
1-й клас		
С. 39 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина описує можливі ризики для	описує можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; вибирає безпечні місця для гри, прогулянки, вигулу тварин тощо;	Доповнено практичним застосуванням моделей безпечної поведінки в дома,

життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці		у школі, в довкіллі
<p>С. 39 Зміст навчання. Людина Людина – частина природи і суспільства. Пізнання себе, своїх можливостей; місце проживання, безпечна поведінка вдома і на вулиці.</p>	<p>Людина – частина природи і суспільства. Пізнання себе, своїх можливостей; місце проживання, безпечна поведінка вдома і на вулиці. <i>Розпізнавання застережних знаків, сигналів (типу «Прохід заборонено», «Повітряна тривога», «Обережно: міни» тощо; поведінка під час виявлення незнайомих предметів.</i></p>	
<p>С. 40 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина серед людей Сім'я, школа. Поведінка в сім'ї, школі, громадських місцях. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці Стандарти поведінки в суспільстві. Поведінка в громадських місцях (транспорті, на вулиці, в храмі, в театрі, в бібліотеці). Моральні якості (доброзичливість, правдомовність, щирість, подільчивість). Спостереження в довкіллі. Організація досліджень. Розв'язання ситуацій морального вибору.</p>	<p>Сім'я, школа. Поведінка в сім'ї, школі, громадських місцях. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці; <i>участь у благодійних заходах школи, громади.</i> Стандарти поведінки в суспільстві. Поведінка в громадських місцях (транспорті, на вулиці, в храмі, в театрі, в бібліотеці). Моральні якості (доброзичливість, правдомовність, щирість, подільчивість). Спостереження в довкіллі. Організація досліджень. Розв'язання ситуацій морального вибору.</p>	<p>Уточнено зміст щодо навичок співжиття і співпраці участю в благодійних заходах</p>
<p>С. 40 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина серед людей виявляє зв'язки між людьми в суспільстві (хто про кого дбає, значення праці людей для добробуту країни</p>	<p>виявляє зв'язки між людьми в суспільстві (хто про кого дбає; <i>хто кого захищає, до кого звертатися в небезпечних ситуаціях;</i> значення праці людей для добробуту країни;</p>	<p>Конкретизовано інформацію про зв'язки між людьми в суспільстві; до кого звертатись в небезпечних</p>
<p>С. 40 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина серед людей орієнтується у найближчому просторі</p>	<p>орієнтується у найближчому просторі; <i>визначає небезпечні ситуації, об'єкти і людей, які можуть становити загрозу</i></p>	<p>ситуаціях; брати участь у справах громади, спрямованих на цивільний захист</p>
<p>С. 40 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина серед людей</p>	<p>долучається до корисних справ громади, <i>спрямованих на цивільний захист</i></p>	

долучається до корисних справ громади		
С. 41 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина і природа дотримується правил поведінки в природі, та пояснює їх іншим	дотримується правил поведінки в природі, <i>усвідомлює можливу небезпеку від незнайомих об'єктів, пояснює іншим як діяти в небезпечній ситуації, до кого звертатися за допомогою;</i>	Розширено безпекові характеристики змісту щодо поведінки в природі
С. 41 Зміст навчання. Людина і природа Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини. Охорона і збереження природи.	Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини. Охорона і збереження природи. Правила поведінки в ситуаціях загрози для життя.	
2-й клас		
С. 41 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина розпізнає та описує небезпеку вдома або в школі	розпізнає та описує небезпеку вдома, в школі, <i>в довкіллі</i>	Доповнено ситуаціями поведінки в довкіллі
С. 41 Зміст навчання. Людина серед людей Стандарти поведінки в суспільстві. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці.	Стандарти поведінки в суспільстві. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці. Участь у благодійних заходах.	Доповнено актуальною тематикою соціального характеру
С. 42 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина в суспільстві розпитує і збирає інформацію про свій край і державу, історичні події, відомих осіб	розпитує і збирає інформацію про свій край і державу, історичні події, відомих осіб, захисників і захисниць Вітчизни	Доповнено актуальною тематикою соціального характеру
С. 42 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина і світ на конкретних прикладах доводить важливість взаємозв'язків і взаємодії між країнами	на конкретних прикладах доводить важливість взаємозв'язків і взаємодії між країнами в кризових ситуаціях	Розширено інформацію про взаємодію країн в кризових ситуаціях
С. 42 Зміст навчання. Людина і світ Толерантне ставлення до різноманітності культур, звичаїв. Внесок українців у світові досягнення. Історичні події. Видатні історичні постаті. Розв'язання ситуацій	Толерантне ставлення до різноманітності культур, звичаїв. Внесок українців у світові досягнення. Історичні події. Видатні історичні постаті. Розв'язання ситуацій морального вибору. Приклади допомоги	Доповнено актуальною інформацією, що стосується викликів сьогодення

морального вибору.	<i>постраждалим від воєнних дій.</i>	
3-й клас		
<p>С. 51 Пояснювальна записка Метою навчальної програми «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.</p>	<p>Метою навчальної програми «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, безпеку життєдіяльності, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.</p>	<p>У меті зазначено безпекові аспекти</p>
<p>С. 51-52 Пояснювальна записка Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: - створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості.</p>	<p>Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: - створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості; - формування моделей здорової і безпечної поведінки; - уміння розпізнавати ситуації, які становлять загрозу для власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших; аналізувати та оцінювати фактори ризикованої поведінки в довкілля, роз'яснювати можливі наслідки недотримання правил безпечного поводження в кризових умовах сьогодення.</p>	<p>Конкретизовано завдання реалізації мети з погляду безпекових характеристик</p>
<p>С. 52 Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих</p>	<p>Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих вище галузей в їх інтегрованих</p>	<p>Уточнено наповнення змістових ліній питаннями здорової і безпечної</p>

вище галузей в їх інтегрованій суті, а саме: «Людина» (людина – частина природи і суспільства, пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка);	суті, а саме: «Людина» (людина – частина природи і суспільства, пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка в умовах цивільного захисту)	поведінки учнів в умовах цивільного захисту; доповнено актуальною тематикою щодо навичок взаємодопомоги людей в кризових ситуаціях; застосування інформації про безпеку в різних життєвих ситуаціях
«Людина серед людей» (соціальні ролі (школяр, член сім'ї і громади), стандарти поведінки в сім'ї, в школі, в громадських місцях; моральні норми; навички співжиття і співпраці, соціальні зв'язки між людьми у процесі виконання соціальних ролей);	«Людина серед людей» (соціальні ролі (школяр, член сім'ї і громади), стандарти поведінки в сім'ї, в школі, в громадських місцях; моральні норми; навички співжиття і співпраці, соціальні зв'язки між людьми у процесі виконання соціальних ролей; волонтерська діяльність як спосіб вияву безкорисливої допомоги іншим)	
«Людина в суспільстві» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства і громадянина України. Пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення);	«Людина в суспільстві» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства і громадянина України. Оцінювання загроз для себе і інших. Пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення)	
«Людина і світ» (Земля – спільний дім для всіх людей; толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв; залежність стану довкілля від поведінки всіх людей);	«Людина і світ» (Земля – спільний дім для всіх людей; толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв; залежність стану довкілля від поведінки всіх людей; участь у добродійній діяльності на користь інших; взаємодопомога і підтримка народів у кризових ситуаціях)	
С. 54 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина серед людей	пояснює можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; вибирає безпечні місця для гри, прогулянки, вигулу тварин тощо;	Доповнено практичним застосуванням моделей безпечної поведінки в дома, у школі, в довкіллі
С. 54. Зміст навчання. Людина серед людей.	Небезпечні ситуації в школі, вдома, на вулиці під час	

<p>Небезпечні ситуації в школі, вдома, на вулиці.</p>	<p>навчання, гри, <i>дозвілля</i>. <i>Розпізнавання і реагування на застережливі знаки, сигнали (типу «Прохід заборонено», «Повітряна тривога», «Обережно: міни» тощо; поведінка під час виявлення незнайомих предметів.</i></p>	
<p>С. 54 Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління).• Моделювання способів поведінки чуйного ставлення до старших та інших членів сім'ї. • Моделювання способів вирішення конфліктних ситуацій (з опорою на літературні твори, ситуації реального життя)</p>	<p>Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління). • Моделювання способів поведінки у ставленні до старших та інших членів сім'ї. • Моделювання способів вирішення конфліктних ситуацій (ситуації реального життя) <i>Моделювання поведінки під час виявлення вибухонебезпечних предметів; оголошення повітряної тривоги.</i></p>	<p>Узгоджено і доповнено практичними завданнями застосування інформації в реальному житті</p>
<p>С. 55 Практичні роботи • Обговорення правил поведінки, прийнятих у класі, школі, місцевій громаді. • Моделювання (інсценізація) поведінки у громадських місцях (з опорою на літературні твори, ситуації реального життя).</p>	<p><i>Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління).</i>• Обговорення правил поведінки, прийнятих у класі, школі, місцевій громаді. • Моделювання (інсценізація) поведінки у громадських місцях(ситуації реального життя).</p>	
<p>С. 55 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина в суспільстві виявляє патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави традицій і звичаїв твого краю</p>	<p>виявляє патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави, <i>захисників і захисниць Вітчизни</i>, традицій і звичаїв <i>свого</i> краю</p>	<p>Приведено у відповідність до викликів сьогодення</p>
<p>С. 55 Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління).• Створення альбому, портфолію або облаштування тематичної виставки «Ми – громадяни України» (зображення символів, листівки, світлини). •</p>	<p>Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління). • Створення альбому, портфолію або облаштування тематичної виставки «Ми – громадяни України» (зображення символів, листівки, світлини).</p>	<p>Конкретизовано ситуації застосування інформації в життєвому досвіді</p>

<p>Розв'язання прогностичних задач «Що буде, якщо ... » (ситуації правопорушень)</p>	<p>• Розв'язання прогностичних задач «Що буде, якщо ... » (ситуації вибору поведінки в умовах небезпеки: - поведінка під час оголошення/відбою повітряної тривоги; - способи повідомлення про виявлені підозрілі предмети; - адекватне реагування на застережувальні написи)</p>	
<p>С. 55 Зміст навчання. Людина у суспільстві Людина – частина суспільства. Сім'я, дитячий колектив, друзі. Залежність людей один від одного. Взаємодопомога</p>	<p>Людина – частина суспільства. Сім'я, дитячий колектив, друзі. Залежність людей один від одного. Взаємодопомога. Благодійність і волонтерство як вияв взаємодопомоги.</p>	<p>Уточнено зміст щодо навичок співжиття і співпраці участю в благодійних заходах</p>
<p>С. 55 Зміст навчання. Людина і світ. Співробітництво країн у питанні збереження природи, обміну культурою, товарами, безпечного життя, запобігання стихіям.</p>	<p>Співробітництво країн у питанні збереження безпечного життя, природи, обміну культурою, товарами, запобігання стихіям та іншим викликам.</p>	<p>Розширено інформацію про взаємодію країн в кризових ситуаціях</p>
<p>С. 56 Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління). Проект «Славетні українці». Накопичення даних про відомих українців із різних сфер життя (мистецтво, спорт, наука) та їх представлення у різних формах (тексти, світлини, розповіді та ін)</p>	<p>Проект «Славетні українці». Накопичення даних про відомих українців із різних сфер життя (захист Вітчизни, порятунок людей в надзвичайних ситуаціях, мистецтво, спорт, наука) та їх представлення у різних формах (тексти, світлини, розповіді та ін.)</p>	<p>Актуалізовано інформацію патріотичного змісту у різних формах презентації</p>
<p>С. 59 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина і природа дотримується правил безпечної поведінки у природі (у лісі, на воді тощо); оцінює власну поведінку і поведінку інших людей у природі; розуміє цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища</p>	<p>дотримується правил безпечної поведінки у природі (у лісі, на воді тощо); оцінює власну поведінку і поведінку інших людей у природі; пояснює наслідки ризикованої поведінки для себе й інших у довкіллі; розуміє цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища</p>	<p>Розширено безпекові характеристики змісту щодо поведінки в природі</p>

<p>С. 59 Практичний блок(спостереження, дослідження, вправління) Правила безпечної поведінки у природному середовищі (моделювання та аналіз ситуацій перебування у природі).</p>	<p>Правила безпечної поведінки у природному середовищі. <i>Моделювання та аналіз ситуацій перебування у природі, послідовність дій у разі виникнення небезпеки (виявлення вибухонебезпечних предметів, підозрілих осіб).</i></p>	
<p>4-й клас</p>		
<p>С. 59 Зміст навчання. Людина Неповторність кожної людини. Життя людини – найвища цінність. Благодійність як прояв добра і співчуття.</p>	<p>Неповторність кожної людини. Життя людини – найвища цінність. Благодійність як прояв добра, співчуття, <i>взаємодопомоги.</i></p>	<p>Продовжено тематику, яка стосується благодійності, взаємодопомоги між людьми</p>
<p>С.60 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина пояснює, від чого залежить безпека вдома, в школі, в довкіллі</p>	<p>пояснює, як уникнути небезпеки вдома, в школі, в довкіллі. <i>Обмін досвідом уникнення небезпеки в реальних ситуаціях.</i></p>	<p>Забезпечено практичне спрямування на основі актуалізації життєвого досвіду учнів</p>
<p>С. 60 Очікувані результати навчання здобувачів освіти. Людина в суспільстві наводить приклади, відповідальності за скоєні правопорушення;</p>	<p>наводить приклади відповідальності за скоєні правопорушення;</p>	
<p>С. 60 Зміст навчання. Людина в суспільстві Моделювання різних соціальних ролей (учень – учитель – директор школи – продавець – екскурсовод – водій – міліціонер)</p>	<p>Моделювання різних соціальних ролей (<i>учень/учениця – учитель/вчителька – лікар/лікарка та ін.</i>)</p>	<p>Відкореговано текст з погляду гендерної відповідності</p>
<p>С. 60 Зміст навчання. Людина в суспільстві Розкриття взаємозв’язків між людьми у процесі виконання соціальних ролей (продавець - покупець, лікар – пацієнт, пішохід – водій)</p>	<p>Розкриття взаємозв’язків між людьми у процесі виконання соціальних ролей</p>	
<p>С. 60 Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління) Рольова гра «Супермаркет», «Я пасажир» та інші на вибір</p>	<p>Практичний блок (спостереження, дослідження, вправління) Рольова гра «Супермаркет», «Я пасажир/пасажирка»,</p>	<p>Розширено ситуації застосування</p>

	«Я рятівник/рятівниця» та інші на вибір	
С. 61 Зміст навчання. Людина і світ Найближчі сусіди України.		Відредаговано з урахуванням викликів сьогодення

Залишається актуальним підхід до забезпечення варіативності навчально-методичного супроводу, тобто вчителям, педагогічним колективам надається можливість вибору НМЗ залежно від їх професійних переваг і умов навчання.

Розподіл годин на вивчення окремих тем, обсяг матеріалу планує вчитель залежно від умов онлайн/офлайн навчання. Так, онлайн навчання потребує ущільнення матеріалу щодо виконання дослідницько-пізнавальних завдань, в процесі організації краєзнавчих розвідок, подорожей – спостереження, виготовлення виробів, виконання колективних проєктів.

Конкретні рекомендації щодо організації освітнього процесу в 1-2 і 3-4 класах і використання сучасних методик і технологій в навчанні з орієнтирами для планування уроків розміщено за покликанням <https://undip.org.ua/rubric/metodrec/>.

Окремо зупинимось на рекомендаціях до **пропедевтичного ознайомлення молодших школярів з основами радіаційно-гігієнічної безпеки.**

Пропедевтичне ознайомлення з основами радіаційно-гігієнічної безпеки має на меті організувати доступне молодшим школярам пізнання елементів радіаційно-гігієнічної грамоти у тісному зв'язку з вивченням інших предметів навчального плану, насамперед, «Я досліджую світ», «Довкілля». Можливим і перспективним вважається шлях інтеграції зазначеного змісту з природознавчим і людинознавчим (вивчення тіла людини, її органів; живої і неживої природи: особливостей води, ґрунту, повітря, впливу сонячного випромінювання; спостереження за сезонними змінами в природі, участь у природоохоронних заходах у позаурочній діяльності).

Обмаль знань про можливі негативні наслідки обстеження незнайомих об'єктів, необачної поведінки в довкіллі нерідко роблять учнів потерпілими у зв'язку зі своєю необізнаністю.

Особливо це актуально зараз – в умовах безпрецедентного за своїми екологічними, медико-біологічними та морально-психологічними наслідками в умовах реалій воєнного стану, зокрема на територіях поблизу АЕС.

Підготовка зазначених матеріалів ґрунтувалась на з'ясуванні у вчителів під час онлайн-зустрічей необхідності для учнів початкових класів фактичних знань про природну і штучну радіоактивність, її джерела, вплив на живу природу, шляхи розповсюдження радіації, умови захисту від шкідливих доз опромінювання в повсякденному житті, поведінку у випадку радіаційної небезпеки. Цим питанням присвячено приведений нижче практичний матеріал.

Яке значення мають радіаційно-гігієнічні знання для людини? На жаль, вибух у Чорнобилі довів необхідність накопичувати знання про те, як врятуватись у цій ситуації; максимально знизити дію шкідливого випромінювання. Адже дуже

прості для виконання заходи можуть врятувати людину в подібних ситуаціях: закрити вікна, квартирки, не виходити на вулицю без головного убору. Є правила, звичайно, складнішого ґатунку. Але у всіх випадках, чим краще і більше знати про поведінку в небезпечній ситуації, тим більша гарантія зберегти себе і своє здоров'я.

Як молодшим школярам пояснити саме явище радіоактивності?

Звичайно, їм недоступний буде механізм поділу ядер. Але дітям важливо знати, що деякі матеріали здатні випромінювати високу енергію, яка не сприймається органами чуття людини. Ми її не бачимо, не чуємо, не відчуваємо на дотик. З малими дозами випромінювання людина часто зустрічається в своєму житті. Адже випромінює телевізор, комп'ютер, рентгенівський апарат. Але усе залежить від кількості опромінення.

Які можуть бути рекомендації для дітей в ситуаціях радіаційної небезпеки?

Що може залежати від них?

Після одержання інформації про радіаційну загрозу необхідно:

- одразу укритися в будинку. Адже стіни дерев'яного будинку послаблюють випромінювання в 2 рази, а цегляного – в 10 разів. Заглиблені сховища (підвали) ще більше знижують ризик;
- захистити квартиру(будинок) від проникнення радіоактивних частин з повітрям: закрити квартирки, щільно закрити рами і двері;
- терміново зробити запас питної води в закриті посудини, перекрити крани;
- допомогти батькам підготуватися до можливої евакуації: взяти з собою документи, предмети першої необхідності, запакувати ліки, мінімум білизни і одягу. Забрані речі запакувати в герметичні мішечки і скласти їх у приміщенні, яке найбільше захищене від проникнення зовнішнього забруднення (віддаленому від вікон, від дверей тощо).

Намагатися виконувати такі правила:

- використовувати в їжу лише продукти, які зберігалися в закритому приміщенні;
- уникати тривалого перебування на забрудненій території, особливо на дорозі, траві, не ходити в ліс, утриматися від купання в водоймах;
- змінити взуття коли заходиш в приміщення (брудне взуття слід залишати за дверима).

Необхідно використовувати наявні засоби захисту:

- органів дихання – прикрити рот і ніс змоченою у воді марлевою пов'язкою, рушничком або будь-якою частиною одягу;
- шкіри і волосся – прикрити будь-якими предметами одягу, головними уборами.

Кожне з наведених правил потребує окремої розмови, аргументації необхідності його дотримання. Молодшим школярам складно одразу втримати в пам'яті так багато правил. Тому з ними краще поступово ознайомлювати, моделюючи окремі ситуації.

Важливо попередити можливі випадки порушення поведінки молодших школярів у разі небезпеки: непослух, бажання бути на вулиці наперекір рекомендаціям, заважати старшим, не виконувати захисних заходів тощо. Важливо, щоб діти переконались у необхідності дисциплінованого і організованого виконання рекомендацій, які сприятимуть збереженню здоров'я.

Для закріплення одержаних уявлень можна використати проблемні завдання, запропонувати ситуації вибору. Наприклад:

- з перелічених предметів виберіть ті, які треба підготувати для можливої евакуації: іграшки, рюкзак з книгами, документи, запас консервів;
- обговоріть, чому небезпечно перебувати під дощем;
- яка вода придатна для пиття: з термосу чи з водопроводу;
- куди подіти забруднений одяг: скласти його в кімнаті, в ванній випрати, заховати в мішечок тощо.
- Чому не можна гратися іграшками, які були на вулиці.

Багато важить дотримання чистоти приміщення, де ми живемо і працюємо. Необхідне вологе прибирання, ретельне витирання пилу з меблів, підвіконь, зміна взуття. Ну і, звичайно, особиста гігієна:

- ретельно мити руки з милом перед вживання їжі;
- полоскати рот і горло перед прийманням їжі;
- часто приймати душ;
- дбати про чистоту одягу.

Як зацікавити дітей програмовим змістом? Щонайперше - забезпечити дитячу активність у процесі пізнавальної діяльності. Наприклад, встановлюючи ланцюги розповсюдження радіації, учні усвідомлено ставитимуться до можливої небезпеки, яку може приховувати їжа, пил тощо. Таких ланцюгів безліч. Варто надати можливість зобразити схеми просторового і харчового розповсюдження радіації. Для цього можна використати завдання:

- Продовж ланцюжок розповсюдження: пилок квітки – бджола –; водойма – риба –; дорога – взуття – тощо. Заохочуються довші зі переліком об'єктів забруднення ланцюжки, їх різноманітність, оригінальність думки.

Щоб досягти правильного реагування на знак «Радіаційна небезпека» з метою його впізнавання, виділення зі схожих, запам'ятання, розуміння важливості, необхідно роз'яснити, що він означає. Жовтогарячий колір привертає до себе увагу. Три пелюстки знаку означають випромінювання.

Учням можна запропонувати завдання: серед дорожніх знаків розпізнати знак «радіаційна небезпека», визначити лише йому властиві ознаки, змалювати в зошит, і розповісти, як діяти, коли побачиш цей знак.

Для кращої орієнтації в темі учні можуть розв'язати ситуації вибору:

- Біля лісу ти побачив/побачила знак «Радіаційна небезпека». Твої дії: обійдеш його збоку і заглибишся в ліс чи повернеш в протилежний бік?

- Випав біли-білий сніг. Менша сестричка захотіла попробувати його на смак. Що ти їй порадиш?
- Діти сперечалися: де пил може бути радіоактивним у разі повідомлення про радіаційну небезпеку: на вулиці чи в кімнаті?

Реалізуючи в той чи інший спосіб наведені рекомендації, важливо їх конкретизувати, наблизити до потреб учнів, умов їхнього проживання.

3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В 5-Х КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

3.1. Розроблення освітньої програми закладу загальної середньої освіти для адаптаційного циклу навчання

О. І. Ляшенко,
*академік НАПН України,
академік-секретар відділення
загальної середньої освіти і цифровізації
освітніх систем НАПН України*

Т. М. Засєкіна,
*доктор педагогічних наук,
заступник директора з науково-експериментальної
роботи Інституту педагогіки НАПН України*

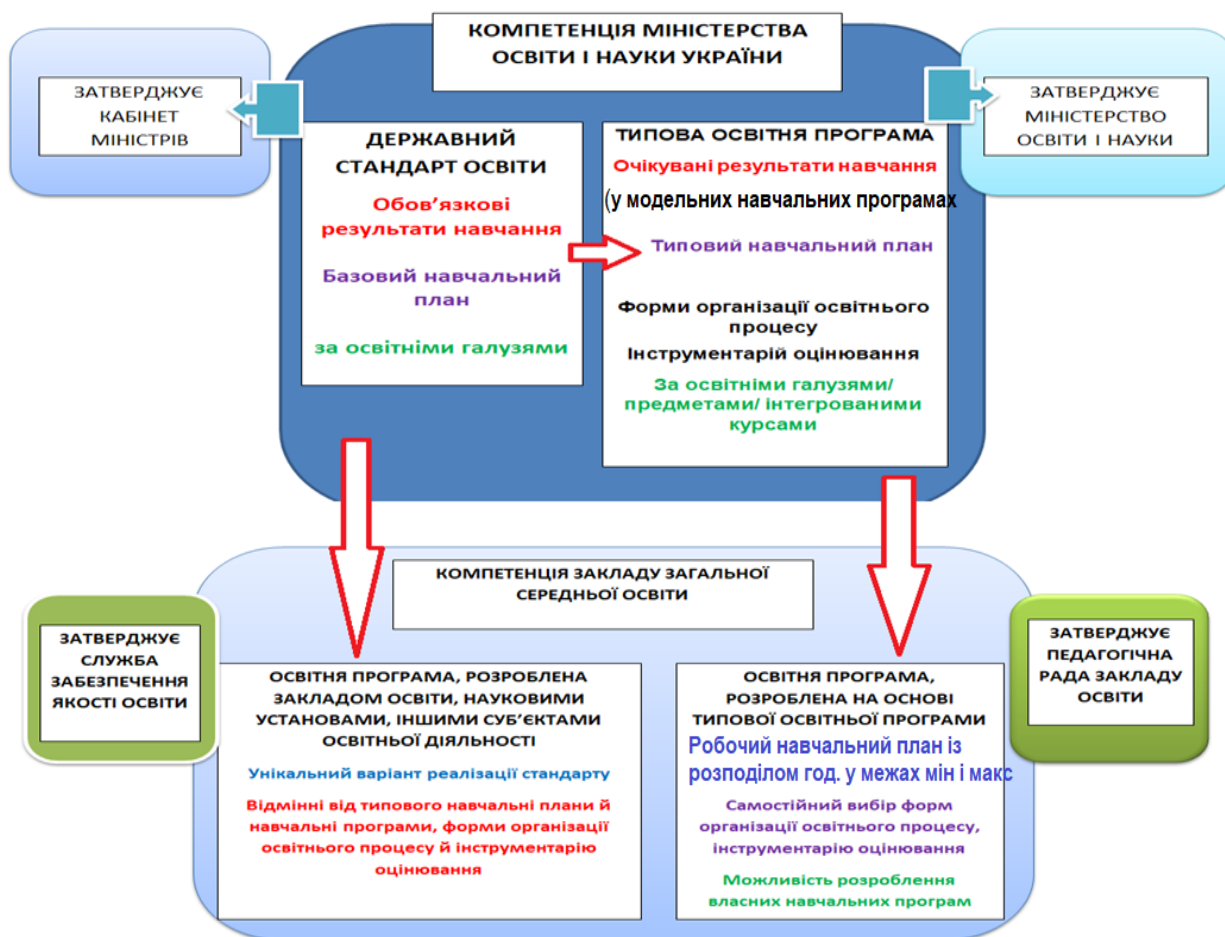
Концептуальними засадами реформування загальної середньої освіти передбачені зміни, що стосуються усіх аспектів освітнього процесу: організаційного, змістового, навчально-методичного. Зокрема передбачено розроблення закладом освіти освітньої програми – документу, що містить комплекс освітніх компонентів, спланованих та організованих закладом освіти для досягнення учнями визначених цією програмою очікуваних результатів навчання, який розробляється і затверджується відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (стаття 1) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

Законом визначено, що «заклад освіти розробляє та використовує в освітній діяльності одну освітню програму на кожному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти або наскрізну освітню програму, розроблену для декількох рівнів освіти.

Освітні програми можуть бути розроблені на основі відповідної **типової освітньої програми або освітніх програм, розроблених суб'єктами освітньої діяльності, науковими установами, фізичними чи юридичними особами і затверджених центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти відповідно до вимог цього Закону.**

Рішення про використання закладом освіти освітньої програми, розробленої на основі освіти. типової освітньої програми або іншої освітньої програми, приймається педагогічною радою закладу

Рекомендується розміщувати освітню програму закладу освіти (далі – ОПЗО) на сайті закладу освіти, оскільки вона дає вичерпну інформацію здобувачам освіти, їхнім батькам (законним представникам) та іншим зацікавленим особам про цілі закладу, особливості організації освітнього процесу й навчальні предмети / інтегровані курси, через які заклад досягає результатів навчання, передбачених державними стандартами.

Для розроблення освітньої програми закладу освіти доречно сформувати робочу групу із представників адміністрації, вчителів (представників усіх освітніх галузей), інших педагогічних працівників (залежно від особливостей закладу освіти), представників батьківських комітетів.

ОПЗО складають для класів, які працюють за новими державними стандартами (Державний стандарт початкової освіти ([Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87](#)) (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688), Державний стандарт базової середньої освіти ([Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898](#))). ОПЗО – це єдиний для закладу документ, який може бути наскрізним або розділений на частини для рівнів (циклів) навчання.

Якщо робоча група розробляє ОПЗО на основі Типових освітніх програм (для початкової і базової) освіти, то її виносить на розгляд педагогічної ради. Схвалена педагогічною радою ОПЗО затверджується керівником.

Заклад освіти може використовувати освітню програму, розроблену на основі державних стандартів суб'єктами освітньої діяльності, науковими установами, фізичними чи юридичними особами і затверджену центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти.

Робоча група може самостійно розробити ОПЗО на основі державних стандартів і подати на затвердження центральному органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти.

ОПЗО, розроблена на основі Типової освітньої програми, має містити:

- вступну частину;
- вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за ОПЗО;
- загальний обсяг навчального навантаження (в годинах) і його розподіл за освітніми галузями, циклами та роками навчання;
- навчальний план з визначеним переліком предметів та інтегрованих курсів для кожного рівня (циклу освіти) та закріпленим за цими предметами / інтегрованими курсами тижневим навчальним навантаженням для кожного року навчання;
- перелік модельних навчальних програм та навчальних програм згідно з переліком предметів та інтегрованих курсів, визначеним навчальним планом закладу освіти;
- опис форм організації освітнього процесу;
- опис інструментарію оцінювання;
- інші складники (за потреби закладу).

Вступна частина

У Вступній частині вказують нормативні документи та характеристики: повна назва, тип закладу (початкова школа, гімназія, ліцей як окрема юридична особа або як структурний підрозділ іншого закладу освіти), реквізити установчих документів (рішення засновника, статут, положення та ін.), особливості, цілі і завдання закладу освіти.

Далі зазначаються назви документів, за якими розроблено ОПЗО.

Вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за ОПЗО

В ОПЗО описують вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання на кожному з рівнів освіти (зокрема й для наскрізних програм), що передбачають досягнення результатів навчання попереднього рівня освіти.

Наприклад, навчання за освітньою програмою базової середньої освіти можуть розпочинати учні, які на момент зарахування (переведення) до закладу загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття відповідного рівня повної загальної середньої освіти, досягли результатів навчання, визначених у Державному стандарті початкової освіти, що підтверджено відповідним документом (свідоцтвом досягнень, свідоцтвом про здобуття початкової освіти).

У разі відсутності результатів річного оцінювання з будь-яких предметів та/або державної підсумкової атестації за рівень початкової освіти учні повинні пройти відповідне оцінювання упродовж першого семестру навчального року. В ОПЗО описують процедуру проходження оцінювання тими учнями. Наприклад, для проведення оцінювання наказом керівника закладу освіти створюється комісія, затверджується її склад (голова та члени комісії), а також графік проведення оцінювання та перелік завдань з навчальних предметів. Протокол оцінювання рівня навчальних досягнень складається за формою згідно з додатком 2 до Положення

про індивідуальну форму здобуття загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 12 січня 2016 року № 8 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 10 липня 2019 року № 955), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2016 р. за № 184/28314.

Загальний обсяг навчального навантаження

Розділ “Загальний обсяг навчального навантаження” може бути викладено у форматі, запропонованому типовою освітньою програмою. Наприклад: “Загальний обсяг навчального навантаження повністю відповідає Додатку 1 / Додатку 2 до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти”. Відповідну таблицю можна не дублювати.

Навчальний план містить:

- перелік назв предметів та/або інтегрованих курсів;
- розподіл тижневого навчального навантаження за роками навчання між навчальними предметами (інтегрованими курсами), обов'язковими для вивчення;
- додаткові години для вивчення предметів освітніх галузей, курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять.

Відповідно до ст. 11 ч.3 абзацу 4 Закону України «Про повну загальну середню освіту», кількість навчальних годин для вивчення **української мови** у навчальному плані закладу освіти не може бути меншою, ніж у типовому навчальному плані: мінімум 4 години для 5 - 6 класів, мінімум 3 години для 7 - 9 класів.

Уроки з **фізичної культури**, згідно із частиною четвертою статті 26 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», є обов'язковими і проводяться **не менше трьох разів на тиждень**, що відображається в навчальному плані закладу освіти для кожного класу.

Типовий навчальний план визначає рекомендовану кількість годин на вивчення навчальних предметів. Оскільки мінімальна і максимальна кількість годин на вивчення навчальних предметів типовим навчальним планом не встановлюється, заклад освіти визначає кількість годин на кожен предмет самостійно, орієнтуючись на рекомендовану, може збільшувати і зменшувати в межах мінімального і максимального показника галузі.

Як зазначено в типовій освітній програмі, кількість навчальних годин на *вивчення інтегрованих курсів* заклад освіти визначає самостійно з урахуванням навчального навантаження на відповідні навчальні предмети в типовому навчальному плані. Наприклад, якщо в навчальному плані визначено рекомендовану кількість годин на вивчення української літератури 2 години, а на вивчення зарубіжної – 1,5, то на вивчення інтегрованого курсу літератур рекомендована кількість годин – 3,5, але допускається зменшення і збільшення кількості годин в межах мінімального і максимального навчального навантаження освітньої галузі.

Заклад освіти може планувати вивчення певного предмета або курсу концентровано. Предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень рекомендовано вивчати протягом одного семестру.

Додаткові години для вивчення предметів освітніх галузей, курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять не включають до максимального показника навчального навантаження, передбаченого на ту чи іншу освітню галузь. Ці *додаткові години* використовують для підсилення викладання будь-якої освітньої галузі (будь-яких освітніх галузей) з урахуванням інтересів учнів.

Другу іноземну мову (не менше двох годин на тиждень) включають до навчального плану як *вибірковий освітній компонент*.

Кількість годин, визначену в річному навчальному плані на навчальний предмет (інтегрований курс), учитель самостійно розподіляє в календарно-тематичному плані, який погоджує керівник закладу освіти чи його заступник.

Заклади, які працюють в режимі *повного дня*, окремою таблицею подають розподіл навчального часу на другу половину дня.

Навчальні програми

Якщо заклад освіти формує освітню програму на основі Типової освітньої програми, то у ОПЗО зазначається перелік назв модельних навчальних програм.

Спираючись на модельні навчальні програми, заклад освіти **може** розробляти навчальні програми предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами. Формування змісту навчальних предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників. Навчальні програми, що розроблені на основі модельних навчальних програм, затверджуються педагогічною радою закладу освіти.

Не потрібно усіх учителів зобов'язувати розробляти навчальні програми на основі модельних!

Для різних класів на паралелі заклад освіти може вибрати різні рішення щодо реалізації обов'язкових результатів навчання, вони мають відобразитися в переліку. Наприклад, 5-а вивчає інтегрований курс за модельною навчальною програмою «Пізнаємо природу» (автор Т.Коршевнік), а 5-б – інтегрований курс «Природничі науки» за модельною навчальною програмою «Природничі науки» (автор Ж.Білик та ін.).

Якщо заклад освіти формує освітню програму на основі ОПЗО, затвердженої центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти, список навчальних програм формують на основі переліку цієї затвердженої освітньої програми.

На основі модельної навчальної програми або навчальної програми педагогічний працівник формує календарно-тематичне планування (у довільній формі).

Навчальні програми *курсів за вибором, через які реалізуються освітні галузі*, формують на основі Державного стандарту. Ці навчальні програми не обов'язково повинні охоплювати всі результати навчання учнів з відповідної галузі / відповідних галузей. Навчальні програми *курсів за вибором* створюють для підтримки і поглиблення результатів навчання обов'язкових для вивчення навчальних предметів (інтегрованих курсів).

Опис форм організації освітнього процесу

Форми організації освітнього процесу визначає педагогічна рада закладу освіти. Вибір форм залежить від наявності необхідних ресурсів (матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного, інформаційного забезпечення освітньої діяльності тощо), а також форм здобуття освіти. За потреби заклад освіти може організувати здобуття освіти за індивідуальною освітньою траєкторією. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується з урахуванням необхідних для цього ресурсів, наявних у закладу (закладів) освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, зокрема тих, що забезпечують здобуття освіти за мережевою формою здобуття освіти. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, що розробляється педагогічними працівниками у взаємодії з учнем та/або його батьками, схвалюється педагогічною радою закладу освіти, затверджується його керівником та підписується батьками. З метою належної організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти формуються класи та/або групи, зокрема спеціальні, інклюзивні, з дистанційною, вечірньою формою здобуття освіти, з навчанням мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою.

Опис інструментарію оцінювання

Заклад освіти може користуватися системою оцінювання, визначеною законодавством. Тоді в ОПЗО зазначають відповідний документ, який регламентує обрану систему; копіювати його фрагменти не потрібно.

Заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради. Також заклади освіти можуть розробляти критерії оцінювання за предметами або освітніми галузями відповідно до загальних критеріїв оцінювання з урахуванням характеристик груп загальних результатів відповідної галузі державного стандарту. Орієнтовні критерії з кожного навчального предмета можуть міститися в навчальних програмах, затверджених педагогічною радою закладу.

Заклад освітиможе запровадити власну систему оцінювання результатів навчання учнів. Тоді в ОПЗО необхідно детально її описати обов'язково визначити правила переведення оцінок власної шкали до системи оцінювання, визначеної законодавством.

Педагогічна рада закладу освіти може прийняти рішення про *оцінювання результатів навчання складників вибіркового освітнього компонента*. В ОПЗО відображають відповідне рішення.

3.2. Особливості оцінювання результатів навчання учнів 5 – 6 класів

*Ю. О. Жук,
завідувач відділу моніторингу та оцінювання
якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

*А. В. Гривко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
моніторингу та оцінювання
якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Загальний підхід до оцінювання результатів навчання в рамках компетентнісного підходу

Перехід базової ланки середньої освіти на нові державні освітні стандарти актуалізує питання модернізації системи оцінювання учнівських результатів навчання як вияву певного рівня сформованості ключових компетентностей. Це зумовило необхідність узгодження, зокрема, таких компонентів системи оцінювання як: результати навчання в кожній освітній галузі, визначені [Державним стандартом базової середньої освіти](#) (далі – ДС) та критерії їх оцінювання; загальна орієнтовна рамка оцінювання результатів навчання учнів та зміст ключових компетентностей і наскрізних умінь, задекларованих у нормативних документах (Закон України «Про повну загальну середню освіту», ДС).

Проблема розроблення орієнтовної рамки оцінювання результатів навчання відповідно до концепції НУШ полягає у визначенні загального підходу до оцінювання результатів навчання учнів. Відповідно до ДС, досягнення передбачуваного рівня сформованості компонентів ключових компетентностей, представлених загальними результатами навчання в кожній освітній галузі, визначається за *орієнтирами для їх оцінювання*, які відповідно до особливостей кожної з галузей мають свою специфіку та є нерівнозначними за змістовою та когнітивною складністю навчальної діяльності (як у межах однієї, так і в різних освітніх галузях). Водночас *загальні результати навчання*, як і орієнтири для їх оцінювання, об'єднані за *групами результатів навчання*, що зумовило необхідність розроблення рамки оцінювання за відповідними групами результатів навчання. Розподіл орієнтирів для оцінювання за рівнями досягнення результатів навчання в [Орієнтовних критеріях оцінювання результатів навчання учнів 5 – 6 класів](#) здійснено за таксономічним підходом, що передбачає ускладнення когнітивної навчальної діяльності учнів:

початковий рівень передбачає вміння розпізнавати, пригадувати, відтворювати окремі елементи змісту навчання;

середній рівень – розуміння та застосування елементів змісту навчання;

достатній рівень – уміння аналізувати навчальну інформацію (класифікувати, порівнювати, узагальнювати, інтегрувати, уточнювати, упорядковувати);

високий рівень – уміння оцінювати навчальну інформацію та власну навчальну діяльність, рефлексувати, перекодовувати інформацію (з текстової у схематичну, графічну та навпаки), створювати, продукувати (рис.1).

Орієнтовні критерії оцінювання результатів навчання учнів 5-6 класів (за [Рекомендаціями щодо проведення оцінювання сформованих характеристик навчальної діяльності та результатів навчання учнів, які здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, та заповнення Свідоцтва досягнень](#))

Група результатів навчання	Рівень досягнення результатів навчання			
	Початковий (розпізнавання, пригадування, відтворення)	Середній (розуміння, застосування)	Достатній (аналіз, синтез)	Високий (оцінювання, створення, продукування)

Групи, утворені на основі об'єднання загальних результатів навчання (відповідно до Вимог до результатів навчання за [ДС](#))

Розподілені за трьома вимірами таксономії та відповідними рівнями складності конкретні результати навчання (відповідно до Вимог до результатів навчання за [ДС](#))

Рис. 1. Компоненти результатів навчання

Бальне (рівневе) оцінювання навчальних досягнень учнів у межах кожної групи результатів навчання може здійснюватися із застосуванням різних видів діагностичних робіт за окремими критеріями, що уможливить урахування складності операційного (навчального) матеріалу (у тому числі диференційованих завдань або окремих навчальних текстів), а також таких характеристик навчальної діяльності, як автономність та здатність відтворення й застосування фактологічних, концептуальних, процедурних і метакогнітивних знань і наскрізних умінь.

Необхідно зазначити, що оцінювання за групами результатів навчання відповідно до Рекомендацій передбачає комплексну оцінку за певний період (яка характеризує низку навчальних досягнень в рамках певної групи умінь) і, відповідно, спрямоване на *підсумкове оцінювання*. До того ж деякі результати навчання, визначені Державним стандартом початкової освіти та Державним

стандартом базової середньої освіти (наприклад, розвиває емпатію[6 ГІО 6.2.2], сприймає конструктивні пропозиції (критику) як нові можливості і стимули до вдосконалення [9 СЗО 4.4.1-3], ощадно використовує ресурси, зважаючи на можливість повторного використання, ремонту і переробки [9 СЗО 4.5.1-1], бере участь у громадських ініціативах щодо формування інклюзивного простору[9 ГІО 2.3.2-2], дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні та повсякденному житті [6 ГІО 6.1.3-2], усвідомлено самовдосконалюється [9 МІО 3.1.1-3] [2]), можливо оцінити лише у процесі або на певному етапі навчання (наприклад, в кінці року), але процес їх формування супроводжується формувальним оцінюванням.

Завдання для поточного/формувального оцінювання в рамках компетентнісної освітньої парадигми мають бути розроблені також на підґрунті таксономічного підходу.

На сьогодні розроблено різні таксономії освітніх цілей, серед яких: таксономія Блума (Bloom, 1956) – є кумулятивною (накопичувальною, сумарною) шестирівневою ієрархією рівнів мислення за зростанням складності мисленнєвих операцій; таксономія Андерсона-Кратвола (Anderson&Krahtwohl, 2001) – двовимірна структура за чотирма типами знань і шістьма рівнями переглянутої таксономії Блума; таксономія Марцано-Кендела (Marzano&Kendall, 2006) – відображає рівневу систему двох вимірів – знань та мисленнєвих процесів; таксономія навчальних досягнень SOLO (TheStructureofObservedLearningOutcomes, 1982) – розроблена Дж. Біггсом і К. Коллісом на основі теорії когнітивного розвитку структура навчальних досягнень, що охоплює 5 категорій розуміння за зростанням складності мисленнєвих процесів; таксономія Кембера (Kember, 1999) – містить 2 категорії: мислення нереклексивне (дії за звичкою та осмислені дії) та рефлексивне (розмірковування та критичне мислення) та інші (Laneetal., 2019). Наскрізною ідеєю таксономій освітніх цілей є врахування змістової і процедурної складності пізнавальної діяльності учнів. Приклади деяких таксономій освітніх цілей наведено в додатках 1, 2.

Необхідно розуміти, що таксономії не є одновимірними, в них тісно взаємопов'язані знаннєві та діяльнісні компоненти, що співіснують на різних рівнях. При цьому необхідно зауважити, що відповідно до сучасної теорії пізнання, трактування **поняття «знання»** не обмежується інформаційним підходом, а охоплює також діяльнісні компоненти пізнавальної діяльності. Відповідно до сучасного розуміння, «знати» означає володіти («освоїти», «привласнити») інформацію, *розуміти* факти, теорії, принципи пов'язано і взаємозалежно з формуванню процесі навчання або внаслідок здобутого досвіду *навичок*. Тому сьогодні точаться дискусії про помилкову дихотомію понять «знання» і «навички», які не можуть формуватися одне без одного ([GlossaryofEducationreform](#), [LongmanDictionaryofContemporaryEnglish](#)). Отже, у процесі оцінювання знань за таксономією навчальних цілей важливо розрізняти:

фактологічні знання (знання основних елементів навчальної інформації (співвіднесення термінології з навчальним предметом), але не обов'язково розуміння структури предметних знань),

концептуальні знання (знання взаємозв'язків між основними елементами предметних знань – класифікацій, періодизацій, теорем, законів, принципів тощо),

процедурні знання (знання процедур – алгоритмів виконання певних завдань, прийомів та методів різних навчальних дій, здійснення експериментальної чи дослідницької роботи),

метакогнітивні знання (знання про пізнання загалом та про особливості власного пізнання зокрема – аналіз здійснення навчальної діяльності, свого розуміння навчальної інформації, власних особистісних особливостей навчання, правильності виконання завдань, переваг, а також недоліків власної пізнавальної діяльності, планування можливих шляхів її покращення).

Якщо у **знаннево-оперувальному вимірі** таксономії освітніх цілей передбачено ускладнення діяльності з оперування знаннями (показник рівня осмислення та оволодіння знаннями й уміннями), то **діяльнісний вимір** описує якість і рівень застосування цих знань і умінь для розв'язування різних типів навчальних завдань на різних когнітивних рівнях (запам'ятовування, відтворення, розуміння, застосування навчальної інформації, аналіз знань і їх застосування у процесі навчання та за межами навчальних ситуацій, оцінювання власної навчальної діяльності (рефлексія, саморегуляція) і навчальної діяльності інших, творчо-продуктивна діяльність – планування та створення творчих продуктів навчальної діяльності).

Ще одним важливим виміром навчальної діяльності учнів є **вимір автономності** (від розв'язування навчальних завдань за підтримки інших осіб (однокурсників, вчителів, батьків тощо) та виконання завдань за зразком до самостійної навчальної діяльності).

Вимір автономності є окремим і надає додаткову характеристику навчальної діяльності учнів, але, як правило, накладається на діяльнісний або знаннево-операційний виміри.

Варіант загальних індикаторів оцінювання за описаними вимірами запропоновано в табл. 1

Табл. 1

Загальні індикатори оцінювання навчальних досягнень за таксономією освітніх цілей (для поточного та формульовального оцінювання)

Рівень, бали	Загальні індикатори оцінювання навчальних досягнень	
	Рівень осмислення знань/умінь (знаннево-операційний вимір)	Якість і рівень застосування знань/умінь (діяльнісний вимір)
Високий Учень/учениця виконує навчальні завдання на	12 обґрунтовує раціональний спосіб розв'язування завдань, спираючись на засвоєні знання та/або правильно і доречно відтворює знання, які виходять за межі визначеного	виконує типові і нетипові (проблемні, творчі) завдання правильно, послідовно, системно , пропонує і обґрунтовує альтернативні раціональні

<p>продуктивно-творчому рівні реалізації навчальної діяльності у змінених з певним ускладненням (стосовно типової) навчальних ситуаціях за допомогою таких навчальних дій:</p>		<p>навчальною програмою обсягу (додатково або самостійно засвоєні);</p> <p>адекватно оцінює результати власної і чужої навчальної діяльності (ефективність дібраних способів і методів розв'язування завдання, доречність дібраних аргументів, наведених доказів);</p>	<p>способи розв'язування;</p> <p>складає завдання та передбачає способи їх розв'язування;</p> <p>творчо презентує результати своєї навчальної діяльності у вербальній та/або графічній формі (у тому числі з використанням ІКТ);</p>
	11	<p>ілюструє відтворювані знання власними доречними прикладми;</p> <p>адекватно аналізує, оцінює та доповнює відповіді інших учнів;</p>	<p>виконує завдання правильно, послідовно, у повному обсязі відповідно до поставлених цілей. Пропонує план і розв'язує проблемне (творче) завдання; послідовно презентує результати власної навчальної діяльності (виконання конкретних завдань, видів робіт);</p>
	10	<p>правильно й логічно відтворює фактологічні, концептуальні та процедурні знання;</p> <p>доречно доповнює (уточнює) відповіді інших учнів;</p>	<p>виконує завдання правильно, у повному обсязі, але припускається неточностей у записі, висловленні, доборі способу розв'язування;</p> <p>розв'язує проблемне (творче) завдання запланом, складеним з підтримкою вчителя;</p>
<p>Достатній</p> <p>Учень/учениця виконує навчальні завдання на продуктивному рівні реалізації навчальної діяльності в аналогічних типових навчальних ситуаціях за допомогою таких навчальних дій:</p>	9	<p>відтворює знання про процедури (алгоритми, послідовність) здійснення дій та операцій відповідно до мети завдання самостійно, але припускається некритичних помилко</p>	<p>правильно виконує завдання у повному обсязі, але з кількома помилками (допускається 1 істотна або 2 неістотні помилки);</p>
	8	<p>відтворює знання про процедури (алгоритми, послідовність) здійснення дій та операцій відповідно до мети завдання з використанням підручника або за допомогою вчителя;</p>	<p>виконує завдання, але припускається допустимої кількості помилко (допускається 1 істотна і 2 неістотні помилки);</p>
	7	<p>перелічує (називає) необхідні для розв'язання завдання знання, однак не розуміє процедур застосування їх;</p>	<p>самостійно виконує завдання, але з помилками і неточностями (2 істотні і 2 неістотні помилки) або не в повному обсязі;</p>
<p>Середній</p> <p>Учень/учениця виконує навчальні завдання на репродуктивному рівні реалізації навчальної діяльності у типових навчальних ситуаціях за допомогою таких навчальних дій:</p>	6	<p>відтворює фактологічні та концептуальні знання з використанням навчальних матеріалів або за допомогою вчителя;</p>	<p>виконує завдання за незначної підтримки вчителя, але припускається істотних змістових і/або процедурних помилко (до 3 істотних помилко);</p>
	5	<p>розпізнає елементи класифікацій (типи, види, класи) з використанням підручника або за допомогою вчителя;</p> <p>відтворює основні факти/ідеї за допомогою вчителя (з використанням підручника);</p>	<p>за допомогою вчителя або інших осіб частково розв'язує завдання, але виконання завдань/вправ здебільшого не відповідає умовам (інструкціям);</p>
	4	<p>розпізнає теорії, закони, принципи, але не обов'язково розуміє їх;</p> <p>відтворює визначення термінів за допомогою вчителя (з використанням підручника);</p>	<p>виконує частину завдання зі значною кількістю змістових помилко;</p>
<p>Початковий</p>	3	<p>визначає/розпізнає основні факти/ідеї в навчальних текстах під керівництвом вчителя.</p>	<p>розпочинає розв'язування завдання, але виконує незначну частину його або</p>

Учень/учениця виконує навчальні завдання на рівні копіювання зразків після детального кількарядового їх пояснення вчителем за допомогою таких навчальних дій:		Робить спробу відтворити певні елементи, але плутає їх, не розуміючи зміст;	припускається критичної кількості помилок ;
	2	розпізнає (у навчальних текстах, усних повідомленнях) терміни , але помилково інтерпретує їх;	виконує прості репродуктивні дії за детальними інструкціями вчителя, припускається критичної кількості помилок ;
	1	розпізнає базові об'єкти вивчення, але не обов'язково розуміє їх зміст.	розпочинає розв'язування завдання, але не виконує його.

Зауважимо, що оскільки наведені індикатори призначені для поточного (та/ або) формувального оцінювання, вони є застосовними для конкретного завдання або комплексу завдань. Тому кількість помилок (критична, допустима, незначна) має визначатися вчителем відповідно до типу, форми та обсягу завдання/завдань у кожному разі окремо. В таблиці для прикладу зазначено орієнтовну кількість помилок, але це число може бути змінено. При цьому не кожне завдання може бути оцінене 12 балами, оскільки може не містити елементів метакогнітивної діяльності. Водночас, якщо завдання не передбачає застосування, скажімо, процедурних та метакогнітивних знань (що відповідають достатньому та високому рівням), навіть за умови правильного і самостійного його виконання воно не може бути оцінено найвищими балами (найвищий бал у такому разі – 10). У такому разі мають бути передбачені диференційовані завдання, які дають змогу виявити весь спектр пізнавальних можливостей і навчальних досягнень учнів (наприклад, комплекс завдань різної складності).

Прикладом того, як у разі багатовимірності навчальних досягнень вивести «ціну» завдання/комплексу завдань (узагальнений бал за його виконання), може бути схема, зображена на рис. 2.

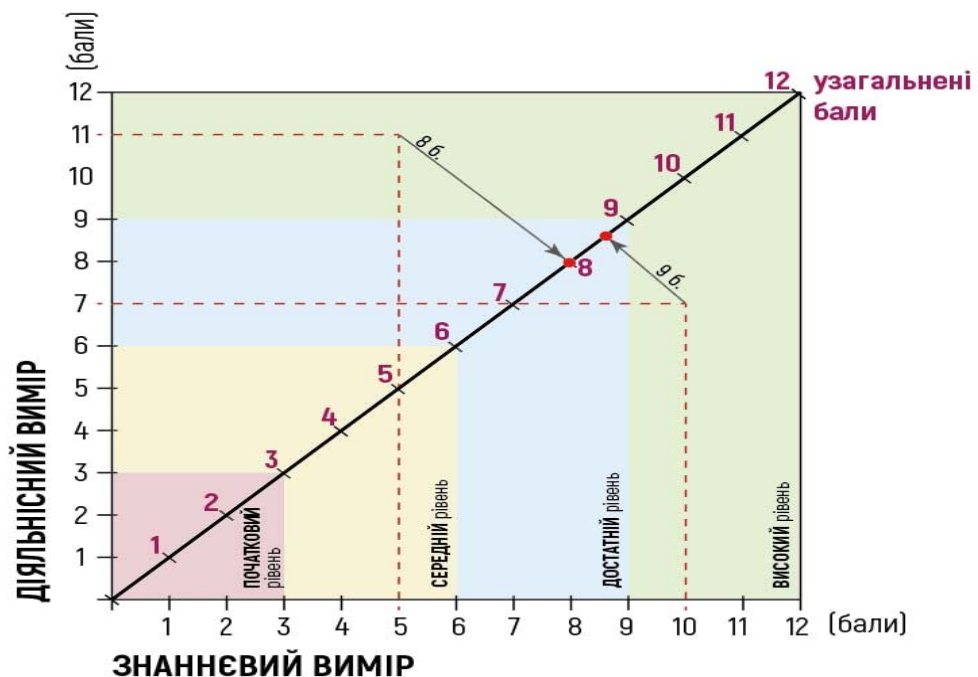

Рис. 2. Схема визначення узагальненого балу за кількома вимірами таксономії освітніх цілей

Знаннєво-операційний вимір розподілено на рівні (початковий, середній, достатній, високий) відповідно до когнітивно-діяльнісної складності засвоєння та осмислення фактологічних, концептуальних, процедурних та метакогнітивних знань; рівні діяльнісного виміру означають рівень правильності і самостійності виконання завдання (застосування знань). Наприклад, якщо завдання передбачає відтворення концептуальних знань (наприклад, вибір правильної відповіді в тестах на знання формули для визначення площі прямокутника), то таке завдання може бути максимально оцінено у 9 балів: 6 балів за шкалою знаннєво-операційного виміру (концептуальні знання) та 11 балів за шкалою діяльнісного виміру (самостійне і правильне виконання завдання), від точки перетину оцінок за різними вимірами проводимо перпендикулярну пряму до бальної шкали, щоб визначити проєкцію цієї точки, яка і є узагальненим балом за завдання (в наведеному прикладі проєкція точки знаходиться між 8 і 9 балами, у такому разі оцінка визначається на користь учнів).

Таким чином, впорядковані за таксономією освітніх цілей орієнтири оцінювання навчальних досягнень враховують процедурну складність реалізації пізнавальної діяльності учнів.

Перевагою такого підходу до оцінювання навчальних досягнень є можливість оцінити окремі компоненти діяльності учнів у межах певного предмета, що дає змогу скласти деталізований портрет навчальних досягнень здобувачів базової середньої освіти в рамках кожного предмета, а не узагальнювати переваги і недоліки різних видів навчальної діяльності кожного учня в одній оцінці.

2. Види оцінювання

Відповідно до [Закону України «Про повну загальну середню освіту»](#) основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що здійснюються закладом освіти, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне.

Оскільки в [Рекомендаціях щодо проведення оцінювання сформованих характеристик навчальної діяльності та результатів навчання учнів, які здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, та заповнення Свідоцтва досягнень \(2022\)](#) «тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного оцінювання із урахуванням проведених діагностичних (контрольних) робіт або без проведення подібних робіт залежно від специфіки навчального предмета» (що передбачає певний облік результатів навчання), а також враховуючи те, що поточне і формувальне оцінювання в освітніх документах чітко не розмежовані, це призводить до певної плутанини в розумінні питань щодо сутності перелічених видів оцінювання. Тракткування функцій формувального оцінювання, подане у згаданому Державному стандарті початкової освіти («допомагає відстежувати особистісний розвиток

здобувачів освіти і хід опановування ними навчального досвіду як основи компетентності, вибудовувати індивідуальну траєкторію особистості»), не дає можливості чітко розуміти різницю між поточним і формувальним видами оцінювання. Водночас саме ці поняття потребують роз'яснення, оскільки в наукових джерелах зазвичай порівнюється формувальне та підсумкове оцінювання, поточне здебільшого до уваги не береться (Гривко, Ващенко, 2021).

Поточне оцінювання розуміють як визначення та фіксування на основі загальних/орієнтовних критеріїв оцінювання ступенів досягнення учнями конкретних результатів навчання у процесі засвоєння ними окремих елементів освітньої програми відповідно до запланованих освітніх цілей і вимог державних стандартів освіти. Поточне оцінювання передбачає документування прогресу досягнення учнями очікуваних результатів навчання, визначених навчальною програмою, під час освітнього процесу.

Інформацію, отриману завдяки поточному оцінюванню, використовують для здійснення формувального та підсумкового оцінювання.

Водночас поточне оцінювання у його традиційному розумінні дає можливість оцінити об'єктивно результати навчання лише частково – більш відокремлено один від одного, у процесі формування кожного з них. У такому разі оцінка є показником незавершеної, продовжуваної дії та водночас не завжди є результатом еталонного оцінювання, а її об'єктивність залежить від ітеративності (повторюваності) та регулярності спостережень і фіксування вчителем змін в урочній діяльності учнів, що в сучасних умовах організації навчання в закладах середньої освіти (кількість учнів у класі, організація зовнішніх умов самостійного виготовлення навчального продукту (виконання вправ і завдань) на уроці) є сумнівною практикою. Тому *підсумкова оцінка* не може визначатися виключно як середнє арифметичне або мода з поточних оцінок, вона має відображати *висновок вчителя про динаміку і прогрес у розвитку* учня/учениціта ступінь досягнення ним/нею мети навчання за певний період часу з метою фіксування та інформування зацікавлених осіб про те, що він/вона знає і може робити в класі, а часто й поза ним (Black&Wiliam, 1996). До того ж *підсумкова оцінка* має виражати (описувати) навчальні досягнення поза їх безпосереднім контекстом (як у разі з поточною оцінкою), бути надійною і достовірною (тобто гарантувати ситуацію, за якої, якщо конкретний учень має певну оцінку в одній школі, то він матиме ту саму оцінку в іншій школі (Christodoulou, 2016).

Недоліки поточного оцінювання можуть компенсуватися формувальним оцінюванням, спрямованим не на фіксування результатів, а на своєчасну допомогу учням у оволодінні ними змістом навчального матеріалу.

Формувальне оцінювання є ключовим компонентом процесу навчання і охоплює методи моніторингу навчання учнів у будь-який момент часу з метою надання оперативного зворотного зв'язку учневі/учениці щодо того, як покращити свою навчальну діяльність та її результати в майбутньому, прийняття рішень вчителем щодо добору засобів і методів навчання та необхідності корегування методики викладання (Black&Wiliam, 1996).

Формувальне та поточне оцінювання, якщо умовно розглядати їх відокремлено, виконують різні функції (формування вміння вчитися та індивідуальне зростання відповідно до особистісних цілей навчання / перевірка й облік навчальних досягнень згідно з еталонними програмними вимогами). Спільні та відмінні характеристики цих видів оцінювання узагальнено в табл. 2 (за Гривко, Ващенко, 2021).

Табл. 2

**Основні спільні та відмінні характеристики
формуального й поточного оцінювання**

Характеристики	Формувальне оцінювання	Поточне оцінювання
<i>Спільне</i>		
<i>Мета</i>	Відстеження динаміки навчальних досягнень	
<i>Місце в навчальному процесі Інструментарій</i>	Застосовується під час навчального процесу Для визначення навчальних досягнень (можливостей) можуть використовуватись одні й ті самі оцінювальні інструменти та види робіт	
<i>Форма оцінювання</i>	Внутрішнє оцінювання	
<i>Відмінне</i>		
<i>Цілі</i>	Поліпшити навчання та досягнення	Виміряти або перевірити досягнення за певний період
<i>Стиль оцінювальної діяльності</i>	Співпраця – вчителі та учні спільно планують цілі навчання та визначають шляхи їх досягнення	Керівництво вчителем – вчителі інформують учнів про те, що вони мають зробити, а потім оцінюють, наскільки добре вони виконали завдання
<i>Характер оцінювання</i>	Гнучкий – постійний процес, на який впливають потреби учня/учениці та відгуки вчителів, що виражаються вербально	Сталий – незмінна міра того, що учні досягли, виражена в балах.
<i>Роль вчителя і учнів</i>	Спільне навчання та вдосконалення	Вчителі відіграють роль аудиторів, учні – тих, кого перевіряють
<i>Зворотний зв'язок</i>	Використовується для інформування, як покращити результати відповідно до цілей навчання	Застосовується для інформування про досягнуті на момент оцінювання результати навчання згідно з критеріями оцінювання

<i>Фіксування результатів у балах</i>	Необов'язкове, але можливе	Обов'язкове
<i>Об'єктивність</i>	Нерегульована, інтерпретація результатів залежить від професійної компетентності вчителя	Регульована критеріями навчальних досягнень (програма, стандарти)
<i>Зв'язок із навчальною програмою</i>	Спрямоване на розвиток пізнавальних процесів і вміння вчитися	Ґрунтується лише на вимогах програми

Отже, формувальне і поточне оцінювання є не взаємозамінними, а взаємодоповнюваними. Підтвердження такої думки зображено на ілюстрації навчального циклу С. Дюшен, Е. Мак-Маг (Duchesne&McMaugh, 2016, с. 498) (рис. 3).

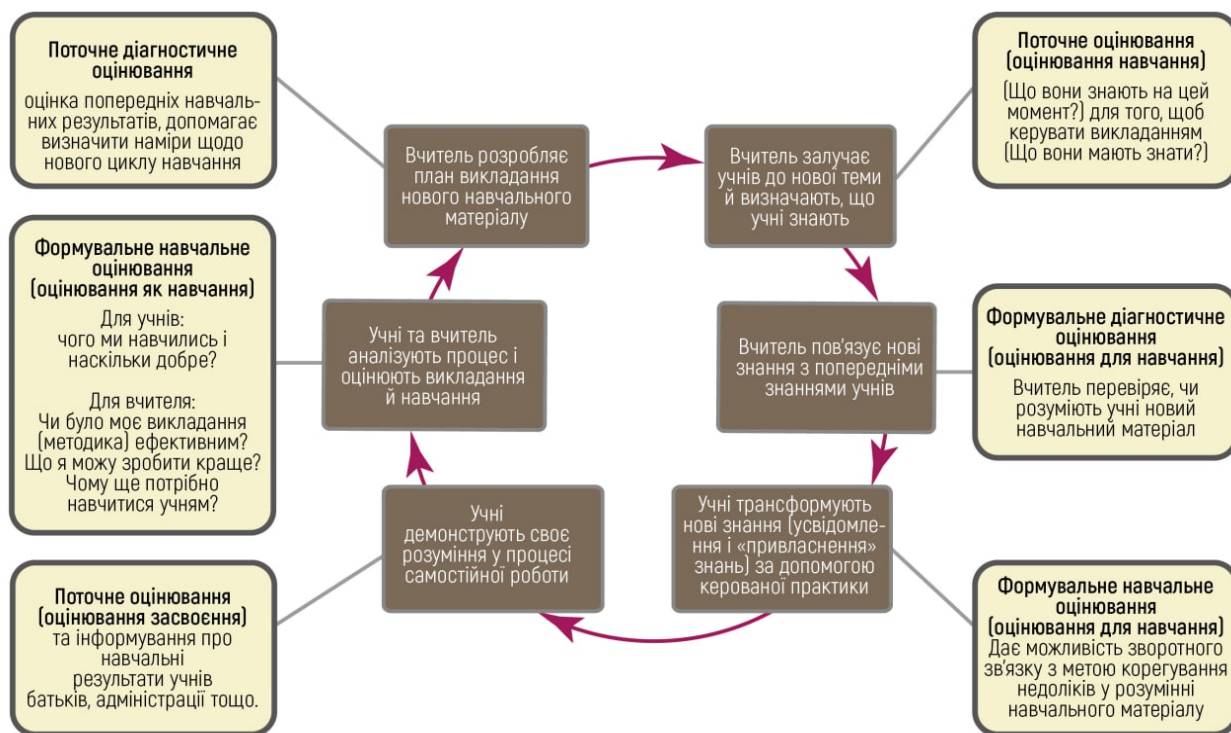

Рис. 3. Місце різних видів оцінювання в навчальному циклі

Отже, формувальне оцінювання доцільно розглядати як складник цілісної системи оцінювання навчальних досягнень і воно не має входити в суперечність із поточним та підсумковим оцінюванням.

Водночас, реалізація формувального оцінювання передбачає врахування питань, які на сьогодні залишаються недостатньо розробленими. Так, потребує уніфікації розуміння змісту формувального оцінювання. Оскільки в базовій ланці середньої освіти учні взаємодіють із різними вчителями, необхідною умовою ефективного здійснення формувального оцінювання є спільне (єдине) розуміння його цілей педагогами.

Існує два основні підходи до формувального оцінювання – діяльнісний та інструментальний. За діялісного підходу формувальне оцінювання розуміють як процес навчання учнів, як ставити цілі навчання, відстежувати прогрес (динаміку) їх досягнення (реалізації), оцінювати якість своєї роботи та визначати стратегії вдосконалення (зосереджене на індивідуальному зростанні). За інструментального – процес усного або письмового опитування, тестування, спрямований на визначення того, як навчається учень/учениця, у чому полягають його/її сильні та слабкі сторони та визначення потенційних стратегій для вдосконалення цього навчання (зосереджене на покращенні якості викладання з урахуванням особливостей навчальної діяльності учнів) (табл.).

Означені підходи до формувального оцінювання різняться розумінням основної мети та вибором стратегій оцінювання. Вони можуть бути поєднані, однак у педагогічному колективі має бути вироблено єдиний підхід до здійснення формувального оцінювання, що може фіксуватися в *Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти*.

Зауважимо, що один із фундаторів концепції формувального оцінювання Д. Вільям (Wiliam, 2013) звертає увагу на те, що методика формувального оцінювання, яке проводиться в класі, знаходиться поза межами формальних режимів оцінювання, тому поняття «оцінка» не вкладається в опис його сутності, а навпаки призводить до плутанини. Дослідник вважає, що для опису концептуального змісту того, що називають формувальним оцінюванням, доречніше використовувати поняття «Відповідальне навчання».

Зіставлення основних видів оцінювання за основними характеристиками оцінювальної діяльності здійснено в моделі С. Спаркс (Sparks, 2015, р. S2). (табл. 3).

Табл. 3

Види оцінювання (модель С. Спаркса)

Види оцінювання			
Формувальне навчальне оцінювання (діялісний підхід)	Формувальне діагностичне оцінювання (інструментальний підхід)	Поточне бальне оцінювання (проміжне)	Підсумкове оцінювання
Визначення поняття			
Навчальне оцінювання – процес навчання учнів, як ставити цілі навчання, відстежувати прогрес (динаміку) їх досягнення (реалізації),	Діагностичне оцінювання – процес усного або письмового опитування, тестування, спрямований на визначення того, як навчається учень/учениця, у чому полягають його/її сильні	Поточне бальне оцінювання – зіставлення навчальних досягнень учнів із вимогами програми та відповідними критеріями оцінювання.	Підсумкова оцінка – порівняння результатів навчання учнів із вимогами освітніх стандартів.

оцінювати якість своєї роботи та визначати стратегії вдосконалення	та слабкі сторони та визначення потенційних стратегій для вдосконалення цього навчання. Зосереджене на індивідуальному зростанні.	Може містити елементи формульованого та підсумкового оцінювання	
<i>Об'єкт оцінювання</i>			
Окремі учні вимірюють свої досягнення та оцінюють можливості відповідно до поставлених навчальних цілей, попередньої роботи, роботи інших учнів та/або загальних критеріїв оцінювання.	Індивідуальність учнів: те, як вони відповідають, дає уявлення про їхній навчальний процес та про те, як його підтримувати	Окремі учні чи класи	Освітнє середовище: вчителі, навчальні програми, освітні системи, програми тощо
<i>Частотність оцінювання</i>			
Постійно: може бути використане для управління певним довгостроковим проектом або інтегроване у повсякденні уроки. Відгуки (оцінки) негайні або дуже швидкі	Постійно: часто за результатом виконання циклу завдань та зворотного зв'язку з часом. Результати негайні або дуже швидкі	Періодично: у будь-який час протягом навчання. Зазвичай після того, як учні дізнаються про результати оцінювання, вони мають достатньо часу, аби вплинути на подальші чи загальні результати навчання в тому самому навчальному році	Визначений час: часто після вивчення теми, наприкінці семестру або курсу, або щорічно в один і той самий час кожного навчального року
<i>Мета оцінювання</i>			
Допомогти учням визначити та засвоїти свої навчальні цілі, розмірковувати над власним розумінням навчального матеріалу та оцінити якість своєї роботи стосовно власних або об'єктивних	Діагностувати проблеми в розумінні учнями навчального матеріалу чи прогалини в навичках та допомогти вчителям визначити і спланувати наступні кроки в навчанні	Допомогти викладачам або адміністраторам відстежувати академічну траєкторію учнів до довгострокових цілей. Залежно від часу зворотного зв'язку може використовуватись	Дати загальну характеристику статусу учнів та оцінити ефективність освітнього середовища. Широкомасштабне підсумкове оцінювання має бути стандартизованим та коротким, тому надає обмежену інформацію

цілей, а також визначити стратегії вдосконалення своєї навчальної діяльності		для формування бази завдань або оцінювання якості методики викладання, організації освітнього середовища у процесі навчання	для діагностики конкретних проблем учнів
<i>Які стратегії використовуються</i>			
Самооцінка та метапізнання, аналіз різних (власних, чужих) робіт, розроблення власних критеріїв, ведення лабораторних чи інших рефлексивних журналів, рецензування тощо	Критерії та письмові чи усні контрольні запитання і протоколи спостережень, призначені для виявлення та усунення проблемних сфер або помилкових уявлень під час вивчення концепції або реалізації навички.	Часто – стисла форма підсумкового оцінювання, наприклад, контрольний диктант, есе, тест. Інструментарій може бути розроблений вчителем або школою	Підсумкові стандартизовані завдання для порівняння учнів, класів чи шкіл. Може використовуватись інструментарій із єдиної бази завдань, загальні критерії для оцінювання окремого проекту або загальних результатів навчання

3. Рекомендації щодо розроблення інструментарію оцінювання

Критерії оцінювання відрізняються в різних галузях знань, але існують *загальні правила й принципи оцінювання*, застосовні до всіх предметів.

1. Відповідно до теорії сучасної когнітивної науки, знання та розуміння є результатом взаємодії обмеженої оперативної (робочої) пам'яті та довготривалої пам'яті. За Kirshner et al. (2006), навчання є тим, що зумовлює зміни в довгостроковій перспективі пам'яті. Довготривала пам'ять розглядається як домінуюча структура людського пізнання, яка активізується внаслідок взаємодії з іншими особами та предметами і явищами довкілля. Внаслідок цієї взаємодії в мозку утворюються зв'язки між фактами й ідеями та переплетені схеми понять, до яких у разі необхідності звертається робоча пам'ять із метою подальшого їх застосування (Кіршнер та ін. (Kirshner et al.), 2006; Натхол (Nuthall), 2007). Ці зв'язки і схеми зміцнюються завдяки повторному використанню в різних ситуаціях, що сприяє розвитку здатності робити миттєві висновки, формулювати судження, швидко приймати певні рішення (Гледвел (Gladwell), 2005). Тому у процесі оцінювання необхідно пам'ятати про зв'язок робочої пам'яті з довготривалою пам'яттю, щоб не плутати продуктивність під час навчання в одному контексті із узагальненою здатністю застосовувати навички до різних контекстів (Д. Вільям (William), 2014).

2. Завдання мають бути валідними (валідність – міра узгодженості та обґрунтованості форм завдання, мети оцінювання та особливостей аудиторії, для якої воно призначене, як умова отримання релевантних результатів (Д. Дірксен (Dirksen), 2013); відповідність змісту завдань меті оцінювання (Дж. Мастерс (Masters) (2013)) – іншими словами валідність є показником того, що оцінка за виконання певного завдання описує саме ті результати навчання, для вимірювання

яких це завдання призначене). На валідність можуть впливати шість зовнішніх факторів як існого оцінювання (QualityAssessmentGuidelines. BoardEndorsed, 2020, с. 4):

- охоплення навчальної програми;
- надійність;
- упередженість;
- забезпечення діапазону рівнів мислення;
- залучення учнів;
- академічна доброчесність.

Охоплення навчального матеріалу. Завдання мають бути сконструйовані таким чином, щоб вимірювати лише передбачені навчальною програмою конструкти засвоєного матеріалу. Згідно з Д. Вільямом (William, 2014) завдання, яке є надто вузькоспрямованим і недостатньо репрезентативним непридатне для оцінювання багатовимірних результатів навчання, а завдання, яке є надто широким за змістом (побудова нерелевантної дисперсії), спрямоване на оцінювання більшої кількості досягнень, ніж потрібно.

Надійність. Щоб зробити обґрунтовані висновки щодо навчальних досягнень учнів, у процесі оцінювання необхідно мінімізувати вплив неістотних чинників на результати. Однак будь-яка оцінка містить похибку (QualityAssessmentGuidelines. BoardEndorsed, 2020, с. 6):

$$\text{Оцінка} = \text{Дійсна оцінка} + \text{Похибка}$$

Реальна оцінка має відображати те, що в середньому отримав би один і той самий учень, якби завдання ставилося повторно (паралельне оцінювання за допомогою завдань однакової складності (Т. Бремлі, В. Даван (Bramley&Dhawan, 2010))). Повністю усунути похибку неможливо (що в основному пов'язано з індивідуальними особливостями учнів), однак параметри надійності завдання підвищують впевненість у тому, що учень, який отримує 11 балів, має вищий рівень досягнень, ніж учень, який отримує 8 балів за виконання того самого завдання.

Надійність можна розглядати в термінах послідовності:

- у часі (чи результати оцінювання учнів за виконання конкретного завдання змінилися б за інших умов?)

- між завданнями (чи результати оцінювання учнів будуть такі самі, якщо запропонувати їм інші завдання (наприклад, іншої форми?) (Д. Крістодолу (Christodolou, 2016); К. Дарр (Darr, 2005b)).

Згідно з Р. Беннетом (Bennett, 2011), надійність забезпечує ситуацію, коли різні спостерігачі зроблять однакові висновки з тих самих доказів.

Упередженість. Упередження в оцінюванні – це надання переваги учню/учениці або учням над іншими не на підґрунті їхніх навчальних досягнень, а на основі інших чинників (наприклад, гендерних, соціально-економічних та культурних). Упередженість може виявлятися в розробці або підборі оцінювальних завдань, щоб мати можливість зробити «правильні» висновки з результатів оцінювання (QualityAssessmentGuidelines. BoardEndorsed, 2020, с. 7).

Найпоширеніший спосіб упередженості в оцінюванні – припущення щодо наявності базових знань (здібностей) або привілеювання певних видів базових знань (здібностей) – наприклад, «це завдання надто легке для цього учня/учениці», «він/вона може більше» або «цей учень/учениця не здатен/не здатна розв'язати завдання» (OECD, 2013).

Оцінка має описувати об'єктивну успішність учня, а не включати судження про його характер, зусилля, поведінку чи потенціал (HanoverResearch, 2011).

Рівні мислення. Існує низка теорій щодо навчання та розвитку концептуального мислення учнів. Найвідомішими загальнотеоретичними основами є таксономія Б. Блума (1956), Таксономія Л. Андерсона і Д. Кратвола (переглянута таксономія Блума) (2001) або таксономія SOLO (Бігґсі Колліс (Biggs&Collis), 1982). Ці таксономії, як правило, спрямовані на опис фаз розуміння навчального матеріалу та застосування результатів навчання. Зазвичай ці фази називають поступами або прогресіями навчання (Фуртак, Моррісон і Круг (Furtak, Morrison, and Kroog), 2014). В ідеалі вони є лінійними, що унеможлиблює досягнення вищих елементів без засвоєння попередніх елементів. Тому для оцінювання навчальних досягнень у різних вимірах (наприклад, когнітивної складності, автономності) необхідним є широкий діапазон інструментів оцінювання, які можуть допомогти учням продемонструвати різні рівні мислення, навички та здібності (Мурілло і Хідальго (Murillo&Hidalgo), 2017).

Залученість учнів. Результати оцінювання учнів, які не вмотивовані для проходження оцінювання, не будуть надійними і релевантними (не відображатимуть реального рівня навчальних досягнень) (Натхол (Nuthall), 2007). Це означає, що залучення учнів є важливим аспектом в якості оцінки.

Тому розроблені завдання 1) мають містити прозорі та чіткі інструкції з виконання; 2) мають бути «вбудованими» в сучасні проблеми (стосуватися реального життя). Автентичні завдання сприяють реалістичному вирішенню проблем (Мастерз (Masters), 2014; Бей і Кокка (Bae&Kokka), 2016) і дають можливість учню/учениці мислити як експерт у певній галузі. Бей і Кокка (2016) також описують, як учнівська автономія може покращити залученість і мотивованість завдяки можливості приймати рішення щодо власного оцінювання.

Академічна доброчесність. Дотримання принципів академічної доброчесності надає впевненість у тому, що робота учня/учениці є продуктом його/її власної навчальної діяльності. Академічна доброчесність є надзвичайно важливою для забезпечення об'єктивності висновків щодо успішності учнів.

Вчителі можуть впроваджувати принципи академічної доброчесності у свої оцінювання за допомогою: розроблення широкого діапазону видів і форм оцінювання; регулярної зміни завдань; використання нещодавнього або локального контексту, а не загального контексту; включення досвіду в класі, про який сторонні особи не можуть знати; в тому числі особисті міркування/думки; використовувати взаємозалежні завдання тощо (Університет Чарльза Стерта, 2020; Університет Ватерлоо, б.д., Університет Тасманія, 2018).

У процесі розроблення завдань для попередньої перевірки їх якості за переліченими параметрами можна скористатися детальними контрольними списками за покликанням: <https://sites.google.com/view/bsss-quality-assessment/designing-quality-assessment-tasks> або адаптованою таблицею (табл. 4) узагальнених зовнішніх критеріїв якісного завдання (за розробкою АСТ BSSS, 2020).

У зв'язку зі складністю (багатовимірністю і різноманітністю) результатів навчання оцінювання передбачає відповідний рівень володіння педагогами оцінювальною компетентністю (навичками розроблення критеріїв оцінювання до різних видів робіт, володіння техніками та стратегіями формування оцінювання як системного процесу тощо). Одним із шляхів вирішення окресленого питання може бути організація методичних семінарів і тренінгів для педагогів із метою обміну досвідом та вдосконалення оцінювальних навичок.

Табл. 4

Контрольний список узагальнених зовнішніх критеріїв якісного завдання

Критерії оцінювання завдань	Так/Ні
Охоплення програми	
Чи охоплюють завдання навчальний матеріал, який я збираюся охопити?	
Набір завдань узгоджено зі стандартами досягнень, цілями навчання та описом змісту (завдання не містять нерелевантного критеріям контенту та охоплюють всі конкретні результати (або критерії їх досягнення) за відповідний період навчання (урок, цикл уроків, семестр тощо).	
У завданнях інтегровано як загальні результати навчання, так і міжпредметні (наскрізні навички, вміння, що складають ключові компетентності).	
Надійність	
Чи відповідають завдання критеріям надійності? Чи є у них чіткі схеми маркування і рубрики?	
Завдання та умови оцінювання стратегічно розроблені для усунення джерел нерелевантних варіацій вимірювань.	
Умови оцінювання завдань є чіткими, послідовними та обов'язковими.	
Інструкції з оцінювання та схеми виставлення оцінок чіткі та недвозначні, послідовні в інтерпретації навчальних досягнень.	
Упередженість	
Чи простежуються в завданнях упередження щодо статі, соціально-економічного статусу, культури, особистостей з обмеженими можливостями тощо?	
Завдання розроблені за принципами недискримінації, враховують можливості та задовольняють потреби учнів різної статі, соціально-економічного статусу, культури, а також особистостей з обмеженими можливостями.	
Завдання не маргіналізують та не надають перевагу певному учню чи групі учнів, які мають переваги чи недоліки в певних базових знаннях або способах мислення.	
Завдання сприяють міжкультурному розумінню та врахуванню альтернативних поглядів.	
Завдання сконструйовані з урахуванням забезпечення об'єктивності оцінювання.	
Завдання забезпечують врахування диференційованості пізнавальних можливостей учнів.	
Рівні мислення	
Чи дає можливість завдання/низка завдань продемонструвати/оцінити повний діапазон рівнів мислення?	
Завдання розроблено для комплексного оцінювання, що дає можливість враховувати когнітивну складність та автономність виконання завдань учнями.	
Навички мислення вищого порядку, такі як творчість, вирішення проблем, абстрактне мислення, синтез ідей між концепціями та доменами включено в усі завдання.	
Набір завдань для оцінювання є гнучким і різноманітним, що дає змогу використовувати його в різних режимах оцінювання.	
Залучення учнів	
Чи є завдання доступними та інклюзивними? Чи є вони сучасними і чи відповідають пізнавальним потребам учнів?	

Завдання враховують такі умови залученості учнів:	
<ul style="list-style-type: none"> • Зв'язок із життєвим досвідом, інтересами чи попередніми знаннями учня. • Автономія учня • Проблеми реального світу • Сучасні питання (за змістом) • Можливості співпраці • Схожість із діяльністю, яка реалізується на практиці (в реальному житті). 	
Успіх у виконанні завдань зрозумілий учневі з інструкції та виставлення оцінок схеми.	
Для забезпечення благополуччя та залученості учнів існує широка підтримка.	
Академічна доброчесність	
Чи легко учням отримати доступ до чужої роботи та визнати її своєю? Як чи можу я цьому запобігти?	
Набір завдань забезпечує високий рівень академічної доброчесності та індивідуальні відповіді.	
Учні добре обізнані щодо того, що є академічною доброчесністю, та ознайомлені з можливими заходами покарання за плагіат.	
Учні гарантують власне авторство роботи.	
Завдання оцінювання не використовуються повторно з року в рік.	

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту», 2018. [Інтернет-ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n186>.
2. Гривко А. Рамкові підходи до створення та оцінювання компетентнісно орієнтованої системи вправ і завдань підручника. Проблеми сучасного підручника: ключові компетентності та предметні навички: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (електронне наукове видання), 20–21 травня 2021 р. Київ.: Педагогічна думка, 2021. 270 с. С.59 – 61.
3. Lane R., Parrila R., Bower M. et al. Formative Assessment Evidence and Practice Literature Review. AITSL: Melbourne, 2019. 174 p.
4. Рекомендації щодо проведення оцінювання сформованих характеристик навчальної діяльності та результатів навчання учнів, які здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, та заповнення Свідоцтва досягнень (2022). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-navchalnih-dosyagnen-uchniv-5-6-klasiv-yaki-zdobuvayut-osvitu-vidpovidno-donovogo-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>
5. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
6. Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020. [Інтернет-ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20/>
7. Гривко А.В., Ващенко Л.С. Поточне та формувальне оцінювання в базовій та старшій профільній школі. *Український педагогічний журнал*, 2021, №2. С. 72 – 83
8. Sparks, S. "Types of Assessments: A Head-to-Head Comparison", *Education Week*", Vol. 35, no.12, 2015. [Online]. Available: <https://www.edweek.org/teaching-learning/types-of-assessments-a-head-to-head-comparison>. [Accessed: 25- Mar- 2021].
9. Aima Zhang (2012) Peer Assessment of Soft Skills and Hard Skills. *Journal of Information Technology Education: Research*, 11, 155 – 168.
10. Anderson, L. W. and Krathwohl, D. R., et al (Eds.) (2001) *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Allyn & Bacon.

11. Bae, S., &Kokka, K. (2016). *StudentEngagementinAssessments: WhatStudentsandTeachersFindEngaging*. Stanford, CA: StanfordCentreforOpportunityandPolicyinEducationandStanfordCentreforAssessment, LearningandEquity.
Retrievedfrom:https://www.google.com/url?q=https%3A%2F%2Fwww.newcastle.edu.au%2F_data%2Fassets%2Fpdf_file%2F0004%2F318550%2Fstudent-engagement-assessments.pdf&sa=D&sntz=1&usg=AOvVaw1KJGBzkOZY-3X4VIsPffughttps://www.newcastle.edu.au/_data/assets/pdf_file/0004/318550/student-engagement-assessments.pdf
12. Bennett, R. (2011). Formativeassessment: a criticalreview. *AssessmentinEducation: Principles, Policy&Practice*, 18: 1, 5 – 25
13. Biggs, J. B., &Collis, K.F. (1982). *Evaluatingthequalityoflearning. The SOLO taxonomy (StructureoftheObservedLearningOutcome)*. NewYork: AcademicPress.
14. Bloom, B. S. (1956). Taxonomiesofeducationalobjectives. *Handbook 1. CognitiveDomain*. NY: McKay.
15. Bramley, T. &Dhawan, V. (2010). *EstimatesofReliabilityofQualifications*. CambridgeAssessment.
16. CentreforEducationStatisticsandEvaluation (CESE). (2017). *Cognitiveloadtheory: Researchthatteachersreallyneedtounderstand*, NSW DepartmentofEducation
17. Chen, O., Kalyuga, S. &Sweller, J. (2017). TheExpertiseReversalEffectis a VariantoftheMoreGeneralElementInteractivityEffect. *EducPsycholRev*, 29. 393–405.
18. Christodoulou, D. (2016). *MakinggoodProgress? TheFutureofAssessmentforLearning*. OxfordUniversityPress
19. Darr, C. (2005b). A hitchhiker'sguidetoreliability. *Set: ResearchInformationforTeachers*, 2. 59-60. NZCER.
20. Dirksen, D. (2013). Formativeassessment: Reliability&validity. In D. Dirksen, *Studentassessment: Fast, frequentandformative* (Ch. 3, pp.17-28). Lanham, MD: Rowman&LittlefieldEducation.
21. Furtak, E. M., Morrison, D. E. B., andKroog, H. (2014). InvestigatingtheLinkBetweenLearningProgressionsandClassroomAssessment. *ScienceEducation*, 98(4)
22. Gladwell, M. (2005). *Blink: Thepowerofthinkingwithoutthinking*. NewYork: Little, BrownandCo.
23. HanoverResearch (2011). *EffectiveGradingPracticesintheMiddleSchoolandHighSchoolEnvironments*.
24. Centreforteachingexcellence (2022). Encouragingacademicintegrityinremote, online, andin-personlearningcontexts. URL: <https://uwaterloo.ca/centre-for-teaching-excellence/teaching-resources/teaching-tips/planning-courses/course-design/encouraging-academic-integrity-online>
25. Kirschner, P., Sweller, J. &Clark, R. (2006). 'Whyminimalguidanceduringinstructiondoesnotwork: Ananalysisofthefailureofconstructivist, discovery, problem-based, experientialandinquiry-basedteaching', *EducationalPsychologist*, vol. 41, no. 2, pp. 75-86
26. Masters, G. (2013). ReformingEducationalAssessment, Imperatives, PrinciplesandChallenges. *AustralianEducationReview*No 57. ACER.
27. Murillo, F.J., &Hidalgo, N. (2017). Students' Conceptionsabout a FairAssessmentoftheirLearning. *StudiesinEducationalEvaluation*, 53.
28. Nuthall, G. (2007). *TheHiddenLivesofLearners*. NZCER Press: Wellington.
29. OECD. (2013). *SynergiesforBetterLearning: AnInternationalPerspectiveonEvaluationandAssessment*. OECD.
30. UniversityofTasmania (2018). *MinimisingPlagiarismandCheating*. Retrievedfrom:<https://www.google.com/url?q=https%3A%2F%2Fwww.teaching->

[learning.utas.edu.au%2Fassessment%2Fchoosing-and-designing-assessment-tasks%2Fminimising-plagiarism-and-cheating&sa=D&sntz=1&usg=AOvVaw2-g68w-w9OaEb6eVbtz-HZhttps://www.teaching-learning.utas.edu.au/assessment/choosing-and-designing-assessment-tasks/minimising-plagiarism-and-cheating](https://www.teaching-learning.utas.edu.au/assessment/choosing-and-designing-assessment-tasks/minimising-plagiarism-and-cheating)

31. University of Waterloo (n.d.). *Encouraging Academic Integrity Online*. Retrieved from: <https://uwaterloo.ca/centre-for-teaching-excellence/teaching-resources/teaching-tips/encouraging-academic-integrity-remote-online-and-person>

32. Wiggins, G. P., & McTighe, J. (2011). *The understanding by design guide to creating high-quality units*. Alexandria, Va: ASCD.

33. Wiliam, D. (2013). Example of a really big mistake: Calling formative assessment formative assessment and not something like “responsive teaching”. Twitter available at: <https://twitter.com/dylanwiliam/status/393045049337847808> (accessed 6 July 2020)

34. Wiliam, D. (2014). Principled Assessment Design. *SSAT: Redesigning Schooling* – 8. Retrieved from: <http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Fwww.tauntoteachingalliance.co.uk%2Fwp-content%2Fuploads%2F2016%2F09%2FDylan-Wiliam-Principled-assessment-design.pdf&sa=D&sntz=1&usg=AOvVaw1GzueKKn4J6VXIRL6mW1Frhttp://www.tauntoteachingalliance.co.uk/wp-content/uploads/2016/09/Dylan-Wiliam-Principled-assessment-design.pdf>

35. Willingham, D. (2019). How to Teach Critical Thinking. *Education: Future Frontiers*. Occasional Paper Series

Таксономія Марцано
(ґрунтується на характеристиках розумових операцій)

Рівень 6 : Самосистемне мислення	
Перевірка важливості	Учні визначають, наскільки важливі знання для них і міркування, що лежать в основі цього сприйняття.
Перевірка ефективності	Учні виявляють переконання щодо їхньої здатності покращувати компетентність або розуміння відносно знання та міркування, що лежать в основі цього сприйняття.
Вивчення емоційної реакції	Учні визначають емоційні реакції на знання та причини цих реакцій.
Вивчення мотивації	Учні визначають свій загальний рівень мотивації для покращення компетентності чи розуміння щодо знань та причини такого рівня мотивації.
Рівень 5: Метакогнітивний	
Визначення цілей	Учні встановлюють мету щодо знань та план досягнення мети.
Моніторинг процесу	Учні стежать за досягненням конкретних цілей, оскільки вони стосуються знань.
Моніторинг чіткості	Учні визначають, наскільки вони зрозуміли знання.
Точність моніторингу	Учні визначають, наскільки точні їхні знання.
Рівень 4: Використання знань	
Прийняття рішень	Учні використовують знання, щоб приймати рішення або приймати рішення щодо знань.
Вирішення проблеми	Учні використовують знання для розв'язування задач або розв'язування задач про знання.
Експериментування	Учні використовують знання для створення та перевірки гіпотез або створення та перевірки гіпотез про знання.
Дослідження	Учні використовують знання для проведення досліджень або проведення досліджень щодо знань.

Рівень 3: Аналіз	
Відповідність	Учні визначають важливі подібності та відмінності між компонентами знань.
Класифікація	Учні виділяють головні та другорядні категорії, пов'язані зі знаннями.
Аналіз помилок	Учні виявляють помилки у викладі або використанні знань.
Узагальнюючий	На основі знань учні конструюють нові узагальнення або принципи.
Уточнення	Учні визначають конкретні застосування або логічні наслідки знань.
Рівень 2: Розуміння	
Інтеграція	Учні визначають основну структуру знань і критичні на відміну від некритичних характеристик.
Символізація	Учні будують точне символічне представлення знань, розрізняючи критичні (обов'язкові, основні) та некритичні (другорядні) компоненти.
Рівень 1: Пошук	
Розпізнавання	Учні розпізнають особливості інформації, але не обов'язково розуміють структуру знання або відрізняють основні компоненти від другорядних (підрядних).
Відтворення	Учні відтворюють особливості інформації, але не обов'язково розуміють структуру знань або відрізняють основні компоненти від другорядних (підрядних).
Виконання	Учні виконують процедуру без значних помилок, але не обов'язково розуміють, як і чому ця процедура працює.

Когнітивна матриця Карін Хесс (The Cognitive Rigor Matrix)

Переглянута таксономія Блума (2001)	Глибина знань Вебба			
	Рівень 1	Рівень 2	Рівень 3	Рівень 4
Таксономічні рівні	Запам'ятовування та відтворення	Навички опрацювання навчальної інформації (понятійне мислення)	Стратегічне мислення / міркування	Розширене мислення
Запам'ятовування Видобуває знання з довготривалої пам'яті, розпізнає, згадує, ідентифікує	<ul style="list-style-type: none"> • згадує (знає), розпізнає або знаходить основні факти, ідеї, принципи • згадує (знає) або визначає перетворення: між поняттями (образами), числами або одиницями виміру • визначає/ідентифікує /розпізнає факти / деталі в текстах 			
Розуміння Будує значення, уточнює, перефразовує, представляє, перекодує, ілюструє, наводить приклади, класифікує, категоризує, узагальнює, підсумовує, робить логічний висновок (наприклад, з наведених прикладів), передбачає, порівнює / протиставляє, зіставляє з ідеями, пояснює, будує моделі	<ul style="list-style-type: none"> • складає і розкладає числа • оцінює виразність висловлювання • знаходить точки (на графіках, числових лініях) • представляє математичні відношення словесно, графічно або символічно • будує прості речення • добирає відповідне слово для передбачуваного значення • описує / пояснює, як і чому 	<ul style="list-style-type: none"> • вказує і пояснює взаємозв'язки • наводить приклади (подібного і відмінного) • здійснює і фіксує спостереження • робить нотатки: упорядковує ідеї / відомості • узагальнює результати, концепції, ідеї • робить основні умовисновки або логічні передбачення з числових відомостей або текстів • визначає основні ідеї або точні узагальнення 	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, узагальнює або пов'язує ідеї, використовуючи докази на підтвердження • пояснює/обґрунтовує вибір тієї або іншої відповіді (коли є кілька можливих відповідей) • пояснює явища, використовуючи і дефініції понять • складає текст відповідно до конкретної мети • визначає теми 	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, як конкретно співвідносять поняття чи ідеї до інших предметних доменів або концепцій • узагальнює отримані результати або використані стратегії та застосовує їх до нових проблемних ситуацій
Застосування Здійснює або використовує	<ul style="list-style-type: none"> • виконує дії відповідно до/дотримується простих / рутинних 	<ul style="list-style-type: none"> • добирає алгоритм/процедур у відповідно до мети завдання та 	<ul style="list-style-type: none"> • використовує концепції для визначення способів 	<ul style="list-style-type: none"> • розробляє або добирає підхід серед багатьох

<p>процедуру відповідно до заданої ситуації; виконує (застосовує знання для виконання стандартних/шаблонних завдань) або використовує (застосовує) для розв'язання нестандартних завдань</p>	<p>процедур/інструкцій (вказівок типу рецепта) • розв'язує задачу на одну дію • обчислює, вимірює, застосовує правило • застосовує алгоритм або формулу (площа, периметр тощо) • репрезентує словами чи схемами/графіками/діаграмами поняття або відношення • застосовує правила або використовує ресурси для редагування орфографії, граматики, пунктуації, вимови</p>	<p>виконує його • розв'язує шаблонну задачу, застосовуючи кілька концепцій або етапи прийняття рішень • видобуває інформацію з таблиці, графіку або малюнку і використовує його для вирішення проблеми, що передбачає кілька кроків (кількестадію проблему) • використовує моделі для представлення понять • складає невеликі тексти, використовуючи відповідну організацію, структуру тексту та сигнальні слова</p>	<p>розв'язання нестандартних проблем • розробляє план дослідження відповідно до конкретної мети (вивчення питання або розв'язання окремого завдання) • здійснює дослідження за розробленим планом • застосовує концепції для розв'язання нестандартних задач • обґрунтовує, аргументує, доводить • переглядає остаточний проект щодо значення чи прогресу ідей (вносить корективи)</p>	<p>альтернатив для вирішення нової проблеми • здійснює проект відповідно до мети вирішення конкретно визначеної проблеми, визначає шляхи вирішення, вирішує проблему та звітує про результати • ілюструє, як багато тем (історичні, географічні, соціальні) можуть бути взаємопов'язаними</p>
<p>Аналіз Розбиває на складові частини, визначає, як співвідносяться частини цілого, диференціює релевантне/нерелевантне значення, розрізняє, фокусує, відбирає, організовує, окреслює, знаходить узгодженість, деконструює/аналізує (наприклад, для визначення упередженості або суб'єктивності)</p>	<p>• видобуває інформацію з таблиці або графіку для відповіді на запитання/розв'язування завдання • визначає або знаходить конкретну інформацію, що міститься в картах, діаграмах, таблицях, графіках або схемах</p>	<p>• класифікує, систематизує матеріали • порівнює / зіставляє числові та/або вербальні (текстові) відомості • відбирає відповідні меті завдання відомості для відображення • впорядковує або інтерпретує (прості) відомості • розширює шаблон • визначає використання літературних засобів • визначає структуру тексту (розділу)</p>	<p>• порівнює інформацію всередині або між наборами числових або текстових відомостей (даних) • аналізує та робить висновки за складнішими (комплексними/змішаними) відомостями • узагальнює шаблон • впорядковує / інтерпретує відомості: складний графік • аналізує авторську</p>	<p>• аналізує (порівнює, зіставляє) інформацію з кількох джерел або кількох творів одного і того самого автора, тексти різних жанрів, або історичних (часових) періодів • аналізує складні / абстрактні теми • збирає, аналізує та впорядковує</p>

		<ul style="list-style-type: none"> • розрізняє: відповідну та/або нерелевантну інформацію, факт / суб'єктивну думку 	майстерність, погляди чи потенційну упередженість	інформацію <ul style="list-style-type: none"> • аналізує стилі дискурсу
<p>Оцінка</p> <p>Висловлює судження на основі критеріїв, перевіряє, виявляє невідповідності або помилки, оцінює, критикує</p>			<ul style="list-style-type: none"> • обґрунтовує та наводить логічні аргументи щодо концепції • описує, зіставляє та порівнює методи розв'язання завдання (вирішення проблеми) • перевіряє обґрунтованість результатів • обґрунтовує зроблені висновки 	<ul style="list-style-type: none"> • збирає, аналізує та оцінює релеванність та точність інформації • робить і обґрунтовує висновки • застосовує стратегії розуміння по-новому, аргументуючи або обґрунтовуючи свої міркування
<p>Створення</p> <p>Реорганізовує елементи в нові шаблони / структури, генерує, висуває гіпотезу, проектує, планує, вибудовує, виробляє</p>	<ul style="list-style-type: none"> • висловлює ідеї, концепції або прогнози, пов'язані з темою чи поняттям 	<ul style="list-style-type: none"> • формулює припущення або гіпотези на основі спостереження або попередньо здобутих знань 	<ul style="list-style-type: none"> • синтезує інформацію з одиничного тексту • формулює оригінальні проблеми, враховуючи ситуацію • розробляє складну модель для заданої ситуації 	<ul style="list-style-type: none"> • синтезує інформацію з кількох джерел або текстів • розробляє модель для інформування про та вирішення реальної складної або абстрактної ситуації

4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ В 5-Х КЛАСАХ

4.1. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році

О. М. Горошкіна

доктор педагогічних наук,

завідувач відділу навчання

української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

Н. Б. Голуб,

доктор педагогічних наук,

головний науковий співробітник відділу навчання

української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

Сучасні соціальні виклики, зумовлені глобалізацією, європеїзацією, утвердженням тенденцій відкритого суспільства, інформатизації, інноваційності в усіх його галузях, зумовлюють необхідність посилення вимог до змісту та якості освіти. Із початком повномасштабного вторгнення росія на територію України особливого загострення набула проблема ефективної організації освітнього процесу, спрямованого на формування компетентного мовця – патріота своєї держави, який шанує державну мову, послуговується нею, дбає про її розвиток.

Українська мова – основа державотворення, потужний інструмент формування національної свідомості українців. Володіючи значним розвивальним потенціалом, українська мова акумулює загальнолюдські й національні цінності, соціокультурні норми взаємодії, правила міжкультурного спілкування та соціальної поведінки. У цьому контексті особливої актуальності набуває потреба розроблення ефективних освітніх технологій, що сприяють усебічному розвитку особистості учня/учениці, формування в них готовності до самореалізації в умовах динамічних суспільних змін.

Метою освіти Закон визначає «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей». Отже, в результативній частині акценти зміщено із засвоєння знань і набуття конкретних умінь та навичок на розвиток компетентної мовної особистості учня/учениці, їхніх інтелектуальних і творчих здібностей, ціннісних орієнтацій, системи ставлень.

Модельна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Н. Голуб, О. Горошкіна) <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-mova/> системно й послідовно спрямовує діяльність учителя на виконання завдань, визначених у Державному стандарті

базової середньої освіти, реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування предметної та ключових компетентностей. Відповідно до програми розроблено й апробовано в школах, що долучилися до пілотного проєкту, підручник, підготовлено календарне планування, яке вчитель може адаптувати з урахуванням потреб конкретного закладу освіти. Вона є базою для створення навчальної програми, за якою працюватимуть учителі-словесники конкретного закладу освіти. Отже, рекомендований освітній документ цілком відповідає концепції нової української школи, сучасним освітнім тенденціям, запитам суспільства. Перевагу цій програмі надали більшість авторських колективів, що підготували підручники для 5 класу.

Розвиток компетентної мовної особистості – це не супутній чи стихійний продукт процесу навчання, а його мета і результат.

Упродовж тривалого часу навчання української мови було зорієнтоване на накопичення знань відповідно до заданої наукової парадигми, що позбавляло цей знаннєвий багаж перспектив застосування його за межами школи. Зі зміною освітніх орієнтирів українська мова як шкільний предмет покликана бути засобом розвитку й соціалізації учнів. Нагальною вимогою часу є формування здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; ціннісного ставлення до державної мови, набуття суб'єктного досвіду послуговування нею в різних сферах суспільного життя; надання знанням і вмінням з української мови функційності, дієвості. Для формування ключових компетентностей важливо зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвиткові критичного мислення й емоційного інтелекту.

Важливе значення для формування компетентності «Навчання впродовж життя» мають оргдіяльнісні вміння. Тому вивчення кожної теми рекомендуємо починати з цілевизначення, що сприяє становленню цілеспрямованості, активізації внутрішніх мотиваційних резервів, умотивованості рефлексії, оскільки між цілевизначенням і рефлексією є логічний зв'язок, що забезпечує здатність учнів/учениць займати зовнішню позицію стосовно свого «Я», критично оцінити себе, свою діяльність, виявити невикористані резерви, окреслити шляхи подальшого самовдосконалення. З огляду на це доцільно пропонувати завдання й запитання, які учні зможуть застосовувати як орієнтири в пошуках шляхів розв'язання повсякденних життєвих проблем. Великого значення надаємо системній роботі з привернення уваги й усвідомлення важливих життєвих проблем, спільному пошуку альтернативних думок і способів розв'язання їх, обговоренню пропозицій.

У процесі навчання необхідно заохочувати й підтримувати самостійність мислення, що дає змогу учням/ученицям розмежовувати власну й чужу позицію, порівнювати й оцінювати їх, формувати систему ставлень.

Життя переконує, що сьогодні людині не обов'язково все пам'ятати, оскільки пошук необхідної інформації технологізований, він не затратний у часі і не становить жодних труднощів. Значно важливіше розуміти, яка саме інформація необхідна на цей момент і як пришвидшити пошук її. Тому цінними передусім є такі *вміння*: виявити і сформулювати проблему; швидко знайти інформацію, необхідну й достатню для розв'язання проблеми; оцінити, чи достатньо цієї інформації для розв'язання проблеми; у разі потреби з'ясувати, якої інформації бракує для розв'язання проблеми, використати зібрану інформацію для розв'язання проблеми.

Учитель має акцентувати увагу учнів на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам наголошування, правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо, тобто пріоритетність функційного аспекту опанування мовою.

Ураховуючи принципи доступності й доцільності, беручи до уваги результати опитування вчителів та учнів, у програмі змінено традиційний розподіл мовних тем: відомості з лексикології подано цілісно в 5 класі. Результати навчання в пілотному проєкті підтвердили правильність такої інновації. Розділи «Будова слова» і «Словотвір» подано в 6 класі, щоб забезпечити цілісне сприймання важливої мовної теорії, показати учням зв'язки між будовою слова і його творенням. Крім того, у 6 класі під час вивчення морфологічних відомостей учні мають змогу долучитися до інтервального повторення (матеріал про творення тієї чи тієї частини мови).

Зміст мовленнєвої змістової лінії програми визначають такі розділи: «Інформація», «Текст», «Мовленнєві жанри», «Спілкування». Перелік тем кожного з розділів укладено так, щоб забезпечити формування здобувачів освіти вмінь шукати потрібну інформацію, осмислювати зміст і форму тексту, оцінювати якість і достовірність інформації, ефективно комунікувати тощо. Самеці вміння перевіряють експерти з питань освіти в межах міжнародного дослідження PISA.

Компетентний мовець має знати правила застосування мовних формул, за допомогою яких він може познайомитися і подружитися, з'ясувати або уточнити певну інформацію, пояснити, запросити, попросити вибачення, привітати когось або висловити співчуття тощо. Для цього введено до програми відомості про мовленнєві жанри – взірці мовної поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування. Актуальними в сучасних соціокультурних умовах є низка жанрів, зокрема комплімент, лестощі, похвала; прохання, умовляння, благаання, пропозиція; запрошення; згода, відмова; вибачення; подяка; привітання, смс-повідомлення тощо, з правилами побудови яких учні й учениці ознайомлюються в 5 класі. Комунікативна значущість, відповідність віковим особливостям учнів і стали критеріями добору жанрів.

Системний характер ознайомлення учнів з мовленнєвими жанрами забезпечує насамперед їхнє місце в освітньому процесі: водночас на спеціально

відведених для конкретного жанру урокахі на уроках вивчення (закріплення, повторення, узагальнення тощо) мовної теорії.

Прикметною ознакою сучасного уроку української мови є широке й різноманітне використання текстового матеріалу – засобу навчання, що має значний дидактичний потенціал. Зміст текстів спрямовуємо на формування патріотизму, ціннісного ставлення до української мови, народу – носія мови, рідного краю, людських чеснот, утвердження моралі, розвитку емоційного світу учнів, естетичних смаків тощо. Фрагменти текстів, що застосовують як матеріал для вправ, спонукають учнів успішно взаємодіяти у процесі розв’язання типових для їхнього віку життєвих проблем, аналізувати різні ситуації, висловлювати власне ставлення до явищ, подій або вчинків, визначати й характеризувати учасників спілкування; висловлювати свої почуття і враження від почутого й прочитаного; засвоювати морально-етичні й психологічні принципи взаємодії; виявляти емпатію тощо. Вправи і завдання, розроблені на текстовому матеріалі, мають передбачати також формування в учнів умінь оволодіння різними техніками і прийомами читання. Це сприяє ефективній роботі з інформацією, критичному оцінюванню й інтерпретуванню її, розумінню текстуй підтексту, створенню якісних власних текстів різної жанрово-стильової належності, визначенню достовірності інформації, основної думки тексту, порушеної в ньому проблеми, переведенню тексту в інший формат (карту пам’яті, таблицю, схему, малюнок, колаж тощо).

Психологи довели, що вагомим чинником збудження пізнавального інтересу є його емоційне забарвлення. Для сучасних учнів особливо значущими є тексти, що викликають світлі почуття, позитивні емоції, спонукають жити в гармонії з довкіллям, допомагають сформувати оптимістичне світосприйняття, відчуття естетики мови. Тому варто врахувати цеу процесі добору текстів.

Актуальними є завдання, що забезпечують формування в учнів умінь працювати з різноманітними лексикографічними джерелами. Привертаємо увагу до іншої важливої проблеми – уміння працювати в команді, групі, парі та методів, що сприяють цьому.

До ключових мовних навичок XXI століття віднесено розвинений словниковий запас, що визначає доцільність системної роботи над збагаченням словника учнів. Це уведення в активний обіг власне українських лексем, слів, що називають різноманітні предмети і явища довкілля (*водограй, бентежити, квапитися, осоння, жоржина, хитавиця, хідник* тощо), увиразнюють мовлення, надають йому емоційності й естетичності.

Одним із викликів 2022/2023 навчального року є якість надання освітніх послуг в умовах повномасштабної війни, розв’язаної росією.

Об’єктивна потреба в застосуванні нового педагогічного досвіду (дистанційного навчання) зумовила розроблення вправ для набуття в учнів навичок самостійного й командного виконання навчальних вправ, а також вправ для поточного й підсумкового контролю освітніх результатів.

Оскільки дистанційне навчання можна здійснювати в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне

забезпечення виконання їх ураховуватиме особливості співпраці учня і вчителя в умовах цих двох режимів .

Синхронний режим (коли всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у вебсередовищі) передбачає співпрацю вчителя й учнів у реальному часі. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Перевагою синхронності є одночасність, зворотність, миттєве залучення учасників у визначений час. Зворотний зв'язок має бути постійним і своєчасним. Ефективним вважаємо застосування *інтерактивних* вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Прикметною ознакою сучасного освітнього процесу є змішане навчання, що зумовлює використання традиційних і новітніх методик, які в результаті поєднання й змішування їх допомагають реалізувати поставлені завдання. Змішане навчання передбачає зміщення акцентів із пасивного засвоєння знань до самостійного здобування їх, що сприяє розвитку самоосвітніх умінь учнів. Необмежений доступ до інформації, зокрема навчальної, розміщеної на різноманітних електронних носіях, уможлиблює формування у здобувачів освіти вмінь працювати з інформацією.

У цих умовах відбувається зміна видів діяльності суб'єктів освітнього процесу: можна не просто прослухати новий матеріал у дистанційному режимі, але й обговорити його. Це формує в учнів уміння працювати в команді, комунікабельність, активність, сприяє розвитку аналітичного й критичного мислення.

Змінено роль учителя в освітньому процесі: з ретранслятора навчальної інформації на порадирика, консультанта, що передбачає інші функції його в освітньому процесі.

Гуманістичне спрямування освіти означає, що навчання української мови має змінити мовця, допомогти йому стати іншою, кращою людиною. Як зазначав Сенека, спочатку вчимося гарної моралі, а потім – мудрості, яка без гарної моралі засвоюється погано. Пам'ятаємо: читання, письмо, говоріння мають сенс лише тоді, коли вони роблять наших учнів людянішими. Допомагаючи їм у цьому, ми реалізуємо велику місію освіти – оздоровити наше суспільство і змінити світ на краще.

За підсумками вивчення кожного розділу доцільно проводити різні види тематичних робіт для поточної діагностики (формування оцінювання навчальних досягнень учнів).

Оскільки в модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) змістовий компонент мовної й мовленнєвої ліній об'єднано у 8 розділів, логічним видається проведення 8-ми контрольних тематичних робіт (по 2 варіанти кожної). На допомогу вчителів підготовлено спеціальний посібник (Зошит моїх досягнень.

Українська мова. 5 клас / Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна. Київ: Видавничий дім «Освіта». 2022. – 48 с.).

В умовах суб'єкт-суб'єктної освіти оцінювання здійснюють учитель також учень/кожна учениця. Тому в зошиті після кожної контрольної тематичної роботи розміщено «Лист самооцінювання», у якому учень/учениця визначає своє ставлення до роботи, емоційний стан, дає характеристику завдань за сприйняттям (складне/просте, зрозуміле/незрозуміле) та оцінює кожне завдання в межах передбаченої кількості балів.

Усі передбачені Державним стандартом уміння об'єднано в 4 групи:

1. Уміння працювати з інформацією:

- 1.1. Знаходити, добирати необхідне
- 1.2. Унаочнювати
- 1.3. Сприймати й реагувати
- 1.4. Робити висновки
- 1.5. Аналізувати
- 1.6. Оцінювати
- 1.7. Виявляти головне/другорядне
- 1.8. Змінювати форму подання тощо)

2. Текстові вміння:

- 2.1. Сприймати.
- 2.2. Інтерпретувати.
- 2.3. Аналізувати.
- 2.4. Збагачувати естетичний та емоційно-чуттєвий досвід.
- 2.5. Осмислювати зміст, ставити запитання.
- 2.6. Змінювати епізоди.
- 2.7. Виявляти проблему.
- 2.8. Формулювати основну думку.

3. Комунікативні вміння:

- 3.1. Створювати письмові висловлення.
- 3.2. Висловлювати і захищати власні погляди, думки, ідеї, переконання.
- 3.3. Взаємодіяти письмово в режимі реального часу (в цифровому середовищі).
- 3.4. Визначати наміри співрозмовників.
- 3.5. Висловлювати власне ставлення до події, проблеми, дії, вчинку.
- 3.6. Регулювати свій емоційний стан.
- 3.7. Використовувати доцільні для конкретної ситуації жанри мовлення.
- 3.8. Аналізувати ситуацію спілкування, коригувати її.

4. Мовні вміння:

4. 1. Розуміти й пояснювати роль мови в житті людини й суспільства.

- 4.2. Виявляти, розуміти й пояснювати мовне явище.
- 4.3. Досліджувати мовне явище.
- 4.4. Збагачувати власне мовлення, демонструвати активний словник.
- 4.5. Використовувати знання мови у мовленнєвій творчості.
- 4.6. Користуватися словниками.
- 4.7. Дотримуватися норм літературної мови.
- 4.8. Редагувати.

Рівні сформованості кожної групи вмінь сегментарно перевіряються в кожній контрольній тематичній роботі. Наприклад, у роботі №1 завдання спрямовані на перевірку сформованості вмінь 1.1., 1.2., 1.3., 1.4.; у роботі № 3 – 3.1., 3.2., 3.3., 3.4. тощо.

Максимальна кількість балів за виконання кожного завдання – 3, що в сумі за підсумками виконаних завдань дає змогу одержати найвищий бал – 12.

Орієнтири для переведення бальної оцінки у рівні

Значні успіхи (високий)	Помітний прогрес (достатній)	Має труднощі (середній)	Потребує уваги, допомоги (початковий)
3	2,5	1,5	0,75

У вертикальній графі запропоновано градацію для оцінювання кожного завдання: «значні успіхи (*високий рівень*)» – 3 б., «помітний прогрес (*достатній рівень*)» – 2,5 б., «має труднощі (*середній рівень*)» – 1,5 б., «потребує уваги, допомоги (*початковий рівень*)» – 0,75 б.

Для зручності заповнення вчителем/вчителькою «Свідоцтва досягнень учня/учениці» в кінці зошита подано орієнтир умінь.

Таблицю результатів внутрішнього розвитку доцільно заповнювати один раз (у кінці року), оскільки для формування й виявлення зазначених у ній показників потрібен час. Найправильніше – доручити цю роботу шкільному психологу.

У школах, які обрали модельні навчальні програми, розроблені в Інституті педагогіки НАПН України, навчання української мови відбувається в межах спеціальної системи, що передбачає інтеграцію навчального матеріалу з української мови та інших шкільних предметів. Наприклад, впр. №№ 119, 125, 187, 563, 565 зорієнтовані на інтегрування знань учнів з української мови та української літератури; вправи №№ 111, 188, 443 та ін. передбачають залучення знань з інформатики, вправи 112, 125 – з історії; вправи №443, №447 – з природознавства тощо.

Вправа № 163 передбачає зв'язок із математикою:

© *Поясніть математичний вираз на матеріалі фонетики української мови. Складіть подібний приклад, беручи до уваги кількість сонорних, дзвінких, глухих.*

$$6 + 32 = 38$$

Вправа № 179 ураховує зв'язок з англійською мовою:

© Прочитайте слова. Визначте наголос у них. Які правила наголошування слів в англійській мові ілюструють ці слова?

Purple, rainy, happy; decide, relax, receive, among, between.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні видання, зокрема часописи «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», дописи в групі «Відділ навчання української мови та літератури» соціальної мережі Фейсбук.

4.2. Методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в 5 класі НУШв 2022/2023 навчальному році

Т.О.Яценко,
*доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

I. Новий зміст шкільного курсу української літератури в 5–6 класах НУШ

Шкільна літературна освіта в контексті освітніх завдань НУШ спрямована на розвиток компетентних учнів-читачів, прилучення їх до високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури; розвиток художнього сприймання навколишнього світу, осмислення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником у творі; розширення культурно-пізнавальних інтересів; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; сприяння всебічному розвитку та творчій самореалізації в сучасному світі; виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей.

Відтак набуває актуальності питання розроблення нового змісту та інноваційного навчально-методичного забезпечення сучасної шкільної літературної освіти. Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та на основі Типової освітньої програми (2021) в Інституті педагогіки НАПН України підготовлено *модельну навчальну програму «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти* (науковий керівник – Т. Яценко), якій надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795).

Завантажити модельну навчальну програму можна за покликанням (<https://lib.iitta.gov.ua/729538/1/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%205-6%20%D0%BA%D0%BB.pdf>).

Для перегляду презентації модельної навчальної програми перейдіть за покликанням: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

Дидактико-методичний потенціал програми забезпечує можливість формування в процесі вивчення української літератури *читацької і ключових компетентностей*, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Цей результативний складник програми представлено в рубриці «*Очікувані результати навчання*». Її змістове наповнення розроблено згідно з визначеними та індексованими в Державному стандарті базової середньої освіти щодо мовно-літературної освітньої галузі (додаток № 2) *чотирма групами вимог до обов'язкових*

результатів навчання учнів/учениць 5–6 класів. Їх конкретизацію щодо опрацювання навчального матеріалу кожного тематичного розділу модельної навчальної програми розкрито відповідно до встановленої в Державному стандарті послідовності:

1) взаємодія з іншими особами в усній формі, сприймання й використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях [індекси 6 МОВ 1.1.1-1–6 МОВ 1.8.1-1] (*слухання*);

2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, зокрема інформаційних та художніх текстах класичної та сучасної художньої літератури (української), медіатекстах та використання інформації для збагачення власного досвіду й духовного розвитку [індекси 6 МОВ 2.1.1-1–6 МОВ 2.7.2-1] (*читання*);

3) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови [індекси 6 МОВ 3.1.2-1–6 МОВ 3.2.3-2] (*письмо*);

4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу [індекс 6 МОВ 4.2.2-1] (*говоріння*).

Відтак учитель матиме можливість констатувати результати навчальної діяльності учнів/учениць, поступово ускладнювати завдання, тобто формувати індивідуальну освітню траєкторію учня/учениці.

Програму побудовано за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу.

Навчальний матеріал у 5 класі згруповано в таких *тематичних розділах*: «Вступ», «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Народні та літературні казки», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я»; «Рідна природа», «Світ дитинства», «У пошуках пригод і чудес», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

У 6 класі виокремлено *тематичні розділи*: «Вступ», «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні», «Різдвяні дива», «Романтика пригод і фантастики», «Поетичне бачення світу», «Дитинство видатних українців», «Гумор і сатира», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

У програмовій рубриці «*Пропонований зміст навчального предмета*» презентовано різножанрові твори класичної і сучасної української літератури. Добір художніх творів зроблено з урахуванням їх художньої вартості, читацьких інтересів, вікових характеристик та особливостей художнього сприймання молодших підлітків. Зауважимо, що читачів цієї вікової групи цікавлять художні твори, у яких зображено людину як носія певних особистісних якостей. Від

безпосереднього спостереження за подіями твору п'ятикласники/п'ятикласниці поступово переходять до його об'єктивного сприймання. У молодших підлітків з'являється інтерес до осмислення проблеми формування характеру особистості, усвідомлення її моральних якостей. Водночас вони не завжди вміють об'єктивно оцінити характер і вчинки літературних героїв загалом, проаналізувати мотиви їхньої поведінки в різних обставинах.

У програмі виділено дві групи художніх творів: для *текстуального вивчення* для *позакласного читання*.

Для *текстуального розгляду* в 5–6 класах рекомендовано твори, що ввійшли до «золотого» фонду *української класики* для читання молодшими підлітками: лірика Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, байки Г. Сковороди, проза І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Б. Грінченка, О. Іваненко, М. Вінграновського та ін. Також рекомендовано твори *сучасних українських письменників*, як-от: В. Шевчука «Чотири сестри», Вс. Нестайка «Чарівні окуляри», З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», Г. Кирпи «Мова моя», «Мій тато став зіркою», Т. Майданович «Країна Українія», М. Морозенко «Вірність Хатіко», О. Сайко «Гаманець», Б. Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії», О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика», І. Андрусика «28 днів із життя Бурундука», байки О. Виженката ін.

Отже, зміст програми включає художні твори, що викликають читацький і пізнавальний інтерес у сучасних молодших підлітків, а саме про природу і тварин, стосунки з однолітками, дружбу, художні тексти різдвяно-новорічної тематики, твори про пригоди, фантастичні події, жанру фентезі, гумористичні твори.

Поезія і проза патріотичної тематики, що представлені в програмі, сприяють вихованню національно свідомих громадян України, формуванню гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів-читачів.

Художні твори для *текстуального розгляду* деяких авторів (зазначено в програмі), зокрема й тексти напам'ять, можуть вивчатися за вибором учителя/вчительки. Це зумовлено важливістю врахування їхнього педагогічного досвіду і методичних напрацювань. Наприклад, для вивчення авторських загадок Л. Глібова у 5 класі пропонуємо один із творів: «Бачить – не бачить», «Котилася тарілочка», «Гоп-гоп, діти-молодята!»; лірику П. Тичинина прикладі одного з його віршів: «Хор лісових дзвіночків», «Гаї шумлять», «Арфами, арфами»; творчість Т. Майданович – «Найкраща Україна», «О Україно! Божий білий цвіт!» або ж «Країна Українія».

Твори для *позакласного читання* подано до кожного тематичного розділу модельної навчальної програми. Відтак учитель має можливість формувати в учнів/учениць коло читання впродовж усього навчального року та, орієнтуючись на читацькі інтереси саме своїх учнів/учениць, а також власні методичні напрацювання, проводити 1–2 такі уроки на семестр у межах певного тематичного розділу.

Передбачено в I і II семестрах розділ «*Найцікавіше з літературних новинок*», тому рекомендовано системно проводити уроки щодо ознайомлення з художніми

творами сучасної української літератури за вибором учителя/вчительки та учнів/учениць. Важливо пам'ятати, що молодшим підліткам притаманний інтерес до читання художніх творів, серед героїв яких вони впізнають себе у вирі повсякденних проблем і життєвих випробувань. Відтак їх зацікавлюють твори, у яких художньо, розкрито сучасні підліткові теми, зокрема булінгу, першого кохання, взаємин із ровесниками й людьми старшого покоління тощо.

Програмою рекомендовано *біографічні відомості* про письменників/письменниць обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнів/учениць. Радимо акцентувати на активній громадянській позиції, патріотизмі українських письменників/письменниць, національних і загальнолюдських ідеалах, утілених у їхніх творах. Водночас зауважимо, що залучення біографічного контексту повинно сприяти розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати школяра/школярку від сприйняття самодостатнього художнього явища.

У програмі забезпечено етапну наступність і безперервність вивчення понять *теорії літератури* в процесі роботи з художнім текстом. Визначено саме ті теоретико-літературні поняття, формування та поглиблення яких буде методично доцільним під час вивчення творів конкретного програмового розділу.

У рубриці *«Мистецький контекст»* подано перелік творів живопису, музики, скульптури, кіно тощо, рекомендованих до розгляду в процесі вивчення художнього твору. Вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваним твором літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Це сприятиме цілісному осмисленню учнями/ученицями навчального матеріалу. Наголошуємо, що звернення до творів інших видів мистецтва має бути методично доцільним, таким, що не відволікає увагу юних читачів/читачок від самодостатнього художнього тексту.

До кожного тематичного розділу запропоновано *види організації навчальної діяльності* різного рівня складності: репродуктивні, пізнавально-пошукові та творчі. Ця рубрика має рекомендаційний характер і передбачає широке залучення методичного арсеналу вчителя/вчительки, урахування їхнього педагогічного стилю. Також види організації навчальної діяльності можуть зазнавати суттєвих змін в умовах дистанційного навчання. Зважаємо на зумовленість використання інформаційно-комунікаційних освітніх технологій матеріально-технічною базою закладу освіти та суб'єктів навчання.

II. Інноваційне навчально-методичне забезпечення шкільного курсу української літератури в 5 класі НУШ

1. Зміст і структура нового підручника «Українська література. 5 клас»

Відповідно до нової модельної навчальної програмиз української літератури підготовлено підручник *«Українська література. 5 клас»* (Яценко Т. О. Українська література : підруч. для 5 класу закладів загальної

середньої освіти /Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слизук. Київ: Видавничий дім«Освіта», 2022. 256 с.)

Підручник успішно пройшов апробацію в пілотних класах НУШ і має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.).

Ознайомитися зі змістом і структурою підручника можна за покликанням: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

В основу його концепції покладено ідеї *особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів*.

Зміст і структуру підручника розроблено з урахуванням *читацькоцентричного і текстоцентричного принципів*.

У підручнику передбачено різні етапи опрацювання художнього тексту. Його сприймання й осмислення відбувається на етапі первинного прочитання, а поглиблюється в процесі аналітико-синтетичної роботи над ним. Оскільки художній текст в підручнику є першоелементом його структури, то п'ятикласники/п'ятикласниці, мають можливість, на відміну від усталених підходів, спершу прочитати художній твір, а вже потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора/авторку чи навчальним матеріалом про твір. Тобто, передбачена така організація читацької діяльності, що дає змогу учням/ученицям самостійно сформулювати первинне враження про твір, а не відтворювати знання про нього на основі інформації, представлені в підручнику. Тобто, вивчення кожної програмової навчальної теми розпочинається саме з художніх творів, які подано в повному обсязі або ж скорочено. Водночас у QR-кодах вказано покликання на цифровий додаток до підручника, що містить повні тексти, а також стимулюється потреба учнів/учениць у користуванні фондами традиційних бібліотек.

Розуміючи важливість цілісного сприймання художнього твору, автори підручника зважали на дослідження психологів та спостереження вчителів-словесників щодо важливості врахування наявності у сучасних учнів/учениць кліпового мислення, що характерне для дітей цифрового суспільства. З огляду на це, на полях художніх текстів підручнику розміщено плашки *рубрики* «Поміркуй!», що містять запитання і завдання на перевірку розуміння учнями/ученицями прочитаних епізодів твору. Зокрема зосереджується увага на важливих подіях, учинках героїв, описах природи, інтер'єру, зовнішності та характеру персонажів, використанні художніх засобів та їх значенні, що є важливим для глибокого осмислення твору. Наприклад, «Чому Лисові Микиті вдалося легко переконати мешканців лісу в тому, що він має священне походження? Яким учинком йому вдалося завоювати прихильність звірів? Чи зуміє, на твою думку, Лис зберегти таємницю походження свого синього кольору? Чому?» (с. 41).

Рубрику свідомо розміщено на полях художнього тексту, а не після його окремих частин. Учні/учениці, котрі захоплюються читанням та зосереджені на перебігу подій у творі, можуть у процесі його цілісного прочитання не

акцентувати свою увагу на запитаннях і завданнях рубрики «Поміркуй!», а повернутися до роботи над текстом художнього твору після його повного прочитання.

Орієнтиром для пізнання високохудожнього світу творів української літератури на шляху формування компетентного учня-читача є рубрики, у змістовому наповненні яких закладено *читацькоцентричний принцип* опрацювання навчального тексту. Так, у рубриці «*Читацький путівник*», що подається до кожного передбаченого програмами розділу, у доступному для п'ятикласників/п'ятикласниць викладі конкретизовано обсяг тих предметних знань та читацьких умінь, які вони повинні здобути та якими мають оволодіти у процесі опрацювання конкретної навчальної теми. Наприклад, мотивуючи учнів на самостійне ознайомлення із матеріалом розділу «Народні та літературні казки», зазначається, що їхній читацький досвід збагатиться запропонованими для текстуального вивчення народними та літературними казками. Також вказується, що опрацьовуючи навчальний матеріал підручника, учні/учениці зможуть дізнатися про різні види казок, навчитися визначати особливості їх побудови, виявляти елементи реального та фантастичного та визначати проблемами, порушені в казках. А головне – зможуть насолодитися чарівним світом художнього слова, збагнути, яким невичерпним джерелом мудрості є казка (с. 25).

У підручнику початок вивчення кожної нової теми забезпечує актуалізацію здобутих знань і вмінь учнів, що є підґрунтям для набуття нових читацьких умінь і читацького досвіду. Так, рубрика «*Ти вже знаєш*» актуалізує знання школярів/школярок, здобуті ними в початковій школі або ж на попередніх уроках української літератури чи уроках із інших навчальних предметів, а також мотивує необхідність їх поглиблення в процесі опрацювання нової навчальної теми. Ця рубрика передує кожному художньому твору. Окрім того, важливість рубрики «*Ти вже знаєш*» зумовлена її психологічним підтекстом, оскільки актуалізація знань і сформованих умінь п'ятикласниць/п'ятикласників позитивно налаштовує їх на роботу з текстом художнього твору, додає впевненості у власних знаннях. Так, на мотиваційному етапі уроку, присвяченому вивченню народних загадок, у зверненні учнів/учениць зазначається: «Багато приказок і прислів'їв. Ці дотепні короткі вислови збагачують нашу мову, роблять її образною й яскравою. Тож на часі навчитися влучно і переконливо добирати прислів'я і приказки, доречно вживати їх у власному мовленні в певних життєвих ситуаціях (с. 13). У навчальній темі, присвяченій вивченню загадок, вказується: «Ти вже знаєш різні загадки. А ще більше, мабуть, тобі подобається відгадувати ці короткі влучні головоломки, що ввібрали в себе творчу фантазію народу. Тож на часі дізнатися нові відомості про цей короткий жанр фольклору та перевірити свою логіку, винахідливість, дотепність» (с. 17).

До того ж наприкінці рубрики «*Ти вже знаєш*» завжди акцентується увага учнів на необхідності прочитання конкретного художнього твору.

На актуалізацію сформованих читацьких умінь учнів/учениць та спонування до подальшої читацької діяльності орієнтує змістове наповнення

рубрики *«Ти вже вмієш»*. Наприклад: «Ти вже вмієш самостійно складати власні загадки, тобто порівнювати предмет, явище з іншим, схожим за істотною ознакою, включити цю ознаку в загадку так, щоб не відразу можна було здогадатися, про що йдеться; висловити загадку стисло й чітко. Дотримуючись цих настанов, спробуй скласти відеозагадки» (с. 18).

Змістове наповнення рубрики *«Літературознавчий клуб»* – це необхідний мінімум навчальної інформація, поданої з урахуванням особливостей сприймання молодшими підлітками. Матеріал рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Так, у навчальному матеріалі про творчість Лесі Українки зосереджена увага юних читачів і читачок на дитинстві та підлітковому віці письменниці. Матеріал цієї рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Наприклад, учні довідаються, що в основу казки Лесі Українки *«Лелія»* покладено прийом чарівного сну-подорожі, переконуються, як письменниці вдалося майстерно поєднати елементи фантастичних казок і реальні деталі панського та селянського побуту (с. 56).

У рубриці *«Літературознавчий словничок»* презентовано визначення літературознавчих понять, рекомендованих у модельній навчальній програмі, і вивчення яких забезпечуватиме глибоке розуміння художнього твору. Теоретико-літературні поняття розкрито в спрощеному, доступному для п'ятикласників/п'ятикласниць викладі. Їх глибше тлумачення із конкретизацією на прикладах прочитаного художнього твору подано в рубриці *«Літературознавчий клуб»*. Наприклад, *«Лірика – один із родів літератури, художні твори, що розкривають почуття, переживання, роздуми героя/героїні. Ліричний герой – персонаж, про душевний світ якого йдеться у ліричному творі. Мотив – основні переживання й думки, розкриті в ліричному творі»* (с. 113). Або ж під час опрацювання навчальних тем програмового блоку *«Україна і я»* у підручнику для актуалізації знань учнів/учениць акцентовано на епітетах, порівняннях, метафорах, з якими вони вже ознайомлені з початкової школи. Для поглиблення розуміння сутності цих термінів у *«Літературознавчому словничку»* подано їх тлумачення (с. 122).

Ефективним засобом реалізації задекларованого в модельній навчальній програмі мистецького контексту є дидактико-методичний потенціал рубрики підручника *«У колі мистецтв»*. Увагу зосереджено на зіставленні творів української літератури з творами інших видів мистецтва – образотворчого, музичного, театрального, з архітектурою, кіно, анімацією тощо. Так, під час опрацювання вступної теми, де учні мають можливість довідатися про роль книги в житті людини, секрети вмілого читання, а також поділитися своїм читацьким досвідом, презентовано для ознайомлення цікаву і доступну для п'ятикласників/п'ятикласниць навчальну інформацію про сутність різних видів мистецтва. Наприклад у рубриці *«Поміркуй!»* запропоновано: *«Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книжки. Що, на твою думку, спільного між полотнами української художниці минулого століття Тетяни Яблонської та*

сучасної мисткині Євгенії Гапчинської? Який висновок про значення книжки в житті дітей різних епох ти можеш зробити?» (с. 8)

Формуванню в учнів/учениць умінь дослідницької діяльності ефективно сприяє виконання творчих завдань, індивідуальних чи групових читацьких проєктів, рекомендованих у рубриці «*Читай і досліджуй!*». Наприклад, у процесі вивчення творчості Т. Шевченка рекомендовано: «Роздивись репродукцію картини В. Маковського «Український пейзаж із хатами». Чим вона споріднена із поезією «Зоре моя вечірняя...»? Підготуй добірку пейзажів України (картини художників/художниць і світлини), якими можна проілюструвати рядки вірша. Зіскануй QR-код і послухай виразне читання цих рядків. Зверни увагу, як інтонаціями, відтінками голосу акторка передає переживання ліричного героя. Як розкриває, поглиблює зміст твору відеоряд? Підготуй свій варіант виразного читання цієї поезії» (с. 113).

Для розвитку компетентного учня-мовця у підручниках передбачено рубрику «*Мовна скарбничка*», змістове наповнення та розташування якої залежить від конкретного художнього тексту. Так, на актуалізацію знань учнів/учениць із української мови орієнтує завдання цієї рубрики, що спонукає п'ятикласників/п'ятикласниць пригадати визначення прикметника, подумати про його значення в мові, а також знайти у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів (с. 55).

Рубрика «*Підсумуй!*» містить запитання і завдання для систематизації і закріплення вивченого матеріалу. Кількість запитань і завдань є оптимальною для підсумкового етапу опрацювання навчальної теми. Фінальним у рубриці є рефлексійне завдання на самооцінку учнями своїх навчальних досягнень. Акцентується на можливості покращити власні знання, означити питання, які залишилися без відповіді тощо. Наприклад, рубрика «*Підсумуй!*» наприкінці навчальної теми щодо вивчення творчості П. Тичини включає такі запитання і завдання: «Прочитай ще раз вірші Павла Тичини. Яку пору року найбільше любив поет? Як ти гадаєш, за що? Що об'єднує вірші «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...»? Як переданов них гармонію у природі? Як ти гадаєш, що головне у цих творах – змалювання природи чи розкриття почуттів ліричного героя? Сформулюй провідні мотиви поезій «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...». Які художні засоби увиразнюють мотив кожної з них? Вивчи напам'ять і виразно прочитай вірш «Хор лісових дзвіночків» або «Гаї шумлять...». Проведи з однокласниками/однокласницями естафету «Мікрофон»: «Сьогодні мене найбільше вразив поетичний образ..., тому що...». Оціни за допомогою смайликів, наскільки добре ти опанував/опанувала поезію П. Тичини» (с. 139).

Вивчення кожного програмового художнього твору завершується рубрикою «*Читацьке дозвілля*». Її зміст спрямовує юних читачів і читачок до перегляду екранізацій літературних творів, їх мультиплікаційних версій, прослуховування музики, віртуального відвідування музеїв, картинних галерей тощо. Такий вид діяльності не лише сприятиме організації дозвілля школярів і школярок, а і є одним зі шляхів поглиблення осмисленого розуміння художніх творів, що вивчаються

текстуально. Наприклад, у процесі вивчення повісті З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» учням/ученицям запропоновано цікаво і змістовно організувати своє читацькедозвілля: «Зіскануй QR-код <https://incognita.day.kyiv.ua/museums/dnipro-2/> та здійсни віртуальну екскурсію Дніпровським національним історичним музеєм імені Д. І. Яворницького (Зала 2. «Запорозьке козацтво»). Якщо буде можливість, то на канікулах разом із рідними і друзями вирушіть у подорож місцями козацької слави, про які ти прочитав/прочитала в повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» (с. 250).

У підручнику передбачено роботу не тільки з художнім чи навчальним текстом, а й з ілюстративним матеріалом, що має дидактичний зміст. Ілюстрації, кадри з екранізацій художнього твору, фотоматеріали із життєпису письменника, репродукції картин, запропонованих до розгляду в матеріалах рубрики «Мистецький контекст», обов'язково доповнюються запитаннями і завданнями, що спонукають учнів/учениць пояснювати, обґрунтовувати думку, міркувати.

У підручнику вказано QR-коди, через які учні/учениці мають змогу скористатися цифровим додатком, що містить навчальний матеріал для виконання окремих завдань, презентованих зокрема в рубриках «Читай і досліджуй!», «У колі мистецтв», повні тексти великих за обсягом художніх творів, уривки яких подано в підручнику, аудіозаписи літературних творів для самостійного прослуховування, музичні композиції, а також матеріал, рекомендований у рубриці «Читацьке дозвілля». Для ознайомлення із цифровим додатком перейдіть за покликанням: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

2. Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків української літератури в 5 класі як ефективний засіб організації освітнього процесу

Орієнтовне календарно-тематичне планування розроблено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (науковий керівник – Т. Яценко). Її можна завантажити за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726157>.

Календарне планування передбачає розділи, що методично продумано співвідносяться: «Дата», «Зміст навчального матеріалу», «Теорія літератури», «Мистецький контекст», «Міжпредметні зв'язки», «Позакласне читання».

У плануванні на 70 навчальних годин (орієнтовно 2 тижневі години), що відповідає структурі навчального року, передбачено проведення уроків різного типу: *текстуального вивчення художніх творів – 54 год., розвитку мовлення – 4 год. (у межах годин на текстуальне вивчення), виразного читання – 4 год., позакласного читання – 4 год., вивчення літератури рідного краю – 2 год., узагальнення та систематизації вивченого – 2 год.* Окрім того, відведено 2 години резервного часу, який учитель зможе використати на один із типів уроків залежно від конкретних навчальних завдань.

Отже, у цьому календарному плануванні, на відміну від усталеного, збільшено кількість годин на виразне читання, що є надзвичайно важливим для адаптаційного періоду основної школи. Зауважимо, що виразне читання передбачає не лише читання напам'ять, а й інші види читання, зокрема в особах, виразний усний переказ художніх творів і читання творів різних жанрів.

Вивчення літератури рідного краю запропоновано в кожному семестрі. Варто ці уроки проводити не в кінці семестру, а в межах тематичних розділів, споріднених із основним змістом програми.

Уроки позакласного читання рекомендуємо організовувати саме до тих програмових тематичних розділів, що викликають найбільший читацький інтерес п'ятикласників/п'ятикласниць.

Деякі поняття теорії літератури вказано для опрацювання в межах декількох навчальних занять, що відтворено у структурі планування.

Рубрика «Мистецький контекст» має рекомендаційний характер і вказує на твори різних видів мистецтва, розгляд яких сприятиме цілісному розумінню вивчаного літературного твору. Наголошуємо, що залучення творів живопису, музики, кіно тощо є обов'язковим.

У рубриці «Міжпредметні зв'язки» вказано орієнтовні навчальні теми з інших навчальних предметів, зокрема із зарубіжної літератури, української мови, іноземної мови, предметів громадянської та історичної освітньої галузі, звернення до яких є необхідним для глибокого осмислення художніх творів, певного теоретико-літературного поняття тощо.

3. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5 класу як інструмент підвищення якості шкільної літературної освіти

У Концепції НУШ задекларовано нові підходи до оцінювання результатів навчання учнів/учениць. Зокрема запроваджується *формувальне оцінювання*. Такий вид оцінювання дозволяє вчителю/вчительці прослідкувати процес досягнення учнем/ученицею навчальних цілей і надає можливість своєчасно його корегувати.

Технологія формувального оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць закладена в навчальний посібник – «*Зошит моїх досягнень*» (автори – Т. Яценко, Г. Івашина), що є по суті зошитом формувального оцінювання навчальних досягнень у процесі вивчення української літератури в 5 класі.

«Зошит моїх досягнень» розроблено з урахуванням «Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України 01 квітня 2022 р. № 289) (https://osvita.ua/doc/files/news/861/86195/OCINYuVANNYa_OST818.pdf)

Зошит укладено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти

(науковий керівник — Т. Яценко) і підручника «Українська література. 5 клас» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук).

Ознайомитися зі змістом і структурою «Зошита моїх досягнень», матеріали якого дозволяють здійснювати формувальне оцінювання в процесі вивчення української літератури в 5 класі НУШ, можна за покликанням: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

Зміст та структура зошита зорієнтовані на визначення і досягнення освітніх потреб та підтримання індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня/учениці. У процесі підготовки зошита творчо враховано досвід формувального оцінювання у фінських школах.

Запропоновано визначення індивідуальних цілей, шляхів досягнення особистісно значущих завдань у межах програмових навчальних тем, застосовано практики рефлексії, самооцінювання, взаємооцінювання та можливість оцінювання вчителем/вчителькою, батьками чи близькими людьми навчальних досягнень учнів/учениць.

Використання «Зошита моїх досягнень» в освітньому процесі дозволить здійснити справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів навчання кожного учня/учениці, незалежно від форми здобуття освіти.

Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі (закритого і відкритого типів), творчі завдання для *поточного оцінювання* роботи над конкретними художніми творами та *підсумкові семестрові роботи*, що сприятиме формуванню предметної читацької та ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць.

Зауважимо, що тестові запитання дозволяють не лише перевірити репродуктивні знання, а й розуміння навчального матеріалу, уміння застосовувати здобуті знання, аналізувати та інтерпретувати художні твори. Передбачено також завдання на розвиток медіаграмотності.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного із урахуванням проведених діагностичних робіт. Кількість завдань для виконання учнями/ученицями в межах *поточного оцінювання* визначає вчитель/вчителька, зважаючи на читацькі, пізнавальні інтереси та можливості школярів/школярок. Запропоновано кожне правильно виконане тестове завдання оцінювати в *0,5 балів*, а завдання III рівня («Пошук, дослідження, спілкування») та IV рівня («Власна творчість») – до *3 балів*. Однак, саме вчитель/вчителька визначає максимально можливу кількість балів за виконані завдання, залежно від мети навчальної ситуації.

Завдання I блоку («Цілевизначення») та V блоку («Рефлексія») не передбачають оцінювання вчителем/вчителькою, оскільки спрямовані виключно на побудову та самоспостереження учня/учениці за індивідуальною освітньою траєкторією.

Підсумкові семестрові роботи допоможуть учню/учениці узагальнити знання про художні твори української літератури, пригадати, про що в них

йшлося, згадати літературних героїв/героїнь та авторів/авторок цих творів. А також дозволять їм об'єктивно оцінити свої читацькі вміння, зрозуміти, чи успішно вони рухаються шляхом компетентного читача/компетентної читачки.

Підсумкові семестрові роботи укладено відповідно до чотирьох груп результатів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти та у відповідності до Додатку 1 до методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти:

- 1) взаємодія з іншими особами усно, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях (*Сприймання усної інформації на слух (аудіювання)*);
- 2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів (зокрема художніх текстах, медіатекстах) та використання її для збагачення власного досвіду (*Сприймання письмових текстів (читання)*);
- 3) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських і зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови (*Письмова взаємодія та висловлювання (письмо)*);
- 4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу (*Усна взаємодія та висловлювання (говоріння)*).

Порядковий номер завдання кожної із груп навчальних результатів відповідає критеріям, зазначеним у таблицях і передбачає максимальне оцінювання у 2 бали:

Аудіювання:

- 1.1 сприймання на слух художніх творів;
- 1.2 емоційно адекватна реакція на зміст почутого;
- 1.3 виявлення головного та другорядного;
- 1.4 аналіз та інтерпретація почутого;
- 1.5 сприймання на слух літературознавчої інформації;
- 1.6 уміння робити висновки.

Читання:

- 2.1 сприймання змісту художніх творів;
 - 2.2 виявлення головного та другорядного;
 - 2.3 аналіз та інтерпретація прочитаного;
 - 2.4 опрацювання змісту літературознавчого матеріалу, зокрема поданого в таблицях і схемах;
 - 2.5 уміння узагальнювати, робити висновки;
 - 2.6 емоційно адекватна реакція на зміст художнього твору.
- Аргументований вибір художніх текстів для самостійного читання.

Письмо:

- 3.1 формулювання основної думки прочитаного;
- 3.2 письмова взаємодія за змістом прочитаного та вивченого в режимі реального часу (у цифровому середовищі);
- 3.3 створення власного продукту, зокрема медійного, за мотивами прочитаного;
- 3.4 вміння узагальнювати інформацію у формі таблиць, схем, графічних зображень;
- 3.5 побудова власного письмового висловлювання за змістом прочитаного та вивченого, залежно від навчальних і життєвих ситуацій;
- 3.6 дотримання засад академічної доброчесності під час письмової взаємодії

Говоріння:

- 4.1 висловлення та аргументація власних поглядів, думок, ідей, переконань за змістом прочитаного та вивченого;
- 4.2 збагачення власного мовлення, за рахунок опрацьованих художніх творів та вивченого літературознавчого матеріалу;
- 4.3 характеристика літературних персонажів;
- 4.4 побудова власного усного висловлювання за змістом прочитаного та вивченого, залежно від навчальних та життєвих ситуацій;
- 4.5 уміння вести діалог за змістом прочитаного та вивченого;
- 4.6 дотримання норм літературної мови в усній взаємодії.

Відтак максимальна сума балів за кожен групу навчальних результатів може становити *12 балів*.

Пункти *3.6 (дотримання академічної доброчесності)* та *4.6 (дотримання норм літературної мови в усній взаємодії)* оцінюються на основі виконаних попередніх завдань, відповідно *3.1 – 3.5 та 4.1 – 4.5*.

Загальна оцінка результатів навчання визначається сумою балів чотирьох груп навчальних результатів і враховує поточне оцінювання, виконання індивідуальних і групових творчих проєктів тощо.

Для проведення *підсумкових семестрових робіт* може бути використано як окремий урок так і фрагмент уроку для оцінки певної групи навчальних результатів.

Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Проведення окремих видів річних контрольних робіт непередбачено.

4.Компетентнісно зорієнтовані запитання і завдання в шкільному курсі української літератури для 5 класу НУШ

Методика реалізації *компетентнісно зорієнтованих запитань і завдань* на уроках української літератури в 5 класі розроблена відповідно до чинної модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи» (науковий керівник – Т. Яценко) та підручника «Українська література. 5клас» для

закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) і презентована в *методичному посібнику «НУШ. Українська література в 5 класі: компетентнісно зорієнтовані завдання»* (автор – О. Криворотенко, за науковою редакцією – Т. Яценко).

Методика сприяє розвитку предметної (читацької) і ключових компетентностей, формуванню наскрізних умінь учнів/учениць.

Компетентнісно зорієнтовані запитання і завдання спонукають учнів/учениць до дії, оскільки спрямовані не на відтворення інформації, а на організацію їхньої самостійної пошукової і творчої діяльності з метою розв'язання суперечностей між заданим і новим. У процесі навчання компетентнісно зорієнтовані запитання і завдання виступають у ролі технологічного інструменту реалізації компетентнісного підходу, через створення ситуації успіху і визначення особистісних смислів забезпечують позитивну настанову учнів на читацьку діяльність.

У структурі компетентнісно зорієнтованих запитань і завдань виділено проблемні питання, проблемні завдання (евристичні, творчі та оргдіяльнісні), компетентнісно зорієнтовані задачі, філологічні задачі, комплексні задачі.

Конкретизуємо методику реалізації *компетентнісно зорієнтованих запитань і завдань* на прикладі вивчення казки Лесі Українки «Лелія».

Фрагмент із методичного посібника.

Пропонований зміст навчального предмета. *Короткі біографічні відомості про дитинство письменниці. Чарівні перетворення, їх роль у казці «Лелія». Дійові особи (персонажі) казки Лесі Українки «Лелія». Соціальні мотиви у творі.*

Для знайомства з дитинством письменниці, крім статті в підручнику, можна скористатися переглядом відео «Дітям про Лесю Українку» (<https://www.youtube.com/watch?v=0QexBCgv6RQ>) й запропонувати прийом «Продовж речення».

Сюжет казки. Це напрочуд красива дитяча казка від всесвітньо відомої української поетеси. За сюжетом, недужому хлопчику наснилася маленька ельфа, яка жила в квітці. Лелія взяла хлопця з собою в подорож, перетворивши Павлуся на квітку, що характерно для *фантастичних казок*: «Потім торкнула Павлуся квіткою своєю, і раптом Павлусь почув, як він сам зробився квіткою, тільки не лелією, а рожевим маком. От Лелія взяла його в ручку. Притулила до себе і швиденько вилетіла з хати в садок». Разом вони побачили, як живеться квітам і людям, зрозуміли, від чого може залежати щастя і чи приносять його гроші. Хлопчик Павлусь літає з Лелією до її сестер-квітів, відвідує сади, міста; потрапляє в цех, де дівчата роблять штучні квіти, бачить, як важко працюють вони. Сум і співчуття до долі дівчат звучить у казці. Але є в ній і щасливі хвилини. Радісна й щаслива зустріч Лелії з найменшою сестричкою (маленькою лелією), яка проживає в Мар'яниному саду (в простій селянській дівчинки, закоханої у квіти, квіти всякі: чорнобривці, тоя, любисток, рута, канупер, м'ята кучерява, повна рожа, барвінок хрещатий). Дуже вихваляє Лелія Мар'яну за доброту, сердечність, увагу та любов до неї.

Є у казці і цілком *реалістичні* деталі панського й селянського побуту. Павлусь чує скарги квітів у панському саду, скарги дівчат, що тяжко заробляють на шматок хліба. Леся Українка в доступній формі доводить, що людина з добрим серцем, з ніжною душею може бачити й розуміти красу, хоч вона є бідною й важко трудиться. Дівчина-наймичка Мар'яна «на чужому полі ніжки натомила, на чужій роботі ручки натрудила, на чужих городах цілий день полола, бур'яном колючим руки поколола». Але багата душа Мар'яни любить красу, вміє бачити й творити її власними руками. Для неї все миле в цьому світі, а особливо Лелія: «Ти ж моя відрода! Ой ти ж моя мила, лелієчко біла, як же ти цвітеш пишно, як подивлюся, аж усміхнуся, так мені у тебе втішно! Я ж тебе, квіточко мила, за свою працю заслужила, на свою долю посадила, – рости ж, леліє, розкішна, красна, щоби була моя доленька щасна», – так говорила Мар'яна, милуючись Лелією.

Розв'язання філологічної задачі допоможе учням охарактеризувати дійових осіб твору, розкрити його *соціальні мотиви*.

Філологічна задача

Ключові компетентності – громадянська та соціальна.

Послідовність дій:

- Уважно прочитай уривок казки Лесі Українки «Лелія» від слів «*І Лелія знялась угору, швидко-швидко полинула, далі спустилась у панський великий сад...*» до слів «*Піду звідси, а то ще гірше голова розболиться! – І панна пішла знов у палац, причинивши з досадою двері*».
- Заповни перший рядочок аналітичної таблиці.
- Прочитай уривок казки від слів: «*Лелія спинилась біля одної дуже великої крамниці, там в освіченому вікні стояло багато квітів*» до слів «*– А що тут уже накоїли? Га!.. – гукнула вона, та так грізно та голосно, що Павлусь аж затремтів...*»
- Заповни другий рядочок таблиці.
- Прочитай уривок казки від слів: «*Лелія тихо спускається додола біля якоїсь маленької, низенької, похилої хатинки. А, се ж хатина знайомої дівчини Мар'яни*» до слів: «*Павлусь глянув, аж він у своїй кімнатці, лежить на ліжку*».
- Заповни третій рядочок таблиці.
- Дай відповідь на запитання:
 - Хто з дійових осіб є справді багатим? Чому ти так вважаєш?
- Звір свої міркування із відповіддю.

Відповідь. На мою думку, багатою насправді є Мар'яна, бо вона має багатий духовний світ.

Аналітична таблиця до казки Лесі Українки «Лелія»

<i>Дійові особи</i>	<i>Соціальний стан</i>	<i>Заняття</i>	<i>Ставлення до квітів</i>	<i>Аргументи</i>	<i>Відчуття краси природи</i>

<i>Панна</i>	Сільська поміщиця	Вдень нудиться від безділля, ввечері розважається з гостями .	Набридли, Не любить їхнього цвіту, запаху.	«Та мені тут все обридло: і сей садок, і сей дім, і квітки. Все у нас таке нецікаве, от хоч би й сі квітки».	Не бачить краси природи, хоча й живе серед неї.
<i>Катруся</i>	Робітниця в місті	Тяжко працює, виготовляє штучні квіти.	Штучні квіти не викликають у дівчини ніяких почуттів, бо їх руйнує виснажлива праця.	«Ой, як мені хочеться їсти, – просто аж руки трясуться! Тож то від самісінького ранку нічого не їла!»	Позбавлена можливості бачити красу природи
<i>Мар'яна</i>	Селянська дівчина – трудівниця	Вдень тяжко працює, ввечері доглядає квіти.	Кохасться у квітах, оберігає їх.	«Ти ж моя відрада! Ой ти ж моя мила, лелічко біла, як же ти цвітеш пишно, як подивлюся, аж усміхнуся, так мені з тебе втішно! Я ж тебе, квіточко мила, за свою працю заслужила, на свою долю посадила, – рости ж, леліє, розкішна, красна, щоби була моя доленька щасна».	Не тільки помічає красу природи, а й створює її.

Проблемне запитання (закрите).

- Як ти вважаєш: чи впливає соціальний стан людини на її вміння сприймати й творити красу? Чому ти так думаєш?

Ознайомитися з дидактико-методичним матеріалом посібника можна за покликанням: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

III. Навчання української літератури в 5 класі НУШ: компетентнісний потенціал

Формування ключових компетентностей учнів/учениць – одне із пріоритетних освітніх завдань Нової української школи.

Чинна модельна навчальна програма з української літератури для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (науковий керівник – Т. Яценко) орієнтована «на компетентнісне навчання української літератури, що досягається шляхом розкриття можливостей предмета для формування читацької і ключових компетентностей учнів 5–6 класів»(с. 4).<https://lib.iitta.gov.ua/729538/1/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%205-6%20%D0%BA%D0%BB.pdf>.

Її компетентнісний потенціал задекларовано в рубриці «Очікувані результати навчання», змістове наповнення якої як інтегрований результат шкільної літературної освіти – знань, умінь, навичок, читацького досвіду та ціннісних ставлень – корелює із сутністю як ключових, так і предметної читацької компетентностей учнів НУШ.

Сукупність ключових компетентностей, сформованість яких передбачає здатність здобувачів освіти практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання та досвід у різних навчальних і життєвих ситуаціях, конкретизовано в навчальних текстах і методичному апараті чинного підручника «Українська література. 5 клас» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук).<http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

Формування ключової компетентності «Вільне володіння державною мовою» передбачено в підручнику в процесі опрацювання кожної навчальної теми, система різнорівневих запитань і завдань якої спрямована *на розвиток в учнів уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти*. Загалом концепція підручника ґрунтується на пріоритеті формування в п'ятикласників/п'ятикласниць інтересу до читання творів української літератури, відчуття краси художнього слова, усвідомлення ролі української мови для ефективного спілкування та культурного самовираження.

Удосконаленню вмінь учнів/учениць здійснювати комунікацію в усній формі на основі знань лексики, граматики і норм сучасної української літературної мови сприятиме змістове наповнення рубрики «*Мовна скарбничка*». Наприклад: «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках вживаються як у прямому, так і у переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів фольклору в різних значеннях» (с. 15); «Подумай над походженням слова «казка». Поясни, як воно утворилося» (с. 34), «Пригадай, що таке прикметник. Яке значення мають

прикметники в мові? Знайди у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів. Продовж синонімічний ряд прикметників, якими можна схарактеризувати Лелію: біла, запашна, красива. . .» (с. 55).

Формування ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами» ґрунтується на вмінні здійснювати комунікацію на основі знання лексики, граматики і норм мови, а також зокрема й умінні особистості порозумітись у міжкультурному середовищі. Так, у «Мовній скарбниці» до навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко», учням запропоновано завдання: «Із тексту оповідання ти дізнався/дізналася, що слово «хаті» в перекладі з японської мови означає «восьмий». Це ім'я стало символом вірності й відданості своєму другові. Цікаво, що в українській мові є понад 50 слів, запозичених з японської, як-от: суши, дзюдо, карате, васабі, оригамі та інші. Звернись до словника іншомовних слів і довідайся, які ще слова мають японське походження» (с. 164). Окрім того, виконання такого завдання частково-пошукового характеру сприятиме формуванню в п'ятикласників/п'ятикласниць уміння здобувати і опрацьовувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та використовувати в комунікації для обстоювання власних поглядів.

Здатність застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті передбачає ключова математична компетентність. На її формування орієнтує такий навчальний матеріал підручника: «Ти вже знаєш із уроків початкової школи про елементи будови книжки. Пригадати, із яких частин складається книжка, тобі допоможе схема» (с. 10); «Уважно розглянь схему «Ознаки народної казки» та прокоментуй кожну з ознак прикладами з казки «Яйце-райце» або ж іншої прочитаної тобою народної казки» (с. 34).

В основі ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій – формування наукового світогляду учнів. Дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням у процесі вивчення історичного оповідання С. Плачинди «Богатирська застава», сприятиме набуттю учнями досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця» (с. 105).

Інноваційність є важливою особистісною якістю сучасної людини, яка може адаптуватися у динамічно змінному світі. В основі інноваційності як ключової компетентності – здатність особистості реагувати на зміни та долати труднощі. Так, вивчаючи народну казку «Яйце-райце», учням варто подумати над таким питанням: «Завдяки чому головним героям та героїням казки вдалося подолати перешкоди на своєму шляху?» (с. 31). У процесі опрацювання повісті В. Нестайка «Чарівні окуляри» передбачено формування в учнів уміння мотивувати

себе та розвивати стійкість і впевненість, щоб навчатися досягати успіхів: «Згадай пригоди, що траплялися з тобою у школі. Як друзі/подруги тобі допомагають? Чи маєте ви якісь корисні заняття після уроків?» (с. 226).

Українська література як навчальний предмет має великі можливості для формування в п'ятикласників/п'ятикласниць ключової екологічної компетентності, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів. Вихованню у школярів любові до довкілля, розуміння необхідності охороняти його сприяють художні твори тематичного розділу «Рідна природа». Так, тема екології знайшла художнє відображення в казці О. Іваненко «Цвітарінь». Глибокому осмисленню цього твору допомагають такі компетентнісно орієнтовані запитання і завдання рубрики «Поміркуй!»: «За допомогою яких художніх засобів О. Іваненко описує, як прокльовуються пташенятка? Які почуття виникають у тебе під час прочитання цього епізоду казки? Чи доводилося тобі бачити пташенят у гніздечку? Намалюй їх або опиши за допомогою слів. Напевно, ти знаєш, що пташенят ніколи не можна торкати, навіть наближатися до їхнього гнізда. Поясни, чому?» (с. 140).

Дослідницькі завдання рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендовані зокрема в процесі вивчення казки М. Вінграновський «Гусенятко», також сприяють вихованню в учнів турботливого ставлення до тварин: «Тема гармонійного співіснування природи й людини є надзвичайно актуальною. Задля власного внеску в збереження довкілля пропонуємо тобі виготовити рекламний плакат або ж створити відеоролик про важливість охорони природних ресурсів Землі, її тваринного і рослинного світу. Презентуй свої напрацювання однокласникам/однокласницям – розмісти його на спеціальному стенді в своїй школі або ж у будинку, в якому ти мешкаєш. Допоможи птахам! Ти можеш виготовити для них шпаківні або ж годівнички та кожного дня насипати туди зерно чи крихти хліба» (с. 159). Аналогічні завдання для формування екологічної компетентності передбачено й під час ознайомлення з оповіданням М. Морозенко «Вірність Хатіко»: «Створи фотоколаж «Друзі, які завжди поруч». Для цього сфотографуй тваринок, які живуть у твоєму дворі, та напиши історію про одну із них. Презентуй свою роботу в класі. Можливо, хтось із твого класу захоче стати власником безпритульної тваринки» (с. 167).

Впевнено і відповідально використовувати цифрові технології в навчанні та життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності – це вміння, що розкривають сутність ключової інформаційно-комунікаційної компетентності. Методичний апарат підручника передбачає широкі можливості її формування. У процесі опрацювання тем залучено різноманітні цифрові додатки. Вони дають змогу п'ятикласникам/п'ятикласницям отримати допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word ItOut, WriteComics. Наприклад, для переконливішої мотивації учнів ознайомитись із казкою Лесі Українки «Лелія»

запропоновано пропедевтичне завдання: «У казці, з якою ти зараз ознайомишся, діють незвичайні персонажі. Хто вони? Здогадайся, прочитавши заголовок твору. Свої передбачення оформи у вигляді «хмари слів»: намалюй або ж скористайся цифровим сервісом Word ItOut тощо» (с. 46). Під час вивчення мариністичної поезії А. Качана у рубриці «Читай і досліджуй!» запропоновано: «Зіскануй QR-код і ти зможеш віртуально зустрітися з письменником А. Качаном. Чим запам'ятались тобі ці зустрічі?»(с. 171).

У контексті викликів інформаційного суспільства особливої значущості набуває ключова компетентність «навчання впродовж життя», що передбачає формування здатності визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку. Так, у процесі вивчення розділу, присвяченого народним і літературним казкам, важливо актуалізувати знання п'ятикласників/п'ятикласниць про цей жанр і запропонувати їм поділитися інформацією з однокласниками: «Які народні казки відомі тобі з початкової школи? Яка з них стала твоєю улюбленою? Чому? Коротко розкажи її своїм друзям» (с. 34); «Які звичаї та традиції українців знайшли відображення в народній казці «Яйце-райце»? (с. 32); «Чи відомо тобі, хто такий «премудрий Соломон»? Якщо так, то розкажи своїм однокласникам/однокласницям, якщо ні – довідайся у вчителя/вчительки. Подумай, чому І. Франко називає Лиса Микиту іменем древнього царя, постать якого стала уособленням мудрості» (с. 42).

Формуванню в учнів/учениць уміння організовувати своє навчання, працювати самостійно або в колективі сприятиме завдання, що рекомендоване в процесі опрацювання навчальної теми «Легенди українців»: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках, про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього дослідження скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки та прочитай книжку Сергія Плачинди «Міфи й легенди стародавньої України» (с. 78).

Змістове наповнення підручника ефективно сприяє формуванню ключових громадянської та соціальної компетентності п'ятикласників/п'ятикласниць – вихованню відповідальних громадян, здатних брати активну участь у громадському та суспільному житті (зокрема школи і класу), спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей.

Патріотичне спрямування має рубрика «Читацький путівник» до розділу «Україна і я», де в зверненні до учнів/учениць зазначається «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспівано

український край. Ти почнеш відкривати для себе найголовніші секрети поетичного мистецтва» (с. 108).

Формуванню цих ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць також сприяє вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою», трагічний і зворушливий сюжет якого не може залишити учнів/учениць байдужими. Так, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає школярів до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна» (с. 197). А рубрика «Поміркуй!» пропонує виконання завдання із залученням власного читацького і життєвого досвіду: «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду» (с. 198).

Підручник характеризується виразною культурологічною спрямованістю. На формування *ключової культурної компетентності* учнів/учениць орієнтує його наскрізна рубрика «У колі мистецтв». Пізнавальна і доступна для п'ятикласників/п'ятикласниць навчальна інформація про українські культурні надбання (репродукції картин, фото скульптур, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає *глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення*. Так, під час ознайомлення зі вступною навчальною темою про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості різних видів мистецтва. Зокрема зазначається, що «серед них – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їхня мистецька цінність, пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей» (с. 8).

Формуванню в учнів - читачів здатності розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у багатоманітних культурах через різні види мистецтва, що є в основі культурної компетентності, сприяють завдання репродуктивного та пошукового характеру. Як-от у процесі вивчення казки Лесі Українки «Лелія»: «Розглянь картину К. Білокур «Квіти за тином». Поділися своїми враженнями про цей твір зі своїми однокласниками/однокласницями. Знайди в тексті казки «Лелія» опис грядочки з квітками Мар'яни. Чи нагадує тобі опис цих квітів зображення на картині художниці? Чим саме? Зверни увагу на виразність білого кольору в тексті казки та на полотні» (с. 58).

Про синтез мистецтв йдеться в навчальному матеріалі підручника до літературної казки «Чотири сестри» В. Шевчука: «Мотив зміни пір року є традиційним у різних видах мистецтва. Ти вже переконалась/переконався у цьому, читаючи літературну казку Валерія Шевчука, слухаючи музику Антоніо Вівальді, переглядаючи ілюстрації Ольги Рубіної та картину «Пробудження» Ольги Ковтун» (с. 68).

Завдання з урахуванням міжмистецької взаємодії також передбачено в процесі текстуального вивчення оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»: «Яку пору року змальовує П. Нілус на картині «Поле з гусями»? Порівняй зображену художником природу з описаною в оповіданні М. Вінграновського «Гусенятко». Які кольори у змалюванні природи переважають в літературному творі, а які – на картині? Який настрій відтворюють художник і письменник?» (с. 159).

Компетентнісний зміст підручника спрямований формування в п'ятикласників/п'ятикласниць ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність». Методично продуманий навчальний матеріал і запитання на розвиток критичного мислення сприяють *виробленню в учнів/учениць уміння розв'язувати проблеми, спроможності використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності*. Наприклад, у процесі вивчення оповідання О. Сайко «Гаманець» учням/ученицям запропоновано цікаво та корисно провести читацьке дозвілля: «Мабуть, у твоїй школі проходять різні благодійні акції. Кошти, що збирають на таких заходах, зазвичай перераховують тим, хто надзвичайно цього потребує. Завчасно підготуйся до такої чергової акції – змайструй якийсь виріб чи приготуй тістечка, печиво, щоб продати на шкільному ярмарку благодійності та передати кошти на благодійність. Ти відчуєш справжнє щастя, коли зрозумієш, що зробив/зробила невеличкий внесок у добру справу» (с.197).

Розвитку ініціативності як сутнісної ознаки ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» допомагатиме таке інтерактивне завдання для рубрики «Читацьке дозвілля» у процесі вивчення поезії П. Тичини: «Виразно прочитай вірш із однокласниками/однокласницями. Попрацюйте у групах. Хай перша група читає текст, а друга – повторює третій рядок кожної строфи, а всі разом дзвінко підхоплюйте останні два слова строфи. Так у вас і з'явиться хор класних дзвіночків!» (с. 139).

Отже, чинний підручник «Українська література» для 5 класу закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) має виразний компетентнісний потенціал. Аналітико-синтетичні операції над текстом художніх творів, опрацювання відомостей про письменників/письменниць, теоретико-літературних понять, виконання компетентісно орієнтованих запитань і завдань репродуктивного, частково-пошукового та творчого характеру, підготовка дослідницьких навчальних проєктів, що передбачено в змісті та структурі означеного підручника, оптимально сприяють послідовному формуванню визначених у Державному стандарті базової середньої освіти ключових компетентностей учнів/учениць.

IV. Навчання української літератури в 5 класі НУШ: національно-патріотичний аспект

Суспільно-політична ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною російсько-українською війною, актуалізує проблему національно-патріотичного

виховання, формування громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти.

Актуалізацією ідеї національно-патріотичного виховання вирізняється новий зміст сучасної шкільної літературної освіти. Так, у чинній модельній навчальній програмі з української літератури для 5–6 класів, підготовленій в Інституті педагогіки НАПН України (науковий керівник – Т. Яценко), наголошується на важливості «виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів» (с. 3). <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

Програму побудовано за тематично-жанровим принципом, тому передбачено розділи, у яких художні твори та навчальний матеріал дібрано з урахуванням патріотичної тематики.

Змістове наповнення тематичних розділів «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я», «Рідна природа», а в 6 класі – «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні» орієнтовано на виховання в учнів/учениць любові до України, рідного краю і його природи, поваги до національних традицій і символів українського народу, осмислення історичних образів українців – борців за національну незалежність, формування громадянської компетентності.

Досягненню означених освітньо-виховних цілей ефективно сприяє змістове наповнення (художньо-публіцистичні оповіді, методичний апарат, ілюстративний матеріал) підручника «Українська література. 5 клас» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук). <http://yakistosviti.com.ua/uk/Ukrayinska-literatura-2021>.

Конкретизуємо прикладами. Під час вивчення тематичного розділу «Малі жанри фольклору та літератури» учням рекомендовано збагатити власний читацький досвід прислів'ями і приказками глибокого національного змісту: «Немає в світі краще рідного краю. Батьківщина – мати, умій за неї постояти. Людина без батьківщини – соловей без пісні. Батьківщина починається з сім'ї» (с. 13).

У рубриці «Читацький путівник» до розділу «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді» зазначається, що «...праукраїнці-рósичі створювали свої мудрі, красиві й захопливі легенди, перекази, літописні оповіді, у яких збережено історичну пам'ять народу» (с. 70).

Актуалізуючи знання про національні традиції і символи українського народу, у рубриці «Ти вже знаєш» передбачено таке завдання: «Пригадай відомі тобі легенди. Розкажи, що нового ти довідався/довідалася з них про звичаї, традиції, світогляд українського народу» (с. 70).

Візуалізації прочитаного тексту легенди про калину як один із традиційних символів української культури сприяє ілюстративний матеріал підручника і система запитань до нього. Представлені фото та репродукції картин корелюють за темою, ідеєю та образами з художнім твором, утверджують такі важливі категорії

національного виховання, як «Україна», «хата», «калина», «лелека»». Як-от: «Розглянь картину О. Шупляка «Сон Калини». Який настрої намагався передати художник? З яким епізодом легенди співвідноситься ця картина? Чому калина стала символом краси, доброти та кохання?» (с. 71).

Збагаченню духовного світогляду школярів, вихованню шанобливого ставлення до історії України, формуванню усвідомлення особистістю себе як частини українського народу сприяє методичний апарат навчальної теми, присвяченої вивченню уривку із «Повісті минулих літ» (у переказі В. Близнеця): «Чому Київську Русь вважали однією з найкультурніших держав тогочасної Європи? У чому, на твою думку, полягає важливість для сучасників/сучасниць збереження літописних оповідей про наше минуле? Для чого варто зберігати пам'ять про минуле свого роду і народу?» (с. 88).

Мотивуючи п'ятикласників/пятикласниць до текстуального вивчення художніх творів тематичного розділу «Україна і я», у рубриці «Читацький путівник» акцентується на важливості формування патріотичних почуттів особистості: «Для кожної людини в світі рідний край – найдорожчий серцю. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край» (с. 108).

Утвердженню високих моральних ідеалів, формуванню активної громадянської позиції учнів/учениць сприяє змістове наповнення теми, присвяченої вивченню життя і творчості Т. Шевченка. Так, у процесі ознайомлення з віршем «Учітесь, читайте...» (уривок із послання «І мертвим, і живим...») у рубриці «Поміркуй!» запропоновано особистісно зорієнтовані запитання, що спонукають учнів/учениць до глибокого осмислення провідного мотиву поезії та проведення паралелей із сучасністю: «Чому без належної освіти неможливе справжнє національне відродження народу? На твою думку, що таке чуже, а що своє в навчанні? Як поет це радить поєднувати? Як ти розумієш цю пораду? Чому, на переконання Т. Шевченка, не можна зрікатися рідного народу, його традицій, мови? Чи злободенними є ці поетові заповіді сьогодні?» (с. 109).

Змістовна художньо-публіцистична оповідь рубрики «Літературознавчий клуб» про сповнене випробувань і боротьби життя Т. Шевченка є передумовою для формування в уяві учнів/учениць образу митця як особистості, що й нині залишається найбільшим моральним авторитетом для українського народу. Запитання проблемного характеру спонукають п'ятикласників/п'ятикласниць до розуміння духовно-моральних ідеалів поета, сприяють формуванню ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, нації, розвитку вміння пояснювати власну громадянську позицію: «Які вчинки Т. Шевченка свідчать про його щире любов до України?» (с. 109). Чи можна Тараса Шевченка назвати успішною

людиною, переможцем? Свою думку обґрунтуй. Чому цього митця вважають найвидатнішим українцем?» (с. 115).

Текстоцентричний принцип навчання української літератури як основний у побудові означеного підручника створює можливості для використання текстів виховного змісту. До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує п'ятикласників/п'ятикласниць текстуальне вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Методичний апарат до опрацювання цієї навчальної теми передбачає систему особистісно орієнтованих запитань, що сприяють глибокому осмисленню національно-патріотичної тематики твору – прагнення українського народу до свободи, причетність кожного до історії рідного народу, важливість збереження пам'яті про найрідніших. Наприклад: «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?» (с. 199), «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду»(с. 199), «Прослідкуй за змінами, які відбуваються в поведінці, судженнях дівчинки впродовж часу, описаного у творі. Чи стає вона дорослішою, мудрішою? Умотивуй свої міркування прикладами з тексту» (с. 210).

Зауважимо, що в підручнику є навчальний матеріал, у якому акцентовано на подіях російсько-української війни, розпочатої 24 лютого 2022 року. Нинішні п'ятикласники/ п'ятикласниці є її свідками, а подеколи, на превеликий жаль і її жертвами, тому сприйняття цих трагічних подій для них є безпосереднім. Так, дослідницькому завданню до драми-казки Олександра Олеся «Микита Кожум'яка» передує така інформація: «За однією з легенд, після того, як Микита Кожум'яка здолав Змія, він запряг його у плуг і проорав велетенську борозну. Внаслідок цього утворилися так звані Змієві вали – видовжені земляні насипи, які слугували захистом від чужоземних загарбників, передусім кочівників. Вони ще й тепер простягаються майже на 2000 км через усю Наддніпрянську Україну. Навіть через тисячі років після тих далеких подій Змієві вали є оберегом. Так, ранньою весною 2022 року танки російських загарбників, які вторглися в Україну, не змогли їх здолати і змушені були відступити поблизу села Білогородка (неподалік від Києва)» (с. 97).

У «Літературознавчому клубі» до анімалістичного оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко» проведено паралелі із сучасними подіями: «На жаль, подібні історії трапляються і в наші дні. Так, у селищі Макарів, що на Київщині, вірний пес Ріні породи акіта-іну майже місяць чекав на порозі будинку на свою господиню Тетяну. Утім, вона загинула під час війни, яку розв'язала росія проти українського народу. Собаку вдалося врятувати завдяки підтримці небайдужих людей і волонтерів. Ріні знайшов новий дім і нових господарів» (с. 165).

Не залишить байдужим п'ятикласників/ п'ятикласниць і легендарний пес Патрон. Тож дослідницька робота над зворушливим оповіданням М. Морозенко передбачає також підготовку одноосібного або ж групового творчого проєкту «Тварини війни»: «Для цього, наприклад, довідайся інформацію про песика

Патрона. Він здобув велику популярність під час війни України з росією, став улюбленим супергероєм для дорослих і дітей. Цей собака породи джек-рассел-тер'єр допоміг українським військовим виявити значну кількість вибухових пристроїв, що були встановлені російськими загарбниками. Зроби цікаву презентацію проекту» (с. 167).

Отже, підручник «Українська література» для 5 класу (автори –Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтований на патріотичне виховання, формування громадянської компетентності утвердження національних і загальнолюдських цінностей учнів і учениць.

V. Навчання української літератури в 5 класі в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Цифрові сервіси та онлайн-інструменти урізноманітнюють освітній процес, створюють можливості для розвитку творчої активності учнів/учениць, сприятимуть формуванню вмінь і навичок добирати навчальну інформацію з різних інформаційних джерел, застосовувати медіаресурси для опрацювання навчального матеріалу.

Рекомендовано використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» ([WordItOut](#), [WordCloudGeneration](#), [WordArt](#), [AnswerGarden](#) тощо), ментальних карт (*XMind*, *FreeMind*, *iMindMap*, *MindJetMindmanager*, *EdrowMindMap*, *VisualMind* тощо), інтерактивних плакатів (*Thinglink*, *GlogsterEDU*, *H5P* тощо), коміксів (*Bitstrips*, *Canva*, *WriteComics*, *Pixton*, *StoryboardThat*) тощо.

Як в умовах дистанційного навчання, так і під час офлайн уроків розповіді про письменників/письменниць варто супроводжувати відеоматеріалами, мультимедійними презентаціями, слайди яких повинні містити максимум ілюстрацій і мінімум текстової інформації як необхідного пояснення до візуального матеріалу. Окремі слайди можуть бути доповнені гіперпосиланнями на відео та аудіоматеріали, розміщені на освітніх платформах та надіслані учням через захищені канали зв'язку або саме в тому онлайн-сервісі, який використовується для навчання в певному закладі освіти, – *Googleclassroom* чи *Classtime*. Такі презентації сприятимуть повторенню й узагальненню вивченого, глибокому осмисленню творчого доробку письменників/письменниць, розумінню ідейно-тематичного змісту та художньо-естетичної вартісності творів.

Під час онлайн-уроків учителі-словесники можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою виконання завдань, що передбачають створення чатів або постерів у додатках *CanvaPlayBuzz*, *Miro*, *Jamboard*. Методично доцільним є здійснення віртуальних мандрівок до літературних музеїв, мистецьких галерей, аналіз фото, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках *Jamboard*, *Padlet*.

Ресурси платформ *GoogleForms*, *OnlineTestPad*, *Polleverywhere* тощо дозволять ефективно змоделювати онлайн-опитування, тестування, необхідні для спостереження за індивідуальною освітньою траєкторією учня/учениці.

Отже, новий зміст шкільної літературної освіти, розроблене відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) навчально-методичне забезпечення, умотивоване використання цифрових ресурсів засвідчують реалізацію інноваційних підходів до організації освітнього процесу на уроках української літератури в 5 класі Нової української школи.

4.3. Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу із зарубіжної літератури в 5 класах закладів загальної середньої освіти України в 2022 – 2023 навчальному році

В.В. Снегір'ова,
*старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних
меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук*

Предмет «Зарубіжна література» є важливим складником системи мовно-літературної освіти. Найкращі твори світового письменства відкривають українському школяреві розмаїття культур різних країн, складність і багатогранність людських стосунків та почуттів, історію духовного розвитку людства, навчають толерантності і добросусідству.

Модельна програма «Зарубіжна література» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти розроблена відповідно до Закону України «Про освіту» (2017), Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 і реалізує визначені в ньому ціннісні орієнтири, ключові компетентності та наскрізні уміння учнів. Див. докладніше:

МНП: Богданець-Білоskalенко, Н. І., Снегір'ова, В. В., Фідкевич, О. Л. (2021). Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи». Наказ Міністерства освіти і науки України від 12. 07. 2021 № 795 (у редакції Наказу Міністерства освіти і науки України від 29. 09. 2021 № 1031)

https://drive.google.com/file/d/1Cz1MGthFJsmBF_5O10UQ3UCBQIDXsih3/view

На основі запропонованої МНП заклад освіти може розробити освітню програму для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6) класи, що містить опис результатів навчання учнів із зарубіжної літератури в обсязі, не меншому, ніж встановлено відповідною модельною навчальною програмою.

У зв'язку з військовою агресією рф до МНП «Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Богданець-Білоskalенко, Н. І., Снегір'ова, В. В., Фідкевич, О. Л.) було внесено такі зміни:

- у 5 класі зі списку творів вилючено казку О. Пушкіна «Про царя Салтана»; 3 навч. години рекомендовано відвести на вивчення творів сучасної зарубіжної літератури;

- у 6 класі замість російської літератури рекомендовано вивчати тематично споріднені твори інших зарубіжних авторів, зокрема: замість оповідання А. Чехова «Хлопчики» - «Колекція марок» К. Чапека; вірш М. Гумільова «Жиrafa» замінено поезією Я. Сайферта «Гора Ржип».

Програма містить розділи «*Для читання і вивчення*» і «*Для читання і обговорення*». Для читання та вивчення подано класичні твори зарубіжної літератури. Цікаву та доступну для сприйняття підлітків зарубіжну прозу другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у кращих українських перекладах запропоновано на вибір учителя й учнів для читання й обговорення.

Завдання до розділу «Для читання та обговорення» розраховані на більш високий рівень читацької компетентності, сприйняття та комунікації, передбачають більшу самостійність учнів. Якщо на творах «для читання і вивчення» п'ятишестикласники навчаються читати, інтерпретувати, створювати найпростіші медійні продукти з допомогою вчителя (про що вказано в колонці «Очікувані результати навчання»), то на творах «для читання та обговорення» діти мають самостійно продемонструвати те, чого навчилися. Програмою враховано можливості нової генерації читачів використовувати електронні носії та слухати художні тексти в аудіозаписах.

Зміст програми складають твори, що мають найбагатшу історію їх інтерпретації у різних видах мистецтва та гуманітарних галузях знання. Це європейські чарівні казки з мандрівними сюжетами: «Пані Метелиця» (німецька), «Дроворубова донька» (французька); арабська чарівна казка з пригодницьким сюжетом «Синдбад-мореплавець» (5 клас); міфи Давньої Греції, біблійні міфи та притчі (6 клас); літературні казки (Г. К. Андерсен. «Снігова королева», О. Вайлд. «Хлопчик-Зірка») у 5 класі; оповідання зарубіжних класиків про дитинство та мрії (О. Генрі. «Вождь червоношкірих», Г. Веллс. «Чарівна крамниця», К. Чапек. «Колекція марок») в 6 класі тощо.

У назвах розділів фігурують основні літературознавчі поняття, якими мають володіти 10 – 12 річні читачі: «Реальність і вигадка в художній літературі», «Тварини-герої літературних творів», «Поетичний образ природи» (5 клас); «Подорожі літературних героїв у часі і просторі», «Тема зростання і відповідальності», «Прекрасне в житті і в літературі» (6 клас).

Для читання та обговорення у кожному класі пропонується 2 – 3 твори на вибір учителя й учнів. Це, як правило, літературні бестселери: Джон Толкін. «Гобіт, або Туди і звідти», Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика», Туве Янсон. «Капелюх Чарівника», Анджела Нанетті. «Мій дідусь був черешнею», Пауль Маар. «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» (5 клас); Астрід Ліндгрєн. «Міо, мій Міо», Ульф Старк. «Чи вмієш ти свистати, Юганно?», Міхаель Енде. «Джим Гудзик і машиніст Лукас», Крістіне Нестлінгер. «Конрад, або Дитина з бляшанки», Джеремі Стронг. «Гармидер у школі».

Згідно зі Стандартом, *компетентнісний потенціал* кожної освітньої галузі має реалізовуватися «через розвиток умінь і ставлень та базові знання» (Державний стандарт, 2020, с. 6). Під час створення програми важливо було виокремити зі списку базових знань, умінь і ставлень прийнятні для формування в рамках адаптаційного циклу. Так, серед базових знань нами дібрано такі: *інформація, комунікація; взаємодія; аргументація; інтонаційні засоби; емоційний стан співрозмовників; формули мовленнєвого етикету; принципи етики*

спілкування; цифрове середовище; текст: опис, розповідь, роздум; зміст прочитаного; тема; ідея; підтекст; літературний твір; художній переклад; мовна норма; помилка; засоби художньої виразності. Як видно з переліку, не всі з наведених понять можна віднести до мовно-літературних. Щоб зберегти специфіку шкільного курсу «Зарубіжна література», було ретельно дібрано літературознавчі (предметні) знання.

Починаючи з 5 класу, автори послідовно вибудували систему вивчення теорії літератури на доступному для учнів рівні, але в повній відповідності з вимогами сучасної науки. Основні літературознавчі поняття – *казка, міф, оповідання, повість, автор, тема, герой літературного твору; сюжет, композиція, діалог, портрет, пейзаж, алегорія, підтекст, гіпербола, гумор, художня деталь, фантастика* тощо вводяться в активне використання в навчальній практиці та є основою аналізу художніх творів. Програма передбачає чітку й послідовну роботу із засвоєння, закріплення цих понять і збагачення знань про них від теми до теми та від класу до класу.

Подібну копітку роботу було проведено і з переліком умінь. Наведені у Стандарті вміння – не традиційні читацькі чи літературні (мовно-літературні), а сформульовані в рамках певної ключової компетентності та мають психолого-соціальне спрямування. Наприклад, такі: *аналізувати діалоги персонажів художнього тексту, медіатексту з погляду основних правил спілкування, визначаючи деталі, які сприяють або заважають їхній успішній комунікації; розкривати актуальність художніх творів у контексті викликів сучасності та власних життєвих потреб; проектувати власну поведінку в ситуаціях, подібних до тих, що зображені у художніх текстах* тощо.

Ціннісний компонент, представлений у Стандарті, також зазнав суттєвих змін з позицій формування комунікативних і соціальних навичок. У програмі актуалізовані такі ставлення: *розуміння ролі читання текстів (медіатекстів) зарубіжних авторів для розвитку і самовдосконалення; прагнення збагачувати читацький і мовленнєвий досвід; потреба в читанні рідною мовою; плекання українських національних цінностей, повага до цінностей інших народів і культур* тощо. Докладніше про це тут:

Снегір'ова В.В. (2021). Шкільний курс зарубіжної літератури в контексті реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти. Проблеми сучасного підручника. 27, 246–256 http://ipvid.org.ua/products/2021_2/Statti/23.pdf

Основу обов'язкових результатів учнів у мовно-літературній освітній галузі становлять *комунікація в усній і письмовій формі, опрацювання інформації з різних джерел, уміння використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей* (Державний стандарт, 2020, с. 2–3).

Діяльнісний, практико орієнтований підхід поданий у стандарті через *наскрізні вміння*, основними серед яких є такі:

- читати з розумінням, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання й усвідомлення прочитаного, розуміння інформації;

- висловлювати власну думку в усній і письмовій формі;
- критично мислити, що виявляється в умінні аналізувати, добирати аргументи, розпізнавати спроби маніпулювання;
- логічно обґрунтовувати позицію, висловлювати власне ставлення до подій і явищ;
- виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень у різних видах діяльності, уміння брати на себе відповідальність;
- конструктивно керувати емоціями, здатність розпізнавати власні емоції й емоційний стан інших, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, розуміти, як емоції можуть допомагати та заважати в діяльності;
- співпрацювати з іншими, планувати власну та групову роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим (Державний стандарт, 2020, с. 5–6).

Увесь комплекс наскрізних умінь Держстандарту реалізовано в новому підручнику «Зарубіжна література. 5 клас» (авт. Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л.М., Снегір'ова В.В.) через систему запитань і завдань до художнього тексту з використанням навчальної стратегії «автор підручника як читач». З підручником можна ознайомитися за покликанням:

Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л.М., Снегір'ова В.В. (2022). Зарубіжна література. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта https://pidruchnyk.com.ua/1691-5_zarlit_kadobianska.html

Пропоновані запитання та завдання ведуть читача від безпосереднього сприйняття твору до поглибленого, створюють сприятливі умови для набуття досвіду занурення в художній текст, розвивають уміння вести діалог із текстом, коментувати його фрагменти, висловлювати власні думки та враження від прочитаного. Школярам пропонується самостійно сформулювати запитання до тексту, які б вони хотіли обговорити на уроці.

У ході такого діалогу неодмінно виникають різні судження, зав'язується дискусія. Усе це організовує і підтримує автор підручника як досвідчений, творчий читач з допомогою захопливих, часом провокативних завдань і запитань. Автор підручника веде діалог і є одним із учасників цього діалогу. Він бере участь у роботі над текстом, уміло формулює завдання, висловлюючи і розвиваючи в них своє прочитання твору. Він задіює літературознавчі та культурологічні поняття, які, з його точки зору, сприяють глибшому розумінню виучуваного тексту.

Оснований на особистісному сприйнятті художнього тексту класичний складник нашої методики доповнює її прагматичний, функційний блок, у якому через інтерактивно-діяльнісний підхід реалізовано комунікативний і соціокультурний потенціал літературного твору з метою його практичного використання школярами в повсякденному житті. Розроблена методична модель підручника спрямована на опанування учнями елементів аналізу й інтерпретації літературних творів, засвоєння ними алгоритмів дослідницької та творчої діяльності, норм комунікації, осмислення та гармонізацію своїх дій, здійснення їх корекції. Докладніше див.:

Снегір'ова В.В. (2022). Художній твір як предмет вивчення у підручнику «Зарубіжна література. 5 клас». Проблеми сучасного підручника. 28, 170-177
<https://ipvid.org.ua/index.php/psp/issue/view/8/1>

Орієнтовне календарне планування уроків зарубіжної літератури у 5 класі тут: [Зарубіжна література \(yakistosviti.com.ua\)](http://yakistosviti.com.ua)

Реалізація нового Державного освітнього стандарту висунула нові вимоги до оцінювання учнів. Нині учитель має послуговуватися такими методами і прийомами, які дають змогу оцінювати нелише предметні, метапредметні, а й особистісні результати учнів на різних етапах навчання. Оцінювання повинне проводитися як з метою фіксації досягнень учнів, так і з метою формування і розвитку їх предметних і мета предметних компетенцій. Ці завдання покликане розв'язати *формувальне (внутрішнє) оцінювання*.

Формувальне оцінювання – це «оцінювання для навчання», механізм, що забезпечує вчителя інформацією, яка потрібна йому, щоб удосконалити навчальний процес, знаходити найбільш ефективні методи і прийоми, а також мотивувати навчальну діяльність учнів. Система формувального оцінювання базується на тому, що навчання й оцінювання взаємозв'язані й забезпечують єдиний підхід до організації освітнього процесу. Це передбачає теоретичне обґрунтування і встановлення взаємозв'язку між усіма елементами оцінювання (цілі навчання, види, інструменти, результати).

Предметом формувального оцінювання є рівні сформованості предметних і ключових компетентностей. Звернення до оцінки якості освіти через компетентності означає, що акцент робиться на практичній спрямованості навчання, береться до уваги досвід учня, його вміння застосовувати знання в різних ситуаціях. Методичний потенціал формувального оцінювання орієнтований насамперед на відстеження індивідуального прогресу і корекцію індивідуальної траєкторії розвитку учня для досягнення запланованих результатів навчання; на мотивування учнів для усунення прогалин у засвоєнні навчальної програми; на диференціювання значущості оцінок, одержаних за виконання різних видів діяльності в процесі навчання.

Формувальне оцінювання не нове явище в освіті. Частину його функцій виконувало поточне оцінювання, але це оцінювання перетворювалося часто на самоціль і реалізовувалося лише на рівні фіксації знання-незнання, вміння-невміння й оцінок у журналі. В умовах особистісно орієнтованого навчання оцінювання набуває інших рис, функцій; його мета полягає не у констатації рівня досягнутого навчального результату, а в покращенні процесу навчання учнів. Оцінюються індивідуальні досягнення учня безвідносно до досягнень інших учнів. Оцінка знань учнів стає засобом підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Британські вчені П. Блек та Д. Вільям виділяють такі компоненти формувального оцінювання:

1. Забезпечення ефективного зворотного зв'язку вчитель-учень.
2. Активна участь учнів у процесі навчання.
3. Коригування процесу навчання з урахуванням результатів оцінювання.

4. Визнання впливу оцінювання на мотивацію та самоповагу учнів, що, в свою чергу, має важливий вплив на навчання.

5. Вміння учнів оцінювати знання самостійно.

Критерії оцінювання досягнень учнів

Усі види оцінювання, а формувальне оцінювання особливо, передбачають використання ретельно розроблених критеріїв в організації оцінювання робіт учнів. Оцінювання з використанням критеріїв дозволяє зробити цей процес є прозорим та зрозумілим для всіх учасників навчального процесу. Критерії сприяють об'єктивності оцінювання.

Критерії можуть бути підготовлені вчителем чи за участю учнів. Спільна розробка критеріїв (вчитель – учень) дозволяє сформувати в учнів позитивне ставлення до оцінювання та підвищити їхню відповідальність за досягнення результату.

Процедура спільного (вчитель – учні) розроблення критеріїв

1. Оголосіть учням мету та завдання уроку перед початком вивчення теми, розділу.

2. Попросіть кожного учня написати один-два критерії, за якими оцінюватимуться роботи.

3. Запишіть на дошці критерії, запропоновані учнями.

4. Переконайтеся, що всі учні зрозуміли запропоновані критерії.

5. Розташуйте критерії за ступенем важливості.

6. У процесі обговорення оберіть пріоритетні критерії.

7. Якщо передбачається виставлення оцінки, визначте кількісний показник (бал) кожного критерію або зробіть його градацію (розбивку на рівні виконання завдання).

Роботи учнів необхідно оцінювати лише відповідно до розроблених критеріїв. Зміст критеріїв має бути зрозумілим учням та батькам, тобто викладений зрозумілою та доступною мовою. Критерії оцінки необхідно довести до відома учнів (розташувати на стендах, на навчальній дошці, у робочому зошиті учнів). Уміння оцінювати на основі критеріїв залишається з людиною на все життя. Пам'ятайте: ознайомлювати учнів із критеріями оцінки необхідно перед виконанням завдання.

Інструментами формульовального оцінювання є компетентнісно орієнтовані завдання, застосування методу проєктів, портфоліо. Докладніше зупинимося на сутності КОЗ та особливостях їх використання у процесі вивчення зарубіжної літератури. Окреслені в дидактиці структурні компоненти компетентнісно орієнтованих завдань – стимул, формулювання у вигляді задачі, джерело інформації, модельна відповідь – на уроках літератури мають специфічну модифікацію. Так, джерелом інформації виступає художній твір (його можуть доповнювати літературознавчі матеріали, інструктивні пам'ятки

тощо), а модельна відповідь можлива під час перевірки теоретиколітературних знань чи, наприклад, виразного читання. Саманаліз твору непередбачає правильних (модельних) відповідей. Тут, навпаки, цінується власна думка, особистісне ставлення до прочитаного.

Проблема конструювання завдань до опрацювання художнього твору також нерозривно пов'язана з вибором критеріїв оцінювання читацької та аналітичної діяльності учнів. Виконання цих завдань вчені (Л.Жабицька, О.Нікіфорова, Н.Молдавська, Л.Сімакова) розглядають як перетворювальну діяльність, в результаті якої не лише глибше осмислюється аналізований твір, а й розвивається здатність особистісного емоційного реагування учнів на його зміст. У роботах зазначених авторів обґрунтовано такі критерії самостійної роботи над текстом художнього твору:

- глибина осмислення аналізованого тексту (правильність та повнота його розуміння);
- характеропорина художній текст (відтворювальний чи творчий);
- наявність чи відсутність особистісного емоційного компонента (ставлення до прочитаного);
- здатність доперенесення знань і вмінь, здобутих у процесі сприйняття, аналізу, інтерпретації художнього тексту на новий зміст, в нову навчальну чи життєву ситуацію.

Ці критерії корелюють із таксономією Б.Блума, де кожна категорія навчальних цілей – знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінювання – розкривається через відповідну систему дій.

Окремо варто сказати про характер і види завдань, використовуваних під час аналізу художнього твору. Це, зокрема, виразне читання; коментування; використання евристичних і проблемних завдань; інсценування; завдання, що сприяють вихованню в учнів емпатії; завдання, як і потребують конкретизації читацької та аналітичної діяльності учнів; завдання у формі пізнавальних задач. Для посилення компетентнісного спрямування цих завдань важливе подання їх як системи.

Система завдань до художнього тексту, створена в підручнику «Зарубіжна література. 5 клас» (автори: Наталія Кадоб'янська, Лариса Удовиченко, Валентина Снегірьова) дає можливість організувати навчальну діяльність учнів в контексті вимог Стандарту, а саме вчить **сприймати, аналізувати, інтерпретувати** (висловлює власні думки, почуття, ставлення та ідеї), **критично оцінювати** художній текст; **взаємодіяти усно і письмово** в різних комунікативних і життєвих ситуаціях, створювати власні мовленнєві продукти, оцінювати свої і чужі творчі здобутки.

Коротко про **критерії оцінювання завдань, пов'язаних із читанням**. Вони розробляються на основі рівнів розуміння тексту. Оскільки робота з текстом ведеться на кожному уроці зарубіжної літератури, то Критерії доцільно оформити у вигляді інтерактивного стенду, плакату, щоб учні могли за необхідності звертатися

до них. Учитель у разі потреби вносить ясність та необхідні уточнення. Це певною мірою дисциплінує і мотивує учнів.

Критеріальна модель оцінювання завдань для роботи з текстом

Рівень розуміння тексту	Рівень когнітивних цілей	Критерії оцінювання
загальне розуміння	знання розуміння використання	вміння - визначати тему та основну думку тексту - виявляти у заголовку тексту тему чи основну думку - знаходити різницю у двох чи більше текстах/порівнювати зміст текстів; - відрізнити основну інформацію від другорядної
виявлення інформації	знання розуміння використання	вміння - читати (слухати) текст (вибірково, виразно, згідно із поставленим завданням) - визначати особливості його будови - знаходити потрібну інформацію - співвідносити інформацію, укладену в тексті, з особистим досвідом
інтерпретація тексту	використання, аналіз, синтез	вміння - співвідносити укладену в тексті інформацію з інформацією інших джерел /особистим досвідом - робити висновки щодо змісту тексту; - знаходити аргументи, що підтверджують думки / висловлювання; - пояснювати назву тексту
рефлексія щодо змісту	аналіз, синтез, оцінка	вміння - розрізняти об'єктивну та суб'єктивну інформацію; - пов'язувати інформацію з фактами/подіями реальної дійсності; - аргументувати свою точку зору
рефлексія щодо форми	аналіз, синтез, оцінка	вміння - виявляти іронію, гумор, різні відтінки смислу, виражені словом, різну підтекстову інформацію

У ході такої роботи здійснюється зворотній зв'язок за спільно розробленими критеріями. Представлену таблицю слід доповнити колонкою з розрахунком балів, які може отримати учень/учениця відповідно до критеріїв, і подати вигляді плакату.

4.4. Методичні рекомендації щодо вивчення інтегрованого курсу літератур(української та зарубіжної) у 5 класі НУШ в 2022/2023 навчальному році

Т. О. Яценко,
*доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України;*

І. А. Тригуб,
*кандидат педагогічних наук, учитель-методист,
заступник директора з науково-методичної роботи
ОНЗ «Щасливський НВК»
Пристолічної сільської ради Київської області*

І. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) – новий навчальний предмет НУШ

Однією із новацій Нової української школи є розроблення змісту шкільної літературної освіти на засадах інтегрованого підходу. Міждисциплінарна інтеграція полягає у взаємозв'язку змісту, методів і форм роботи. Визначаємо переваги інтегрованого навчання для учнів/учениць як більш чітке розуміння мети кожного предмету в різних контекстах, більш глибоке розуміння навчальних тем. Створення єдиного для шкільного курсу літератури тематичного простору дозволяє уникнути дублювання навчальної інформації у змісті різних предметів літературного курсу.

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів – новий навчальний предмет у закладах загальної середньої освіти, упровадження якого зумовлено соціальними викликами, сучасними освітніми завданнями та унормовано новим Державним стандартом базової середньої освіти (2020).

Оновлення змісту шкільної літературної освіти передбачає підготовку інноваційного навчального забезпечення. Так, в Інституті педагогіки НАПН України підготовлено *модельну навчальну програму «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти* (автори – Т. Яценко, І. Тригуб), якій надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України № 795 від 12 липня 2021 року).

Ознайомитися з модельною навчальною програмою можна за покликанням: <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>.

Для перегляду презентації програми перейдіть за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/726059/>

Програму створено з урахуванням мультидисциплінарного підходу до організації інтегрованого навчання. Інтеграція літературного курсу реалізується на основі спорідненості змісту основних тем шкільних курсів української та

зарубіжної літератури для 5–6 класів (*тематична інтеграція*). Програма також ґрунтується на засадах інтеграції, доцільної для адаптаційного циклу шкільної літературної освіти: *методичної* (спільні методи і прийоми навчання української та зарубіжної літератури) та *діяльничної* (спільні види навчальної діяльності у процесі вивчення української та зарубіжної літератури). Водночас акцентується на необхідності звернення до специфічних методів і прийомів вивчення творів зарубіжної літератури, зокрема таких, як робота з текстом перекладу та оригіналу, порівняння варіантів перекладу художнього твору тощо.

Дидактико-методичний потенціал програми забезпечує можливість формування в процесі вивчення української та зарубіжної літератури *читацької і ключових компетентностей*, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Цей результативний складник програмипредставлено в рубриці «*Очікувані результати навчання*». Її змістове наповнення розроблено згідно з визначеними та індексованими в Державному стандарті базової середньої освіти щодо мовно-літературної освітньої галузі (додаток № 2) *чотирма групами вимог до обов'язкових результатів навчання учнів/учениць 5–6 класів*. Їх конкретизацію щодо опрацювання навчального матеріалу кожного тематичного розділу модельної навчальної програми розкрито відповідно до встановленої в Державному стандарті послідовності:

1) взаємодія з іншими особами в усній формі, сприймання й використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях [індекси 6 МОВ 1.1.1-1–6 МОВ 1.8.1-1] (*слухання*);

2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, зокрема інформаційних та художніх текстах класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжної), медіатекстах та використанні інформації для збагачення власного досвіду й духовного розвитку [індекси 6 МОВ 2.1.1-1–6 МОВ 2.7.2-1] (*читання*);

3) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських та зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови [індекси 6 МОВ 3.1.2-1–6 МОВ 3.2.3-2] (*письмо*);

4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу [індекс 6 МОВ 4.2.2-1] (*говоріння*).

Відтак учитель матиме можливість констатувати результати навчальної діяльності учнів/учениць, поступово ускладнювати завдання, тобто формувати індивідуальну освітню траєкторію учня/учениці.

Модельну навчальну програму побудовано за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу.

Навчальний матеріалу 5 класі згруповано в таких *тематичних розділах*: «Вступ», «Малі жанри фольклору та літератури», «Народні казки», «Літературні казки», «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні

оповіді», «Поетичний образ України», «Дивовижний світ природи», «Світ дитинства», «У пошуках пригод і чудес», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого»

У 6 класі виокремлено *тематичні розділи*: «Вступ», «Міфи народів світу», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні», «Різдвяні дива», «Романтика пригод і фантастики», «Поетичне бачення світу», «Життя видатних особистостей», «Гумор і сатира», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

У програмовій рубриці *«Пропонований зміст навчального предмета»* презентовано різножанрові твори класичної і сучасної української та зарубіжної літератури. Добір художніх творів зроблено з урахуванням їх художньої вартості, читацьких інтересів, вікових характеристик та особливостей художнього сприймання молодших підлітків. Зауважимо, що читачів цієї вікової групи цікавлять художні твори, у яких зображено людину як носія певних особистісних якостей. Від безпосереднього спостереження за подіями твору п'ятикласники поступово переходять до його об'єктивного сприймання. У молодших підлітків з'являється інтерес до осмислення проблеми формування характеру особистості, усвідомлення її моральних якостей. Водночас п'ятикласники/п'ятикласниці не завжди вміють об'єктивно оцінити характер і вчинки літературних героїв загалом, проаналізувати мотиви їхньої поведінки в різних обставинах.

У програмі виділено дві групи художніх творів: *для текстуального вивчення і для позакласного читання*.

Для *текстуального* розгляду в 5–6 класах рекомендовано твори, що ввійшли до «золотого» фонду *української та зарубіжної класики* для читання молодшими підлітками: фольклорні твори (короткі жанри, казки, народні пісні); казки Ш. Перро, Г. К. Андерсена, О. Вайльда, І. Франка, Лесі Українки; лірика Т. Шевченка, Р. Бернса; байки Езопа, Ж. де Лафонтена, Є. Гребінки; проза Ч. Діккенса, Марка Твена, Е. Портер, Льюїса Керролла, І. Нечуя-Левицького, М. Вінграновського та ін. Також рекомендовано твори *сучасних українських і зарубіжних письменників*, як-от: В. Шевчука «Чотири сестри», Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика», Вс. Нестайка «Чарівні окуляри», З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», Г. Кирпи «Мова моя», «Мій тато став зіркою», Т. Майданович «Країна Українія», М. Морозенко «Вірність Хатіко», О. Сайко «Гаманець», Б. Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії», О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика», І. Андрусяка «28 днів із життя Бурундука», П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу», Т. Флетчера «Різдвозавр та Зимова Відьма», М. МакДоналдс «Джуді Муді та Ненудне літо», байки О. Виженка та ін.

Отже, зміст програми включає художні твори, що викликають читацький і пізнавальний інтерес у сучасних молодших підлітків, а саме про природу і тварин, стосунки з однолітками, дружбу, художні тексти різдвяно-новорічної

тематики, твори про пригоди, фантастичні події, жанру фентезі, гумористичні твори.

Поезія і проза патріотичної тематики, що представлені в програмі, сприяють вихованню національно свідомих громадян України, формуванню гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів/учениць.

Художні твори для текстуального розгляду деяких авторів (зазначено в програмі), зокрема й тексти напам'ять, можуть вивчатися за вибором учителя/вчительки. Це зумовлено важливістю врахування їхнього педагогічного досвіду і методичних напрацювань. Наприклад, для вивчення авторських загадок Л. Глібова у 5 класі пропонуємо один із творів: «Бачить – не бачить», «Котилася тарілочка», «Гоп-гоп, діти-молодята!»; казки Г. К. Андерсена радимо вивчати на прикладі «Русалоньки» або ж «Снігової Королеви»; лірику П. Тичини – на прикладі одного з його віршів: «Хор лісових дзвіночків», «Гаї шумлять», «Арфами, арфами»; творчість Т. Майданович – «Найкраща Україна», «О Україно! Божий білий цвіт!» або ж «Країна Українія».

Твори для *позакласного читання* подано до кожного тематичного розділу модельної навчальної програми. Відтак учитель має можливість формувати в учнів/учениць коло читання впродовж усього навчального року та, орієнтуючись на читацькі інтереси саме своїх учнів/учениць, а також власні методичні напрацювання, проводити 1–2 такі уроки на семестр у межах певного тематичного розділу.

Передбачено в I і II семестрах *розділ «Найцікавіше з літературних новинок»*, тому рекомендовано системно проводити уроки щодо ознайомлення з художніми творами сучасної української та зарубіжної літератури за вибором учителя/вчительки та учнів/учениць. Учителеві важливо пам'ятати, що молодшим підліткам притаманний інтерес до читання художніх творів, серед героїв яких вони впізнають себе у вирі повсякденних проблем і життєвих випробувань. Відтак їх зацікавлюють твори, у яких художньо відтворено ситуації морального становлення особистості, розкрито сучасні підліткові теми, зокрема булінгу, першого кохання, взаємин із ровесниками й людьми старшого покоління тощо.

Програмою рекомендовано *біографічні відомості* про письменників/письменниць обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнів/учениць. Радимо акцентувати на активній громадянській позиції, патріотизмі українських і зарубіжних письменників/письменниць, національних і загальнолюдських ідеалах, утілених у їхніх творах. Водночас зауважимо, що залучення біографічного контексту повинно сприяти розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати школяра/школярку від сприйняття самодостатнього художнього явища.

У програмі забезпечено етапну наступність і безперервність вивчення понять *теорії літератури* в процесі роботи з художнім текстом. Визначено саме ті теоретико-літературні поняття, формування та поглиблення яких буде

методично доцільним під час вивчення творів конкретного програмового розділу.

У рубриці «*Мистецький контекст*» подано перелік творів живопису, музики, скульптури, кіно тощо, рекомендованих до розгляду в процесі вивчення художнього твору. Вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваним твором літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Це сприятиме цілісному осмисленню учнями/ученицями навчального матеріалу. Наголошуємо, що звернення до творів інших видів мистецтва має бути методично доцільним, таким, що не відволікає увагу юних читачів/читачок від самодостатнього художнього тексту.

До кожного тематичного розділу запропоновано *види організації навчальної діяльності* різного рівня складності: репродуктивні, пізнавально-пошукові та творчі. Ця рубрика має рекомендаційний характер і передбачає широке залучення методичного арсеналу вчителя/вчительки, урахування їхнього педагогічного стилю. Також види організації навчальної діяльності можуть зазнавати суттєвих змін в умовах дистанційного навчання. Зважаємо на зумовленість використання інформаційно-комунікаційних освітніх технологій матеріально-технічною базою закладу освіти та суб'єктів навчання.

II. Інноваційне навчально-методичне забезпечення шкільного інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ

1. Зміст і структура підручника «Література (українська та зарубіжна). 5 клас»

Відповідно до чинної модельної навчальної програми підготовлено підручник «*Література (українська та зарубіжна)*» для 5 класу закладів загальної середньої освіти (Література (українська та зарубіжна) : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 240 с.; Література (українська та зарубіжна) : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. II / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 240 с.)

має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.). Підручник успішно пройшов апробацію в пілотних 5 класах НУШ.

Ознайомитися зі змістом і структурою підручника можна за покликанням: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>.

В основу його концепції покладено ідеї *особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів*.

Зміст і структуру підручника розроблено з урахуванням *читацькоцентричного і текстоцентричного принципів*.

У підручнику передбачено різні етапи опрацювання художнього тексту. Його сприймання й осмислення відбувається на етапі первинного прочитання, а поглиблюється в процесі аналітико-синтетичної роботи над ним. Оскільки художній текст в підручнику є першоелементом його структуру, то п'ятикласники/п'ятикласниці, мають можливість, на відміну від усталених підходів, спершу прочитати художній твір, а вже потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора/авторку чи навчальним матеріалом про твір. Тобто, передбачена така організація читацької діяльності, що дає змогу учням/ученицям самостійно сформулювати первинне враження про твір, а не відтворювати знання про нього на основі інформації, представленої в підручнику. Тобто, вивчення кожної програмової навчальної теми розпочинається саме з художніх творів, які подано в повному обсязі або ж скорочено. Водночас у QR-кодах вказано покликання на цифровий додаток до підручника, що містить повні тексти, а також стимулюється потреба учнів/учениць у користуванні фондами традиційних бібліотек.

Отже, у підручнику передбачено різні етапи опрацювання художнього тексту. Його сприймання й осмислення відбувається на етапі первинного прочитання, а поглиблюється в процесі аналітико-синтетичної роботи над ним. Оскільки художній текст у означеному підручнику є першоелементом у його структурі, то п'ятикласники/п'ятикласниці мають можливість спершу прочитати художній твір, а потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора чи навчальним матеріалом про твір. Тобто передбачена така організація самостійної читацької діяльності, що дозволяє учням/ученицям самостійно сформулювати первинне враження про твір, а не відтворювати знання про нього на основі інформації, представленої в підручнику. Наприклад, у процесі ознайомлення з легендою «Калина» школярам варто зосередитися на рубриці «*Поміркуй!*» і виразити своє враження щодо прочитаного та подумати над тим, чому калина стала символом краси, доброти та кохання (с. 156, ч. I).

Розуміючи важливість цілісного сприймання художнього твору, автори підручника зважали на дослідження психологів та спостереження вчителів-словесників щодо важливості врахування наявності у сучасних учнів/учениць кліпового мислення, що характерне для дітей цифрового суспільства. З огляду на це, на полях художніх текстів у підручнику розміщено плашки *рубрики «Поміркуй!»*, що містять запитання і завдання на перевірку розуміння учнями/ученицями прочитаних епізодів твору. Зокрема зосереджується увага на важливих подіях, учинках героїв, описах природи, інтер'єру, зовнішності та характеру персонажів, використанні художніх засобів та їх значенні, що є важливим для глибокого осмислення твору. Наприклад, читаючи казку Г. К. Андерсена «Русалонька», акцентуємо увагу учнів/учениць: «Зверни увагу на опис русалками світу людей. Які враження справляють на тебе ці описи? Як старші сестри поведуться на поверхні, як сприймають світ? Назви їх спільні й відмінні риси характеру. Обґрунтуй свою думку цитатами. Розкажи, як сприйме людський світ наймолодша русалонька» (с. 91, ч. I).

Рубрику свідомо розміщено на полях художнього тексту, а не після його окремих частин. Учні/учениці, котрі захоплюються читанням та зосереджені на перебігу подій у творі, можуть у процесі його цілісного прочитання не акцентувати свою увагу на запитаннях і завданнях рубрики «Поміркуй!», а повернутися до роботи над текстом художнього твору після його повного прочитання.

Також рубрику «Поміркуй» застосовано до літературознавчого та мистецтвознавчого матеріалів, що дозволяє оперативно перевірити сприйняття п'ятикласниками/п'ятикласницями теоретичного матеріалу, що зазвичай викликає труднощі, спрямувати їхнє мислення в потрібне русло, акцентувати на спільних цінностях, втілених у творах української та зарубіжної літератури: «Подумай, чому українські письменники І. Франко та Л. Глібов зверталися до збірки «Панчатантра». Чому повчальна індійська історія стала популярною серед українських митців? Який висновок про зв'язки різних народів, їхні моральні цінності ти можеш зробити?» (с. 29, ч. І).

Орієнтиром для пізнання високохудожнього світу творів української та зарубіжної літератур на шляху формування компетентного учня-читача/учениці-читачки є рубрики, у змістовому наповненні яких закладено читацькоцентричний принцип опрацювання навчального тексту. Так, у рубриці «Читацький путівник», що подається до кожного передбаченого програмами розділу, у доступному для п'ятикласників/п'ятикласниць викладі конкретизовано обсяг тих предметних знань та читацьких умінь, які вони повинні здобути та якими мають оволодіти у процесі опрацювання конкретної навчальної теми. Наприклад, мотивуючи учнів/учениць на вивчення художніх творів розділу «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді», зазначається: «Далеке минуле завжди приваблює своєю загадковістю. Різні народи створювали свої мудрі, красиві й захопливі легенди, перекази, літописні оповіді, у яких навіки збережено історичну пам'ять. Художні твори цього розділу зачарують тебе неймовірними подіями. Ти помандруєш у далеке минуле різних народів, довідаєшся, що таке легенди, перекази та літописні оповіді, ознайомишся зі славетними людьми давніх епох. А поведуть тебе в цю захопливу мандрівку художні твори, мистецьке слово» (с. 150, ч. І).

У підручнику початок вивчення кожної нової навчальної теми забезпечує актуалізацію здобутих знань і вмінь учнів/учениць, що є підґрунтям для набуття нових читацьких умінь і читацького досвіду. Так, рубрика «Ти вже знаєш» актуалізує знання школярів/школярок, здобуті ними в початковій школі або ж на попередніх уроках літератури чи уроках із інших навчальних предметів, а також мотивує необхідність їх поглиблення в процесі опрацювання нової навчальної теми. Ця рубрика передує кожному художньому твору. Окрім того, важливість рубрики «Ти вже знаєш» зумовлена її психологічним підтекстом, оскільки актуалізація знань і сформованих умінь п'ятикласниць/п'ятикласників позитивно налаштовує їх на роботу з текстом художнього твору, додає впевненості у власних знаннях. Так, на етапі актуалізації знань уроку вивчення народних загадок, у зверненні до п'ятикласників/п'ятикласниць зазначається: «Ти вже знаєш багато приказок і

прислів'їв. Ці дотепні короткі вислови збагачують нашу мову, роблять її образною й яскравою. Тож на часі навчитися влучно і переконливо добирати прислів'я і приказки, доречно вживати їх у власному мовленні в певних життєвих ситуаціях» (с. 13, ч. I). Мотивуючи учнів/учениць до вивчення народних казок, нагадується, що казка є одним із жанрів фольклору. Актуалізуючи знання учнів/учениць іноземної мови, наголошується, що в англійській мові слово «казка» пишеться *folktale*, що вказує на спорідненість зі словом «фольклор». П'ятикласникам/п'ятикласницям необхідно пригадати народні казки, які вони прочитали в початковій школі та розповісти про улюблену народну казку. Також акцентується на тому, що знайомство з казками різних народів світу дозволить учням/ученицям переконатися, що кожен народ вирізняється своїми неповторними казками, та водночас спільними для всіх є ідеали добра, правди та справедливості. До того ж наприкінці рубрики «Ти вже знаєш» завжди акцентується на необхідності прочитання конкретного художнього твору.

На актуалізацію сформованих читацьких умінь учнів/учениць та спонукання до подальшої читацької діяльності орієнтує змістове наповнення рубрики «*Ти вже вмієш*». Наприклад, у процесі опрацювання казки англійського письменника О. Вайльда «Щасливий Принц», нагадується: «Ти вже вмієш характеризувати персонажів літературних творів. Ознайомся із поняттям «мова дійових осіб» у «Літературознавчому словничку». Знайди у тексті казки мовлення Щасливого Принца і Ластівки. Про які риси характеру цих дійових осіб свідчать їхні діалоги, монологи, роздуми, інтонація?» (с. 109, ч. I).

Під час вивчення німецької народної казки «Пані Метелиця», відомої читачам завдяки братам В. і Я. Грімм, школярам нагадується, що вони вже вміють порівнювати риси характерів героїв твору. У рубриці наголошується, що ознайомлення із тлумаченням поняття «антитеза» дозволить збагнути значення цього прийому для змалювання персонажів, їх протиставлення. Також запропоновано порівняти героїв казки, використовуючи антитезу, що вживається в тексті «Пані Метелиці» (с. 65, ч. I).

Змістове наповнення рубрики «*Літературознавчий клуб*» – це необхідний мінімум навчальної інформації, поданої з урахуванням особливостей сприймання молодшими підлітками. У викладі літературознавчої інформації, поданої у публіцистичному стилі, акцентовано на взаємозв'язках української та зарубіжних літератур, їх взаємовпливі, спільних темах і проблемах, порушених у художніх творах письменників/письменниць різних національних літератур.

Матеріал рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Так, у навчальному матеріалі про творчість Лесі Українки зосереджена увага юних читачів і читачок на дитинстві та підлітковому віці письменниці. Матеріал цієї рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Наприклад, учні/учениці довідаються, що в основу казки Лесі Українки «Лелія» покладено прийом чарівного сну-подорожі, переконуються, як письменниці вдалося

майстерно поєднати елементи фантастичних казок і реальні деталі панського та селянського побуту (с. 56).

Опрацьовуючи творчість американського письменника Марка Твена, вказуємо, що в основу повісті «Пригоди Тома Соєра» покладено історію життя юних років самого письменника. Наведено переконливі приклади дитячих пригод майбутнього письменника, які знайшли відображення і в творі, розказано про долю та характери його друзів, яких втілено в персонажах твору. Відтак учням/ученицям стає зрозумілим поняття автобіографічний твір, тобто твір, в основу якого покладено факти життя самого письменника (с. 87, ч. II).

У процесі вивчення казки Шарля Перро «Попелюшка, або Кришталевий черевичок», учні/учениці дізнаються цікаві факти із життя і творчості її автора, про літературні казки, їх різновиди, ознаки та відмінності від народних. Здобуті знання сприятимуть поглибленню вмінь аналізу художнього твору: визначенню основної думки, характеристики персонажів, з'ясуванню характерних ознак літературної казки тощо (с. 77–78, ч. I).

У рубриці «Літературознавчий словничок» презентовано визначення літературознавчих понять, рекомендованих у модельній навчальній програмі, і вивчення яких забезпечуватиме глибоке розуміння художнього твору. Теоретико-літературні поняття розкрито в спрощеному, доступному для п'ятикласників/п'ятикласниць викладі. Їх глибше тлумачення із конкретизацією на прикладах прочитаного художнього твору подано в рубриці «Літературознавчий клуб». Наприклад, «Лірика – один із родів літератури, художні твори, що розкривають почуття, переживання, роздуми героя/героїні. Ліричний герой – персонаж, про душевний світ якого йдеться у ліричному творі. Мотив – основні переживання й думки, розкриті в ліричному творі» (с. 216, ч. I). Або ж під час опрацювання програмового блоку «Малі жанри фольклору та літератури» у «Літературознавчому клубі» подано досить розлоге пояснення поняття «національний колорит», наведено приклади відображення національного колориту в приказках і прислів'ях, а в «Літературознавчому словничку» презентовано чітке і лаконічне визначення (с. 15, ч. I).

Для оперативної навігації в підручнику, зокрема для швидкого знаходження тлумачення теоретико-літературних понять, наприкінці I та II частин підручника розміщено «Словник літературознавчих термінів», дефініції в якому подано в алфавітному порядку.

Ефективним засобом реалізації задекларованого в модельній навчальній програмі мистецького контексту є дидактико-методичний потенціал рубрики підручника «У колі мистецтв». Увагу зосереджено на зіставленні творів української літератури з творами інших видів мистецтва – образотворчого, музичного, театрального, з архітектурою, кіно, анімацією тощо. Так, під час опрацювання вступної теми, де учні/учениці мають можливість довідатися про роль книги в житті людини, секрети вмілого читання, а також поділитися своїм читацьким досвідом, презентовано для ознайомлення цікаву і доступну для п'ятикласників/п'ятикласниць навчальну інформацію про сутність різних видів

мистецтва. Наприклад у рубриці «Поміркуй!» запропоновано: «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книжки. Що, на твою думку, спільного між полотнами української художниці минулого століття Тетяни Яблонської та сучасної мисткині Євгенії Гапчинської? Який висновок про значення книжки в житті дітей різних епох ти можеш зробити?» (с. 8, ч. I).

Формуванню в учнів/учениць умінь дослідницької діяльності ефективно сприяє виконання творчих завдань, індивідуальних чи групових читацьких проєктів, рекомендованих у рубриці «*Читай і досліджуй!*». Наприклад, у процесі вивчення творчості Т. Шевченка рекомендовано: «Роздивись репродукцію картини В. Маковського «Український пейзаж із хатами». Чим вона споріднена із поезією «Зоре моя вечірняя...»? Підготуй добірку пейзажів України (картини художників/художниць і світлини), якими можна проілюструвати рядки вірша. Зіскануй QR-код і послухай виразне читання цих рядків. Зверни увагу, як інтонаціями, відтінками голосу акторка передає переживання ліричного героя. Як розкриває, поглиблює зміст твору відеоряд? Підготуй свій варіант виразного читання цієї поезії» (с. 217, ч. I).

У процесі вивчення легенди про Робіна Гуда учням/ученицям запропоновано таке дослідницьке завдання: «В Україні подібну до Робіна Гуда славу шляхетних розбійників мають Олекса Довбуш та Устим Кармелюк. Дізнайся про цих народних героїв, порівняй їхні вчинки із діями Робіна Гуда. Підготуй цікаву презентацію свого дослідження» (с. 183, ч. I).

Для розвитку компетентних учня-мовця у підручниках передбачено рубрику «*Мовна скарбничка*», змістове наповнення та розташування якої залежить від конкретного художнього тексту. Так, на актуалізацію знань учнів/учениць із української мови орієнтує завдання цієї рубрики, що спонукає п'ятикласників/п'ятикласниць пригадати визначення прикметника, подумати про його значення в мові, а також знайти у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів (с. 135, ч. I).

Мовна скарбничка до збірки арабських народних казок, яка у підручнику представлена казкою про Аладдіна та чарівну лампу, має таке змістове наповнення: «У назві збірки арабських народних казок використано одразу два числівники тисяча та одна. Цей випадок для казок непоодиноким – «Троє поросят», «Вовк і семеро козенят»... Пригадай інші казки, у назвах яких є числівники» (с. 42, ч. I). Однак найчастіше ця рубрика покликана пояснювати значення слів, які п'ятикласникам/п'ятикласницям можуть бути незрозумілими – архаїзмів та історизмів, діалектизмів, слів іншомовного походження, і тим самим збагачувати їхній словниковий запас. Так, «Легенда про Короля Артура та лицарів Круглого столу» має таку «Мовну скарбничку»: «Перш ніж читати стародавній твір, довідайся про значення слів, що можуть бути тобі незнайомими» та подає тлумачення слів: герцог, почет, мілорд, васал, лорд, сарацини» (с. 164, ч. I).

Рубрика «*Підсумуй!*» містить запитання і завдання для систематизації і закріплення вивченого матеріалу. Кількість запитань і завдань є оптимальною для підсумкового етапу опрацювання навчальної теми. Фінальним у рубриці є

рефлексійне завдання на самооцінку учнями/ученицями своїх навчальних досягнень. Акцентується на можливості покращити власні знання, означити питання, які залишилися без відповіді тощо. Наприклад, рубрика «Підсумуй!» наприкінці навчальної теми щодо вивчення творчості П. Тичини включає такі запитання і завдання: «Прочитай ще раз вірші Павла Тичини. Яку пору року найбільше любив поет? Як ти гадаєш, за що? Що об'єднує вірші «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...»? Як переданов них гармонію у природі? Як ти гадаєш, що головне у цих творах – змалювання природи чи розкриття почуттів ліричного героя? Сформулуй провідні мотиви поезій «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...». Які художні засоби виразняють мотив кожної з них? Вивчи напам'ять і виразно прочитай вірш «Хор лісових дзвіночків» або «Гаї шумлять...». Проведи з однокласниками/однокласницями естафету «Мікрофон»: «Сьогодні мене найбільше вразив поетичний образ..., тому що...». Оціни за допомогою смайликів, наскільки добре ти опанував/опанувала поезію П. Тичини» (с. 46, ч. II).

Вивчення кожного програмового художнього твору завершується рубрикою «*Читацьке дозвілля*», матеріал якої розміщено в цифровому додатку до підручника. Її зміст спрямовує юних читачів і читачок до перегляду екранізацій літературних творів, їх мультиплікаційних версій, прослуховування музики, віртуального відвідування музеїв, картинних галерей тощо. Такий вид діяльності не лише сприятиме організації дозвілля школярів/школярок, ає одним зі шляхів поглиблення осмисленого розуміння художніх творів, що вивчаються текстуально. Наприклад, у процесі вивчення повісті З. Мензатюк «Гаємниця козацької шаблі» учням/ученицям запропоновано цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля: «Зіскануй QR-код і здійсни віртуальну екскурсію Дніпровським національним історичним музеєм імені Д. І. Яворницького (Зала 2. «Запорозьке козацтво»). Якщо буде можливість, то на канікулах разом із рідними і друзями вирушай у подорож місцями козацької слави, про які ти прочитав/прочитала в повісті Зірки Мензатюк «Гаємниця козацької шаблі».

По завершенню текстуального вивчення казки Лесі Українки «Лелія» учням/ученицям запропоновано ознайомитися з картинами К. Білокур і К. Волтера, на яких зображено квіти, а також насолодитися чудовою музикою та довершеним мистецтвом класичного танцю, перейшовши за означеним покликанням для перегляду «Вальсу квітів» – відеофрагменту балету «Лускунчик» у виконанні артистів Національної опери України ім. Т. Г. Шевченка.

Вивчення кожної навчальної теми передбачає не тільки роботу з художнім чи навчальним текстом, а й з ілюстративним матеріалом. Ілюстрації чи фото репродукції картин мають дидактичне, а не лише декоративне призначення. Вони обов'язково доповнюються запитаннями і завданнями, що спонукають учнів/учениць пояснювати, обґрунтовувати свої думки. Так, для поглибленого розуміння оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» запропоновано завдання: «Розглянь ілюстрацію Е. Сетона-Томпсона до оповідання «Снап». Порівняй її із фотографією бультер'єра, яку ти побачив/побачила під час читання твору. Зверни

увагу на те, наскільки точно письменник передає зовнішність і характер цієї породи собак і в тексті оповідання, і на малюнку. Розкажи про враження, які справила на тебе картина Е. Сетона-Томпсона «Сплячий вовк» (с. 21, ч. II).

У підручнику вказано QR-коди, через які учні/учениці мають змогу скористатися цифровим додатком, що містить навчальний матеріал для виконання окремих завдань, презентованих зокрема в рубриках «Читай і досліджуй!», «У колі мистецтв», «Читацьке дозвілля», повні тексти великих за обсягом художніх творів, уривки яких подано в підручнику, аудіозаписи літературних творів для самостійного прослуховування, музичні композиції.

Для ознайомлення із цифровим додатком перейдіть за покликанням: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>.

2.Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) 5 класі як ефективний засіб організації освітнього процесу

Орієнтовне календарно-тематичне планування розроблено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, І. Тригуб).

Його можна завантажити за покликанням: https://lib.iitta.gov.ua/726158/1/UKR_LIT_Integr_Kalend1.pdf

Календарне планування передбачає розділи, що методично продумано співвідносяться: «Дата», «Зміст навчального матеріалу», «Теорія літератури», «Мистецький контекст», «Міжпредметні зв'язки», «Позакласне читання».

Планування розроблено на 121 навчальну годину (орієнтовно, згідно з Типовою освітньою програмою, рекомендована кількість тижневих годин – 3,5 (I семестр – 4 год.; II семестр – 3 год.)), що відповідає структурі навчального року. Нагадаємо, що кількість навчальних годин на вивчення інтегрованих курсів визначає заклад освіти з урахуванням навчального навантаження, визначеного на відповідні навчальні предмети.

У календарному плануванні передбачено проведення уроків різного типу: *текстуального вивчення художніх творів – 95 год., розвитку мовлення – 6 год. (у межах годин на текстуальне вивчення), виразного читання – 6 год., позакласного читання – 8 год., вивчення літератури рідного краю – 4 год., узагальнення та систематизації вивченого – 6 год.* Окрім того, відведено 2 години резервного часу, який учитель/вчителька зможе використати на один із типів уроків залежно від конкретних навчальних завдань.

Звертаємо увагу на значну кількість годин на *виразне читання* у календарному плануванні, що є надзвичайно важливо для адаптаційного періоду основної школи. Зауважимо, що виразне читання передбачає не лише читання

напам'ять, а й інші види читання, зокрема в особах, виразний усний переказ художніх творів і читання творів різних жанрів.

Вивчення літератури рідного краю запропоновано в кожному семестрі. Варто ці уроки проводити не в кінці семестру, а в межах тематичних розділів, споріднених із основним змістом програми.

Уроки позакласного читання рекомендуємо організовувати саме до тих програмових тематичних розділів, що викликають найбільший читацький інтерес п'ятикласників/п'ятикласниць.

Деякі поняття теорії літератури вказано для опрацювання в межах декількох навчальних занять, що відтворено у структурі планування.

Рубрика «Мистецький контекст» має рекомендаційний характер і вказує на твори різних видів мистецтва, розгляд яких сприятиме цілісному розумінню виучуваного літературного твору. Наголошуємо, що залучення творів живопису, музики, кіно тощо є не обов'язковим.

У рубриці «Міжпредметні зв'язки» вказано орієнтовні навчальні теми з інших навчальних предметів, зокрема з української мови, іноземної мови, предметів громадянської та історичної освітньої галузі, звернення до яких є необхідним для глибокого осмислення художніх творів, певного теоретико-літературного поняття тощо.

3.Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5 класу як інструмент підвищення якості шкільної літературної освіти

У Концепції НУШ задекларовано нові підходи до оцінювання результатів навчання учнів/учениць. Зокрема запроваджується *формувальне оцінювання*. Такий вид оцінювання дозволяє вчителю/вчительці прослідкувати процес досягнення учнем/ученицею навчальних цілей і надає можливість своєчасно його корегувати.

Технологія формувального оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць закладена в навчальний посібник – «*Зошит моїх досягнень*» (автори – Т. Яценко, І. Тригуб, Г. Івашина), що за призначенням є зошитом формувального оцінювання навчальних досягнень у процесі вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі.

Ознайомитися зі змістом і структурою «Зошита моїх досягнень», матеріали якого дозволяють здійснювати формувальне оцінювання в процесі вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ, можна за покликанням: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>

«Зошит моїх досягнень» розроблено з урахуванням «Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України 01 квітня 2022 р. № 289) (https://osvita.ua/doc/files/news/861/86195/OCINYuVANNYa_OST818.pdf)

Зошит укладено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, І. Тригуб) і підручника «Література (українська та зарубіжна)» для 5 класу закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, І. Тригуб, О. Слижук).

Зміст та структура зошита зорієнтовані на визначення і досягнення освітніх потреб та підтримання індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня/учениці. У процесі підготовки зошита творчо враховано досвід формувального оцінювання у фінських школах.

Запропоновано визначення індивідуальних цілей, шляхів досягнення особистісно значущих завдань у межах програмових навчальних тем, застосовано практики рефлексії, самооцінювання, взаємооцінювання та можливість оцінювання вчителем/учителькою, батьками чи близькими людьми навчальних досягнень учнів/учениць.

Використання «Зошитамо їх досягнень» в освітньому процесі дозволить здійснити справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів навчання кожного учня/учениці, незалежно від форми здобуття освіти.

Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі (закритого і відкритого типів), творчі завдання для *поточного оцінювання* роботи над конкретними художніми творами та *підсумкові семестрові роботи*, що сприятиме формуванню предметної читацької та ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць.

Тестові запитання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді з-поміж чотирьох варіантів дозволяють не лише перевірити репродуктивні знання, а й розуміння навчального матеріалу, уміння застосовувати здобуті знання, аналізувати та інтерпретувати художні твори.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного із урахуванням проведених діагностичних робіт. Кількість завдань для виконання учнями/ученицями в межах *поточного оцінювання* визначає вчитель/учителька, зважаючи на читацькі, пізнавальні інтереси та можливості школярів/школярок. Запропоновано кожне правильно виконане тестове завдання оцінювати в *0,5 балів*, а завдання III рівня («Пошук, дослідження, спілкування») та IV рівня («Власна творчість») – до *3 балів*. Однак, саме вчитель/учителька визначає максимально можливу кількість балів за виконані завдання, залежно від мети навчальної ситуації.

Виконання окремих завдань передбачає розвиток медіаграмотності, роботу зі схемами та таблицями. Так, розумінню національних і загальнолюдських цінностей сприятиме візуалізація завдання за допомогою графічного зображення: «Що спільного та відмінного між українською народною казкою «Яйце-райце» та кримськотатарською «Золоте яблуко»? Узагальни міркування а допомогою діаграми Венна: укажи індивідуальні особливості казок в окремих колах, а спільні – там, де кола збігаються».

Творчі завдання не обмежуються написанням творчих робіт, побудовою зв'язних висловлювань, хоча вони і є дуже важливими. Однак вивчаючи «Чарлі та шоколадну фабрику» Р. Дала, пропонуємо таке завдання: «Внеси надписи до родинного дерева сім'ї Бакетів. Не забудь про дідуня Джо та бабусю Джозефіну, дідуся Джорджа та бабуню Джорджину, пана та пані Бакетів та самого Чарлі. Можеш намалювати героїв. Якщо хочеш, намалюй і власне родинне дерево». Безперечно, що виконання цього завдання має глибокий виховний потенціал, а не лише дозволить перевірити знання персонажів твору. Підходити до його виконання слід дуже коректно. Оскільки не всі діти мають сім'ю, тому зображення власного родинного дерева не є обов'язковим.

Перевіряючи знання творчості Г. К. Андерсена, подаємо графічне зображення у формі круга та сонця з промінчиками і формулюємо завдання: «Знайди у тексті казки опис місцинки в саду, який належав наймолодшій русалоньці. Пам'ятаєш, що її грядочка була кругла, мов сонце? Квіти якого кольору та яка статуя її прикрашали? Обери одну із цих форм та спробуй її розмалювати, або ж зроби на ній схематичні позначки».

Завдання І блоку («Цілевизначення») та V блоку («Рефлексія») не передбачають оцінювання вчителем/вчителькою, оскільки спрямовані виключно на побудову та самоспостереження учня/учениці за індивідуальною освітньою траєкторією.

Підсумкові семестрові роботи допоможуть учню/учениці узагальнити знання про художні твори української та зарубіжної літератури, пригадати, про що в них йшлося, згадати літературних героїв/героїнь та авторів/авторок цих творів. А також дозволять їм об'єктивно оцінити свої читацькі вміння, зрозуміти, чи успішно вони рухаються шляхом компетентного читача/компетентної читачки.

Укладено підсумкові семестрові роботи відповідно до чотирьох груп результатів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти та у відповідності до Додатку 1 до методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти:

- 5) взаємодія з іншими особами усно, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях (*Сприймання усної інформації на слух (аудіювання)*);
- 6) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів (зокрема художніх текстах, медіатекстах) та використання її для збагачення власного досвіду (*Сприймання письмових текстів (читання)*);
- 7) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських і зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови (*Письмова взаємодія та висловлювання(письмо)*);

- 8) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу (*Усна взаємодія та висловлювання (говоріння)*).

Порядковий номер завдання кожної із груп навчальних результатів відповідає критеріям, зазначеним у таблицях і передбачає максимальне оцінювання у 2 бали:

Аудіювання:

- 1.1 сприймання на слух художніх творів;
- 1.2 емоційно адекватна реакція на зміст почутого;
- 1.3 виявлення головного та другорядного;
- 1.4 аналіз та інтерпретація почутого;
- 1.5 сприймання на слух літературознавчої інформації;
- 1.6 уміння робити висновки.

Читання:

- 2.1 сприймання змісту художніх творів;
- 2.2 виявлення головного та другорядного;
- 2.3 аналіз та інтерпретація прочитаного;
- 2.4 опрацювання змісту літературознавчого матеріалу, зокрема поданого в таблицях і схемах;
- 2.5 уміння узагальнювати, робити висновки;
- 2.6 емоційно адекватна реакція на зміст художнього твору.

Аргументований вибір художніх текстів для самостійного читання.

Письмо:

- 3.1 формулювання основної думки прочитаного;
- 3.2 письмова взаємодія за змістом прочитаного та вивченого в режимі реального часу (у цифровому середовищі);
- 3.3 створення власного продукту, зокрема медійного, за мотивами прочитаного;
- 3.4 вміння узагальнювати інформацію у формі таблиць, схем, графічних зображень;
- 3.5 побудова власного письмового висловлювання за змістом прочитаного та вивченого, залежно від навчальних і життєвих ситуацій;
- 3.6 дотримання засад академічної доброчесності під час письмової взаємодії

Говоріння:

- 4.1 висловлення та аргументація власних поглядів, думок, ідей, переконань за змістом прочитаного та вивченого;
- 4.2 збагачення власного мовлення, за рахунок опрацьованих художніх творів та вивченого літературознавчого матеріалу;
- 4.3 характеристика літературних персонажів;
- 4.4 побудова власного усного висловлювання за змістом прочитаного та вивченого, залежно від навчальних та життєвих ситуацій;

4.5 уміння вести діалог за змістом прочитаного та вивченого;

4.6 дотримання норм літературної мови в усній взаємодії.

Відтак максимальна сума балів за кожну групу навчальних результатів може становити 12 балів.

Пункти 3.6 (дотримання академічної доброчесності) та 4.6 (дотримання норм літературної мови в усній взаємодії) оцінюються на основі виконаних попередніх завдань, відповідно 3.1 – 3.5 та 4.1 – 4.5.

Загальна оцінка результатів навчання визначається сумою балів чотирьох груп навчальних результатів і враховує поточне оцінювання, виконання індивідуальних і групових творчих проєктів тощо.

Для проведення *підсумкових семестрових робіт* може бути використано як окремих урок так і фрагмент уроку для оцінки певної групи навчальних результатів.

Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Проведення окремих видів річних контрольних робіт непередбачено.

III. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ: компетентнісний потенціал

Формування предметних і ключових компетентностей учнів/учениць – одне із пріоритетних освітніх завдань Нової української школи.

Чинна *модельна навчальна програма інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти* орієнтована «на компетентнісне навчання літератури, що досягається шляхом розкриття можливостей предмета для формування читацької і ключових компетентностей учнів/учениць 5–6 класів»(с. 4). <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>.

Її компетентнісний потенціал задекларовано в рубриці «Очікувані результати навчання», змістове наповнення якої як інтегрований результат шкільної літературної освіти – знань, умінь, навичок, читацького досвіду та ціннісних ставлень – корелює із сутністю як ключових, так і предметної читацької компетентностей учнів/учениць НУШ.

Сукупність ключових компетентностей, сформованість яких передбачає здатність здобувачів освіти практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання та досвід у різних навчальних і життєвих ситуаціях, конкретизовано в навчальних текстах і методичному апараті чинного *підручника «Література (українська та зарубіжна). 5 клас»* . <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>

Формування *ключової компетентності «Вільне володіння державною мовою»* передбачено в підручнику в процесі опрацювання кожної навчальної теми, система різнорівневих запитань і завдань якої спрямована на розвиток в

учнів/учениць уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти. Загалом концепція підручника ґрунтується на пріоритеті формування в п'ятикласників/п'ятикласниць інтересу до читання творів української та зарубіжної літератури, відчуття краси художнього слова, усвідомлення ролі української мови для ефективного спілкування та культурного самовираження.

Удосконаленню вмінь учнів/учениць здійснювати комунікацію в усній формі на основі знань лексики, граматики і норм сучасної української літературної мови сприятиме змістове наповнення рубрики «Мовна скарбничка». Наприклад: «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках вживаються як у прямому, так і у переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів фольклору в різних значеннях» (с. 17, ч. I); «Подумай над походженням слова «казка». Поясни, як воно утворилося» (с. 28, ч. I), «Пригадай, що таке прикметник. Яке значення мають прикметники в мові? Знайди у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів. Продовж синонімічний ряд прикметників, якими можна схарактеризувати Лелію: біла, запашна, красива...» (с. 135, ч. I).

Формування ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами» ґрунтується на вмінні здійснювати комунікацію на основі знання лексики, граматики і норм мови, а також зокрема й умінні особистості порозумітись у міжкультурному середовищі. Так, у «Мовній скарбничці» до навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко», учням/ученицям запропоновано завдання: «З тексту оповідання ти дізнався/дізналася, що слово «хаті» в перекладі з японської мови означає «восьмий». Це ім'я стало символом вірності й відданості своєму другові. Цікаво, що в українській мові є понад 50 слів, запозичених з японської, як-от: суші, дзюдо, карате, васабі, оригамі та інші. Звернись до словника іншомовних слів і довідайся, які ще слова мають японське походження» (с. 59, ч. II). Окрім того, виконання такого завдання частково-пошукового характеру сприятиме формуванню в п'ятикласників/п'ятикласниць уміння здобувати і опрацьовувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та використовувати в комунікації для обстоювання власних поглядів.

Вивчаючи казку братів Грімм «Пані Метелиця», п'ятикласники/п'ятикласниці мають можливість ознайомитися з пізнавальною інформацією рубрики «Мовна скарбничка» та виконати таке завдання: «У Німеччині в сніжну погоду можна почути вислів: «Гульда (так часом називають пані Метелицю) стелить ліжко». Знайди у казці пояснення цьому вислову» (с. 63, ч. I).

У процесі опрацювання оповідання канадського письменника Е. Сетона-Томпсона «Снап» важливо пояснити тлумачення назви породи собак та імені головного героя твору. Відтак змістове наповнення рубрики «Мовної скарбнички» збагатить знання школярів: «Бультер'єр (від англ. bullterrier, bull – бик і terrier – тер'єр) – порода собак, що належить до тер'єрів. Англійське слово terrier походить від латинського terra – земля. В англійську мову слово bullterrier прийшло з

французької, де означає земляна собака, собака нори. Собаки цієї породи полюють на гризунів, що живуть у норах. Снап (від англ. snap) – миттєво хапати. Джинджер (від англ. ginger) – рослина імбир. Його використовують, зокрема, для приготування печива. Відповідно джинджерснап (від англ. gingersnap) – хрустке імбирне печиво (пряник). Часто це печиво виготовляють у вигляді чоловічка» (с. 19, ч. II).

Доступно для п'ятикласників/п'ятикласниць подано пояснення імен героїв повісті-казки англійського письменника Дж. Р. Кіплінга «Мауглі»: «Ім'я головного героя твору завдяки письменнику Джозефу Редьярду Кіплінгу набуло широкого значення. Саме словом Мауглі називають дитину, яка виросла серед тварин. Такі історії й нині трапляються в реальному житті. Зазвичай ці діти втрачають здатність до спілкування з людьми. Завдяки Дж. Р. Кіплінгу ти тепер знаєш навіть деякі слова із мови гінді – однієї з тих мов, якими користуються в далекій для нас Індії. Так, слона звали Хатхі (у деяких перекладах – Хаті). Це не лише ім'я. Хатхі у перекладі з мови гінді означає «слон». Ім'я ведмедя Балу в перекладі з гінді означає «ведмідь» (с. 37, ч. II).

Під час вивчення казки «Аліса в країні Див» запропоновано тлумачення імені автора твору: «Письменник гарно володів іноземними мовами. Саме завдяки таким знанням з'явився і знаменитий псевдонім Доджсона – результат хитромудрої головоломки, придуманої ним. Ім'я CharlesLutwidge він спочатку переклав латиною. Вийшло CarolusLudovicus. А вже це ім'я знову переклав англійською, переставивши слова місцями. Так і з'явився LewisCarroll – ЛьюїсКерролл» (с. 164, ч. II).

Здатність застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті передбачає ключова математична компетентність. На її формування орієнтує такий навчальний матеріал підручника: «Ти вже знаєш із уроків початкової школи про елементи будови книжки. Пригадати, із яких частин складається книжка, тобі допоможе схема» (с. 10, ч. I); «Уважно розглянь схему «Ознаки народної казки» та прокоментуй кожному з ознак прикладами з казки «Яйце-райце» або ж іншої прочитаної тобою народної казки» (с. 51, ч. I).

У процесі вивчення вивченню оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» у рубриці «Поміркуй!» запропоновано завдання: «Миля – це британська та американська міра довжини, що дорівнює приблизно 1609, 344 метра. На якій відстані в кілометрах і метрах знаходився від героїв твору вовк?» (с. 15, ч. II).

Виконання нескладних математичних обчислень, запропонованих у рубриці «Читай і досліджуй» допоможе чітко уявити реальні відстані в звичних для сприйняття юними українськими читачами та читачками одиницях вимірювання. Як-от: «В оповіданні «Снап» міри довжини подано не в звичних для нас, а в інших одиницях вимірювання. Так, ярд – це британська й американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см, а фут – британська й американська міра довжини, що дорівнює 30,48 см. Знайди в тексті оповідання речення, в яких відстань вказано у футах, ярдах і милях. Обчисли зазначену відстань у кілометрах і метрах» (с. 21, ч. II).

В основі ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій – формування наукового світогляду учнів/учениць. Дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням/ученицям у процесі вивчення історичного оповідання С. Плачинди «Богатирська застава», сприятиме набуттю учнями/ученицями досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця» (с. 210, ч. I).

Під час вивчення творчості німецького письменника Е. Распе п'ятикласникам/п'ятикласницям запропоновано завдання: «Поміркуй над цими висловами видатних людей різних країн світу: «Без фантазії немає мистецтва, як немає й науки» (угорський композитор Ференц Ліст). «Не може бути ні великого інженера, ні видатного хіміка, ні славетного лікаря, якщо вони не обдаровані здатністю до фантазування» (український письменник Микола Трублаїні). Як ти гадаєш, яке значення в житті людини має фантазія? Чому Мюнхгаузен придумує усі ці небувалиці?» (с. 86, ч. I).

Виконання завдання пізнавально-пошукового характеру в процесі ознайомлення з творчістю датського казкаря Г. К. Андерсена також спонукає формуванню ключової компетентності учнів/учениць у галузі природничих наук: «Знайди Данію на мапі Європи й уявно проклади маршрут, яким можна дістатися з України до батьківщини письменника» (с. 103, ч. I).

Інноваційність є важливою особистісною якістю сучасної людини, яка може адаптуватися у динамічно змінному світі. В основі інноваційності як ключової компетентності – здатність особистості реагувати на зміни та долати труднощі. Так, у процесі читання української народної казки «Яйце-райце», учням/ученицям варто подумати над таким питанням: «Завдяки чому головним героям та героїням/героїням казки вдалося здолати перешкоди на своєму шляху?» (с. 39, ч. I). Вивчаючи арабську народну казку зі збірки «Тисяча і одна ніч», п'ятикласникам/п'ятикласницям запропоновано поміркувати над запитанням: «Які емоції викликав у тебе образ Аладдіна? Чи прийнятною для тебе є його поведінка? Чи часто тобі доводилося переборювати власні лінощі? Сформулюй декілька порад Аладдінові, як йому подолати свою ліню».

Під час опрацювання повісті В. Нестайка «Чарівні окуляри» передбачено формування в учнів/учениць вміння мотивувати себе та розвивати стійкість і впевненість, щоб навчатися досягати успіхів: «Пригадай пригоди, що траплялися з тобою у школі. Як друзі/подруги тобі допомагають? Чи маєте ви якісь корисні заняття після уроків?» (с. 212, ч. II).

Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) як навчальний предмет має великі можливості для формування в п'ятикласників/п'ятикласниць ключової екологічної компетентності, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого

використання природних ресурсів. Так, на усвідомлення необхідності охорони природи та важливості її збереження орієнтоване завдання, рекомендоване для глибокого осмислення казки Г. К. Андерсена «Русалонька»: «Як ти гадаєш, які деталі підводного світу, описані автором, є реальними, а які фантастичними, казковими? Подивися пізнавальне відео «Морські мешканці» та перевір свої припущення».

Квіти бувають лісові, польові, гірські. Підготуй для однокласників/однокласниць презентацію про ці квіти, супроводжуй її виразним читанням вірша П. Тичини» (с.46, ч. II).

Дослідницькі завдання рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендовані зокрема в процесі вивчення казки українського письменника М. Вінграновський «Гусенятко», також сприяють вихованню в учнів/учениць турботливого ставлення до тварин: «Тема гармонійного співіснування природи й людини є надзвичайно актуальною. Задля власного внеску в збереження довкілля пропонуємо тобі виготовити рекламний плакат або ж Під час опрацювання казки англійського письменника О. Вайльда «Щасливий принц» запропоновано запитання репродуктивного характеру: «Чому Ластівка не думає про своє виживання? Чим може закінчитися для неї зима в холодному кліматі? Пригадай, які птахи не відлітають у теплі краї і як вони проводять зиму».

Вихованню у школярів/школярок любові до природи, розуміння необхідності охороняти довкілля сприяють художні твори тематичного розділу «Дивовижний світ природи». Так, у рубриці «Читай і досліджуй» під час вивчення віршів українського поета П. Тичини школярам/школяркам запропоновано виконання завдання творчого характеру: «А чи знаєш ти, що дзвоників існує майже 300 видів? Ці чудові створити відеоролик про важливість охорони природних ресурсів Землі, її тваринного і рослинного світу. Презентуй свої напрацювання однокласникам/однокласницям – розмісти його на спеціальному стенді в своїй школі або ж у будинку, в якому ти мешкаєш. Допоможи птахам! Ти можеш виготовити для них шпаківні або ж годівнички та насипати туди зерна чи крихт хліба» (с. 54, ч. II).

Аналогічні завдання для формування екологічної компетентності передбачено й під час ознайомлення з оповіданням сучасної української письменниці М. Морозенко «Вірність Хатіко»: «Напевно, у тебе є домашні улюбленці. Або ж у твоєму дворі живуть песики й котики, які не мають своєї домівки, а їх підгодовують люди. Пропонуємо тобі створити фотоколаж «Друзі, які завжди поруч». Для цього сфотографуй тваринок, які живуть у твоєму дворі, та напиши про одну з них історію. Презентуй свою роботу однокласникам і однокласницям. Можливо, хтось із твого класу захочестати власником безпритульної тваринки» (с. 61, ч. II).

Впевнено і відповідально *використовувати цифрові технології в навчанні та життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності* – це вміння, що розкривають сутність *ключової інформаційно-комунікаційної*

компетентності. Методичний апарат підручника передбачає широкі можливості її формування.

З цією метою в процесі вивчення арабської народної казки «Аладдін» зі збірки «Тисяча і одна ніч» у рубриці «Читай і досліджуй!» учням/ученицям запропоновано завдання пізнавально-пошукового характеру: «У наші дні у більшості країн світу для позначення тисячі часто використовується лише одна літера «к». Зрозуміти сенс такого позначення легко на прикладі запису 4к, що позначає можливості монітора. Якщо ти розумієшся на комп'ютерах, то знаєш, характеристика 4к вказує приблизно на 4 тисячі пікселів по горизонталі. Якщо тебе зацікавила ця інформація, дізнайся про походження такого позначення числа 1000». (с.42, ч. I)

У процесі опрацювання тем залучено різноманітні цифрові додатки. Вони дають змогу п'ятикласникам/п'ятикласницям отримати допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word ItOut, WriteComics. Наприклад, для переконливішої мотивації учнів/учениць ознайомитись із казкою Лесі Українки «Лелія» запропоновано пропедевтичне завдання: «У казці, з якою ти зараз ознайомишся, діють незвичайні персонажі. Хто вони? Здогадайся, прочитавши заголовок твору. Свої передбачення оформи у вигляді «хмари слів»: намалюй або ж скористайся цифровим сервісом Word ItOut тощо» (с. 126, ч. I).

У контексті викликів інформаційного суспільства особливої значущості набуває ключова компетентність «навчання впродовж життя», що передбачає *формування здатності визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку*. Так, у процесі вивчення розділу, присвяченого народним і літературним казкам, важливо актуалізувати знання п'ятикласників/п'ятикласниць про цей жанр і запропонувати їм поділитися інформацією з однокласниками та однокласницями: «Які народні казки відомі тобі з початкової школи? Яка з них стала твоєю улюбленою? Чому? Коротко розкажи її своїм друзям» (с. 28, ч. I); «Які звичаї та традиції українців знайшли відображення в народній казці «Яйце-райце»? (с. 50, ч. I); «Чи відомо тобі, хто такий «премудрий Соломон»? Якщо так, то розкажи своїм однокласникам/однокласницям, якщо ні – довідайся у вчителя/вчительки. Подумай, чому І. Франко називає Лиса Микиту іменем древнього царя, постать якого стала уособленням мудрості» (с. 123, ч. I).

Формуванню в учнів/учениць уміння організовувати своє навчання, працювати самостійно або в колективі сприятиме зокрема завдання, що рекомендоване в процесі опрацювання навчальної теми «Легенди українського народу»: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках, про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього завдання скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки або ж зіскануй QR-код та прочитай книжку С. Плачинди «Міфи та легенди стародавньої України» (с. 163, ч. I).

На етапі узагальнення вивчення творчості Марка Твена пропонуємо завдання: «Разом із однокласниками/однокласницями підготуй виразне читання в особах епізоду повісті, що справив на тебе найбільше враження. Виконай інсценізацію цього епізоду» (с. 88, ч. II).

Змістове наповнення підручника ефективно сприяє формуванню *ключових громадянської та соціальної компетентності* п'ятикласників/п'ятикласниць – вихованню відповідальних громадян, здатних брати активну участь у громадському та суспільному житті (зокрема школи і класу), спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей.

Патріотичне спрямування має рубрика «Читацький путівник» до розділу «Поетичний образ України», де в зверненні до учнів/учениць зазначається «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та Адама Міцкевича про Україну, а також ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край. Ти почнеш відкривати для себе найголовніші секрети поетичного мистецтва» (с. 211, ч. I).

Формуванню цих ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць також сприяє вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою», трагічний і зворушливий сюжет якого не може залишити п'ятикласників/п'ятикласниць байдужими. Так, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає школярів/школярок до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна» (с. 133, ч. II). А рубрика «Поміркуй!» пропонує виконання завдання із залученням власного читацького і життєвого досвіду: «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду» (с. 133, ч. II).

Змістове наповнення рубрики «У колі мистецтв» навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання сучасної української письменниці О. Сайко «Гаманець», також є зразком формування активної громадянської позиції учнів/учениць на прикладі творчості художниці Є. Гапчинської. Зокрема, у підручнику зазначається: «Про дружбу написано не лише літературні твори, а й твори образотворчого мистецтва. Картини сучасної української художниці Євгенії Гапчинської життєрадісні та світлі. Її зворушливі персонажі веселі й безжурні. На перший погляд може здатися, що художниця не помічає, що навколо неї багато проблем і горя, а дитинство може бути таким гірким, як у Ритки із оповідання О. Сайко «Гаманець». Однак Є. Гапчинська багато уваги приділяє вирішенню

проблем дітей, займається благодійністю. Художниця розповідає: «У мене є мрія — щоб у кожному дитячому будинку була хоч би одна моя робота, яка б стала світлим промінчиком для його мешканців» (с.131, ч. II).

Підручник характеризується виразною культурологічною спрямованістю. На формування *ключової культурної компетентності* учнів/учениць орієнтує його наскрізна рубрика «У колі мистецтв». Пізнавальна і доступна для п'ятикласників/п'ятикласниць навчальна інформація про українські культурні надбання (репродукції картин, фото скульптур, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає *глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення*. Так, під час ознайомлення зі вступною навчальною темою про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості різних видів мистецтва. Зокрема зазначається, що «серед них – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їх художня цінність, пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей» (с. 7, ч. I).

Розвитку в учнів/учениць інтересу до світових культурних і мистецьких здобутків, вихованню шанобливого ставлення до культурних традицій українців чи інших народів, а також здатності до емоційних переживань, уміння виявляти ціннісне ставлення до різних видів мистецтва сприяє система запитань до рубрики «У колі мистецтв». Наприклад, «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книги? Що, на твою думку, спільного між полотнами французького художника кінця ХІХ – початку ХХ ст. О. Ренуара, української художниці середини ХХ ст. Т. Яблонської та творами сучасних митця/мисткині – української художниці Є Гапчинської та американського художника Дж. Дейлі? Який висновок про значення книги в житті дітей різних епох ти можеш зробити?» (с. 8, ч. I).

Формуванню в учнів/учениць здатності розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у багатоманітних культурах через різні види мистецтва, що є в основі культурної компетентності, сприяють завдання репродуктивного та пошукового характеру. Як-от у процесі вивчення казки Лесі Українки «Лелія»: «Розглянь картину К. Білокур «Квіти за тином». Поділися своїми враженнями про цей твір зі своїми однокласниками/однокласницями. Знайди в тексті казки «Лелія» опис грядочки з квітками Мар'яни. Чи нагадує тобі опис цих квітів зображення на картині художниці? Чим саме? Зверни увагу на виразність білого кольору в тексті казки та на полотні» (с. 137, ч. I).

Про синтез мистецтв йдеться в навчальному матеріалі підручника до літературної казки «Чотири сестри» В. Шевчука: «Мотив зміни пір року є традиційним у різних видах мистецтва. Ти вже переконалась/переконався у цьому, читаючи літературну казку Валерія Шевчука, слухаючи музику Антоніо Вівальді, переглядаючи ілюстрації Ольги Рубіної та картину «Пробудження» Ольги Ковтун» (с. 148, ч. I).

Завдання з урахуванням міжмистецької взаємодії також передбачено в процесі текстуального вивчення оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»: «Яку

пору року змальовує П. Нілус на картині «Поле з гусями»? Порівняй зображену художником природу з описаною в оповіданні М. Вінграновського «Гусенятко». Які кольори у змалюванні природи переважають в літературному творі, а які – на картині? Який настрій відтворюють художник і письменник?» (с. 54, ч. II).

Компетентнісний зміст підручника спрямований формування в п'ятикласників/п'ятикласниць ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність». Методично продуманий навчальний матеріал і запитання на розвиток критичного мислення сприяють *виробленню в учнів/учениць уміння розв'язувати проблеми, спроможності використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності*. Так, на розвиток ініціативності, уміння розв'язувати проблеми орієнтують запитання, що запропоновані учням/ученицям під час опрацювання казки «Русалонька» Г. К. Андерсена: «Подискутай з однокласниками/однокласницями на тему: хто має рацію – героїня чи її бабуся? Який світ кращий – підводний чи земний? Русалоньку привабив «вищий» світ тільки після того, як вона закохалася, чи так було й раніше? Обґрунтуй судження уривками з твору» (с. 97, ч. I); «Подискутай з однокласниками/однокласницями: чому принц віддав перевагу принцесі, а не русалоньці? Чи можна засуджувати його за такий вибір?» (с. 100, ч. I).

Розвитку ініціативності як сутнісної ознаки ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» допомагатиме інтерактивне завдання під час вивчення поезії П. Тичини: «Виразно прочитай вірш із однокласниками/однокласницями. Попрацюйте у групах. Хай перша група читає текст, а друга – повторює третій рядок кожної строфи, а всі разом дзвінко підхоплюйте останні два слова строфи. Так у вас і з'явиться хор класних дзвіночків!» (с. 42, ч. I).

У процесі вивчення оповідання О. Сайко «Гаманець» учням/ученицям запропоновано цікаво та корисно провести читацьке дозвілля: «Мабуть, у твоїй школі проходять різні благодійні акції. Кошти, що збирають на таких заходах, зазвичай перераховують тим, хто надзвичайно цього потребує. Завчасно підготуйся до такої чергової акції – змайструй якийсь виріб чи приготуй тістечка, печиво, щоб продати на шкільному ярмарку благодійності та передати кошти на благодійність. Ти відчуєш справжнє щастя, коли зрозумієш, що зробив/зробила невеличкий внесок у добру справу» (с. 132, ч. II).

Отже, зміст і структура, різні види навчальної діяльності з художнім і навчальним матеріалом підручника інтегрованого курсу літератур для 5 класу – аналітико-синтетичні операції над текстом художнього твору, опрацювання відомостей про письменників/письменниць, теоретико-літературних понять, система запитань і завдань різного характеру – оптимально сприяють послідовному формуванню ключових компетентностей, особистісному і читацькому саморозвитку учнів/учениць НУШ.

IV. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ: національно-патріотичний аспект

Суспільно-політична ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною російсько-українською війною від 24 лютого 2022 року, актуалізує проблему національно-патріотичного виховання, формування громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти.

Ідею національно-патріотичного виховання реалізовано *вмісті сучасної шкільної літературної освіти*. Так, у чинній модельній навчальній програмі «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти» наголошується на важливості «виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів» (с. 3). <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>

Програму побудовано за тематично-жанровим принципом, тому передбачено розділи, у яких художні твори та навчальний матеріал дібрано з урахуванням *патріотичної тематики*.

Змістове наповнення тематичних розділів «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді», «Поетичний образ Україна», «Дивовижний світ природи», а в 6 класі – «Міфи народів світу», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні» орієнтовано на виховання в учнів/учениць любові до України, рідного краю і його природи, поваги до національних традицій і символів українського народу, осмислення історичних образів українців-борців за національну незалежність, формування громадянської компетентності.

Досягненню означених освітньо-виховних цілей ефективно сприяє змістове наповнення (художньо-публіцистичні оповіді, методичний апарат, ілюстративний матеріал) *підручника «Література (українська та зарубіжна). 5 клас»*. <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>

Конкретизуємо прикладами.

Під час вивчення тематичного розділу «Малі жанри фольклору та літератури» учням/ученицям рекомендовано збагатити власний читацький досвід прислів'ями і приказками глибокого національного змісту: «Немає в світі краще рідного краю. Батьківщина – мати, умій за неї постояти. Людина без батьківщини – соловей без пісні. Батьківщина починається з сім'ї».

У розділі «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді» візуалізації прочитаного тексту легенди про калину як один із традиційних символів української культури сприяє ілюстративний матеріал підручника і система запитань до нього. Представлені фото та репродукції картин корелюють за темою, ідеєю та образами з художнім твором,

утверджують такі важливі категорії національного виховання, як «Україна», «хата», «калина», «лелека». Наприклад: «Розглянь картину О. Шупляка «Сон Калини». Який настрій намагався передати художник? З яким епізодом легенди співвідноситься ця картина? Чому калина стала символом краси, доброти та кохання?» (с. 156, ч. I).

Збагаченню духовного світогляду школярів, вихованню шанобливого ставлення до історії України, формуванню усвідомлення особистістю себе як частини українського народу сприяє методичний апарат навчальної теми, присвяченої вивченню уривку із «Повісті минулих літ» (у переказі В. Близнеця): «Чому Київську Русь вважали однією з найкультурніших держав тогочасної Європи? У чому, на твою думку, полягає важливість для сучасників/сучасниць збереження літописних оповідей про наше минуле? Для чого варто зберігати пам'ять про минуле свого роду і народу?» (с. 188, ч. I).

Мотивуючи п'ятикласників/п'ятикласниць до текстуального вивчення художніх творів тематичного розділу «Поетичний образ Україна», у рубриці «Читацький путівник» акцентується на важливості формування патріотичних почуттів особистості: «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А защо ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та Адама Міцкевича про Україну, а також ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край» (с. 211, ч. I).

Утвердженню високих моральних ідеалів, формуванню активної громадянської позиції учнів/учениць сприяє змістове наповнення теми, присвяченої вивченню життя і творчості Т. Шевченка. Так, у процесі ознайомлення з віршем «Учіться, читайте...» (уривок із послання «І мертвим, і живим...») у рубриці «Поміркуй!» запропоновано особистісно зорієнтовані запитання, що спонукають учнів/учениць до глибокого осмислення провідного мотиву поезії та проведення паралелей із сучасністю: «Чому без належної освіти неможливе справжнє національне відродження народу? На твою думку, що таке чуже, а що своє в навчанні? Як поет це радить поєднувати? Як ти розумієш цю пораду? Чому, на переконання Т. Шевченка, не можна зрікатися рідного народу, його традицій, мови? Чи злободенними є ці поетові заповіді сьогодні?» (с. 212, ч. I).

Змістовна художньо-публіцистична оповідь рубрики «Літературознавчий клуб» про сповнене випробувань і боротьби життя Т. Шевченка є передумовою для формування в уяві учнів/учениць образу митця як особистості, що й нині залишається найбільшим моральним авторитетом для українського народу. Запитання проблемного характеру спонукають п'ятикласників/п'ятикласниць до розуміння духовно-моральних ідеалів поета, сприяють формуванню ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, нації, розвитку вміння пояснювати власну громадянську позицію: «Які вчинки Т. Шевченка свідчать

про його щире любов до України? Чи можна Тараса Шевченка назвати успішною людиною, переможцем? Свою думку обґрунтуй. Чому цього митця вважають найвидатнішим українцем?»(с. 218, ч. 1).

Актуалізуючи знання п'ятикласників/п'ятикласниць у тематичному розділі «Поетичний образ України» автори підручника у рубриці «Ти вже знаєш» зазначають: «...Україна вражає красою і величчю не лише своїх громадян/громадянок, а й численних гостей країни. Мальовнича природа, яскраві сторінки героїчної історії надихали на творчість багатьох митців/мисткинь, зокрема і польського поета Адама Міцкевича. Тож ти маєш можливість довідатися, чому Україна привернула увагу іноземного поета, якою він її побачив, який створив поетичний образ нашої країни та які почуття доніс до своїх земляків» (с. 223, ч. I).

Для текстуального вивчення запропоновано сонет польського поета «Акерманські степи». Зважаючи на глибокий підтекст ліричного твору, у підручнику подано його розгляд, що відповідає віковим особливостям художнього сприймання учнів/учениць цієї вікової групи. Тобто, йдеться про природу, возвеличення краси Акермана та мотив туги за Батьківщиною. Наголошено, що геній польської літератури високо цінував дух патріотизму, любов до свободи та ненавидів московський царат. У «Літературознавчому клубі» процитовано та прокоментовано слова І. Франка, який шанував творчість польського поета: «Адам Міцкевич, без сумніву, – найбільший поет польської нації і один з найгеніальніших людей, яких видало людство» (с. 224, ч. I).

Мотиви пейзажної та патріотичної лірики тісно взаємопов'язані в ліриці шотландського поета Р. Бернса. Відтак у рубриці «Поміркуй!» п'ятикласникам і п'ятикласницям запропоновано дати відповідь на запитаннями: «Як ти гадаєш, чому Т. Шевченка називав його «поетом народним і великим»? Чим схожі долі, тематики творів, художні манери цих двох митців?» (с. 9., ч. II).

Текстоцентричний принцип навчання інтегрованого курсу літератури (української та зарубіжної) як основний у побудові означеного підручника створює можливості для використання текстів виховного змісту. До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує п'ятикласників/п'ятикласниць текстуальне вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Методичний апарат до опрацювання цієї навчальної теми передбачає систему особистісно орієнтованих запитань, що сприяють глибокому осмисленню національно-патріотичної тематики твору – прагнення українського народу до свободи, причетність кожного до історії рідного народу, важливість збереження пам'яті про найрідніших. Наприклад: «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?», «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду», «Прослідкуй за змінами, які відбуваються в поведінці, судженнях дівчинки впродовж часу, описаного у творі. Чи стає вона

дорослішою, мудрішою? Умотивуй свої міркування прикладами з тексту»(с. 144, ч. II).

Зауважимо, що в підручнику є навчальний матеріал, у якому акцентовано на подіях російсько-української війни, розпочатої 24 лютого 2022 року. Нинішні п'ятикласники/ п'ятикласниці є її свідками, а подеколи, на превеликий жаль і її жертвами, тому сприйняття цих трагічних подій для них є безпосереднім. Так, дослідницькому завданню до драми-казки Олександра Олеся «Микита Кожум'яка» передуює така інформація: «За однією з легенд, після того, як Микита Кожум'яка здолав Змія, він запряг його у плуг і проорав велетенську борозну. Внаслідок цього утворилися так звані Змієві вали – видовжені земляні насипи, які слугували захистом від чужоземних загарбників, передусім кочівників. Вони ще й тепер простягаються майже на 2000 км через усю Наддніпрянську Україну. Навіть через тисячі років після тих далеких подій Змієві вали є оберегом. Так, ранньою весною 2022 року танки російських загарбників, які вторглися в Україну, не змогли їх здолати і змушені були відступити поблизу села Білогородка (неподалік від Києва)» (с. 201–202, ч. I).

У «Літературознавчому клубі» до анімалістичного оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко» проведено паралелі із сучасними подіями: «На жаль, подібні історії трапляються і в наші дні. Так, у селищі Макарів, що на Київщині, вірний пес Ріні породи акіта-іну майже місяць чекав на порозі будинку на свою господиню Тетяну. Утім, вона загинула під час війни, яку розв'язала росія проти українського народу. Собаку вдалося врятувати завдяки підтримці небайдужих людей і волонтерів. Ріні знайшов новий дім і нових господарів». (с. 59–60, ч. II).

Не залишить байдужим п'ятикласників/ п'ятикласниць і легендарний пес Патрон. Тож дослідницька робота над зворушливим оповіданням М. Морозенко передбачає також підготовку одноосібного або ж групового творчого проєкту «Тварини війни»: «Для цього, наприклад, довідайся інформацію про песика Патрона. Він здобув велику популярність під час війни України з росією, став улюбленим супергероєм для дорослих і дітей. Цей собака породи джек-рассел-тер'єр допоміг українським військовим виявити значну кількість вибухових пристроїв, що були встановлені російськими загарбниками. Зроби цікаву презентацію проєкту» (с. 61, ч. II).

Отже, підручник «Література (українська та зарубіжна)» для 5 класу закладів загальної середньої як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтований на патріотичне виховання, формування громадянської компетентності, утвердження національних і загальнолюдських цінностей учнів і учениць.

V. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Цифрові сервіси та онлайн-інструменти урізноманітнюють освітній процес, створюють можливості для розвитку творчої активності учнів/учениць, сприятимуть формуванню вмій і навичок добирати навчальну інформацію з

різних інформаційних джерел, застосовувати медіаресурси для опрацювання навчального матеріалу.

Рекомендовано використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» ([WordItOut](#), [WordCloudGeneration](#), [WordArt](#), [AnswerGarden](#) тощо), ментальних мап (*XMind*, *FreeMind*, *iMindMap*, *MindJetMindmanager*, *EdrowMindMap*, *VisualMind* тощо), інтерактивних плакатів (*Thinglink*, *GlogsterEDU*, *H5P* тощо), коміксів (*Bitstrips*, *Canva*, *WriteComics*, *Pixton*, *StoryboardThat*) тощо.

Як в умовах дистанційного навчання, так і під час офлайн уроків розповіді про письменників/письменниць варто супроводжувати відеоматеріалами, мультимедійними презентаціями, слайди яких повинні містити максимум ілюстрацій і мінімум текстової інформації як необхідного пояснення до візуального матеріалу. Окремі слайди можуть бути доповнені гіперпокликаннями на відео та аудіоматеріали, розміщені на освітніх платформах та надіслані учням/ученицям через захищені канали зв'язку або саме в тому онлайн-сервісі, який використовується для навчання в певному закладі освіти, – *Googleclassroom* чи *Classtime*. Такі презентації сприятимуть повторенню й узагальненню вивченого, глибокому осмисленню творчого доробку письменників/письменниць, розумінню ідейно-тематичного змісту та художньо-естетичної вартісності творів.

Під час онлайн-уроків учителі-словесники можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою виконання завдань, що передбачають створення чатів або постерів у додатках *CanvaPlayBuzz*, *Miro*, *Jamboard*. Методично доцільним є здійснення віртуальних мандрівок до літературних музеїв, мистецьких галерей, аналіз фото, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках *Jamboard*, *Padlet*.

Ресурси платформ *GoogleForms*, *OnlineTestPad*, *Polleverywhere* тощо дозволять ефективно змодельовати онлайн-опитування, тестування, необхідні для спостереження за індивідуальною освітньою траєкторією учня/учениці.

Отже, новий зміст шкільної літературної освіти, розроблене відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) навчально-методичне забезпечення, умотивоване використання цифрових ресурсів засвідчують реалізацію інноваційних підходів до організації освітнього процесу на уроках інтегрованого курсу літератури (української та зарубіжної) в 5 класі Нової української школи.

4.5. Компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти: основні концепти модельної навчальної програми для 5-9 класів

В.Г. Редько,

*доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу навчання іноземних мов
Інституту педагогіки НАПН України,
Заслужений діяч науки і техніки України*

Значні зміни відбуваються в галузі шкільної іншомовної освіти в останні роки. Вони зумовлені стратегічними напрямками розвитку сучасних закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), діяльність яких зорієнтовується на компетентнісну парадигму як філософію, котра формує інноваційний погляд на освіту та фундаментальні принципи її розвитку. В Україні, услід за світовою та європейською спільнотами, компетентнісна ідея почала активно виходити на рівень освітньої політики й упроваджуватись у сферу навчання іноземних мов у ЗЗСО. Переконливим свідченням цього процесу стали Державний стандарт початкової освіти та навчальні програми з іноземних мов, створені на підґрунті його концептів. Це саме той чинник, який знаменував зміну пріоритетів у цілях і змісті навчання іноземних мов, зумовив перегляд засобів, які сприяють успішній їх реалізації у шкільній практиці. Оперативним відгуком на проголошені інновації став державний проєкт «Нова українська школа» [8], котрий ініціював оновлення шкільної освіти, чітко окреслив тенденції її розвитку та зумовив перегляд методів, форм, видів навчальної діяльності учнів і способів досягнення ними цілей, визначених створеними програмами для кожної вікової категорії здобувачів освіти. Для сфери шкільної іншомовної освіти основними орієнтирами впровадження зазначених трансформацій слугували дидактичні та методичні концепти компетентнісної парадигми навчання, котрі зумовлювали перегляд усіх структурних компонентів змісту програм з навчання іноземних мов. Таке переорієнтування стратегічних напрямків розвитку вітчизняної школи, спрямування її на формування в учнів життєвих компетентностей потребує уточнення та зміни поглядів на деякі положення не тільки у змісті, але й в організації навчання, у тому числі в навчальних планах і програмах.

Усвідомлення змісту європейських стандартів спрямовує авторів навчальних програм і вчителів на переосмислення функцій іноземної мови, перегляду її місії в сучасному мобільному та глобалізованому світовому просторі. А відтак, зміна пріоритетів, яка відбулась в останнє десятиліття у світовій педагогічній галузі, детермінує аналогічні трансформації і у вітчизняній шкільній іншомовній освіті. Посилюється роль компетентнісного, комунікативного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, культурологічного

підходів до навчання іноземних мов, активно спрямовуються їх функції на забезпечення учнів достатнім рівнем іншомовного спілкування, котрий давав би їм змогу без значних зусиль розпочинати й підтримувати мовленнєву взаємодію в межах програмової тематики, користуватися адекватними мовними засобами та дотримуватися особливостей нормативної комунікативної поведінки в різноманітних соціальних умовах спілкування. Ці трансформації збільшують навантаження на змістовий аспект шкільної іншомовної освіти. Окрім того, тенденція на формування в учнів ключових і міжкультурної іншомовної комунікативної як предметної компетентностей мотивує певне розширення змісту навчання, долучення до нього додаткових інформаційних (текстів для читання, аудіоматеріалів, діалогів тощо) та методичних (вправ і завдань) матеріалів, які забезпечували б якісне оволодіння пропонованим змістом і сприяли б набуттю досвіду успішно виконувати мовні операції та мовленнєві дії для формування механізмів іншомовного спілкування.

Зазначені зміни в цілях навчання іноземних мов, зумовлені світовими тенденціями на активізацію міжнародних контактів у різних сферах життєдіяльності, спричиняють поглиблення обсягу навчального матеріалу. Як наслідок, об'єктивно виникла потреба в перегляді часових меж і кількості тижневих годин, які можуть бути відведені на засвоєння оновленого змісту, що давало б учням змогу на рівні базової освіти підвищувати якість володіння іноземною мовою як важливим засобом міжкультурного спілкування в сучасному мультилінгвальному та полікультурному світовому середовищі.

Для навчальних програм не існує єдиних усталених вимог до створення змісту і структури. Навчальні програми з кожного шкільного курсу мають свої змістові та структурні особливості. Єдине що їх об'єднує і є спільним, це чітке визначення цілей навчання та орієнтовних засобів їх досягнення. Текстові вербальні та схематичні компоненти визначаються авторами програм відповідно до наявних потреб і уможливають чіткіше представлення їх змісту та забезпечують доступність його розуміння.

В останні роки навчальні програми з іноземних мов створюються за рамковим принципом: у них окреслюються спільні для всіх іноземних мов цілі навчання та пропонується узагальнена тематика спілкування для кожного класу в межах особистісної, публічної, освітньої сфер. Такий підхід дозволяє вчителям і авторам підручників самостійно визначати інформаційну наповненість змісту наративів, які мають породжувати учні, та зі змістом яких їм належить знайомитись у рецептивних видах мовленнєвої діяльності (письмових і аудіотекстах), долучати додаткові інформаційні матеріали, характерні регіонам їхнього проживання (краєзнавчий регіональний компонент).

Презентуємо та інтерпретуємо основні ідеї, закладені в зміст оновлених навчальних програм з іноземних мов для учнів 5–9 класів і зосередимося на сутності представлених у них структурних компонентів та їх дидактичних і методичних функцій для забезпечення компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у межах зазначених класів.

Методологічними засадами для організації компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у 5–9 класах, на яке спрямовані цілі та зміст модельних навчальних програм слугують насамперед «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: викладання, навчання, оцінювання», «Закон України Про освіту», Рекомендації Європейського Парламенту та Європейської Ради.

Навчальний процес будується на підґрунті комунікативного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та культурологічного підходів, які своєю сутністю зумовлюють дидактично і методично доцільне визначення цілей та змісту навчання іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування та порозуміння в сучасному глобалізованому світовому соціумі.

Зміст програм акцентує увагу на тому, що *компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов* розглядається як здатність учнів відповідно до вікових особливостей і потенційних можливостей усвідомлено виконувати навчальні дії, що забезпечують оволодіння іншомовним спілкуванням в усній та письмовій формах у межах сфер, тем, ситуацій та з допомогою мовних засобів, визначених чинною програмою. А отже, *компетентна особистість* учня кожного класу за результатами вивчення іноземної мови повинна бути здатною демонструвати вміння ефективно користуватися іншомовною інформацією, окресленою її комунікативними намірами та презентованою соціальним оточенням, оцінювати її та добирати ту, яку потребує життєва діяльність, впливати на неї, адаптуючи її кількісні та якісні характеристики до власних іншомовних комунікативних потреб. Учень у межах змісту програм засобами іноземної мови повинен уміти аргументовано висловлювати власні думки, ідентифіковувати зміст прочитаних і почутих текстів, дотримуватися в різних соціальних середовищах адекватної комунікативної поведінки під час спілкування, прийнятої у країнах, мова яких вивчається, демонструвати свої ставлення до отриманої інформації з усних і письмових джерел.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов, деклароване змістом модельних навчальних програм, доцільно розглядати з кількох позицій: а) цілей шкільної іншомовної освіти, взагалі, та на певному етапі (класі) навчання, зокрема, б) особливостей добору та організації інформаційного змісту навчання іноземної мови, в) особливостей добору та використання методів, форм і засобів навчання відповідно до його умов, г) особливостей організації навчального процесу, д) особливостей об'єктів, форм і видів контролю навчальних досягнень учнів.

Відповідно до змісту програм **мета компетентнісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування учнів 5–9 класів** полягає у спрямуванні навчального процесу на формування в учнів здатності цілісно поєднувати здобуті знання, сформовані вміння й навички, набутий навчальний досвід, світоглядні цінності, ставлення та переконання з активною творчою самостійною науково-дослідницькою діяльністю в межах окреслених навчальною програмою орієнтирів у процесі добору й використання мовного та інформаційного матеріалу для продукування усних і письмових текстів та для ідентифікації чужомовних висловлень у процесі їх сприймання під час читання та слухання.

Завдання навчання зумовлюються метою і спрямовуються на формування таких *умінь*:

- здійснювати спілкування в усній та письмовій формах у межах сфер, тем і ситуацій, визначених модельною навчальною програмою, відповідно до поставлених завдань;
- розуміти на слух зміст автентичних текстів;
- читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту;
- адекватно використовувати досвід, набутий у вивченні рідної мови та інших навчальних предметів, розглядаючи його як засіб усвідомленого опанування іноземної мови;
- використовувати в разі потреби невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів;
- критично оцінювати інформацію та доцільно використовувати її для різних комунікативних потреб;
- висловлювати свої думки, почуття та ставлення;
- ефективно взаємодіяти з іншими усно, письмово та за допомогою засобів електронного спілкування;
- обирати й застосовувати доцільні комунікативні стратегії відповідно до різних потреб;
- ефективно користуватися навчальними стратегіями для самостійного вивчення іноземних мов.

У процесі навчання іншомовного спілкування комплексно реалізуються *освітня, виховна й розвивальна* функції не як окремі цілі уроку, а через зміст галузі та навчально-пізнавальні процеси.

Зміст навчання іноземної мови забезпечується єдністю предметного, процесуального й емоційно-ціннісного компонентів і створюється на засадах оволодіння нею в контексті міжкультурної парадигми, що передбачає навчання мови народу, який нею спілкується, та ознайомлення з його культурою. Такий підхід зумовлює формування готовності до міжкультурної комунікації в межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування, визначених модельною навчальною програмою. Після закінчення *адаптаційного циклу (5–6 класи)* учні ЗЗСО, які вивчають першу іноземну мову, досягають рівня А2, а після отримання базової освіти (на кінець 9 класу) – В1, які характеризують результати навчальних досягнень у кожному виді мовленнєвої діяльності та узгоджується із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.

Програми застерігають, що формування ключових компетентностей засобами іноземної мови не є одноразовим видом діяльності. Це тривалий процес, який не закінчується вивченням певної теми спілкування або завершенням навчання в закладі загальної середньої освіти. Робота в цій сфері зумовлюється тематикою, визначеною навчальною програмою для кожного класу. Серед ключових компетентностей є такі, формування яких відбувається постійно, у різних обсягах і напрямках упродовж усього процесу навчання іноземної мови. А є

компетентності, вибіркоче формування яких можливе лише в межах окремих тем спілкування. Окрім того, формування деяких ключових компетентностей може здійснюватись інтегровано в межах кількох тем на різних етапах навчання. А відтак, навчальна діяльність у певному класі, спрямована на формування деяких ключових компетентностей, може не відбуватись.

У програмах наголошується, що компетентнісно орієнтоване навчання іноземної мови доцільно розглядати не тільки як процес формування ключових компетентностей, але й також міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності як предметної з усіма її компонентами (мовною, мовленнєвою, соціокультурною, навчально-стратегічною). Відповідно, цей феномен варто трактувати в таких аспектах:

1) міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність учнів – це сукупність набутих учнями знань, умінь, навичок, способів діяльності, ставлень, мотивів, необхідних для усвідомленого виконання комунікативних дій, спрямованих на оволодіння іншомовним спілкуванням у межах вимог навчальної програми для кожного класу;

2) міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність – це інтегрована характеристика особистості школяра, яка передбачає формування в нього здатності до набуття досвіду іншомовного спілкування в усній та письмовій формах у межах програмових вимог і забезпечує засвоєння культурних цінностей народу, мова якого вивчається;

3) формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності – це діяльність, що здійснюється у формі діалогу культур, яку має організовувати вчитель і/або сприяти цьому зміст підручника в межах таких структурних компонентів: *мотиваційного* (ставлення учнів до навчання й усвідомлення соціальної потреби в оволодінні іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування; ціннісні орієнтації); *когнітивного* (знання, уміння, навички, досвід іншомовної комунікативної діяльності, що дає змогу адаптуватися до світового соціуму); *діяльнісного* (способи і форми виконання навчальних дій, спрямованих на усвідомлене оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю); *контрольно-оцінного* (самооцінювання і самоконтроль рівня власних навчальних досягнень); *рефлексивного* (самоаналіз, самооцінка, самокорекція процесу і результатів навчання та пошуку шляхів їх удосконалення).

У змісті програм вказується *орієнтовний мовний інвентар (лексика, граматика)*. Лексичний матеріал узгоджується з тематикою іншомовного спілкування в межах кожного класу. Представлений граматичний матеріал презентується та активізується залежно від комунікативних потреб учнів. Зазначені мовні одиниці відповідають рівню А2 і В1. Програмами також указано загальні очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів 5–6 і 7–9 класів; окреслено рівні та представлено дескриптори володіння іноземною мовою відповідно до європейських стандартів, зокрема якості сформованості комунікативної, лінгвістичної, граматичної, соціокультурної та загальнонавчальної компетентностей на завершення 6 і 9 класів.

Модельними навчальними програмами презентуються *ключові компетентності*, на оволодіння якими спрямовується навчальна діяльність, і визначаються *вміння та ставлення*, що формуються в межах кожної з них. Зазначено, що ключові компетентності не формуються лише на одному уроці чи в межах серії уроків з певної теми, а є наскрізними, й оволодіння ними здійснюється впродовж усього навчального курсу, у тому числі засобами всіх навчальних предметів. Вони є *метапредметними*, і засадами для їх становлення є *наскрізні вміння*, формування яких не обмежується окремими завданнями чи певними етапами уроку. А відтак від учителя вимагається створювати сприятливі умови для цього, віддаючи перевагу особистісно орієнтованому навчанню та використовуючи відповідні технології.

Програми презентують *мовленнєві функції*, на реалізацію яких у межах кожної теми/підтеми спілкування має спрямовуватися навчальна діяльність учнів.

У змісті програм представлено *орієнтовну модель тематичного планування*. Вона може слугувати методичною підтримкою діяльності вчителя, покроково вказуючи на дидактичні дії, котрі доцільно йому здійснювати під час прогнозування своєї діяльності з учнями в межах теми чи підтеми іншомовного ситуаційного спілкування.

Отже, стисло представлені та інтерпретовані матеріали змісту і структури модельних навчальних програм з іноземних мов для 5–9 класів ЗЗСО дозволяють чіткіше усвідомити дидактичну та методичну сутність концептів, що слугують науково-теоретичними засадами для організації компетентісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування, та окреслити місію вчителя в цьому процесі.

Також варто зазначити, що представлені модельні програми можна розглядати як типові, на підґрунті яких, за потреби, можуть створюватися програми для окремих шкільних колективів відповідно до наявних умов навчання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». Постанова Верховної Ради України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / МОН України. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (зі змінами в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. докт. пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
5. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Автори: Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т.М. Рекомендовано МОН України: наказ від 12.07.2021 р. № 795. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Redko.ta.in.14.07.pdf>

4.6. Розвиток критичного мислення учнів 5 класу гімназії на уроках іноземної мови

*Т.К.Полонська,
провідний науковий співробітник відділу навчання
іноземних мов, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник*

Одним із пріоритетних напрямів сучасного вітчизняного освітнього процесу є формування та розвиток критичного мислення учнів закладів загальної середньої освіти, у тому числі й гімназій. Проблема актуалізувалася у зв'язку з проведенням реформи Нової української школи. На необхідність розвитку *критичного мислення* як наскрізного вміння, що розвивається засобами усіх предметів і є підґрунтям для формування компетентностей учнів, звернено увагу в Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти, Державному стандарті базової середньої освіти.

В оновлених навчальних програмах з іноземних мов для 5–9 класів наголошено на вмінні учнів «критично оцінювати інформацію та використовувати її для різних потреб». Ця ідея проходить наскрізь через усі окреслені в програмі предметні та ключові компетентності, якими мають оволодіти школярі після закінчення адаптаційного циклу (5–6 класи) і циклу базового предметного навчання (7–9 класи). Нова модельна навчальна програма з іноземної мови для 5–9 класів ЗЗСО також передбачає оволодіння учнями певними вміннями критичного і системного мислення, а саме: *розуміння й аналіз зв'язків між ідеями та аргументами; оцінка ідей, аргументів і варіантів; розв'язання проблем і прийняття рішень*. Значення цих умінь розкрито за допомогою комплексу мисленнєвих операцій – дескрипторів: *визначати, ідентифікувати, порівнювати, аналізувати, вивчати, добирати, ставити запитання, порівнювати, урахувати, інтерпретувати, оцінювати* тощо.

Під терміном «критичне мислення» слід розуміти *здатність особистості до самостійного оцінювання дійсності, інформації, знань, думок і тверджень інших людей, вміння приймати обґрунтовані рішення та застосовувати отримані результати для розв'язання як стандартних, так і нестандартних життєвих проблем*. Тому основна ідея застосування технології розвитку критичного мислення полягає у створенні такої атмосфери, за якої учні спільно з учителем/вчителькою свідомо розмірковують над процесом навчання, відстежують, підтверджують, спростовують чи розширюють знання, нові ідеї, почуття чи думки про світ.

Основу технології розвитку критичного мислення становить **базова модель трьох етапів** (стадій) організації навчального процесу: *виклик – осмислення – рефлексія*. Кожен етап має свої цілі та завдання, а також набір характерних методів і прийомів, спрямованих спочатку на активізацію дослідницької, творчої діяльності, а потім на осмислення й узагальнення набутих знань. Сутність будь-якого методу/прийому полягає в тому, що вчитель/вчителька повинен/повинна

спрямовувати діяльність учнів, дослухатися до їхніх думок, приймати як правильні, так і неправильні відповіді, допомагати кожному визначати свої знання для отримання нових.

Перший етап – **виклик** – передбачає актуалізацію наявних знань учнів, формування їхнього інтересу для отримання нової інформації, створення мотивації до отримання знань, налаштування на ту інформацію і той процес, які будуть пропонуватися на наступних етапах роботи. На етапі виклику рекомендуємо використовувати такі методи критичного мислення: «Знаю – хочу знати – узнав/узнала», «Прогнозування за ілюстрацією», «Асоціація», «Мозковий штурм», «Товсті та тонкі запитання», «Дерево припущень», «Вибір афоризму», «Кошик ідей» тощо.

Зокрема, метод «Мозковий штурм» (“Brainstorming”) допомагає систематизувати знання та знаходити творчі рішення. Наприклад, у процесі ознайомлення з країною, мова якої вивчається, пропонуємо застосування мозкового штурму з теми «Велика Британія». Учитель/вчителька записує посередині дошки словосполучення “Great Britain”, а учні озвучують усе, що про нього знають. За допомогою рисочок, спрямованих від центрального слова, учитель/вчителька записує висловлювання дітей (London, English, the Queen, the Thames, Big Ben, Weather, 5 o'clock tea тощо). У результаті має вийти щось схоже на кущ, доповнювати який можна упродовж уроку та в кінці, щоб систематизувати знання учнів.

На допомогу учням можуть прийти навідні запитання, наприклад:

1. What do you think of when we talk about Great Britain?
2. What is the British weather like?
3. Why do the British like drinking tea?
4. Who is the Queen of Great Britain? та інші.

Другий етап – **осмислення** – характеризується складнішою структурою і завданнями щодо ознайомлення учнів з новою інформацією та її опрацюванням із використанням аналізу, порівняння, оцінювання. Основним завданням цього етапу є контроль за сприйняттям і процесом вивчення нового матеріалу самими учнями. Завдання вчителя/вчительки – стимулювати учнів до постановки нових запитань, пошуку відповідей через контекст цієї інформації, з якою вони працюють. Учням слід давати право (настанову) на індивідуальні пошуки інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом. Діяльність учителя/вчительки на цьому етапі полягає у збереженні інтересу дітей до теми за безпосередньої роботи з новою інформацією, поступовому просуванню від знання «старого» до «нового». На етапі осмислення доцільно використовувати такі методи критичного мислення, як: «Ментальна карта», «Шість капелюхів», «Зигзаг», «ІНСЕРТ», «Карусель», «Ромашка Блума» тощо.

Досить популярним у навчанні іноземної мови є метод «Ментальна карта» (інші назви: *інтелект-карта, карта пам'яті, карта розуму, карта знань*). Це технологія зображення інформації у графічному вигляді, що використовується для мозкового штурму, творчого мислення, розв'язання проблем, організації та фіксації

ідей, упорядкування інформації тощо. Карта відображає зв'язки (сміслові, асоціативні, причинно-наслідкові тощо) між поняттями або частинами, що становлять проблему/тему.

Приміром, при вивченні теми «Харчування» можна запропонувати учням разом з учителем/вчителькою побудувати ментальну карту «Фрукти». Тема «Фрукти» є центральним елементом карти, від якого відходять чотири підтеми, що означають фрукти за кольором (червоні, зелені, жовті, помаранчеві). У свою чергу підтемам підпорядковуються мікротеми (наприклад, жовті: лимон, ананас, банан, манго), які уточнюють назви фруктів за кольором. Цю карту можна ще розширити за рахунок додаткових мікротем до кожного фрукту.

Навчати учнів самостійно створювати ментальні карти потрібно поступово:

спочатку аналізувати готові зразки, потім створювати у класі колективно з учителем, згодом у групах, і лише після цього давати індивідуальні завдання щодо побудови карт.

Заключний етап – **рефлексія** – базується на обговоренні теми/проблеми, тобто на осмисленні й аналізі отриманої інформації та можливості її застосування в реальному практичному житті. Учні мають співвідносити нову інформацію з уже відомою, використовуючи знання, отримані на стадії осмислення. Вони також можуть оцінювати власні погляди та порівняти їх із думками інших учнів. Третій етап є вирішальним у розвиткові критичного мислення учнів, оскільки його основними завданнями є не лише узагальнення та систематизація вивченого матеріалу, а також рефлексія (розмірковування) щодо процесу і результатів навчальної діяльності як власних, так і інших учнів. Ефективними на цьому етапі будуть методи: «Підведення підсумків», «Синквейн», «Кластер», «Есе» тощо.

Цікавим та ефективним є, наприклад, метод «Синквейн». «Синквейн» або «Сенкан» – це вірш, що складається з п'яти рядків і написаний за певними правилами. Лаконічність цього методу розвиває здатність резюмувати інформацію, висловлювати стисло думку декількома значущими словами, короткими висловами (як індивідуально, так і в парах). Основні правила написання синквейна: 1-ий рядок – назва теми одним словом; 2-ий – опис теми двома словами; 3-ій – опис дії в межах теми трьома словами; 4-ий – фраза з чотирьох слів, що показує відношення до теми; 5-ий – резюме, висновок (як правило, синонім до першого слова). Так, вивчаючи тему «Спорт», учитель/вчителька може використати метод «Синквейн» (Наприклад: 1. Спорт. 2. Активний, здоровий. 3. Бігати, стрибати, грати. 4. Допомагає підтримувати фізичну форму. 5. Дозвілля).

Використання методів критичного мислення на уроках іноземної мови відповідно до базової моделі активізує пізнавальну діяльність учнів, мотивує їх до навчання, підвищує його результативність, сприяє розвиткові творчих здібностей, формує як предметну, так і ключові компетентності молодших підлітків для майбутнього життя.

Варто пам'ятати, що формувати здатність учнів критично оцінювати події та факти життя суспільства може лише той учитель/вчителька, у якого/якої сформовано критичне мислення. Сучасний учитель/вчителька іноземної мови, має бути самостійним/самостійною у своїх судженнях, тонко відчувати проблеми, що стоять перед ним/нею, гнучко підходити до пошуку їх розв'язання та бути відкритим/відкритою в новому досвіді в постійно змінюваному світі.

У час збройної агресії РФ проти України та проведення країною-агресором інформаційної війни важливість формування критичного мислення в учнів набуває особливого значення. Освіта є саме тією зброєю, яку потрібно всебічно використовувати у протистоянні інформаційній війні, що є складником збройної агресії. У період масового маніпулювання інформацією, яке ми спостерігаємо в умовах воєнного стану, особливо важливо навчити учнів критично ставитися до побаченого чи почутого, розпізнавати фейки, довіряти лише офіційним джерелам і не піддаватися на провокації. Завдяки критичному мисленню дитина формує власний погляд на певні явища, події, процеси і, керуючись логікою, вибудовує систему аргументів, щоб зрозуміло довести і донести свої думки.

4.7. Організація освітнього процесу з математики в 5-х класах нової української школи

*Д.В.Васильєва,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
математичної та інформатичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Ідея нової української школи – зробити навчання сучасним і цікавим, організувати навчальний процес таким чином, щоб учні, вчителі і батьки з радістю приходили до школи, і при цьому щоб учні здобули необхідні компетентності для успішного подальшого життя у суспільстві.

На зміну знаннєвій парадигмі прийшла компетентісна, де освіта людей важлива не лише для виробництва, а й для суспільства загалом і самої людини зокрема.

Навчання математики в новій українській школі засноване на засадах компетентісного підходу. Тобто, має відбутися перехід від традиційної інформаційнонакопичувальної спрямованості процесу навчання до формування і розвитку у учнів здатності самостійно практично діяти, застосовувати досвід у різних ситуаціях. Акцент на формування ключових компетентностей, необхідних для життя в суспільстві та швидкозмінному світі.

Навчання математики в НУШ має бути спрямоване на досягнення таких основних цілей:

- інтелектуальний розвиток учнів,
- формування різних видів мислення,
- оволодіння різними прийомами математичної діяльності,
- формування уявлень про математику як форму опису і метод пізнання;
- виховання учнів у процесі навчання математики;
формування позитивного ставлення та інтересу до математики.

Курс математики в 5-6 класах є пропедевтичним, і він є перехідним від курсу математики початкової школи до систематичного курсу математики в 7-9 класах. Щоб забезпечити комфортний перехід учнів від початкової до середньої школи необхідно врахувати наявну у учнів базу і розуміти, які результати мають бути досягнені учнями до початку 7 класу.

Математика в початковій школі

В початковій школі дещо змінився зміст внаслідок реформи. Навчання відбувалось на основі однієї з двох типових освітніх програм (одна розроблена під керівництвом Олександри Яківни Савченко, а друга – під керівництвом Романа Богдановича Шияна).

Учні з початкової школи вже оперують з натуральними числами в межах мільйону, вміють додавати, віднімати, множити і ділити в стовпчик. Також вони знайомі з поняттям дріб (хоча насправді розглядали лише правильні доби), вміють

записувати дріб, що відповідає малюнку, мають досвід порівняння дробів (із однаковими знаменниками і з однаковими чисельниками). Крім того, в 4 класі учні вже розв'язували задачі на знаходження дробу від числа та числа за значенням його дробу.

Також учням вже знайомі такі поняттями як точка, відрізок, ламана, пряма, промінь, кут (гострий, прямий, тупий). Учні розрізняють не лише многокутники, а й коло і круг і знають зв'язок між радіусом і діаметром кола чи круга. Окрім плоских учні мають розрізняти об'ємні фігури, а саме конус, циліндр, піраміду, кулю, прямокутний паралелепіпед, куб. А ще учні вже називали елементи цих геометричних фігур (вершини, ребра, грані), показували їх на фігурах. Саме тому, доцільно пропонувати в 5 класі учням завдання не лише про прямокутний паралелепіпед і куб, а й актуалізувати знання учнів і про інші просторові фігури, сприяючи при цьому формуванню просторового мислення учнів.

В початковій школі учні ознайомились з такими величинами як довжина (км – м – дм – см – мм), маса (т – ц – кг – г), температура ($^{\circ}\text{C}$), час (год, хв, с), вартість (грн, к.), швидкість (км/год, м/с), ємність (л). Крім того, учні навчилися вимірювати та оцінювати площу різних геометричних фігур палеткою, та навчилися визначати площу і периметр прямокутника і квадрата за формулами. За програмою Р.Б. Шияна учні також мають знати такі одиниці площі як ар та гектар. В 5 класі бажано пояснити учням відмінність між ємністю та об'ємом, ввести одиниці об'єму, ознайомити учнів з новими одиницями маси (мг) та ємності (мл).

З початкової школи учні знають, що є числові і буквені вирази, вміють знаходити значення таких виразів, розв'язують рівняння та навіть мають досвід розв'язування задач за допомогою рівнянь, розрізняють числові нерівності і нерівності зі змінною. Учні вміють визначати чи задовольняє число нерівність, розв'язують нерівність зручним для себе способом.

В типових освітніх програмах початкової школи з'явилась нова змістова лінія, якої раніше в початковій школі не було, а саме - «Робота з даними». Тобто, учні початкової школи вміють систематизувати дані, подавати їх у вигляді схем чи таблиць. Також учні вміють читати діаграми та добудовувати стовпчасті і лінійні діаграми. Аналогічна робота з даними має природньо продовжуватись і в 5 класі. Тобто, учням доречно пропонувати завдання на прочитання та створення таблиць і схем, систематизацію даних, прочитання діаграм. Причому у учнів має бути досвід роботи з різними діаграми (стовпчастими, лінійними; горизонтальними, вертикальними; кольоровими і з різними штриховками тощо).

Сучасні учні, що прийдуть в 5 клас, є представниками покоління альфа, вони у наслідок реформи володію іншим набором знань, навичок, вмінь, ставлень, цінностей, ніж учні, що були до них. У них по-іншому був організований процес навчання, вони працювали за іншими підручниками, на інше акцентувалася увага.

Вчителі мають бути готові модифікувати процес навчання математики, враховуючи особливості учнів та вимогу реформи отримати інший результат. Акцент не на знання, а на набір компетентностей, якими оволодів учень у процесі навчання.

Про підручник

Підручник авторського колективу Бевз Г. П., Бевз В. Г., Васильєва Д. В., Владімірова Н. Г. для 5 класу повністю відповідає модельній програмі для 5-6 класів авторського колективу Бурда М. І., Васильєва Д. В., сучасній математичній науці, потребам і можливостям українського суспільства. Він створювався з урахуванням концепції математичної освіти в Україні, Державних стандартів початкової і середньої освіти та інших державних документів, з дотриманням найважливіших дидактичних принципів: науковості, доступності, наступності, систематичності навчання.

Підручник оформлено так, щоб ним було зручно користуватися учням і вчителеві. Нумерація задач – безперервна. До деяких з них є відповіді. Біля деяких номерів є іконки, що рекомендують форму виконання цього завдання або описують його специфіку.

Привабливість підручника для учнів забезпечується системою нетрадиційних завдань (ребусів, ігор, головоломок, задач-жартів, цікавих історичних задач тощо), гарних кольорових ілюстрацій, історичних довідок, пропонованих завдань для проектної роботи, для проведення цікавих уроків актуалізації опорних знань. Автори намагалися створити підручник, який учням було б цікаво читати та розв'язувати пропоновані задачі.

Розвиток ключових компетентностей. В підручнику містяться завдання для розвитку креативного і критичного мислення, фінансової та інформаційної грамотності та використання ІКТ, комунікації рідною та іноземними мовами, дослідницької діяльності та винахідливості, підприємливості та співробітництва, вміння інтегрувати знання та досвід з різних галузей, вміння працювати в команді.

В підручнику йдеться про українські імена, міста, озера, виробництва, навчальні заклади. Зміст підручника тісно пов'язаний з українською мовою, українським побутом, з історією і географією України. Звичайно, в підручнику є чимало і загальнолюдського, зокрема, пов'язаного з життям наших сусідів, але найбільше – про українців. Автори намагалися створити такий підручник, який допомагав би на уроках математики виховувати патріотичні почуття учнів.

Матеріал першого розділу підручника (I півріччя) структуровано у вигляді чергування невеликих модулів: арифметичний (2), геометричний (2), алгебраїчний (1).

Кожен з 45 параграфів підручника містить теоретичний матеріал у двох частинах: обов'язковий і додатковий під заголовком «Дізнайся більше». Автори намагалися виокремити найважливіший матеріал, щоб учні зрозуміли, що найсуттєвіше і що слід особливо добре запам'ятати. Обидві частини разом з

ілюстраціями і піктограмами займають одну-дві сторінки. Можливі різні форми організації роботи учнів з додатковим матеріалом:

- самостійне читання вдома й коротке обговорення змісту прочитаного на наступному уроці;
- індивідуальне завдання для окремого учня, який на наступному уроці робить повідомлення для класу;
- читання в класі (про себе) з подальшими відповідями на запитання вчителя або учнів;
- проведення позакласного заходу після вивчення відповідного модуля (можна запросити батьків).

Невеликий обсяг теоретичного матеріалу, доступні приклади, унаочнені цікавими малюнками, також мають створити умови для формування у п'ятикласників умінь і бажання самостійно працювати з теоретичним матеріалом. Стимулом до читання тексту параграфа слугують запитання в кінці теоретичної частини, що подаються під рубрикою «Перевір себе».

Щоб привчити учнів до систематичного опрацювання теоретичного матеріалу, вчитель під час повідомлення домашнього завдання може наголосити, наприклад, так: «Прочитайте текст на с. 4–5. Спробуйте відповісти на запитання з рубрики «Перевір себе» (с. 5). Якщо є необхідність, прочитайте текст ще один раз. Складіть кожен свої запитання до прочитаного тексту. Наступний урок почнемо з відповідей на ці та інші запитання».

Задачний матеріал підручника – великий за обсягом і зручний у використанні. Задачі підручника урізноманітнені за вимогами умови (на обчислення, перетворення, дослідження, конструювання), за фабулами (абстрактні, прикладні, історичні), за видами діяльності (усні, письмові, практичні), за рівнями складності, за поданням інформації (ребуси, кросворди, таблиці, схеми) тощо. Деякі задачі подаються у вигляді малюнків.

Усі задачі і вправи до кожного параграфа структуровано у п'ять груп. У рубриці «Поглянь!» міститься декілька задач із розв'язаннями. Вони допоможуть учням правильно виконувати домашнє завдання, а батькам, за необхідності, – організувати необхідні консультації.

Рубрика «Виконай усно» містить задачі, розв'язування яких не вимагає ніяких записів. Але серед них є завдання різних рівнів – від найпростіших до творчих. Ці задачі стануть у пригоді вчителю для організації фронтального опитування на кожному уроці. За їх допомогою можна суттєво збільшувати кількість розв'язаних на уроці задач, а також формувати в учнів математичну мову.

Задачі для письмового розв'язування, спрямовані на формування нових знань і вмінь, а також на загальний розвиток учнів, діляться на дві групи – Рівень А і Рівень Б. Задачі групи А відповідають початковому і середньому рівням навчальних досягнень учнів, а тому їх повинні вміти розв'язувати всі учні. Задачі групи Б відповідають достатньому і високому рівням навчальних досягнень.

До кожного параграфа пропонуються також задачі на повторення. Вони спрямовані на виконання таких функцій:

- повторення раніше вивченого матеріалу;
- актуалізація опорних знань для наступного уроку.

В кожному параграфі від 20 до 50 завдань. Така кількість завдань не для того, щоб вчителі ставили собі мету розв'язати всі задачі у параграфі, чи щоб гналися за кількістю розв'язаних задач, втрачаючи якість. Кожен вчитель (незалежно від кількості годин, що відводиться на навчання математики в навчальному закладі) за рахунок такої кількості завдань має можливість врахувати особливості сприйняття класом матеріалу і без використання додаткових посібників забезпечити будь-якого учня класу необхідним задачним матеріалом різного рівня.

Крім основних параграфів, підручник містить: «Задачі для повторення курсу 5 класу», «Цікаві задачі», «З історії математики», «Відповіді до задач та вправ», «Предметний покажчик». На кольорових форзацах підручника вміщено додатковий матеріал: «Геометричні фігури», «Числові знаки різних народів», «Таблицю множення», «Квадрати і куби натуральних чисел до 30» тощо.

Методичний апарат підручника сприяє забезпеченню ефективної організації навчально-виховного процесу. Виклад теоретичного, задачного і довідкового матеріалу є особистісно орієнтованим і спрямованим на посилення творчо-діяльнісного компонента навчання.

Допоміжні матеріали

В навчально-методичний комплект до підручника входять:

- методичні рекомендації (авт. Бевз Г.П., Бевз В.Г., Васильєва Д.В., Владімірова Н.Г.)
- презентації до уроків (авт. Мініна Н.С.)
- посібник «Зошит моїх досягнень» (авт. Бевз Г.П., Бевз В.Г., Васильєва Д.В., Владімірова Н.Г.)

В методичних рекомендаціях містяться плани-конспекти до кожного з уроків, додаткові матеріали, самостійні роботи, відповіді до робіт для самооцінювання, що запропоновані у підручнику, таблиці для проведення формувального оцінювання деяких підсумкових робіт тощо.

В «Зошиті моїх досягнень» (авт. Бевз Г.П., Бевз В.Г., Васильєва Д.В., Владімірова Н.Г.) подані до кожної з навчальних тем письмові роботи для оцінки трьох груп результатів: «Опрацювання проблемних ситуацій та створення математичних моделей», «Розв'язування математичних задач», «Інтерпретація та критичний аналіз результатів».

Стануть у нагоді вчителям презентації до уроків, що розроблені вчителем математики ліцею «Престиж» м. Києва Мініною Наталією Сергієвною. В цих презентаціях, окрім додаткового унаочнення теоретичного матеріалу і завдань з підручника, містяться додаткові завдання, що сприяють розвитку креативності учнів, а також завдання для розминки на початку уроку, для фізкультурної хвилини всередині уроку та для рефлексії наприкінці уроку.

Крім того, на сайті Якість освіти (<http://yakistosviti.com.ua/uk/Matematika-2021>) міститься приклад навчальної програми «Математика.5клас», яку розробила Якименко Ольга Миколаївна з Переяславської гімназії та календарне планування. Орієнтовне календарне планування розроблене відповідно до рекомендованої кількості годин на вивчення математики (5 годин на тиждень). В календарному плануванні відокремлюються тижні, щоб полегшити вчителю внесення змін за умови 4 чи 6 годин на тиждень на вивчення математики. Також вчитель може змінити порядок вивчення тем та кількість годин, що відводяться на кожну з тем.

Перші уроки математики

На перших уроках 5 класу важливо познайомитися з учнями, створити позитивну атмосферу в класі та оголосити правила роботи на уроці. Доречним будуть всілякі вправи психологічного характеру, що налаштовують на роботу та згуртовують колектив. Більше про такі вправи за посиланням https://lib.iitta.gov.ua/10828/?fbclid=IwAR3oXm2T2oxrrlGluuu8BtVKNe2kHa6DCmJg_eI4KSxEZgyh9-YOZB7CEIA

Бажано, щоб перші уроки пройшли в цікавій формі для учнів, що сприятиме позитивному ставленні до предмету та посиленню мотивації учнів. Важливо не лише пригадати теми, що вивчались у початковій школі, а й подивитися, чи вміють учні працювати в парах і в групах, чи вміють виконувати практичні завдання, мислити креативно, критично, створювати малюнки до задач і як реагують на питання, вимоги, зауваження тощо.

Для проведення перших уроків можна використати матеріали, що зашифровані у qr коді на 4 сторінці підручника. За цим кодом вчителі та учні знайдуть кольорові розвороти, що призначені для актуалізації опорних знань у цікавій формі. Учні можуть використати свої гаджети (за наявності) або ж вчитель може вивести ці матеріал на екран чи роздрукувати учням матеріали до уроку.

РОЗДІЛ 1. Натуральні числа і геометричні фігури

Ти дізнаєшся

Основні теми розділу

- > Натуральні числа
- > Рівняння
- > Степені чисел
- > Вирази і формули
- > Геометричні фігури
- > Величини

Основні терміни / Basic terms

Натуральні числа — natural numbers
Степень числа — power of number
Вираз — expression
Рівняння — equation
Геометрична фігура — geometric shape
Величина — quantity

Пригадай, що ти вже знаєш з початкової школи

Усе підпорядковується відповідно до чисел.

Наприклад, для повторення вивченого про геометричні фігури учням пропонується сконструювати спершу плоскі фігури за допомогою дроту. Під час актуалізації опорних знань про величини, що також є важливою темою для вивчення природничих предметів, важливо проговорити з учнями про нестандартні одиниці величин, наприклад, що довжину можна виміряти скріпками чи кубиками Lego, також повторити з учнями відомі їм величини, відповідні одиниці величин та прилади для вимірювання цих величин.

В початковій школі учні часто оперували поняттям ємність, тож, доцільно звернути увагу на те, чим відрізняється об'єм від ємності. Учні знайомі з такою величиною як швидкість, але в математиці одиниці швидкості записують через косу риску, а в фізиці через риску дробу. Доцільно, щоб учні були знайомі з обома способами запису одиниць швидкості.

В цих же матеріалах (наприкінці) також подані і задачі, які можна запропонувати учням в межах кожної з тем, що повторюються.

Доцільно також зазначити, що у учнів 5 класу суттєво змінюється структура підручника з математики. В підручниках початкової школи майже не було теоретичного матеріалу, не обов'язково був поділ на параграфи, параграф (чи розділ) складався з задач різних тем. Тож, на перших уроках обов'язково потрібно ознайомити учнів з підручником і розказати про принципи роботи з ним.

Міжпредметні зв'язки

Співробітники різних галузей Інституту постійно спілкувалися не лише під час створення модельних програм, а також в процесі створення підручників задля їх узгодження.

Наприклад, в 5 класі на уроках математики в I чверті учні знайомляться з властивостями геометричних фігур, а потім цей матеріал активно використовується на уроках інформатики у розділі програмування.

Математика

5

Сума кутів трикутника та чотирикутника

Інформатика

5

Сума всіх кутів трикутника дорівнює 180°.
Тому, знаючи міри двох кутів трикутника, завжди можна знайти міру його третього кута.

Приклад
Наприклад, якщо у трикутнику ABC $\angle A = 40^\circ$, $\angle C = 80^\circ$, то $\angle B = 180^\circ - (40^\circ + 80^\circ) = 60^\circ$.

Кожний чотирикутник ABCD відрізком AC можна розбити на два трикутники. Тому **сума всіх кутів чотирикутника дорівнює 360°.**

Завдання № 5

1. Згадай з курсу математики і дай означення трьох типів трикутника: гострокутного, прямокутного та тупокутного.
2. Згадай, чому дорівнює сума кутів трикутника. Проаналізуй програму дій Котика та трикутник, який він малює. Яким числом потрібно замінити знак питання у програмі?

A

B

2. Згадай, чому дорівнює сума кутів чотирикутника. Проаналізуй програму та чотирикутник, який вона малює. Спробуй визначити градусну міру кута, позначеного символом «?».

Для посилення зв'язків з інформатикою учням у підручниках пропонується інколи діяти за алгоритмом чи складати алгоритми, читати чи будувати блок-схеми чи читати частини коду

Побудова алгоритмів

Читання та побудова блок-схем

Читання частин коду

Для всіх предметів чи інтегрованих курсів природничої галузі важливо, щоб учні мали уявлення про величини, їх одиниці і прилади для вимірювання. Досить часто, у різноманітних завданнях учням потрібно знімати покази. А для цього потрібні вміння читати покази приладів. Тож, у нашому підручнику тема координатний промінь подається разом з темою шкала. Учні вчаться визначати одиничний відрізок координатного променя і ціну поділки шкали

З початку 6 класу на уроках предметів і інтегрованих курсів природничої галузі учні активно працюють з картами (а отже з масштабом). Саме тому у підручнику є і окремий параграф Масштаб в 5 класі (розглядається лише числовий масштаб і задачі розв'язуються за допомогою виконання арифметичних дій).

Задачі на рух є наскрізною лінією у підручнику, тобто, вони зустрічаються майже в кожному параграфі. І це дуже важливо, особливо для подальшого вивчення фізики. Розглядаються задачі на рух одного тіла, на рух двох тіл, також присутні задачі на рух за і проти течії.

Для життя та опанування інших предметів є важливою навичка округлень даних. В підручнику ми розглядаємо округлення тричі: спершу округлення натуральних чисел, потім округлення значень величин, а потім округлення десяткових дробів. Багато завдань на округлення є в міжнародному моніторингу PISA. Розв'язуючи прикладні задачі, нам дійсно потрібно часто округлювати дані, і бажано, щоб такий досвід у учнів з'явився якомога раніше

Для посилення міжпредметних зв'язків у 5 класі поступово формуються уявлення про симетрію, стандартний вигляд числа, першу чверть координатної площини тощо.

Знання учнів про стандартний вигляд числа фізикам потрібен на початок 7 класу. Тож, ми вводимо це поняття продовж 5-6 класів, але дуже повільно. Наприклад, в 5 класі ми розглядаємо не лише квадрат і куб числа, а й випадки піднесення числа до степеня 4, 5, 10 тощо. Крім того в рубриці «Дізнайся більше» ми наводимо приклад швидкості світла і маси Землі і показуємо, що саме ці числа можна записати у іншому вигляді. Кажемо, що конкретно ці числа записані у стандартном вигляді. Далі ще не одноразово такі вкраплення будуть у підручнику.

Також в підручнику є завдання на відмінювання числівників чи певних математичних понять, на конструювання тверджень, завдання, в яких йде мова про українських письменників, що посилює зв'язки мовно-літературної галузі з математичною.

Оцінювання учнів

В початковій школі у учнів не було таблицю, але було свідоцтво досягнень, в якому перераховані характеристики результатів навчання по кожній галузі.

В 5 класі у учнів також буде свідоцтва досягнень, в якому міститься перелік предметів і інтегрованих курсів і групи результатів до кожного з них.

Характеристика результатів навчальної діяльності

Навчальний предмет / інтегрований курс	Результати навчання	Рівень досягнення результатів навчання		
		I семестр	II семестр	Рік
Математика	Опрацьовує проблемні ситуації та створює математичні моделі			
	Розв'язує математичні задачі			
	Критично оцінює результати розв'язання проблемних ситуацій			
	Загальна оцінка результатів навчання**			

Вчитель математики має окремо оцінити 3 групи результатів навчання учнів:

- Опрацювання проблемних ситуацій та створення математичних моделей
- Розв'язування математичних задач
- Інтерпретація та критичний аналіз результатів.

Справа навпроти кожної з цих груп вчитель має зазначити бали від 1 до 12 або/і рівень (початковий, середній, достатній чи високий). Також вчитель має виставити і загальну оцінку результатів навчання з математики.

Щоб вчитель міг оцінити кожну з груп результатів, він має пропонувати учням такі завдання, що дають змогу оцінити не лише розв'язування самої математичної задачі (рівняння, нерівності, абстрактної задачі тощо), а й вміння учнів досліджувати, моделювати, критично оцінювати та інтерпретувати.

Варто зазначити, що систему оцінювання виробляє навчальний заклад і затверджує педагогічна рада. Тобто, хтось з вчителів може вести щоденник спостережень і оцінювати кожного уроку 3 групи результатів, а хтось може постійно виставляти загальну оцінку, а наприкінці семестру розкласти її на 3 групи результатів.

Щоб зробити процес оцінювання об'єктивним, відкритим і зрозумілим батькам і учням, пропонуємо ще й оцінювати кожну з 3 груп результатів за допомогою письмових робіт наприкінці кожної навчальної теми. Такі письмові роботи у 2 варіантах вчителі знайдуть у «Зошиті моїх досягнень» авторського колективу Бевз Г.П, Бевз В.Г, Васильєва Д.В., Владімірова Н.Г. від Видавничого дому «Освіта». Їх можна замовити на сайті <http://www.osvita-center.com.ua/catalog/5-klas-nova-ukrayinska-shkola/bevz-v-g-matematyka-zoshyt-moyikh-dosyagnen%60-5-klas-isbn-978-966-983-332-7/>

У такому випадку перед виставленням тематичної оцінки вчитель може провести дві письмові роботи. Перша (на урок) і перевіряє II групу результатів «Розв'язування математичних задач». Наприклад,

На наступному уроці вчитель проводить аналіз цієї роботи і пропонує написати короткотривалу роботу, що оцінює лише I групу результатів

(Опрацювання проблемних ситуацій та створення математичних моделей) і III групи результатів (Інтерпретація та критичний аналіз результатів).

МНОЖЕННЯ ДЕСЯТКОВИХ ДРОБІВ

Оцінювання групи результатів: дослідження ситуації і створення математичних моделей (ДМ) та інтерпретація і критичний аналіз результатів (ІК)

Варіант II

1 За блокнот і три зошити заплатили 175,5 грн. Скільки коштує зошит, якщо блокнот у 3,5 рази дорожчий за зошит? Склади рівняння до задачі. ΔМ

2 Після утеплення однієї стіни будинку розмірами 10,5 м на 8,8 м її хочуть пофарбувати. Скільки на це потрібно грошей, якщо фарба продається у відрах по 1 кг ціною 80 грн, а для фарбування 1 м² стіни використовують 150 г фарби? ΔМ
ІК

3 Яку найменшу кількість квадратиків розмірами 1,6 дм слід взяти і зшити впритул, щоб у результаті довжина і ширина (довжина більша за ширину) ковдри виражалась цілим числом дециметрів? ΔМ
ІК

Відповідь: _____

4 Скільки цифр після коми матиме добуток $0,017 \cdot 3,53402$? ІК

5 Не виконуючи обчислень, порівняй значення виразів. Обґрунтуй. ІК

а) $0,34 \square 0,34 \cdot 0,2$ _____

б) $0,34 \square 0,34 \cdot 1,2$ _____

В такій роботі пропонується 5 завдань, деякі з яких оцінюють лише «Опрацювання проблемних ситуацій і моделювання» (позначено як ДМ), деякі лише «Інтерпретацію та критичний аналіз результатів» (позначено як ІК), а деякі можуть оцінювати обидві групи. Відповідно, за цю роботу учні отримають дві окремі оцінки.

Тоді, наприклад, за 3 теми у вчительському журналі спостережень та у свідоцтві досягнень за I семестр може бути така картина.

Поточна	Поточна	Поточна	ОМ	РЗ	ІК	Тема 1
7	10	9	8	9	6	8

Поточна	Поточна	Поточна	ОМ	РЗ	ІК	Тема 2
6	7	7	7	5	6	6

Поточна	Поточна	Поточна	ОМ	РЗ	ІК	Тема 3
7	5	10	8	9	5	7

Математика	Опрацьовує проблемні ситуації та створює математичні моделі	8
	Розв'язує математичні задачі	8
	Критично оцінює результати розв'язання проблемних ситуацій	6
	Загальна оцінка результатів навчання**	7

Оскільки в НУШ навчання засноване на компетентнісному підході, то особливої уваги відводять формувальному оцінюванню, сутність якого пов'язана із систематичним відстеженням індивідуального просування школярів у процесі навчання для його своєчасної корекції; з активним залученням учнів до процесу оцінювання власної діяльності.

Учень може здійснювати самооцінювання після виконання певного завдання, наприкінці уроку, після перевірки домашнього завдання, написання письмових робіт, проведення усного опитування тощо.

Для того, щоб сприяти самоконтролю учнів, у підручниках містяться qr коди, в яких зашифровані орієнтовні завдання для короткотривалих та довготривалих робіт. Учні можуть використати їх для підготовки до діагностувальних робіт чи тематичного оцінювання. Така форма роботи сприяє зниженню стресу напередодні та під час самих діагностувальних робіт та формуванню навичок планування, аналізу завдань (на складність чи на впізнаваність), пошуку власних помилок, комп'ютерної грамотності тощо. Також ці завдання можна пропонувати учням на уроці як навчальні (для колективного чи індивідуального виконання). Наявність цієї рубрики в підручнику робить навчання відкритим, допоможе батькам і учням краще визначити перспективи навчання і оцінити навчальні досягнення учня з кожної теми. Ці задачі можуть також слугувати вчителю орієнтиром для складання діагностувальних робіт.

Вправи для повторення

210. В одній спортивній секції займається 234 хлопчики і 321 дівчинка, а в іншій — 123 хлопчики і 345 дівчаток. Скільки всього дітей займається у кожній секції? А у двох секціях разом?

211. Постав однокласникам/однокласницям кілька запитань, які починаються словами: «На скільки більше».

212. Знайди значення виразу $1347 - k + 1749$, якщо $k = 1096$.

Перейди за посиланням і виконай діагностичну роботу

Спробуй свої сили!

- Знайди значення виразу $385 : a + 3a + 7$, якщо $a = 55$.
- Розв'яжи рівняння:
а) $37 + 24x = 157$ б) $24 + (x - 41) = 71$
- За альбом і фарби Оленка заплатила 54 грн. Скільки коштує альбом і скільки фарби, якщо альбом у 5 разів дешевший за фарби?
- Дріт завдовжки 89 м розрізали на дві частини так, що одна з них виявилася на 7 м довшою за іншу. Знайди довжини утворених частин.

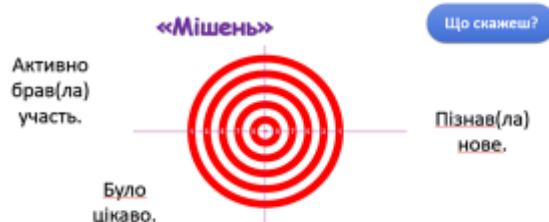
В НУШ велика увага відводиться формувальному оцінюванню. Результатом формувального оцінювання є інтерактивна оцінка успішності учня. Вона відображає розуміння дитиною навчального матеріалу й дозволяє визначити, як їй продовжувати навчання і як допомогти їй у цьому (із Рапорту Організації економічного співробітництва і розвитку).

У презентаціях до уроків, що створені Мініною Н.С., і що входять в навчально-методичний комплект, містяться різноманітні вправи, що можна запропонувати учням задля забезпечення рефлексії наприкінці уроку. Здобуття інформації про реальний стан навчальних досягнень за допомогою постійного зворотного зв'язку є ключовим чинником у контрольній-оцінювальній діяльності формувального характеру.

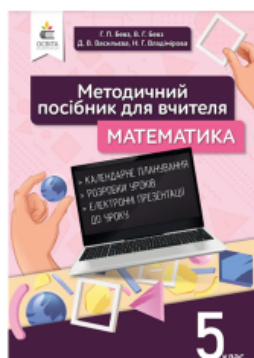
Інститут педагогіки НАПН України підготував повний комплект навчально-методичних матеріалів для забезпечення реформи НУШ

Навчально-методичні комплекти (в електронному вигляді) будуть до 15 серпня 2022 року розіслані на електронні адреси ЗЗСО. Для отримання пакету матеріалів потрібно на електронну адресу 5.9.nush@gmail.com надіслати перелік обраних ЗЗСО, модельних програм за підписом директора.

Самооцінювання у кінці уроку у презентаціях Мініної Н.С.

Вчителю також важливо якісно надавати зворотній зв'язок учням та їх батькам. Наприклад, щоб покращити зворотній зв'язок, після проведення письмового підсумкового оцінювання, вчитель може не просто визначити рівень досягнень учнів чи виставити оцінку, а більш детально проаналізувати роботу. В методичних рекомендаціях до підручника ми пропонуємо бланк до письмової роботи, де орієнтовно описаний вид завдання, видно кількість завдань, що пропонувались на тематичній роботі, а також вказано, виконав чи не виконав це завдання учень, і якого типу помилку допустив. Це бланк заповнюється вчителем і надається для ознайомлення учням і батькам.

Контрольна робота				
	Виконує правильно	Допускає незначні помилки	Допускає помилки	Не виконав
№ 1. Визначення цифри, що стоїть в певному розряді				
№ 2. Знаходження значень змінних, що задовольняють нерівність				
№ 3. Знаходження значень змінних, за яких нерівність є правильною				
№ 4. Знаходження значень числових виразів на одну дію (завдання на відповідність)				
№ 5. Запис чисел за допомогою цифр за записаними словами числами.				
№ 6. Обчислення значень виразів на дві дії				
№ 7. Вміння записати число, що відповідає певним умовам і виконати віднімання його від мільйона				
№ 8. Задача на знаходження суми трьох величин.				
Додаткові завдання				
№ 9. Знаходження значень виразів, що записані римськими числами.				
№ 10. Встановлення взаємозв'язку між трьома числами у рівності. Як впливає зміна компонентів на результат дії.				

В загальних рекомендаціях зазначено, що: *«За рішенням педагогічної ради (за потреби) заклад освіти може визначити адаптаційний період впродовж якого не здійснюється поточне та тематичне оцінювання.»*

На нашу думку адаптаційний період дуже потрібний, бо у учнів змінюються умови навчання (збільшується кількість вчителів, кількість уроків, змінюється клас, організація процесу навчання, може змінюватися і склад класу чи навчальний заклад, змінюється навіть структура підручника з математики). Термін адаптаційного періоду затверджується педагогічною радою, враховуючи умови, в яких перебуватимуть учні.

Інтерактивні форми навчання

Спостерігаємо зміну у мотиваційній сфері учасників навчального процесу. Якщо раніше учні сприймали навчання як обов'язок, і цього було інколи достатньо для того, щоб здобувати знання, уміння і навички, то зараз на перше місце все ж виходить інтерес до навчання та отримання задоволення від досягнення успіху.

Сучасним учням важко втримувати увагу, якщо вони не є активними учасниками навчального процесу. Тож, в НУШ переважають різноманітні інтерактивні форми навчання.

Інтерактивного навчання – це навчання, яке передбачає активно взаємодіють між собою учасників навчального процесу. Це може бути взаємодія вчителя та учня, взаємодія учнів між собою тощо. Під час інтерактивного навчання учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення, виховують почуття толерантності тощо. Тобто, формуються м'які навички, що є важливими для життя в демократичному суспільстві.

У навчанні математики вчителі найчастіше використовують такі форми інтерактивного навчання: мікрофон, мозкові штурм; ділові та рольові ігри; дискусії; проекти тощо. Наприклад, вправа мікрофон. Вчитель пропонує розглянути завдання, начебто передає мікрофон одному з учнів, і той дає відповідь. Потім вчитель передає мікрофон іншому учню і т.д.

У НУШ значна увага приділяється парній та груповій формам роботи. Учні ще з початкової школи звикли працювати в парах та групах, і в опитуваннях вони зазначають, що це улюблені їх види робіт. Але все ж доцільно продіагностувати вміння учнів працювати в парі вже на перших уроках 5 класу.

Навчальної діяльність в парах і в групах передбачає наявність спільної мети, об'єднання зусиль учнів для її досягнення, розподіл функцій і обов'язків, співробітництво, а також відповідальність кожного за результат. Тобто, в процесі такого роду діяльності у вчителів є можливість розвивати надзвичайно важливі вміння учнів, щоб в подальшому вони могли стати успішними професіоналами, що вміють працювати в команді

Для організації вчителем роботи учнів в парах чи групах використовують такий алгоритм:

1. Спершу – прочитайте чи роздайте учням завдання.
2. Об'єднайте учнів в пари чи групи. На початку можна ще й визначати, хто з учнів висловлюватиметься першим. Краще відразу визначити час на висловлення кожного в парі і спільне обговорення.
3. По закінченню часу на обговорення кожна пара чи група представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потребою це може бути початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності.

Роботу в парах і групах можна використовувати і під час вивчення нового матеріалу, і під час його засвоєння, закріплення чи перевірки знань.

Під час парної та групової форми роботи передбачається взаємонавчання та взаємоконтроль. Наприклад, учні можуть в парі опрацьовувати матеріал параграфа, а потім знаходити відповіді на питання до параграфа. Або групову форму роботи можна використати після пояснення нового навчального матеріалу вчителем. Вчитель ділить учнів на групи за допомогою вправи «Світлофор» (учні піднімають зелену картку, якщо їм все зрозуміло, жовту – якщо залишились запитання, червону – якщо учень нічого не зрозумів). У кожній групі має бути хоча б один учень з зеленою карткою і один з червоною. Учні самостійно в групах ще раз проговорюють почуте (скоріше за все учень з зеленою карткою буде пояснювати учню з жовтою і червоною). Потім на обговорення виносяться запитання, що залишились у групі без відповіді.

В парах учні можуть обговорювати певні факти, робити гіпотези і потім презентувати свою думку класу. Такі завдання у нас в підручнику позначені двома хмаринками. Наведу приклад такого завдання з рубрики Обговоримо. Під час вивчення мільйонів і мільярдів учням пропонують проаналізувати запис.

17. Поясніть запис про появу динозаврів.

Учні вчаться помічати особливості, спілкуватися, слухати і взаємодіяти. Але ще й при цьому закладається пропедевтика від'ємних чисел. Завдання в цій рубриці можуть не мати однозначної відповіді, тож учням бажано обговорити декілька з них і, або навести всі можливі відповіді, або навести, на їх думку, найточнішу з відповідей.

Учні в парі можуть розв'язувати також письмові завдання. При цьому можливі різні стратегії їх взаємодії. Наприклад, учні можуть незалежно виконувати завдання, але потім звірятися, можуть розбити завдання на підзавдання і кожен виконувати свою частину завдання, або ж проводити міркування разом і робити записи. Вчителю (особливо в першій четверті) доцільно акцентувати увагу учнів, що спершу вони мають спланувати свою діяльність в парі, тобто домовитись про те, як вони будуть виконувати

завдання, і лише потім приступати до його виконання. Під час презентації відповідей групою вчителю доцільно також цікавитися який з варіантів взаємодії був обраний. Звісно можуть бути випадки, коли вчитель заздалегідь описує взаємодію, яка має відбутися між учнями

Важливо, щоб робота в парі не зводилась лише до роботи в постійних парах (наприклад, в парі постійно працюють учні, що сидять за однією партою). Бажано, щоб учні в процесі парної форми роботи здобули навички комунікації з різними учнями.

Під час парної роботи всі пари в класі отримують можливість висловлюватись одночасно. Тож, кожен учень обмінюється ідеями з партнером і потім деякі можуть озвучити свої ідеї всьому класу. Така співпраця не дає можливості ухилитись від виконання завдання. А також сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, переконувати, вести діалог, дискусію.

В той же час під час підвищеного шуму увага учнів може бути не стійкою, тож формулювати завдання і надавати інструкції вчителю доцільно до того, як запропонувати учням завдання.

В роботі в парі і групі є загальні правила, які бажано скласти разом з учнями і затвердити їх. Наприклад,

- Висловитися має кожен.
- Не перебивайте один одного.
- Дотримуйтесь правил активного слухання.
- Обговорюйте ідеї, а не особистості, які висловили цю ідею.
- Намагайтеся дійти спільної думки

При поділі класу на групи, утворюється менша кількість груп, тож вчитель має більше можливості спостерігати за кожною з груп. В той же час в групі завжди більше ймовірності виникнення непорозумінь і конфліктів, ніж в парі. Тож, іноді, вчителю доречно роздати учням в групі певні ролі: лідера, посередника, секретаря, доповідача. Розподілення вчителем ролей в групі має особливе значення на перших етапах формування груп. Пізніше це можуть робити самі учні.

Наприклад, під час розв'язування ось такої задачі лідер може скласти план розв'язування задачі, секретар його реалізовувати, а презентатор представляти розв'язання класу. Особливо корисно пропонувати такі завдання, якщо є декілька їх способів розв'язування. Працюючи в команді, учень має можливість проявляти ініціативу (вибрати завдання, порадити, як організувати роботу); вчитися планувати свої дії, переконувати, нести відповідальність за себе і команду.

Під час парної та групової форми роботи вчитель є лише модератором, він може організовувати учнів, мотивувати їх, пропонувати учням різні способи розв'язування, або ж бути джерелом інформації. Не доцільно приділяти свою увагу тільки одній групі, забувши про інші, а також виправляти помилки (окрім тих випадків, коли учні самі звертаються по допомогу). Не варто давати одразу

відповідь на запитання, якщо на нього може відповісти будь хто з учнів, або якщо спершу можна дати учням підказку.

Бажано відводити на уроці достатньо часу на групову та парну роботу. Групі, яка значно швидше впоралась з завданням можна запропонувати подумати над додатковим запитанням до задачі.

Велике значення має процес розподілу дітей класу на групи. Групи (як і пари) мають бути динамічними і можуть бути організованими за наступними принципами:

- групи «за бажанням» – учасники самі вибирають тих, з ким би вони хотіли працювати, об'єднуються за взаємним вибором.
- група, сформована «лідером», – учитель призначає лідерів, які формують свої групи.
- «випадкова група» – формується за принципом випадковості (наприклад, діти, які сидять поруч, об'єднуються в групу).
- група, сформована вчителем, – група формується вчителем відповідно до мети групової роботи (наприклад, може застосовуватись для диференційованого навчання).

Досить часто вчитель об'єднує дітей в групи з урахуванням їх особистих можливостей. Але слід пам'ятати, що слабшому учню потрібні не стільки сильні учні в групі, скільки терплячі і доброзичливі. А школяру з високою активністю потрібен партнер здібний слідкувати за ходом міркувань. Об'єднання дітей "по бажанню" не завжди дає продуктивний результат.

Групова форма організації роботи корисна для формування навичок дискутувати. Більшості учням легше висловитися в невеличкій групі. Мовчазні учні стають активними учасниками навчального процесу, хоча рідко брали участь у праці цілим класом. Також учням можна запропонувати використовувати систему знаків (наприклад, лайк – погоджуюсь, піднята долоня - є що додати чи заперечити).

Групова форма роботи дає можливість одночасно висловитись багатьом учням, в той же час включається самоконтроль та взаємоконтроль. Під час роботи в групах, в учнів дуже сильно зростає мотивація.

Для проведення парної та групової форми робіт вчителю знадобляться психологічні навички та готовність до :

- підвищеного шуму, характерного для такого методу навчання,
- надання посильної допомоги всім групам,
- коментарів під час підбиття підсумків роботи.

На сторінках підручника авторського колективу Бевз Г.П., Бевз В.Г., Васильєва Д.В., Владімірова Н.Г. запропоновані і дидактичні ігри по темам для роботи в парах і групах. Наприклад, під час вивчення теми просторові фігури пропонується така гра в парі: «Перший гравець має описати одну з фігур, що є на малюнку, не називаючи її, а другий має вгадати, що це за фігура. А потім помінятися місцями». Під час вивчення теми середнє арифметичне пропонується гра в групі: «Перший гравець називає число, другий – ще одне, а

третій – має знайти середнє арифметичне цих чисел. Потім учні міняються ролями».

У кожному з параграфів нашого підручника виділені відповідними іконками завдання для розв'язування в парі () і в групі (). Звісно, цей розподіл носить рекомендаційний характер. Тобто, деякі з них ви можете запропонувати і для самостійного розв'язування.

Проектна і дослідницька діяльність

В НУШ змінюються підходи, робиться акцент на розвитку ключових компетентностей учнів, в тому числі і вміння самостійно здобувати знання, тож проектній і дослідницькій діяльності має бути відведена окрема роль у навчальному процесі.

Щоб залучити учнів до дослідницької діяльності, вчитель лише надає інформацію про окремі поняття і спонукає учнів самостійно: встановлювати властивості об'єктів, формулювати гіпотези, наводити контрприклад, обґрунтовувати твердження, виводити формули, робити висновки тощо.

В підручнику пропонується низка завдань, що сприяють розвитку дослідницької діяльності учнів. Такі завдання у підручнику позначені іконкою з лупою (). Наприклад, під час вивчення теми «Многокутник», учням пропонується знайти периметр двох східчастих фігур.

В підручнику запропоновано 3 проекти для I семестру і 3 проекти для II семестру. Подані різні проекти: і парні і індивідуальні і групові, і творчі і інформаційні і практико-орієнтовані і короткотривалі і середньотривалі.

І всі їх Ви зможете знайти за QR-кодом у підручнику.

4.8. Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 5 класі нової української школи(за модельною навчальною програмою з інформатики І.О. Завадського, О.В. Коршунової, В.В. Лапінського)

І. О. Завадський,
доктор технічних наук, головний науковий співробітник
відділу математичної та інформатичної освіти Інституту педагогіки
НАПН України
О. В. Коршунова,
учитель інформатики ліцею «Престиж»

У 2022/23 навчальному році навчальні програми з інформатики для 5 класу розроблятимуться закладами загальної середньої освіти на основі модельних навчальних програм, створених відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти та опублікованих за адресою <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

Модельну навчальну програму авторів І.О. Завадський, О.В. Коршунова, В.В. Лапінський створено у складі єдиного комплексу програм з усіх навчальних предметів/інтегрованих курсів. У цих програмах реалізовано глибоку міжпредметну інтеграцію, а їх зміст узгоджено. Так, у модельній програмі з інформатики розкрито інтеграційний потенціал інформатики як однієї з дисциплін STEM-циклу, тому теми змістових ліній “Моделювання та структури даних”, а також “Алгоритми та програми” корельовано з курсом математики та інших навчальних дисциплін. Цю кореляцію відображено насамперед у стовпці “Види навчальної діяльності” основної частини програми, де пропонується математична тематика багатьох вправ, практичних робіт і проєктів. Наприклад, у темі “Моделювання в електронних таблицях” запропоновано навчатися створенню та інтерпретації діаграм, а також вибору типу діаграми для певних даних, що доповнює матеріал зі створення та тлумачення діаграм, включений до курсу математики 5 класу. А в темі “Алгоритми та програми” пропонується створювати алгоритми розв’язування задач, що вимагають розуміння поняття градусної міри кута та операцій з дробами, також відповідно до змісту курсу математики.

Загалом у змісті програми з інформатики в 5 класі умовно виокремлено три основні теми:

- Інтернет. Інформаційні процеси та системи.
- Алгоритми та програми.
- Інформаційні моделі. Комп’ютерні презентації.

Укрупнення тем дає можливість змістити акцент із вивчення особливостей тієї чи іншої інформаційної технології на опанування концептуальних понять та дає змогу формувати навчальну програму рівня закладу загальної середньої освіти з урахуванням наявних можливостей (матеріального та кадрового забезпечення, запитів щодо спрямованості освіти тощо). Разом з тим, під час календарного

планування освітнього процесу рекомендується кожну з тем ділити на підтеми для забезпечення регулярного тематичного оцінювання.

У першій темі «Інтернет. Інформаційні процеси та системи» актуалізуються та розширюються вже опановані у початковій школі знання і навички відповідно до вікових можливостей учнів. Щоб вивчення таких базових теоретичних понять освітньої галузі, як «повідомлення», «інформація», «дані», «інформаційні процеси», «способи подання повідомлень» не було абстрактним, даний змістовий кластер інтегрований зі змістовим кластером «Інтернет. Пошукові системи». Таке поєднання дає можливість побудувати навчання через постановку проблемного питання та пошук інформації для відповіді на нього, а отже, й оцінювання знайденої інформації та формування навичок її опрацювання. Одночасно з вивченням теоретичних питань учні набувають навичок пошуку даних різних типів, ознайомлюються на практиці з інформаційними процесами. Логічним також є включення до цієї теми змістового кластера «апаратна та програмна складова інформаційної системи». Завдяки різноманітності послуг мережі Інтернет відкриваються можливості для самостійного здобуття знань суб'єктами навчання, взаємонавчання, ознайомлення учнів із новинками у області ІТ-технологій, вирішення таких життєвих питань, як добір цифрового пристрою відповідно до власних потреб та задач, порівняння цифрових пристроїв, добір необхідного програмного забезпечення. Також ця тема має велике значення для формування медіаграмотності сучасного школяра.

Основною метою теми «Алгоритми і програми» є розвиток алгоритмічного мислення учнів. Траєкторію навчання рекомендується вибудовувати із застосуванням проектною методикою. Учні мають змогу створити власні комп'ютерні ігри, анімаційні історії, навчальні програми, таким чином реалізуючи та розвиваючи свій творчий потенціал, формуючи позитивний досвід програмування, отримуючи досвід командної роботи, зокрема спільного вирішення проблем. Рекомендується обирати середовища блочного програмування, а також використовувати онлайн-ресурси для самостійного опанування навичок програмування. Використання для розроблення власних проєктів середовищ програмування, які не вимагають явного (текстового) написання коду, суттєво поліпшує розуміння учнями логічної структури алгоритмів. Під час використання навчальних систем програмування перед учнями постане потреба створювати або редагувати власні графічні образи (спрайти, сцени) і, таким чином, у 5 класі доцільним буде ознайомлення з векторним графічним редактором, вбудованим у відповідні системи програмування. Це стане пропедевтикою опанування більш складного векторного графічного редактора, вбудованого в середовище розроблення комп'ютерних презентацій, під час вивчення наступної теми.

Основними завданнями теми «Комп'ютерні моделі. Комп'ютерні презентації» є ознайомлення учнів із поняттям моделі та моделювання, а також формування навичок створення комп'ютерних презентацій. Це взаємопов'язані завдання: основним об'єктом вивчення є інформаційні моделі, а технології, пов'язані з розробленням презентацій, є засобом створення наочних моделей.

Насамперед ідеться про такі технології як анімація та побудова векторних зображень, оскільки створення власне слайдових презентацій мало було опановане ще в початковій школі й у 5 класі потребує лише систематизації й узагальнення, безумовно – з формуванням нових умінь. Моделювання у процесі створення презентацій має бути використане й для формування наскрізних для всіх ключових компетентностей умінь, зокрема читання з розумінням, формулювання власної думки, креативного мислення, ініціативності, абстрагування тощо. Під час вивчення цієї теми учні можуть створювати моделі об'єктів, що досліджувалися у попередніх темах, закріплюючи у такий спосіб вже пройдений матеріал.

Важливим напрямком навчальної діяльності, згідно з модельною програмою, є реалізація проєктної методики навчання. Величезний спектр можливостей для творчості та дослідницької діяльності учнів дає використання в навчальному процесі мікрокомп'ютерів, наприклад таких як micro:bit, Arduino або RaspberryPi. Реалізація навчальних проєктів із побудови прототипів та навчальних моделей на основі мікрокомп'ютерів дає змогу ознайомити учнів із такою технологією як робототехніка, та створює передумови для реалізації STEM-проєктів. Для успішної роботи з мікрокомп'ютерами необхідно увести на пропедевтичному рівні поняття фізичної величини як властивості об'єкта (базуючись на понятті «вимірювання», опанованому в початковій школі), сигналу та подати загальні відомості про способи вимірювання. Цей матеріал може бути включений до складу теми «Інтернет. Інформаційні процеси та системи» у 5 класі; він є пропедевтичним щодо змісту базового курсу фізики. Зазначимо, що глибина вивчення елементів робототехніки у курсі інформатики має визначатися з урахуванням наявного матеріального забезпечення, але бути такою, яка б забезпечила виконання вимог програми. Варіанти можливих проєктних робіт розроблені авторським колективом даної модельної програми та подані в додатку із цифровими матеріалами до підручника.

Під час реалізації навчальної програми рекомендуємо вчителю надавати учням чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором тем навчальних проєктів та ролей у груповій діяльності. Освітній процес має спрямовувати, спонукати та підтримувати розвиток суб'єктів навчання, сприяти формуванню патріотичної громадянської позиції та ціннісних орієнтирів.

Розробники інформатичної освітньої галузі нового Державного стандарту базової середньої освіти у визначенні мети навчання наголошують на розвитку особистості учня та формулюють вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у вигляді чотирьох груп умінь:

- знаходить, аналізує, перетворює, узагальнює, систематизує та подає дані, критично оцінює інформацію для розв'язання життєвих проблем;
- створює інформаційні продукти і програми для ефективного розв'язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці з іншими особами за допомогою цифрових пристроїв чи без них;

- усвідомлено використовує інформаційні та комунікаційні технології і цифрові інструменти для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творець та (або) споживач, а також самостійно опановує нові технології;
- усвідомлює наслідки використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього природного середовища, дотримується етичних, культурних і правових норм інформаційної взаємодії.

Кожну із зазначених груп умінь наприкінці року вчитель повинен оцінити за чотирма рівнями: високий, достатній, середній, низький (Наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01 квітня 2022 р.).

Розробники підручника до модельної програми авторів І.О. Завадський, О.В. Коршунова, В.В. Лапінський пропонують вираховувати семестрові та річні оцінки за змістовими лініями на основі звичайних 12-бальних оцінок за уроки згідно з ваговими коефіцієнтами кожної зі змістових ліній на кожному з уроків. Автоматизувати цей процес можна за допомогою засобу оцінювання <https://itknyga.com.ua/antimonchuk.xlsx>, а також його запрограмовано в інтерактивному онлайн-підручнику «ІТ-книга», де оцінки за всіма змістовими лініями вираховуються автоматично.

Звертаємо увагу на те, що зазначені результати навчання впливають на методи та форми роботи на уроці, добір навчального контенту. Урок у новій українській школі — це, перш за все, проблемне та діяльнісне навчання із застосуванням активних методів. Вчитель конструє урок так, щоб учні могли самостійно відкрити нові для себе знання, опанувати нові навички. Рекомендуємо таку структуру уроку:

1. Постановка проблеми.
2. Дослідження проблеми.
3. Перевірка припущень.
4. Висновки.
5. Застосування нових знань та вмінь.
6. Рефлексія та підсумки.

Розглянутій модельній навчальній програмі відповідає один із підручників для 5 класу, рекомендованих наказом МОН №140 від 08.02.2022 – Інформатика. 5 клас, авт. О.В. Коршунова, І.О. Завадський. Проєкт цього підручника опублікований на сайті ІМЗО за адресою <https://lib.imzo.gov.ua/vibr-pdruchnikv-5-klas-2021---2022-roki/konkursniy-vdbr/7-nformatichna-osvtnya-galuz/nformatika-pdruchnik-dlya-5-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti/>, а додаткові цифрові матеріали – за адресою <http://inform1.yakistosviti.com.ua/golovna/informatyka-5-klas>, (зокрема, календарне планування) Кожен параграф підручника розраховано на опрацювання протягом 1–3 уроків (орієнтовне календарне планування наведено тут: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/golovna/informatyka-5-klas#pdf-2>). Матеріал параграфу організовано так: на початку сформульовано проблемне запитання, обговорення якого може дати старт уроку, залучити учнів до активної роботи. Далі наведено послідовність проблемно-орієнтованих завдань, у яких від учнів вимагається обміркувати інформацію, запропонувати варіанти вирішення

проблеми, зробити висновки тощо. Форму виконання цих завдань може добирати вчитель: самостійне виконання учнями з подальшим обговоренням, робота в парах тощо; завдання можуть передбачати виконання як на комп'ютері, так і усно тощо. Важлива методична особливість згаданих завдань: вони призначені не для закріплення вже отриманого навчального матеріалу, а для активного здобуття нових знань, навичок, набуття розуміння завдяки аналізу, пошуку та опрацювання інформації. Джерелом потрібної інформації може бути як Інтернет, так і цей же підручник, де всі відповіді на питання, що задаються в завданнях, наведено в рубриці «Запитання-відповіді», розташованій у кожному параграфі після завдань. Завершує параграф рубрика «Перевір себе», у якій також наведено кілька запитань/завдань, призначених уже для закріплення матеріалу уроку. Залежно від резерву часу, завдання цієї рубрики можуть бути розв'язані або безпосередньо на уроці, або у вигляді домашнього завдання. Ці завдання згруповано за рівнями піраміди Блюма: «знання – розуміння – аналіз – створення – власні думки», що допоможе вчителю зорієнтуватися в рівнях навчальних досягнень учнів. Зокрема, на рівні «власні думки» часто повторюється проблемне запитання з початку параграфа (можливо, в дещо іншому формулюванні), на яке тепер учні можуть відповісти більш обмірковано, ґрунтуючись на здобутих знаннях.

За модельною навчальною програмою авт. І.О. Завадського, О.В. Коршунової, В.В. Лапінського для 5 класу Нової української школи розроблено також інтерактивний онлайн-підручник «ІТ-книга», розміщений за адресою <https://itknyga.com.ua/>. Тематичне планування для цього підручника наведено в меню «Планування», а власне підручник – в меню «5–6» цього сайту. Підручник являє собою набір інтерактивних уроків, що охоплюють всі теми курсу. У кожному уроці невеликі фрагменти теоретичної інформації, поданої переважно в графічній формі, за допомогою схем, малюнків, анімацій тощо, перемежуються з міні-завданнями, що вимагають від учнів аналізу і творчого опрацювання. Уроки автоматично оцінюються за 12-бальною шкалою; учитель має доступ до журналу успішності, а кожен учень – лише до своїх результатів. Також опубліковано конспекти для учнів, що містять весь теоретичний матеріал з уроків, та конспекти для вчителів, які, крім того, містять розв'язання всіх наведених в уроках завдань.

Зміст модельної навчальної програми розраховано на викладання інформатики протягом 1,5 годин на тиждень, однак матеріалу як паперового підручника О.В. Коршунової, І.О. Завадського, так і інтерактивного онлайн-підручника «ІТ-книга» достатньо для організації 2-годинного курсу. Водночас шляхом вилучення певних уроків, вказаних у тематичному плануванні ІТ-книги (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1H_8heCLJ2ggpVq_al38FcntsGVBhumkYwWcPIMRNna4/edit#gid=1082103006), або винесення на домашнє опрацювання матеріалу рубрики «Перевір себе» з параграфів паперового підручника вимоги навчальної програми можна виконати і в 1-годинному варіанті курсу інформатики.

4.9. Методичні рекомендації з вивчення інтегрованого курсу «Природничі науки» в 5-му класі

*Т.М.Засекіна,
доктор педагогічних наук,
заступник директора з науково-експериментальної роботи
Інституту педагогіки НАПН України*

Інтегрований курс «Природничі науки» (5-6 клас) є новим в українській освіті й істотно різниться від закладеного ще в 70-х роках минулого століття традиційного розподілу змісту на пропедевтичний інтегрований природознавчий курс для 5-х (5–6-х) класів (таких як: «Природознавство», а нині: «Пізнаємо природу», «Довкілля») і вивчення окремих природничих предметів у 6-х(7-9-х) класах, зміст яких не узгоджений між собою та не базується на змісті пропедевтичного курсу. Особливість програми «Природничі науки» полягає у неперервності й цілісності формування змісту природничої освітньої галузі відповідно до державного стандарту базової середньої освіти й реалізується у вигляді одного інтегрованого курсу для 5-6 класів та окремих природничих предметів у 7-9 класах, об'єднаних однією модельною навчальною програмою.

Інтегрований курс «Природничі науки» розроблено на основі Державного стандарту базової середньої освіти та інших вітчизняних і міжнародних документів, у яких визначено загальні підходи до освіти у XXI столітті й особливості вивчення природничих наук (Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEMосвіти), Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя, Рамки для навчання 21 століття P2 (Frameworkfor 21st CenturyLearning), Освітня концепція 2030 ОЕСР, Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 тощо). Ключовими в цих документах є такі позиції щодо навчання природничих предметів на рівні базової освіти:

1) комплексний підхід до розроблення навчальної програми природничих предметів (інтегрованих курсів);

2) інтеграція різного контенту: контекстні теми, наскрізні ідеї й уміння, інтегровані модулі; вивчення наукових теорій фізики, хімії, біології в єдності з методологічним знанням про них і в поєднанні зі знаннями з математики, техніки й інженерної практики; вивчення одних наук на основі інших, зокрема біології й географії на основі елементарних знань із фізики й хімії;

3) діяльнісний і прикладний характер навчання, зорієнтований на результат.

Курс розроблено з урахуванням сучасних досягнень психолого-педагогічних наук. Законодавчо 5–6 класи визначено як адаптаційний цикл, що висуває певні вимоги до організації освітнього процесу. Згідно з дослідженнями психологів, віковому періоду 10–11 років властивий перехід від молодшого шкільного віку до підліткового. У цей період розширюється саме поняття «навчання» – діти свідомо вчать вчитися. Саме тому один із видів діяльності вчителя / вчительки – спрямування учнів / учениць на оволодіння способами здобування знань,

усвідомлення сенсу навчання як процесу саморозвитку. Адаптаційний цикл 5–6 класів є вирішальним у тому, навчатиметься дитина чи відмовиться від зусиль у цьому напрямі й самореалізовуватиметься в інший спосіб. В аспекті розвитку інтелекту починається поступовий перехід від конкретного до абстрактного мислення. У навчанні природничих предметів це має бути час максимального захоплення, природного прагнення пізнавати, досліджувати, відкривати. Сучасний світ навколо п'ятикласників / п'ятикласниць – це нові технології, надзвичайна мобільність соціального життя й обміну інформацією, глобалізація. Мотиваційним чинником опанування основ природничих предметів є розкриття ролі науки в цивілізаційному розвитку людства.

Ознайомитись детально із модельною навчальною програмою для 5-6 класів можна за посиланням: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pryrod.nauky.5-6-kl.Bilyk.ta.in.14.07.pdf>

Природничий зміст курсу розподілено таким чином, щоб у 5-му класі закласти найбільш загальні закономірності природи, які традиційно вивчає фізика і хімія, з тим, щоб у 6-му класі вивчати фізичну географію та біологію. Це перший адаптаційний цикл природничої освіти. У 7-9 класах більшість змістових питань будуть розгортатись і поглиблюватись на окремих предметах за їх максимального узгодження в наскрізних темах, під час виконання спільних практичних робіт / проектів, з використанням однакових видів навчальної діяльності, форм роботи тощо.

Наголошуємо, що у 5–6 класах учні / учениці мають ознайомитися з фізичною природою навколишнього світу на рівні якісного опису, установлення простих кількісних співвідношень відповідно до ступеня їхньої математичної підготовки. Зміст програми передбачає лише ознайомлення учнів / учениць із таким складними поняттями, як рух, енергія, електрика, магнетизм, сталий (збалансований) розвиток, вірусні і бактеріальні хвороби, енергетичний обмін, хімічні реакції тощо. Уведення деяких із цих понять пов'язане з нагальною потребою часу і НЕ ПЕРЕДБАЧАЄ механічного перенесення змістових питань із традиційних курсів фізики і хімії, біології 7–9 класів.

Викладати інтегрований курс «Природничі науки» можуть учителі, що мають фізико-математичну і/або природничу фахову освіту, у тому числі за спеціальністю 014.15. Середня освіта «Природничі науки». До того ж за потреби курс можуть викладати кілька учителів (за семестрами). Наприклад, у 6-му класі в першому семестрі – учитель географії, у 2-му – біології. З відповідним перерозподілом навчального навантаження.

Згідно Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> кількість навчальних годин на вивчення інтегрованих курсів заклад освіти визначає самостійно з урахуванням навчального навантаження на відповідні навчальні предмети у типовому

навчальному плані. Автори пропонують календарно тематичне планування з таким розподілом годин на вивчення «Природничих наук»: по 3 год. у 5-му і 6-му класах, або 2 год. у 5-му та 4 год. у 6-му класі
<http://yakistosviti.com.ua/uk/Prirodnichi-nauki>.

Очікувані результати навчання учнів / учениць та оцінювання їх

У змісті модельної навчальної програми в 5 класі умовно виокремлено три основні теми: «Досліджуємо світ науки», «Досліджуємо світ навколо себе», «Досліджуємо обмін і перетворення енергії й речовин», які рекомендовано ділити на підтеми для забезпечення систематичного оцінювання досягнення очікуваних результатів навчання учнів. У календарно-тематичному плануванні та у підручнику нами уже запропоновано згрупувати змістові питання таким чином:

Досліджуємо світ науки: повторення, 1. Наука: знайома і таємнича

Досліджуємо світ навколо себе: 2. Речовина: знайома і таємнича, 3. Рух і взаємодія: знайомі і таємничі, 4. Тепло: знайоме і таємниче, 5. Світло і звук: знайомі і таємничі, 6. Електрика і магніти: знайомі і таємничі

Досліджуємо обмін і перетворення енергії й речовини: 7. Енергія і речовина: знайомі і таємничі.

Під час **повторення** актуалізуються та систематизуються вже опановані у початковій школі знання про Землю і всесвіт, природні явища і процеси. Повторення вивченого в початковій школі на перших уроках вивчення нового курсу дає можливість учням виявити свої знання, відчутти впевненість у тому, що вони достатньо знають і в той же час зацікавитись, а що ж нового вони дізнаються в подальшому. Під час цих уроків відбувається знайомство учителя з учнями на знайомому для них матеріалі, й тому не створює стереотипного уявлення, що природничі науки – це щось складне й незрозуміле. Уроки повторення можна організувати й на пришкольній території, зокрема моделювання Сонячної системи потребує великого простору, і може бути виконане на шкільному подвір'ї. Спостереження за природними явищами і процесами так само краще організувати під час уроків у природі. Бажано, щоб під час **повторення** та вивчення підтеми «**Наука: знайома і таємнича**» кожен учень мав індивідуальне завдання, виконання якого презентувалось би однокласникам та однокласницям, а також закладати певні правила організації групової роботи: облаштування робочих місць, розподіл завдань між учасниками групи.

У підтемі «Наука: знайома і таємнича» розпочинається опанування експериментальними видами навчальної діяльності, спрямованими на дослідження природи. **Пізнання світу природи засобами наукового дослідження** – твірна побудови методичної системи навчання курсу «Природничі науки». Це означає, що більшість видів діяльності будуть пов'язанні саме із формуванням умінь досліджувати природу. Учні/учениці повинні навчитись: **добирати** (самостійно або з допомогою вчителя / вчительки чи інших осіб) окремі об'єкти / явища, властивості об'єктів / явищ, які можна дослідити; **визначати** мету і завдання дослідження, **формулювати** припущення, **планувати** і **здійснювати** дослідження (**спостерігати, експериментувати, моделювати**),

аналізувати результати, *формулювати* висновки, *презентувати* результати дослідження; *здійснювати* самоаналіз дослідницької діяльності.

Залежно від змісту що вивчається, дослідження можна організувати за всіма етапами: від вибору об'єкту дослідження до здійснення самоаналізу, або на відпрацювання окремих складників інтегрального уміння досліджувати природу. Тобто під час різних видів досліджень акцент може робитись чи то на умінні визначати мету і завдання дослідження, чи то на формулюванні припущення, або виконанні вимірювань, обчислень, оформленні результатів тощо. Варто організувати під час вивчення теми виконання таких дослідницьких робіт, які підлягають оцінюванню. Їх кількість і тематику учитель добирає самостійно. Така рекомендація ґрунтується на тому, що згідно [наказу Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289](#) оцінюванню підлягають результати навчання, які учні виявляють під час: **проведення дослідження природи (далі - ПДП); опрацювання та використання інформації (далі - ОВІ); усвідомлення закономірностей природи (далі – УЗП).**

Результатами навчання, пов'язаними із умінням **опрацьовувати та використовувати інформацію** є такі: учень/учениця *працює* з інформацією (самостійно або з допомогою вчителя / вчительки чи інших осіб): *шукає* *ізнаходить* інформацію, *оцінює*, *систематизує* її та *представляє* в різних формах; *добирає* наукове пояснення явищ природи / фактів / даних, *використовує* наукові факти для формулювання власних суджень. З допомогою вчителя / вчительки чи інших осіб *визначає* суперечність у запропонованій ситуації, *використовує* правила, способи й відповідні засоби для розв'язання навчальної / життєвої проблеми, *визначає* чинники, які сприяли / завадили розв'язанню навчальної / життєвої проблеми; *складає* план власної діяльності для розв'язання навчальної / життєвої проблеми відповідно до своєї ролі в групі, *оцінює* за спільно розробленими критеріями власну діяльність й ефективність дій групи для досягнення результату.

Результати навчання, пов'язані із умінням **усвідомлювати закономірності природи** конкретизовані у модельній навчальній програмі залежно від предметного змісту, що вивчається.

Кожну із зазначених груп результатів навчання наприкінці семестру/року вчитель повинен оцінити (Наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01 квітня 2022 р.). У цьому ж наказі вказано, що заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання, розроблення критеріїв оцінювання. **Усі особливості системи оцінювання мають бути обговорені в шкільних колективах і зафіксовані в освітній програмі закладу освіти.**

Якщо заклад освіти використовує типові рекомендації, топривертаємо увагу учителів, що у початковій школі оцінювання здійснювалось за рівневою шкалою. Тобто результати навчання вимірювались за рівнями *високий (В)*, *достатній (Д)*, *середній (С)*, *початковий (П)*. Враховуючи наступність між початковою і базовою освітою за рішенням педагогічної ради у закладі освіти можуть прийматись такі заходи із адаптації учнів до бального оцінювання:

- упродовж першого семестру здійснюється рівневе оцінювання;
- перша тема не оцінюється;
- оцінювання груп результатів (ПДП, ОВІ, УЗП) може здійснюватись за кожною темою або лише в кінці кожного семестру;
- в другому семестрі здійснюється бальне оцінювання.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом освіти, є **формувальне (поточне)** та **підсумкове: тематичне, семестрове, річне**. Термін «**поточне**» в даному випадку означає, що таке оцінювання супроводжує весь процес навчання. Воно має на меті мотивацію навчання учнів, допомогу учневі у корегування підвищенні проміжних результатів і здійснюється за допомогою спеціальних інструментів протягом кожного уроку і за результатами позаурочної діяльності. Таке розуміння не співпадає з радянським розуміння цього терміну, коли поточне оцінювання (наприклад поурочний бал) застосовувалось з метою контролю результатів навчання учнів Іншими словами - **поточне оцінювання є формувальним**.

Важливим складником формувального оцінювання є самооцінювання, взаємооцінювання учнів та їхня рефлексивна діяльність. Проте більшість школярів не мають навичок оцінювання, тож педагог має приділити увагу, аби навчити цього учнів. Його завдання – підтримувати, заохочувати, мотивувати, додавати впевненість у своїх силах та дозволяти робити й виправляти помилки.

Загальна мета самооцінювання полягає в тому, щоб учень усвідомив свої сильні сторони, визначив напрями подальшого розвитку, а також отримав упевненість у своїх можливостях. Самооцінювання має допомогти учню подумати та оцінити свої сильні сторони, компетентності та сфери, де потрібно докласти більших зусиль чи попросити про допомогу.

Педагог також має допомогти дитині з рефлексією. Дорослому потрібно бути відкритим та позитивно налаштованим у таких обговореннях для створення дружньої й відвертої атмосфери.

Інструментами формувального оцінювання є:

- педагогічне спостереження вчителя за навчальною та іншими видами діяльності учнів;
- самооцінювання та взаємооцінювання результатів діяльності учнів;
- аналіз вчителем результатів діяльності учнів (щоденники спостережень, ментальні карти, презентації, моделі тощо, та участь в обговоренні, груповій роботі та ін.) і надання зворотнього зв'язку;
- аналіз учнівських портфоліо, попередніх навчальних досягнень учнів, результатів їхніх діагностувальних робіт.

Під час уроку алгоритм оцінювальної діяльності вчителя може складатись із таких етапів:

- 1) формулювання вчителем та/або разом з учнями очікуваних результатів уроку;
- 2) визначення вчителем та/або разом з учнями критеріїв і показників оцінювання;

3) обрання вчителем стратегій, процедур та шкали оцінювання;

4) здійснення оцінювання учнів вчителем, організація самооцінювання та/або взаємооцінювання учнів.

Зауважимо, що критерії оцінювання розробляються відповідно до загальних критеріїв оцінювання, рекомендованих МОН України (додаток 2 наказу Міністерства освіти і науки України 01 квітня 2022 р. № 289) з урахуванням характеристик груп обов'язкових результатів навчання, визначених державним стандартом базової освіти та очікуваних результатів навчання, передбачених модельною навчальною програмою. В освітній програмі закладу освіти вони можуть бути конкретизовані.

Як було сказано оцінюванню з природничої освітньої галузі підлягають такі групи результатів: проведення дослідження природи (ПДП); опрацювання та використання інформації (ОВІ); усвідомлення закономірностей природи (УЗП). Тому інструментарієм оцінювання можуть виступати різного роду завдання: практичні роботи із дослідження природи (спостереження, описи, експерименти, досліди, моделювання, конструювання, вимірювання тощо), усні або письмові діагностувальні чи підсумкові роботи.

Приклад оформлення сторінки класного журналу показано в таблиці 1.

ПП	01 /09	...	01 /10	...	ТО	...	01 /11	...	ТО	01 /12	ПДП	ОВІ	УЗП	1 сем
Учень			В		Д		Д		С		В	Д	Д	В	Д
Учениця															
			ДП				ДР								

За датою проведення уроку виставляються поточні оцінки, а також оцінки за проведення окремих робіт із дослідження природи (ДП) або діагностувальних чи підсумкових робіт (ДР або ПР). Кількість робіт визначає учитель. Також визначає види робіт – фронтальна, групова, індивідуальна. Та форми їх проведення і представлення результатів (домашня, в класі, письмова, усна тощо). Відповідно оцінки можуть отримувати або усі учні класу присутні на уроці, або лише окремі.

Без дати виставляється підсумкове (тематичне) оцінювання (ТО). Враховуючи, що поточне оцінювання є *формульним*, тобто має на меті допомогти учням усвідомити способи досягнення кращих результатів навчання (оцінювання для навчання), учитель може вибірково враховувати поточні оцінки у виведенні підсумкової (тематичної) оцінки, або взагалі не враховувати, а здійснювати оцінювання за окремою діагностувальною чи підсумковою роботою.

Враховуючи, що оцінюванню підлягають такі групи результатів: проведення дослідження природи (ПДП); опрацювання та використання інформації (ОВІ); усвідомлення закономірностей природи (УЗП) учитель має добирати такі завдання і види робіт, що дають змогу виявити або усі складники умінь (ПДП, ОВІ, УЗП) або

лише окремі. Оцінки за ці складники можна виставляти або у кожній темі, або лише в кінці семестру.

Семестрове оцінювання може здійснюватися з урахуванням поточних підсумкових (тематичних) оцінок та оцінок за групи результатів (ПДП, ОВІ, УЗП). Учитель може скласти завдання для проведення підсумкової (семестрової) роботи. Оцінка за семестр не обов'язково має дорівнювати середньому арифметичному балу. Вчитель може змістити акцент на результати опанування більш важливих тем, попередивши про це учнів на початку семестру.

Рекомендуємо вчителю надавати учням чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором тем навчальних проєктів та ролей у груповій діяльності. Освітній процес має спрямовувати, спонукати та підтримувати зацікавленість учнів /учениць до навчання, сприяти формуванню компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій, та ціннісних орієнтирів і наукового світогляду.

Підручник і цифровий додаток

Уперше в Україні впроваджується підручник [«Природничі науки»](#) (автори Тетяна Засекіна, Жанна Білик, Ганна Лашевська) який закладає основи вивчення природничих предметів. За його допомогою учні здійснюватимуть захопливі мандри світом науки. Під час цієї подорожі вони ставитимуть запитання до Природи й визначатимуть проблеми, які потрібно розв'язати. У підручнику запропоновано завдання для розроблення та використання моделей, планування та проведення досліджень, аналізу та тлумачення здобутих даних. Учні розвиватимуть вміння обчислювати, створювати інфографіку, давати пояснення й розробляти рішення, аргументувати докази. Здобування, оцінювання та передавання інформації також будуть невіддільними складниками їхньої навчальної діяльності.

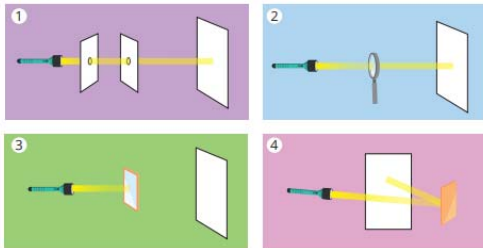
Унікальною є структура підручника – кожен параграф містить три рубрики «Досліджуй», «Дізнавайся» «Дій». Щоби виявити невідоме й почати розв'язувати проблему, потрібно дослідити, що і як відбувається. Саме на це спрямована рубрика «Досліджуй», яка містить завдання для досліджень. Учні пропонується самостійно дослідити природне явище чи проблему природничого змісту, вмотивувати шукати відповіді на запитання, що виникають у процесі дослідження. Пересвідчитись у власних висновках, спростувати або підтвердити припущення допоможе їм рубрика «Дізнавайся», у якій коротко пояснено явища чи проблеми.

§ 30. Досліджуємо властивості світла й тіні

Досліджуй

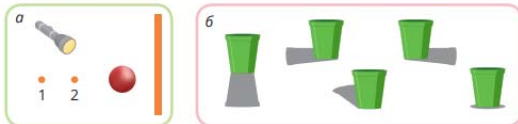
Як поширюється світло?

- 1 Сплануй, виконай, опиши досліди для доведення або спростування того, що світло: поширюється тільки прямолінійно, проходить крізь напівпрозорі й прозорі перепони, не проходить крізь непрозорі; відбивається від дзеркальних поверхонь. *Тобі знадобляться:* ліхтарик, тонкий папір (аркуш із зошита), кілька аркушів картону, дзеркало, лупа (мал. 30.1).

Мал. 30.1. Світло: проходить чи не проходить?

- 2 У якій точці — 1 чи 2 (мал. 30.2, а) — потрібно розмістити джерело світла, щоб отримати більшу тінь від кулі? Перевір експериментально.

Мал. 30.2. Як освітити?

- 3 Спробуй отримати різні тіні від одного предмета (мал. 30.2, б).

Дізнавайся

Що поруч іде, а сліду не лишає?

Хід світла зображають лініями, які називають світловими променями, інколи так називають і саме світлове випромінювання. Світлові промені завжди рухаються прямолінійно. Сподіваємось, тобі вдалося довести це самостійно. Коли промені світла на своєму шляху натрапляють на предмет, крізь який не можуть пройти, з іншого боку від нього виникає темна область — тінь (мал. 30.3).

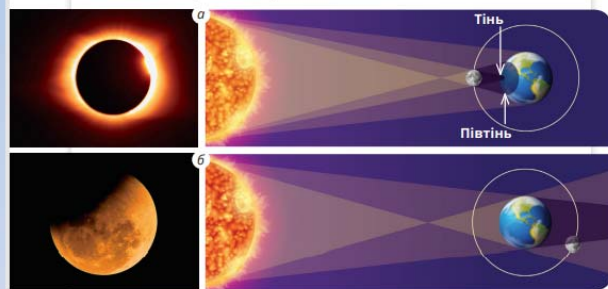

Мал. 30.3. Світло й тінь

Що відбувається з небесними тілами?

Можливо, тобі доводилося спостерігати затемнення, які відбуваються, коли під час взаємного обертання небесні тіла розташовуються так, що одне з них відкидає тінь на інше (мал. 30.4).

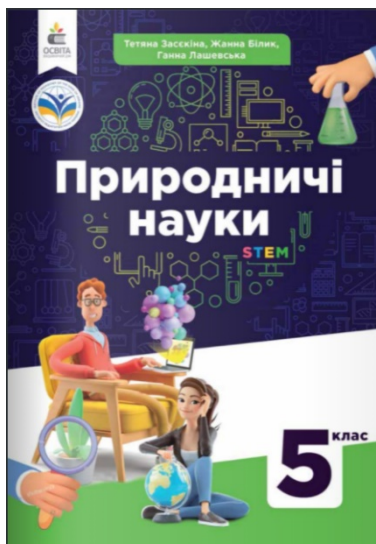
- 1 **Затемнення** — це астрономічні явища, під час яких земному спостерігачеві Сонце й Місяць перестають бути видимими повністю або частково.

Мал. 30.4. а — сонячне затемнення; б — місячне затемнення

Оволодіти дослідницькими навичками, перевірити власні знання і вміння застосовувати їх допоможе рубрика «Дій».

До підручника розроблено цифровий додаток, де вміщено цікаву й додаткову інформацію, відео дослідів, явищ і процесів, інструкції й пам'ятки, а також інтерактивні завдання та вправи для самоперевірки.

Цифровий додаток
(до підручника Ж. Білик, Т. Засквін, Г. Лашевської)

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Цей цифровий додаток розширює та поглиблює можливості паперової версії підручника й робочого зошита. Він може стати у пригоді учителям під час підготовки до уроків та учням у набутті вмінь працювати з додатковою інформацією, дивитися та слухати мультимедійні матеріали, виконувати інтерактивні завдання.

На цій сторінці ви знайдете:

- Мультимедійні презентації та відео дослідів
- Інтерактивні завдання
- Роздрукуй і виконай (паперові завдання)
- Цікаво. Корисно. Інформативно (пам'ятки, інструкції, словник-термінів, цікава додаткова інформація)

Підручник дає можливість побудувати навчання через постановку проблемного питання та пошук інформації для відповіді на нього, а отже, й оцінювання знайденої інформації та формування навичок її опрацювання.

Одночасно з вивченням теоретичних питань учні набувають навичок пошуку даних різних типів, ознайомлюються на практиці з інформаційними процесами.

Завдання і запитання в рубриці «Дій» *структуровані за рівнями розумових процесів*: відтворювальні (знай), на розуміння й пояснення (пояснюй), на застосування (застосовуй), на аналіз, оцінювання й створення (твори).

ЗНАЙ – ПОЯСНЮЙ – ЗАСТОСОВУЙ – ТВОРИ

ДІЙ

1. Наведи приклади прямолінійного поширення світла.

2. Чи є сонце на малюнку 30.5? Що вказує на його присутність? Вибери одне із зображень і покажи, де має бути сонце. Чому?

3. Якими будуть тіні, якщо розташувати предмети навколо одного джерела світла? А якщо освітити кількома джерелами?

4. Виготов найдавніший сонячний годинник (мал. 30.7).

5. Об'єднайтеся в групи й створіть незвичайний театр (мал. 30.8), де головними героями стануть тіні і світло. Влаштуйте вечір перегляду вистав театру тіней.

Для виконання завдань передбачено різні форми діяльності – колективну, парну, індивідуальну, а також різний ступінь складності й самостійності / допомоги учителя чи інших осіб. Організовуючи освітній процес, систему завдань можна диференціювати – ускладнювати, пропонуючи учням оперувати більшим обсягом інформації чи складнішими способами діяльності, розподіляти на простіші і/або доповнювати допоміжними запитаннями, що спрямовують до отримання відповіді.

Найвиразніша інновація підручників науковців Інституту педагогіки – форма подання матеріалу. Навчальний матеріал не подається в готовому вигляді, не повідомляється. Усвідомлення понять і правил відбувається через виконання досліджень, розв'язування проблем, складання алгоритмів, що підводять учнів до

формулювання правил, тлумачення понять. Підручник як засіб реалізації змісту освіти стає інструментом, що забезпечує трансформацію навчальної інформації в знання й найбільше сприяє цілісності й системності знань.

З огляду на вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10–11 років, а також необхідність опанування (уміння оперувати) на початковому рівні значною кількістю нових термінів, що вводяться на адаптаційному циклі навчання, в підручнику виокремлені структурні елементи. Наприклад, виділення шрифтом, пояснення складних/нових для учнів термінів через аналогії, ілюстрації, в ігровій / діалогічній формі тощо. У зв'язку із тим, що курс має концентрично-спіральне розгортання змісту, то розглянуті поняття будуть закріплюватись на наступних рівнях освіти. Для адаптаційного циклу важливо, щоб в учнів цього віку були сформовані первинні поняття та уявлення природничих наук.

За такого підходу здобуті результати навчання характеризуються не обсягом засвоєних предметних знань чи вмінь, а динамікою когнітивних процесів щодо їх застосування.

Проектна діяльність на уроках «Природничих наук»

Важливим напрямком навчальної діяльності, згідно з модельною програмою, є реалізація проектно-методики навчання.

У модельних навчальних програмах від Інституту педагогіки реалізовано глибоку міжпредметну інтеграцію, а їх зміст узгоджено. Так, у модельних програмах із математики, інформатики та природничих наук розкрито їхній інтеграційний потенціал як складників STEM.

Для адаптаційного циклу навчання (5-6 класи) це завдання реалізується відповідно до вікових особливостей учнів, рівня їхніх знань та вмінь і полягає в тому, щоб викликати у дитини стійкий інтерес до наук – складників STEM, застосовувати наукові методи дослідження, математичне моделювання, інженерний дизайн та креативність. У підручнику передбачені певні завдання для STEM-проектів. Залежно від кадрового потенціалу й можливостей закладу освіти вчителі можуть самостійно пропонувати інтегровані завдання, змодельовані із життєвих ситуацій, які дозволяють пройти технологічний алгоритм від виявлення проблеми, зародження ідеї до створення продукту. Для закладів загальної середньої освіти, які формуватимуть свої освітні програми за природничо-науковим спрямуванням, рекомендовано впроваджувати інтегровані курси «STEM» і «Робототехніка».

Головна ціль STEM-освіти – виховати учня, здатного самостійно опанувати великі масиви інформації, вміти користуватися новими технологіями та творчо підходити до пошуку рішень. На цьому шляху вчитель може використовувати перевірені формати роботи, а може – покреативити та придумати власні, а також скористатися ресурсами для розвитку STEM-освіти.

4.10. Методичні рекомендації щодо вивчення інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» за авторською модельною навчальною програмою

Т. В. Коршевнюк,

*кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник відділу біологічної, хімічної та фізичної
освіти Інституту педагогіки НАПН України*

Зміст модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6 класи) [1] структуровано з урахуванням вікових особливостей і пізнавального досвіду учнівства, а також визначених Держстандартом очікуваних результатів навчання й мети природничої освітньої галузі [2].

У модельній навчальній програмі дотримано наступність з інтегрованим курсом «Я досліджую світ» (1-4 класи), в якому відбувається формування в учениць/учнів уявлень про різноманітність, збереження і дослідження природи. Знання, навички і ставлення, набуті учнівством у початковій школі, слугують вагомим підґрунтям у природничій освіті в 5-6 класі.

Учениці й учні 5 класу мають уявлення, знання про природу і певний досвід її пізнання, набуті при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. В курсі «Пізнаємо природу» сформовані уявлення розвиваються, природничі поняття поглиблюються і систематизуються. У програмі посилено увагу до зв'язків у природі (між тілами живої і неживої природи, між будовою та властивостями речовин, між явищами тощо). Виявлення і розуміння учнівством цих зв'язків сприятиме усвідомленню цілісності природи. Для формування в учнівства уявлення про цілісність природи в кожній темі необхідно приділяти увагу взаємозв'язкам між об'єктами природи (тілами, речовинами, явищами).

Структуру інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» утворюють шість навчальних тем:

1. *Вчимося досліджувати природу.*
2. *Досліджуємо тіла, речовини, явища.*
3. *Дізнаємося про Землю і Всесвіт.*
4. *Вивчаємо живу природу Землі.*
5. *Пізнаємо організм людини в його середовищі існування.*
6. *Вчимося у природи і дбаємо про її збереження.*

Послідовність вивчення і назви тем у 5 і 6 класах співпадають. Водночас їх зміст не ідентичний: вивчене у 5 класі закріплюється, доповнюється і розвивається у 6 класі. Це дозволяє не нарощувати обсяг теоретичного матеріалу, а поглиблювати знання, вдосконалювати набуті вміння (порівнювати й класифікувати об'єкти/явища природи, добирати і презентувати інформацію та інші), вивільнити час на планування і проведення досліджень, виконання проєктів, організацію діяльності у складі груп чи індивідуально для розв'язання навчальних завдань. Такий спосіб побудови змісту програми сприятиме

реалізації діяльнiсного пiдходу, що зумовлює систематичну органiзацiю на уроцi пiзнавальної діяльностi з метою опанування науковими методами пiзнання природи.

Особливостi вивчення навчального матерiалу iнтегрованого курсу в 5 класi.

Вивчення курсу розпочинається iз теми «*Вчимося досліджувати природу*», якою передбачено збагачення знань п'ятикласникiв про науковi методи дослідження природи, стисле ознайомлення з учнiв поняттям науки, працею природодослiдникiв/природодослiдниць. Тому варто обговорити з ученицями й учнями, що таке природа, чому необхідно її вивчати та як це робили у початковiй школi. У ходi бесiди пiдвести учнiв до висновку про цiннiсть природи та знань про неї як для однiєї людини, так i для громади, України, нашої планети.

Також варто звернути особливу увагу на якостi й риси вченого/вченої, якi досліджують природу. Обговорити приклади використання наукових знань i досліджень природи для розв'язання проблем, в сучасному свiтi, пiдвести учнiв до висновку, що досягнення в науках про природу є результатом працi людей з рiзних країн. На конкретних прикладах продемонструвати учням роль досліджень природи для отримання нових знань, застосування знань i винаходiв для розв'язання проблем.

З початкової школи учням вiдомо про деякi природодослiдницькi iнструменти. Цi знання допоможуть швидко та успiшно виконати практичне завдання «Ознайомлення з обладнанням для дослідження природи», в результатi виконання якого вiдбудеться розширення й систематизацiя знань п'ятикласникiв про досліджуванi iнструменти (iх рiзноманiтнiсть i використання), а також таблиця/схема класифiкацiї досліджуваних iнструментiв.

На перших уроках варто органiзувати повторення i систематизацiю знань про природу та методи її дослідження, набутi учнями в попереднiх роках.

Використовуючи наочнiсть (наприклад, природнi й штучнi тiла з найближчого оточення учнiв та/або iлюстрацiї, фото - чи вiдеоматерiали), варто повторити складники природи, групувати їх за певною ознакою. Результат цiєї роботи оформити графiчно (у виглядi схеми, таблицi, асоцiативного куша тощо).

Пригадати, що можна дiзнатися про навколишнiй свiт з допомогою органiв чуттiв, допоможуть iгровi ситуацiї й творчi завдання, орієнтованi на виявлення можливостей органiв зору, слуху, смаку, нюху, дотику.

У першiй темi необхідно пояснити учнiвству, що дослідження природи виконують за певним планом, продемонструвати на прикладах. Органiзувати проведення п'ятикласникami/п'ятикласницями спостереження й експерименту за наданим планом, акцентуючи увагу на кожному пунктi плану. Так учнi зможуть закрiпити знання про етапи дослідження природи, розвиток i застосування яких вiдбуватиметься у процесi вивчення наступних тем.

Тему 2 «*Досліджуємо тiла, речовини, явища*» вирiзняють рiзноманiтнi дослідження, визначенi тематикою практичних завдань. Пiд час проведення

спостережень, вимірювань, моделювання, експериментів відбуватиметься розвиток в учнів сформованих у початковій школі уявлень про тіла та явища природи, збагачення досвіду виконання досліджень індивідуально або/і в складі групи. Для засвоєння алгоритму проведення дослідження й усвідомленого його реалізації важливо акцентувати увагу учнів на кожному етапі досліджень.

Під час виконання досліджень тіл і речовин учні «відкриватимуть» нові для себе властивості цих об'єктів (наприклад, розчинність у воді, здатність притягатися до магніту та інші). На основі виявлених властивостей учні класифікуватимуть досліджувані тіла й речовин, визначатимуть сфери їх застосування, проводитимуть розділення сумішей. Моделювання допоможе виявляти причиново-наслідкові зв'язки між будовою і властивостями речовин, а створення конструкцій на основі простих механізмів сприятиме розвитку техніко-технологічного кругозору п'ятикласників.

Тема 3 «Дізнаємося про Землю і Всесвіт» містить навчальний матеріал про будову і рухи Землі, Сонце і Місяць, гідросферу, атмосферу, літосферу як оболонки Землі. Обсяг і зміст географічного матеріалу зумовлені тим, що з початкової школи учні мають широкі уявлення про географічні об'єкти, а в 6 класі розпочинається вивчення навчального предмета «Географія». У вивченні теми важливими лишаються виконання спостережень і дослідів, моделювання, наприклад, спостереження за рухом Сонця, зміною фаз Місяця; дослідження природних об'єктів/умов своєї місцевості (погоди, водойм, форм рельєфу); моделювання рухів Землі, Сонця, Місяця. У дослідженнях варто приділити увагу встановленню причиново-наслідкових зв'язків між об'єктами та явищами природи (наприклад, між температурою повітря та опадами).

У темі 3 робота учнів з інформацією природничого змісту передбачає знаходження відомостей про речовини у складі оболонок Землі, причини і наслідки зміни рельєфу, узагальнення інформації і пояснення її для розв'язання навчальних і життєвих проблем, порівняння інформації про Землю, Сонце, Місяць, гірські породи, здобуту з різних джерел.

Під час вивчення Землі можна запропонувати учням висунути гіпотези про її форму, організувати їх обговорення й перевірку на основі моделей, наукових текстів.

У темі 4 «Вивчаємо живу природу Землі» поглиблюються і розширюються знання учнів про тіла живої природи – організми та явища, пов'язані з життєдіяльністю рослин і тварин. Спираючись на знання про організми, що наявні в учнів, та життєвий досвід тих, хто доглядає за тваринами і вирощує рослини, на початку вивчення теми варто організувати обговорення наприклад, за такими запитаннями: як та навіщо вимірюють висоту рослин, зважують домашніх тварин, спостерігають за поведінкою мешканців різних куточків нашої планети» як досліджувати тварин, не завдаючи їм шкоди. У ході жвавого спілкування, що розгорнеться під час виголошення відповідей учнями, підвести їх до висновку про особливості методів дослідження живої природи, зокрема етичні аспекти.

Вивчаючи живлення й дихання рослин і тварин слід акцентувати увагу на речовинах, необхідних для життєдіяльності, та явищах, пов'язаних з ними. Це сприятиме повторенню знань про повітря, воду, світло, теплові, механічні й звукові явища й розгляду їх з точки зору значення для живої природи. Як у всіх інших темах, в цій темі обов'язковим є висвітлення взаємозв'язків у природі: зв'язки між організмами і чинниками середовища, між органами в рослинному організмі.

У цій темі відбувається розвиток знань з попередньої теми про наслідки рухів Землі для природи нашої планети. Зокрема, як відмінності в температурному режимі, умовах освітлення і зволоження в різних ділянках нашої планети впливають на живу природу цих територій.

Тема 5 «*Пізнаємо організм людини в його середовищі існування*» присвячена формуванню уявлень про травлення, дихання, роботу серця, функції шкіри, опору і рух. Відбувається закріплення і розширення уявлень про збалансоване харчування, захист організму від хвороб, значення особистої гігієни. Основну увагу слід акцентувати на практичній значущості цього матеріалу: організації здорового харчування, правильної постави, гігієні шкіри й органів дихання, значенню фізичних вправ. Тема позбавлена надмірної деталізації анатомічних та фізіологічних понять; має фокусуватись на ролі травною, дихальною, кровоносною систем, скелету й м'язів у життєдіяльності людини, важливості й способах збереження здорового стану цих складників організму людини.

Приклади реалізації міжтемних зв'язків: ознайомлення з білками, жирами і вуглеводами як складниками продуктів харчування сприяє формуванню уявлення про органічні речовини; вивчення дихання і кровообігу відбувається з опорою на поняття дифузії, руху, теплових явищ.

Темою 5 передбачено дослідження деяких складників життєвого середовища людини, як-от складу кількох виробів щоденного користування й властивостей широкоживаних матеріалів (наприклад, скла, поліетилену, пластику, деревини). Такий підхід сприяє встановленню учнями зв'язків між складом і властивостями тіл (речовин), між властивостями і застосуванням матеріалів.

Щоб показати, наскільки важливим є формування навичок здорового способу життя, програмою передбачено проведення нескладних самостережень, дослідження власних звичок щодо здорового способу життя. Їх не варто ігнорувати, натомість необхідно створювати умови для презентації одержаних результатів у групі чи класі.

У цій темі важливо продемонструвати різноманітність чинників, що впливають на здоров'я. Проведенням учнями самостережень, дослідження свого режиму дня, харчових звичок, фізичної активності ви будете підводити п'ятикласників до висновку про важливість звичок, корисних для здоров'я, й відповідальності кожної людини за своє здоров'я.

В темі демонструється зв'язок між станом здоров'я і різними чинниками: харчуванням, якістю повітря і питної води, виконанням фізичних вправ, дотримання правил гігієни. Задля цього практикуйте складання різних пам'яток

щодо зміцнення здоров'я, , порад в ухваленні спільних рішень щодо ознайомлення інших осіб із перевагами здорового способу життя і залучення до справи збереження і зміцнення власного здоров'я.

Успішному опануванню теми сприяє актуалізація набутих у початковій школі знань про компоненти здоров'я й власного досвіду щодо здорового способу життя.

Вивчення курсу завершує тема «*Вчимося у природи і дбаємо про її збереження*». Зміст теми побудовано навколо двох основних запитань: що людина створила за природними зразками та як діяти задля збереження природи. Передбачено розширення знань п'ятикласників про взаємозв'язки людини з природою, використання природничо-наукових знань у знань у повсякденному житті, мистецтві, створенні нових матеріалів, техніки, технологій. Учениці/учні не лише познайомляться з винаходами й виробами, які підказала природа, але отримають можливість використати знання й досвід, набуті в курсі, творчо використати для створення різних конструкцій за природними зразками.

Особливу увагу приділено екологічним проблемам, ролі природничих наук і сучасних технологій в їхньому розв'язанні, формуванню екозвичок. З метою усвідомленого опанування матеріалу теми і виробленню стратегій поведінки учнівства в довіллі необхідно організувати різноманітну діяльність учнів, як от дослідження власних звичок щодо вживаних речей, сортування сміття, користування водою, електроенергією, поводження з рослинами і тваринами у найближчому оточенні, поведінки у природі; визначення і виконання учнями/ученицями прийнятних для себе дій щодо ощадливого споживання води, електроенергії, тепла. Вихованню громадянської позиції сприятиме залучення учениць/учнів до участі у проекті щодо реалізації ідеї ощадливого використання матеріалів/ виробів/ електроенергії/води. Щоб виробити ціннісне ставлення п'ятикласників/п'ятикласниць до природи, варто спонукати їх оцінювати власний внесок у збереження природи, наслідки відповідального і безвідповідального ставлення до природи; значення природничих наук для добробуту людини, створення техніки і технологій; висловлювати власну позицію щодо заощадження ресурсів планети, забруднення довіллі і своєї участі у справі збереження навколишнього середовища; виявляти турботу про інших (доглядає за рослинами і тваринами, покращує умови їхнього існування).

Методичні орієнтири вивчення курсу

В основі опанування курсом – активна пізнавальна діяльність учнів індивідуально та в групі, співпраця з учителем та іншими особами, у процесі чого учні набувають досвіду (пізнавати, співпрацювати з іншими, здійснювати само- та взаємооцінювання). За таких умов природничо-наукові знання формуються як результат власного пошуку

Для реалізації проблемно-дослідницького підходу до програми включено практичні завдання. Серед них є спостереження у природі, моделювання, вимірювання. Більшістю практичних завдань передбачено проведення учнями

експерименту у класі індивідуально або в групі. Практичні завдання призначені не стільки для демонстрування об'єктів та явищ природи, унаочнення процесів, скільки для формування в учениць/учнів власного досвіду пізнання природи. Виконуючи практичні завдання, учні набувають нові знання. Наприклад, у результаті проведення спостереження дифузії у рідинах і газах це знання про рух частинок, а експеримент дозволяє визначити чинники, що впливають на швидкість цього руху.

Дослідницька діяльність є провідною в курсі: учнівство конструює знання у процесі дослідження природи індивідуально або в групі.

Модельною навчальною програмою передбачено формування дослідницьких умінь. До них належать уміння: бачити проблему, висувати гіпотези, визначати способи розв'язання проблеми й обирати оптимальний, визначати послідовність дій при проведенні дослідження, систематизувати інформацію, фіксувати дані/результати дослідження, інтерпретувати результати, робити висновки. У 5-6 класах учні з допомогою вчителя визначають етапи дослідження і виконують його (спостереження, експеримент, моделювання, вимірювання).

У ході дослідницької роботи вчителю необхідно подбати про те, щоб учні зрозуміли мету дослідження, його виконання було пізнавальним і посилюючим, а результатом дослідження виступали нові знання про природу (об'єкти/явища) та/або збагачення досвіду її пізнання. Наприклад, у другій темі «Досліджуємо тіла, речовини, явища» дослідницьким шляхом учні дізнаються про властивості тіл і речовин, світла і звуку, про способи зменшення і збільшення тертя, методи розділення сумішей (просіювання, відстоювання, фільтрування, випарювання), способи збільшення швидкості дифузії і механічного руху та ін. У ході виконання практичних завдань учні розвивають дослідницькі вміння, як от: проводити спостереження, експеримент, вимірювання, фіксувати дані й презентувати результати дослідження у запропонований спосіб, моделювання, класифікування, збагачуючи свій пізнавальний і практичний досвід.

Необхідно пам'ятати, що навчально-дослідницька діяльність сприяє формуванню у п'ятикласників якості, необхідні для подальшого навчання, соціальної адаптації, самопізнання і самореалізації. Відтак, специфічною є роль вчителя. Це організатор діяльності, консультант і колега, який допомагає розв'язувати різні проблеми

У модельній навчальній програмі приділено увагу ***розвитку умінь працювати з інформацією природничого змісту***, а саме читати й розуміти таку інформацію; добувати, співставляти та аналізувати інформацію цього виду, систематизувати її та презентувати в різних формах (текстовій, графічній, табличній та ін). Ці вміння включено до очікуваних результатів навчання в кожній темі, зміст якої визначає ступінь конкретизації цих умінь. Наприклад, у темі «Досліджуємо тіла, речовини, явища» є результат – «учениця/учень... знаходить та узагальнює з допомогою вчителя чи інших осіб інформацію про явища, властивості й застосування чистих речовин і сумішей; представляє текстову інформацію у формі графічної, табличної інформації або інфографіки»; у темі «Вивчаємо живу

природу Землі» – «учениця/учень ... добирає і презентує інформацію про методи вивчення організмів, життєдіяльність і пристосування до умов середовища рослин / тварин».

Досягненню зазначених результатів сприятиме використання таких прийомів: постановка запитань до текстів природничого змісту, пошук у них відповідей на запитання, передавання учнем власного розуміння інформації в певній формі, створення тексту (усно, письмово) на основі певної графічної інформації (діаграми, графіка тощо), графічна систематизація матеріалу та інші.

До цінностей, що формуються у процесі вивчення курсу, належать позитивне ставлення до наукового пізнання природи, реалізація учнівством права обирати способи діяльності в опануванні змісту курсу (види взаємодії між собою і вчителем/вчителькою, з об'єктами природи й навчальним матеріалом, способи добування необхідної інформації, творчому самовираженню в пізнанні природи).

Досягнення очікуваних результатів навчання потребує переходу від технологій, що забезпечують отримання готових знань, до розвиваючих методів, орієнтованих на дослідництво, творчість, навчальну співпрацю. Оптимальними є групи методів:

- інформаційно-розвивальні (самостійне конструювання учнівством знань: виконання досліджень, робота з різними джерелами інформації, класифікування, порівняння, аналіз);
- проблемно-пошукові (індивідуальна та групова навчальна діяльність у процесі розв'язання ситуаційних завдань, комплексних проблем);
- творчі (дидактичні ігри, придумування, асоціації, інверсії та ін.)

Використання зазначених методів і прийомів сприятиме розвитку в учнівства таких важливих в сучасному світі навичок, як мобільність, комунікабельність, відкритість навчанню, ініціативність. Навчаючись пліч-о-пліч, учні набуватимуть досвід ведення дискусії та аргументації своєї позиції під час виконання ними різних ролей у малих навчальних групах (парах, трійках тощо).

У вивченні курсу важливо здійснювати вплив на емоційно-чуттєву сферу школярів, розвинену в учнів цієї вікової групи. Цьому сприятиме використання науково-пізнавальної інформації природничого змісту (цікавинки науки і техніки, історії відкриттів, фрагменти біографії природодослідників і природодослідниць тощо), організація ігрової і проєктної діяльності, виконання досліджень і творчих завдань (наприклад, написати і презентувати однокласникам/однокласницям сценарій мультфільму «Подорож до центру Землі»), проведення реальних і віртуальних екскурсій, подорожей, природничих експедицій.

Одна з умов досягнення учнем/ученицею результатів навчання – його/її пізнавальна активність. Вона можлива, якщо учень усвідомлює необхідність навчання, розуміє його мету і способи її досягнення.

Постановка мети уроку – це спільна діяльність вчителя й учнів.

Один із способів постановки мети уроку – тема-запитання: вчитель формулює тему уроку у вигляді запитання. Учням необхідно придумати план дій, щоб відповісти на сформульоване запитання. Діти висловлюють свої припущення й думки, обговорюють їх, розвивають уміння слухати точку зору інших, підтримувати або критикувати їх. На цьому етапі вчитель скеровує обговорення, долучається до нього, спонукає учнівство виявляти активність. Приклади тем-запитань уроків у темі 1 «Вчимося досліджувати природу»: Звідки людина дізнається про природу? Якими методами й інструментами досліджують природу? Що таке наука та хто її творці? Як виконати дослідження?

Ще один спосіб формулювання мети уроку – використання слів-помічників: вчитель знайомить учнів з темою уроку (записує на дошці, подає на слайді презентації тощо) і звертається до учнів з проханням продовжити фрази «Я дізнаюся ...», «Я навчуся...», «Я зможу ...». Формулювання мети уроку відбувається у процесі обговорення, подібного до першого способу.

За будь-якого способу постановки мети уроку, важливо, щоб учні зрозуміли, що робитимуть для її досягнення. Це допоможе спланувати діяльність на уроці та провести в кінці уроку рефлексивний аналіз за запитаннями: чи вдалося досягти мети? Що сприяло, а що завадило досягненню мети? Як уникнути зроблених помилок у подальшому?

Постановка мети уроку спільно з учнями є важливим етапом, оскільки на ньому розвиваються складники ключових компетентностей, а саме вміння будувати усну комунікацію, виражати ідеї, обґрунтовувати погляди і переконання в усній формі, спроможність визначати і ставити перед собою цілі, організовувати своє навчання. Цілепокладання сприяє розвитку якостей сучасної особистості – комунікабельності, ініціативності, самостійності.

Наступний етап – учні і вчитель спільно визначають дії, необхідні для досягнення мети уроку. Утворений у такий спосіб план роботи на уроці доцільно подати на дошці чи в інший спосіб, щоб учні тримали його в полі зору. Це допоможе учням послідовно просуватися від одного пункту плану до наступного, а вчителю – організовувати й коригувати діяльність учнів.

Завершує урок рефлексивний етап. Він передбачає спільне обговорення вчителем й у учнями, чи досягнуто мету уроку, здійснення учнями самоаналізу діяльності та її результатів. Цей момент значущий для проведення формувального оцінювання, особливості якого розкрито нижче. Також рефлексія виступає не лише підсумком уроку, але допомагає у постановці мети наступного.

Наведений приклад уроку може стати орієнтиром для конструювання вчителем навчальних занять під час вивчення інтегрованого курсу «Пізнаємо природу».

Основними видами **оцінювання результатів навчання** учениць/учнів є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне[3].

Формувальне оцінювання дозволить отримувати інформацію щодо навчальних досягнень учнів не лише вам, а й кожному учневі/учениці на різних

етапах вивчення інтегрованого курсу. Ця інформація необхідна учням для усвідомлення власного просування в навчанні, вчителю – для визначення рівня складності завдань і коригування освітнього процесу з урахуванням можливостей і потреб учнівства.

Формувальне оцінювання може здійснюватися у формі само- та взаємооцінювання, зокрема учні співставляють досягнутий результат своєї діяльності з її метою, аналізують успіхи і причини індивідуальних невдач у вивченні навчального матеріалу та визначають можливі шляхи їх подолання. Методичним помічником у проведенні формувального оцінювання стануть «Картка самооцінки досягнень у пізнанні природи» і «Картка самооцінки роботи в групі» у підручнику інтегрованого курсу для 5 класу «Пізнаємо природу»[2].

Поточне оцінювання призначене для встановлення рівнів опанування учнівством навчального матеріалу та здійснення корегування щодо застосованих технологій навчання. Проводити поточне оцінювання необхідно систематично, використовуючи завдання на повторення пройденого матеріалу й закріплення вивченого.

Оцінюванню також підлягає сформованість в учениць/учнів наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти: читання з розумінням, висловлення власної думки усно й п конструктивне керування емоціями письмово, критичне й системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, ініціативність, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків, ухвалювання рішень, розв'язування проблем, співпраця з іншими[1].

При здійсненні підсумкового оцінювання необхідно використовувати завдання для визначення рівня досягнень за кожною групою результатів: (учениця/учень) проводить дослідження природи, опрацьовує та використовує інформацію, усвідомлює закономірності природи. У проведенні зазначених видів оцінювання ефективним є використання компетентісно орієнтованих завдань [5].

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. (2020). [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

2. Коршевнік Т.В. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. 2021. [Електронний ресурс]. – URL: https://drive.google.com/file/d/1gkUtn5LuHCaxHrZm-5x-8ASCI_DXfPmf/view

3. Коршевнік Т.В., Ярошенко О.Г. Пізнаємо природу : Підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОБЦ «Оріон», 2022. 258 с. <https://www.orioncentr.com.ua/news/202-5klas-nus-pidruchniki-dlya-viboru>

4. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289. [Електронний ресурс]. – URL:<https://osvita.cv.ua/wp-content/uploads/2022/04/Dodatok-do-nakazu-MON-vid-01.04.22r.-289.pdf>

5. Козленко О.Г. Ресурси для створення компетентнісних завдань в інтегрованих курсах природничої галузі 5-6 класів <https://www.youtube.com/watch?v=296eFPbdvGU>

4.11. Методичні рекомендації щодо викладання у 5 класі інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» авторів Н. Гущина, І. Василяшко

*Н. Гущина,
І. Василяшко*

Ці рекомендації розроблені для вчителів які викладають інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» в 5 класі за модельною навчальною програмою «Здоров'я, безпека та добробут». 5-6 класи (інтегрований курс)» авторів Н. Гущина, І. Василяшківідповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти.

Зазначена МНП є складником комплекту модельних навчальних програм створених співробітниками Інституту педагогіки НАПН України та провідними фахівцям предметних галузей.

Метою інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» як складника соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі є розвиток особистості, яка здатна до самоусвідомлення, гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, спрямованої на збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, дбає про безпеку, виявляє підприємливість та професійну зорієнтованість для забезпечення власного і суспільного добробуту.

Для реалізації означеної мети МНП виокремлені такі завдання інтегрованого курсу:

- виховання дбайливого та усвідомленого ставлення до особистого здоров'я, безпеки, добробуту, ціннісного ставлення до здорового способу життя;
- формування уміння визначати альтернативи і ризики, прогнозувати наслідки, ухвалювати рішення з користю для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я і добробуту;
- розвиток уміння вчитися, потреби самопізнання як засобу підвищення рівня добробуту і збереження здоров'я;
- сприяння індивідуальному розвитку підприємливих якостей та поведінки свідомого споживача.

Навчальний предмет «Здоров'я, безпека, добробут» є логічним продовженням інтегрованого пропедевтичного курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Програма побудована лінійно-концентрично. Зміст інтегрованого курсу структурований таким чином, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем, понять протягом п'ятого класу й врахувати міжпредметні (з іншими предметами соціальної та здоров'язбережувальної галузі), міжгалузеві зв'язки (з природничою, громадянською та історичною, мовно-літературною, математичною, інформатичною, технологічною галузями). Питання, що розглядаються у 5 класі, будуть детальніше вивчатися й у 6 класі. Концентричність реалізується через міжтематичну інтеграцію змісту та концентричне вивчення змістових ліній. Такий

підхід забезпечуватиме поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізацію, повторення, закріплення, що сприятиме формуванню комплексу ключових компетентностей, який визначений у Додатку 15 Державного стандарту базової середньої освіти, та забезпечуватиме формування відповідних умінь, ставлень, базових знань.

Основною ідеєю концепції побудови програми є поступальний рух дитини через призму особистісного виміру від внутрішнього «Я» до гармонійної та безпечної взаємодії з навколишнім світом, побудови взаємин у спільноті та суспільстві у цілому

Відповідно до основної ідеї зміст програми структурований за такими змістовими лініями: Вступ, Вчусь вчитися, Моя безпека, Моє здоров'я, Мій добробут, Я серед людей. У кожній змістовій лінії виділені основні теми, які уточнюються підтемами. Обсяг, глибина й науковість їх розкриття, організація освітньої діяльності змінюються в кожному класі відповідно до зростаючих пізнавальних і психолого-вікових особливостей здобувачів освіти. Послідовність вивчення розділів і тем у розділах кожен вчитель може змінювати з огляду на власний досвід, місцеві особливості, інтереси дітей.

Провідний принцип інтегрованого курсу – «навчання через дію». Щоб цього досягти на заняттях, необхідно:

- створити невимушену атмосферу спілкування, змінити роль учителя задля активізації самостійної діяльності здобувачів освіти;
- віддавати перевагу інтерактивним діяльнісним формам і методам навчання: дослідження, проєктування, моделювання, аналіз ситуацій, сюжетно-рольова гра, командна робота тощо;
- розвивати уміння працювати з інформацією (пошук, перевірка, аналіз, інтерпретація, переформатування, оцінювання, подання, зберігання тощо), зокрема на цифрових пристроях;
- використовувати навчання за технологією «проблемне навчання», «перевернутого класу», що передбачає самостійне опрацювання нового навчального матеріалу учнями і практичне його закріплення на заняттях;
- реалізовувати STEM-проєкти, які сприяють формуванню у здобувачів цілісного, системного світогляду та розвитку ключових компетентностей;
- проводити заняття на природі, вивчати правила та інструкції, використовуючи реальні об'єкти, артефакти, тренажери, симулятори тощо;
- сприяти розвитку творчості, ініціативності, підприємливості, відповідальності за власну справу та результат.

Оволодіння здобувачами освіти ключовими компетентностями буде більш результативним за умови підтримки з боку батьків чи опікунів, тісної співпраці з батьківською громадою та їх активної участі у формуванні й розвитку сприятливого здоров'язбережувального освітнього середовища. У зв'язку із цим актуальною є багаторівнева і багатокомпонентна співпраця педагогічного колективу, дорослих і батьківської громади на засадах партнерства.

Виконання деяких вправ навчальної діяльності спільно з дорослими вдома буде сприяти: підвищенню дорадчої ролі батьків і опікунів, розвитку відкритості та зворотного зв'язку між школою та родиною, підвищенню рівня здоров'язбережувальної компетентності членів сім'ї, переконанню щодо сучасності та якості системи освіти з інтегрованого курсу, підвищенню значимості громади в управлінні життя суспільства з питань здоров'я, безпеки та добробуту. У програмі та підручнику передбачені види навчальної діяльності, які слід виконувати не лише у класі, а й удома з допомогою дорослих.

Зміст програми узгоджено із змістом МНП інших освітніх галузей. Тому вчителі можуть розробляти інтегровані уроки, що уможливить розвиток у учнівства ключових компетентностей і наскрізних умінь та формування цілісної картини світу.

За компетентнісного навчання урок «Здоров'я, безпека та добробут» рекомендуємо розпочинати з проблемного питання або проблемної ситуації. Надалі пропонується визначити шляхи її вирішення. Гнучкість мислення, як складник математичного мислення виявляється в умінні змінювати способи розв'язання завдання, виходити за межі звичного способу дії, знаходити нові варіанти вирішення проблем при зміні заданих умов. Інша якість математичного мислення – активність. Вона характеризується бажанням обов'язково розв'язати поставлену проблему, вивчити різні підходи до її вирішення, досліджувати різні варіанти постановки цієї проблеми в залежності від зміни умов, планувати алгоритм дій для її досягнення. Активність мислення в учнівства проявляється також у бажанні розглянути різні способи вирішення однієї і тієї ж задачі.

На уроках пропонуємо використовувати статистичні методи, що також розвиває математичну компетентність. Наприклад, спочатку при проведенні досліджень здобувачі освіти ознайомлюються з результатами опитування і аналізують їх, а потім проводять своє опитування, узагальнюють його результати у вигляді діаграм і представляють класу.

Інформаційно-комунікаційна компетентність на уроках «Здоров'я, безпека та добробут» формується наскрізно. При виконанні запропонованих компетентнісних завдань здобувачі освіти використовують цифрові технології для активної участі в суспільному житті, наприклад, беруть участь у всеукраїнському опитуванні, додають свої ідеї добрих справ на спільний інтернет-ресурс, узагальнюють чи логічно організують інформацію щодо безпеки, здоров'я при виборі засобів гігієни, при плануванні заходів, разом з батьками підбирають вправи для профілактики порушень постави.

Такі завдання сприятимуть формуванню ціннісного ставлення до цифрових технологій, розуміння необхідності дотримання безпечного, відповідального та етичного спілкування в інформаційних мережах; усвідомлення переваг і загроз використання інформаційно-комунікаційних технологій і соціальних мереж, розуміння проблем і наслідків комп'ютерної залежності.

Для наскрізного формування підприємливості та фінансової грамотності на уроках «Здоров'я, безпека та добробут» учні та учениці вчать прогнозувати та

оцінювати ризики прийняття рішень та критично мислити, визначають власні слабкі і сильні сторони для проектування майбутньої професійної діяльності і власного добробуту, вчать визначати власні потреби, ставити мету і досягати її, прогнозувати та оцінювати ризики прийняття рішень при реалізації навчального проєкту “Моя карта мрій та бажань”. Далі протягом року учні та учениці працюють над удосконаленням та втіленням у життя своїх мрій. В процесі діяльності учні і учениці усвідомлюють важливість володіння інструментами планування і контролю доходів, витрат для майбутнього добробуту розуміння важливості ощадливості й раціонального використання коштів.

Компетентнісний підхід передбачає викладання теми через створення проблемних ситуацій, розв'язання практико-орієнтованих завдань, що зі свого боку дають змогу учнівству проводити аналіз та синтез інформації, оцінювати її та створювати новий продукт, формуючи ціннісне ставлення до здоров'я та безпеки.

1. Виконай вправу для набуття практичних навичок у сортуванні сміття.

2. Переглянь відео. Розв'яжи задачу та поясни, чому сортування сміття приносить вигоду мешканцям будинку.

Із травня мешканці багатоповерхового будинку розпочали сортувати сміття. У попередньому місяці комунальні служби вивезли 23 м³ несортованого сміття і 12 м³ вторинної сировини, а в травні й червні — по 20 м³ несортованого сміття і 15 м³ вторинної сировини щомісяця. Скільки коштів зекономлять мешканці будинку за два місяці, якщо вивіз 1 м³ несортованого сміття коштує 74 грн, а вивіз 1 м³ сортованого сміття — 24 грн?

1. Дослідіть, як організовано збір відходів у вашому населеному пункті.

2. Зберіть фото- та відеодокази.

3. За результатами досліджень заповніть у таблицю за зразком, а потім оформте у вигляді слайд-шоу, фотоколажу або відеорепортажу та презентуйте.

Переглянь свою карту мрій та бажань з точки зору відповідального споживача. Додай нові бажання.

Представлене завдання спрямовано на розвиток не лише математичної компетентності, а й екологічної - безпечне виробництво для довкілля, утилізація відходів, культура споживання; інформаційно-комунікаційної – пошук доступних за ціною засобів, відгуки, характеристики; підприємливості та фінансової грамотності – планування та контроль доходів і витрат, розуміння важливості ощадливості і раціонального використання коштів; громадянської – знати свої права та обов'язки. виявляти ініціативу, бути не байдужим до того, що відбувається навколо та нести відповідальність за добробут громади.

Враховуючи, що сучасне покоління це переважно візуали, у підручнику інформація подається не тільки через тексти різних рубрик, а і через таблиці, діаграми, плакати, витяги з сайтів, відеосюжети. Кожний блок інформації у різних форматах супроводжується запитаннями та практичними завданнями для розвитку умінь компетентності вільного володіння державною мовою, формування навичок функціонального читання, здатності критично осмислювати значущу інформацію, робити висновки щодо причинно-наслідкових зв'язків між критеріями та життєвими ситуаціями, оцінювати достовірність інформації та обґрунтованість висновків.

Застосовувати на практиці набуті вміння та навички, розвивати компетентності учнівство зможе виконуючи навчальні проекти індивідуально, в групі або в команді. Така діяльність збагачуватиме їх досвід у спілкуванні, сприятиме встановленню нових знайомств, допоможе усвідомити свої можливості і прагнення щодо майбутньої професії. Робота в команді сприятиме розвитку навичок співпраці, спілкування, самоорганізації, сили волі, адекватної самооцінки тощо. Як працювати в команді присвячено окремий параграф, де через реалізацію проекту «Твори добро» п'ятикласники та п'ятикласниці покроково через практичні завдання, ігри пройдуть всі етапи формування ефективної команди.

Моделювання, проектна діяльність, інтеграція змістових ліній, системне застосування дослідницьких методик навчання, закладені на рівні програми, у змісті підручника сприятимуть реалізації STEM-підходів.

Основним методом реалізації STEM-підходів, є проектна діяльність. Проект «Моя карта Цінностей та бажань» учні та учениці реалізують протягом навчального року. Будь яка навичка набувається поступово, покроково. Так поступово у рамках проекту вони будуть вчитися цінувати життя, здоров'я, добробут через різні активності. Зможуть зрозуміти свої потреби та справжні бажання. Проект може стати міжпредметним через інтеграцію, синхронізацію тем програм з різних предметів та реалізовуватися в колаборації з іншими вчителями. Прикладом може слугувати проект «Засвітіть у темряві», де на практиці реалізується принцип «навчання через дію».

Тематична синхронізація навчальних предметів у проекті «Засвітіть у темряві»

На кожному уроці «Здоров'я, безпека та добробут» учні/учениці формують нові навички, життєві компетенції, отримують поради щодо їх розвитку. Вироблення будь-яких навичок – це довготривалий процес. Тому бажано, щоб учитель, який викладає ЗБД, співпрацював з іншими вчителями-

предметниками, а учні/учениці мали можливість відпрацьовувати навички і правила під час виконання вправ на інших уроках. Наприклад, співпраця із учителем фізичної культури протягом року сприятиме системному сприйняттю п'ятикласниками свого здоров'я та формуванню ключових компетентностей та наскрізних умінь. Для формування життєвих навичок з теми “Комфортний освітній простір” необхідно знати відомості про порушення постави та комплекс щоденних вправ для профілактики порушень постави і плоскостопості. Учителю буде легше пояснювати матеріал, спираючись на результати досліджень, які учні та учениці проведуть на уроці фізичної культури. Проте діти випрямляють спину й розправляють плечі лише на певний проміжок часу. Щоб правила правильної постави «працювали» постійно, необхідне сприяння інших педагогів та контроль з боку батьків. Вчителям всіх предметів необхідно приділяти час цьому питанню, використовуючи різні методичні прийоми за порадою вчителя предмету “Здоров'я, безпека та добробут”. Згадаймо, що більшість педагогів також мають професійні захворювання, пов'язані з порушеннями постави, зору та потребують психологічного розвантаження. Тому ми рекомендуємо систематично, щоденно виконувати фізичні вправи разом під час динамічних пауз не лише на уроках “Здоров'я, безпека та добробут”, а й на інших уроках, що сприятиме оздоровленню як учнівства так і вчительства.

Ми розуміємо, що не всі необхідні завдання можна виконати в межах класу. Ми за розширення освітнього середовища: екскурсії, проведення занять на подвір'ї, в різних установах. Партнерству, співпраці також треба вчитися. Тому пропонуємо не нехтувати завданнями для спільного виконання з дорослими рубрики “Завдання в кінці параграфу”. Такі завдання сприятимуть підвищенню дорадчої ролі батьків і опікунів, розвитку відкритості та зворотного зв'язку між школою та родиною, підвищенню рівня здоров'язбережувальної компетентності членів сім'ї, переконанню щодо сучасності та якості системи освіти з інтегрованого курсу, підвищенню значимості громади в управлінні життям суспільства з питань здоров'я, безпеки та добробуту.

З метою реалізації МНП та якісної організації освітнього процесу з урахуванням впровадження змішаного/дистанційного навчання та введення воєнного стану авторським колективом (Гущина Н.І., Василяшко І.П., за редакцією Бойченко Т.Є.) створено навчально-методичні ресурси:

- **підручник** містить 18 параграфів. Кожний параграф має три основні складові: *початок* як стартове завдання та мотивація; *основна* – формування, закріплення, узагальнення нових знань/умінь/навичок. Зміст структуровано за підтемами, знання не даються в готовому вигляді, а здобуваються через аналіз інформації, дослідження, проєктну діяльність, функціональне читання, компетентнісні завдання, моделювання ситуацій; *заклучна* для визначення ключевих ідей теми та рефлексії.

Методичний апарат підручника є конструктором, який дозволяє реалізувати всі основні етапи уроку від актуалізації та мотивації до корекційно-рефлексивного. Це мінімізує час вчителя на підготовку до уроку та звільняє час для творчості. Вчитель/вчителька на основі рубрик та завдань, що подані у параграфі, може легко сконструювати не тільки будь-який етап уроку а й розробити інтегровані уроки, STEM-заняття у тісній співпраці з педагогами інших предметів та батьками.

- **тематично-календарне планування** подано для різного тижневого навантаження (на 1 год. та 0,5 год навантаження на тиждень: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Zdorovia-dobrobut-bezpeka>). Розподіл годин у програмі є орієнтовним. За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення та потреб здобувачів освіти, учитель може самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, у тому числі змінювати порядок вивчення розділів і тем. Учитель може пропонувати власну тематику для обговорення, бесід, досліджень, проєктів, акцій, практичних і творчих завдань, зокрема й тих, що підлягають обов'язковому оцінюванню.

- **цифровий додаток** з медіатекою, корисними посиланнями, інтерактивними вправами, робочими аркушами для самостійної роботи учнів та учениць та методичними матеріалами для вчителя і батьків: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/zdorovia-dobrobut-bezpeka/5-klas>

Оцінювання

Закладам освіти при розробки системи оцінювання рекомендовано орієнтуватися на [наказ МОН від 1 квітня 2022 р. № 289](#) «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Держстандарту базової середньої освіти».

Основними видами оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за системою оцінювання, визначеною законодавством, або за власною шкалою. За умови використання власної шкали заклад має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у Свідоцтві досягнень. Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12. За рішенням педагогічної ради (за потреби) заклад освіти може визначити адаптаційний період впродовж якого не здійснюється поточне та тематичне оцінювання. Також рекомендуємо визначати досягнення учнів та учениць з предмету у рівнях (Високий, Достатній, Середній, Початковий) або визначити власну шкалу оцінювання.

Для підсумкового оцінювання використовувати розроблений авторським колективом інструментом, який дозволить автоматично виставляти оцінювання за визначеними критеріями в Державного стандарту базової середньої освіти, а саме:

- Дотримується здорового способу життя, піклується про здоров'я
- Приймає рішення для безпеки
- Виявляє підприємливість та поводить етично для здоров'я, безпеки і добробуту
- Проводить рефлексію власної діяльності та поведінки

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X
1		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18					
2	Учень\Тема	Я і мої цінності	Комфортний освітній простір	Я вчуся ефективно	Пошук інформації та її	Безпека і небезпека	Дорожній рух та безпека	Я і велосипед	Особиста безпека в	Безпечна поведінка в	Я та моє здоров'я	Я — підліток	Інфекційні та	Моє довкілля	Особистий добробут	Добробут родини	Культура споживання	Моє коло спілкування	Я в команді	Дотримується здорового способу життя, піклується про здоров'я	Приймає рішення для безпеки	Виявляє підприємливість та поводить етично для здоров'я, безпеки і добробуту	Проводить рефлексію власної діяльності та поведінки	Загалом
3	Іван Петренко	12	9	8	10	10	11	9	10	7	7	8	6	11	10	9	8	10	8	9	9	9	9	9
4	Василь Гончарук	12	9	8				9	10	8	8			8	10				12	9	9	10	9	9
5	Ангеліна Мисак	8	9	8	10	10	11	9	10	11	7	8	6	11	10	9	8	10	8	8	9	9	9	9
6																								
7																								
8																								
9																								

Заклад освіти може визначити власні критерії на основі запропонованих у методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів або у Державному стандарті базової середньої освіти, а саме:

учень:

- турбується про особисте здоров'я та безпеку, уникає факторів ризику, реагує на фактори і діяльність, що становить загрозу для власного і суспільного життя, здоров'я, добробуту;
- визначає альтернативи, прогнозує наслідки, приймає рішення для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я і добробуту;
- усвідомлює цінність та дотримується здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики для здоров'я і суспільства;
- виявляє підприємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та інших осіб.

Отже, під час проведення уроку “Здоров'я, безпека та добробут” пропонуємо дотримуватися наступних рекомендацій:

- будуйте урок на різноманітних формах і методах роботи, на створені атмосфери зацікавленості кожного учня/учениці;
- заохочуйте учнівство до самостійної роботи, без побоювання помилитися, одержати неправильну відповідь;
- пропонуйте завдання, які складаються з виконання різних розумових операцій відповідно до таксономії Б. Блума (знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінювання, творчість), розвивають увагу, пам'ять та креативність;

на кожному уроці під час динамічних пауз пропонуйте різноманітні вправи, які сприятимуть фізичному розвитку та культурі розумової праці;

- створюйте ситуації, що дозволяють кожному здобувачу освіти, незалежно від ступеня його готовності до уроку, виявляти ініціативу, самостійність і винахідливість у різних способах роботи;

- обговорюйте наприкінці уроку не лише те, про що учні дізналися (що опанували), але й те, що їм сподобалося (не сподобалося), які будуть пропозиції, що треба зробити по-іншому;

- оголошуючи домашнє завдання, повідомляйте не лише його зміст і обсяг, але й давайте докладні рекомендації щодо раціонального його виконання. Добирайте різноманітні, цікаві, диференційовані завдання.

Щоб захопити п'ятикласників навчанням:

використовуйте підібрані ресурси різного формату, доповнюйте їх залежно від потреб своїх вихованців;

використовуйте музичні твори, мультфільми, відео- та аудіо матеріали;

широко але помірковано використовуйте ігрові форми, адже гра – один з найкращих способів навчання, практичне застосування і відпрацювання отриманих знань у веселій формі;

навчайте за принципом “ знання на практиці, а не в теорії”, частіше використовуйте змагання, квести, екскурсії, дослідження, проекти;

підбирайте кінестетичні активності, під час яких задіяні різні канали сприйняття інформації;

візуалізуйте інформацію в різний спосіб - це значно спрощує процес навчання і засвоєння інформації;

частіше змінюйте активності, – через короткострокову концентрацію уваги важливо постійно змінювати активності. Кожен вид діяльності повинен займати 7–10 хвилин, щоб діти не втомлювалися і не перемикали увагу на щось інше;

зважайте, що діти сучасного покоління мають зовсім інший стиль навчання, тому дуже важливо враховувати особливості кожного окремо і шукати індивідуальний підхід.

Для опанування педагогічними працівниками особливостей організації освітнього процесу за модульною навчальною програмою «Здоров'я, безпека та добробут». 5-6 класи (інтегрований курс)» авторів Гущина Н., Василяшко І. організовано навчальний курс від Інституту педагогіки НАПН України за програмою підвищення кваліфікації «Здоров'я, безпека та добробут» в НУШ: інноваційні підходи” (<https://undip.org.ua/listener/training-courses/metodyka-navchannia-u-5-6-klasakh-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity/>)

Наостанок, рекомендуємо використовувати задля якісної організації освітнього процесу та задоволення потреб всіх його учасників такі складники формули, яку запропонував авторський колектив.

Формула ефективного навчання

4.12. Навчання п'ятикласників інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство»

О.І.Пометун,

*член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України*

Т.О.Ремех,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Ю.Б.Малієнко,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Яким є зміст інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» в 5 класі

Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство»¹ інтегрує курси історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти всередині освітньої галузі та частково інших освітніх галузей: соціальної і здоров'язбережувальної (наприклад, взаємодія в оточенні, громаді, суспільстві; наслідки впливу людини на довкілля); математичної (наприклад, відлік часу в історії, римські і арабські цифри, хронологічні задачі); інформатичної (наприклад, пошук інформації в інтернет-джерелах); мовно-літературної (наприклад, поняття медіатексту, фольклор як історичне джерело); природничої (наприклад, взаємодія людини і природи на різних історичних етапах; технологічної (наприклад, винаходи в галузі техніки в різні історичні періоди, розвиток науки нині); мистецької (робота з зображеннями скульптур, архітектурних пам'яток, творів живопису) тощо².

¹Текст програми та презентація: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83124/>

² більше див.: 1) Пометун, О., Гупан, Н. (2022). Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу (на прикладі модельної програми й підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). Проблеми сучасного підручника, №1, 2022. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/196>; 2) Пометун О.І. Інтегровані курси як перспективний напрям розвитку змісту середньої освіти. VI Геретівські читання: наукові статті, тези доповідей та інші наукові матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 03 червня 2022 року, Тернопіль. С. 248-251. URL: <file:///C:/Users/admin/Downloads.pdf>;

3) Возна З., Ремех Т. Інтегровані курси з історії та громадянської освіти для 5 класу: теоретико-змістовий аналіз. Український педагогічний журнал. №1, 2022. С.40-52. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/index>;

4) Ремех Т.О. Розвиток громадянськості п'ятикласників засобами інтегрованого курсу. Особистість на шляху до духовних цінностей: інноваційна практика, набутий досвід: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / упоряд. Л. В. Антонюк; за ред. А. Л. Черній. Рівне : РОІППО, 2022. С.87-92. URL : <https://www.roippo.org.ua/activities/research/conferenc.php/7118/>

5) Малієнко, Ю. (2021). Інтеграція як концепт сучасного підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*, (27), 123–131. URL: https://lib.iitta.gov.ua/20PSP_2_2021_web.pdf

Відповідно до модельної навчальної програми, зміст інтегрованого курсу для 5 класу складається із вступу та п'яти розділів. Вони містять переліки певних історичних та/або громадянознавчих сюжетів і уможливають послідовне опанування учнями відповідною інформацією, оволодіння ними початковими предметними уміннями, що складають основу їхньої подальшої історичної та громадянської освіти.

Оскільки курс у 5 класі не передбачає систематичного викладу інформації про минуле та сьогодення, то історичні та суспільно значимі факти, події, явища, процеси подаються фрагментарно. Їх відбір здійснено з урахуванням положень методичної науки щодо необхідності збалансованого представлення як фактів національної і регіональної історії, так і показу багатоаспектності соціальної, політичної історії, історії культури й повсякденності, тенденцій теперішнього часу.

Вступ «Людина. Суспільство. Історія» передбачає актуалізацію знань і уявлень учнів, зокрема, і з початкової школи. Логіка змісту Вступу розгортається в трьох аспектах: 1) від людини як особистості, гідності людини через людину в суспільстві до людських спільнот та їх розмаїття; 2) від історії як минулого людини через науку історію до історичних досліджень; 3) від уявлення про історію України як складник історії Європи та світу до розуміння, що таке історія мого краю.

Основними очікуваними результатами учнів є такі:

- *розповідати* проунікальність і неповторність кожної людини, зв'язок людини і суспільства; хто такі історики, що досліджує історія світу та України;
- *пояснювати*, що таке гідність людини (з допомогою вчителя); як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їхнього життя, станом суспільства; як людина своєю діяльністю впливає на різні спільноти; що означає термін «історія» в різних значеннях, про що і про кого розповідає історія як наука;
- *розрізняти* локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, *співвідносить* себе з ними;
- *описувати* та *характеризувати*: себе за належністю до різних спільнот
- *обґрунтовувати* присутність минулого в сучасності, взаємопов'язаність минулого, теперішнього і майбутнього;
- *висловлювати судження* щодо вивчення історії свого народу і країни та збереженні пам'яті про минуле;
- *поводитися* з повагою до гідності інших осіб;
- *самостійно використовувати підручник* як джерело знань, *коментувати* йоготекст під час читання, *складати* запитання до нього.

6) Малієнко Ю. Б. Інтегративний підхід до навчання історії в закладах загальної середньої освіти VI Геретівські читання: наукові статті, тези доповідей та інші наукові матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 03 червня 2022 року, Тернопіль. С. 185-187. URL : <https://drive.google.com/file/d/1XoGEx0iqwtSDTKDPNw8cwN7eHri-lM1Q/view>

Перший розділ курсу «Історичний час і простір» умовно складається з трьох змістових одиниць, що фактично відповідають на запитання «коли», «яким чином» і «де» вивчається історія. Спочатку передбачено розгляд учнями таких питань як синхронність й послідовність подій в історії, хронологія, час та його відлік, лінія часу та одиниці вимірювання історичного часу. Учні також отримують загальне уявлення про основні періоди історії людства.

Потім вони знайомляться з поняттями простору життєдіяльності людини, географічним та історичним простором, історичною мапою та розмірковують над питанням взаємодії людини і природи. А далі передбачено опанування учнями інформацією про розташування України, її кордони з сусідніми державами в минулому і тепер. Учні отримують також знання про етнографічні регіони України та географічні назви в історії.

Опанування учнями змістом першого розділу уможливило досягнення таких очікуваних результатів:

- *пояснювати* різницю між одиницями вимірювання історичного часу і співвідносити їх (рік – століття – тисячоліття); як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей; окремі географічні назви та їхнє історичне походження;

- *установлювати* одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх часову віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя); послідовність історичних подій за допомогою лінії часу;

- *виявляти* вплив діяльності людини на навколишнє середовище;

- *розрізняти* поняття «географічний» та «історичний» простори; умовні позначки на географічній та історичній карті;

- *виокремлювати* основні елементи карти та пояснює їх значення;

- *визначати* орієнтацію об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження;

- *ідентифікувати* на різних картах кордони України та її сусідів, етнографічні регіони України;

- *співвідносити* дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо).

Другий розділ курсу для 5 класу «Джерела інформації. Історичні джерела» розпочинається з пригадування учнями, що таке інформація та в яких джерелах вона міститься. Потім передбачено, що учні ознайомлюються з первинними й вторинними джерелами інформації, писемними й речовими історичними джерелами, візуальними історичними пам'ятками. Далі програмою окреслено розгляд учнями мови, топоніміки й фольклору як джерел про минуле. Змістовою одиницею розділу, що має посиленний громадянськочасний аспект, є розгляд питань про текст, медіатекст та достовірність джерел; способи нагромадження та пошуку інформації у минулому і сьогодні.

Змістом розділу окремо передбачено ознайомлення учнів із роллю книги в історії людства та діями в цій галузі – Йоганном Гутенбергом та Іваном Федоровим. Завершується розділ розглядом питань збереження історичних

джерел, ролі й значення архівів, музеїв та бібліотек в Україні і світі та наданням учням відомостей про пошукові інтернет-системи отримання інформації.

Очікувані результати навчання учнів другого розділу, такі:

- *розрізняти* джерела інформації за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/ вторинні, текстово-візуальні тощо); факт і судження в запропонованому тексті/медіатексті;

- *наводити приклади* історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні – топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо;

- *визначати* ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); тему і походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації

- *пояснювати* способи нагромадження та пошуку інформації; доцільно *застосовувати* терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах;

- *виокремлювати* основне і другорядне в тексті джерела;

- *формулювати питання* різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел; *запитання* щодо достовірності інформації з різних джерел;

- *характеризувати* способи збереження інформації про минуле та *пояснювати* необхідність збереження історичних джерел у минулому й сьогоденні;

- *використовувати* пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів.

Третій розділ курсу «Мандрівки у минуле України» ґрунтовніше ознайомлює учнів з предметом історичної науки. Передбачено опанування учнями інформацією про те, що таке історичні події і процеси, їх причини, приводи, результати та наслідки, а також яку роль відігравали історичні постаті. Потім учні опанують історичними подіями, явищами та діяльністю історичних діячів. Зміст цього розділу надає перевагу історії України, забезпечуючи у такий спосіб українознавчий, державницький компонент. Важливими аспектами третього розділу є такі: 1) минуле розкрито на близькому для дітей історичному та/або краєзнавчому контексті; 2) показаний зв'язок вітчизняної, регіональної та локальної історії.

Передбачено опанування відомостями про шість історичних сюжетів та п'ять історичних постатей, що дає можливість створити в учнів первинні уявлення про деякі основні віхи вітчизняної історії та їх значення і про діяльність окремих історичних діячів.

Зміст третього розділу уналежнює:

- ознайомлення учнів з історією Русь-Україна і Галицько-Волинської держави й історичними постатями княгині Ольги й короля Данила;

- мандрівку учнів у добу українського козацтва, прославленого в битвах і походах;

- розгляд учнями подій Української революції (1917– 1921) та діяльності Михайла Грушевського й Євгена Петрушевича;

- отримання учнями відомостей про Голодомор в пам'ятниках України і світу;
- ознайомлення учнів з історією України у Другій світовій війні (1939–1945);
- розгляд учнями процесу утворення держави Україна, віх становлення української державності та діяльності В'ячеслава Чорновола.

Завершується розділ розглядом питань історії мого краю (від минулого до сьогодення) та історією моєї родини.

Основними очікуваними результатами учнів Вступу, є такі:

- *пояснювати*, що таке історичні події і процеси;
- *виявляти* і *розрізняти* з допомогою вчителя на прикладах матеріалу теми причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів;
- *установлювати* одночасність, хронологічну тривалість і послідовність зазначених подій та процесів та їх віддаленість одних від одних;
- *співвідносити* подію, історичне явище і століття (у межах теми, з допомогою вчителя), з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події та особи, визначає сфери суспільного життя, які зазнавали змін;
- *визначати* на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій, згаданих у змісті теми;
- *описувати* перебіг історичних подій у межах теми та визначає їхню тяглість в історичному процесі;
- *добирати* приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми;
- *формулювати* запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду;
- *використовувати* в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження.

Четвертий розділ курсу «Історія навколо нас» присвячено розгляду змін в різних сферах життєдіяльності людини і суспільства.

Програмою передбачено, що спочатку учні сформулюють уявлення про те, як відбуваються і чому зміни в житті людини і суспільства. Далі вони мають опанувати інформацією про різноманітність життя суспільства в минулому й сьогоденні, зокрема щодо господарського життя (підприємництво, гроші), явищ культури, зокрема духовної і матеріальної (освіта, спорт, дозвілля), побуту і традицій різних верств населення (місто і село), міграції та доброчинності.

Основними очікуваними результатами учнів є такі:

- *розрізняти* природні, економічні, соціальні, технологічні та культурні зміни та *наводити приклади* їх впливу на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому;

- *пояснювати*, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науковотехнічних винаходів, соціальних обставин;
- *виявляти* чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів);
- *використовувати* в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження;
- *формулювати* висновок, оцінні судження на основі наведених фактів;
- *визначати* придатність отриманої інформації для добору аргументів з допомогою вчителя;
- *попередньо викладати інформацію*, будувати виступ із дотриманням структури.

П'ятий розділ курсу «Розмаїття України» продовжує українознавчу лінію програми. Він присвячений питанням полікультурної України та видатним природним та історичним пам'яткам.

Зміст розділу передбачає ознайомлення учнів з етнічним, релігійним, культурним та іншим розмаїттям в Україні та світі в минулому і сьогоденні, а потім – опанування ними відомостями про замки, фортеці, палаци, релігії та храми, історичні та природні заповідники України, розгляд питання взаємодії культур у минулому і сьогоденні. Завершується розділ підсумковим питанням до всього курсу щодо зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього в житті людини та суспільства.

Очікувані результати навчання учнів, закладені в п'ятому розділі, такі:

- *наводити* приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогоденні;
- *пояснювати* причини та наслідки розмаїття в сучасній Україні; як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їхнього життя, станом суспільства; як пов'язані минуле, теперішнє і майбутнє в житті кожної людини і суспільства у цілому;
- *аналізувати* культурне розмаїття України та світу;
- *висловлювати* власне ставлення про культурне розмаїття та його цінність для суспільства;
- *виявляти* зацікавленість переконаннями інших людей;
- *визначати* на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; *позначати* розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, *визначати* відстані;
- *описувати і характеризувати* за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури;
- *порівнювати* однотипні пам'ятки історії, природи та культури і *пояснювати* їх значення;
- *попередньо викладати інформацію*, будувати виступ із дотриманням структури;

- *дотримуватися* визначених правил і *пропонувати* у разі потреби зміни до них під час організації подорожей для пізнання пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів, а також для прогулянок і відпочинку;

- *оцінювати* значення події, явища, цінність пам'ятки культури для конкретного історичного періоду.

Усі п'ять розділів інтегрованого курсу для 5 класу дають учням змогу осягнути зв'язок минулого і сьогодення, зрозуміти значення історії як колективної пам'яті народу і «вчительки життя», привернути їхню увагу до сучасних та історичних джерел, пробудити інтерес до історії та ознайомлення з явищами, подіями й процесами сучасності, закласти основи геопросторового, системного й критичного мислення, формування активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини.

Якими є особливості методики навчання учнів інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство»

Програмові положення, особливості змісту інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» визначають й особливості методики навчання учнів. Закладені в програму очікувані результати та зміст реалізуються через залучення учнів до різноманітних видів навчальної діяльності, що, своєю чергою, передбачає системне застосування технологій активного навчання учнів, розвитку критичного мислення, дослідницької і проектної технологій та технології дидактичної гри. Уроки з курсу мають бути подібні дослідницькій лабораторії чи дискусійному клубу, де кожний учень має змогу індивідуально або в групі дослідити суспільні й історичні явища та процеси, висловити власну позицію, поміркувати вголос, поділитися враженнями та особистим досвідом³.

Реальне й ефективне досягнення результатів навчання потребує постійного залучення учнів до активної різноманітної діяльності. Кожний урок із курсу має передбачати різні види пізнавальної, розумової та навчальної активності учнів. Зазначені у модульній навчальній програмі види навчальної діяльності учнів, повторювані в кожному розділі, дають змогу акумулювати стратегії активного навчання учнів та урізноманітнити освітній процес. Учитель може обирати з цього переліку ті, які максимально реалізуватимуть завдання певного уроку, теми чи розділу.

Доцільні види навчальної діяльності учнів на уроках інтегрованого курсу подані в таблиці 1.

³ більше див.: Олена Пометун. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. Український педагогічний журнал. 2021. № 4. С. 106-115. URL : https://lib.iitta.gov.ua/729328/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%BD%20%D1%96%D0%B7%20UPJ_2021_04_web.pdf

**Види навчальної діяльності учнів на уроках
інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство»**

№	Види навчальної діяльності	Зміст	Приклади
1.	Усні повідомлення	підготовка учнями коротких (1-2 хв.) усних повідомлень	Розповідь про себе, минуле і сьогодення родини, зокрема, в контексті належності до різних спільнот Повідомлення про місцеві історико-культурні та природні пам'ятки
2.	Пошукові завдання	пошук учнями інформації в різних джерелах (підручнику, довідниках, інтернет-джерелах), систематизація та оцінювання достовірності інформації	З'ясування значення понять «період», «простір життєдіяльності», «тисячоліття», «століття» Самостійний вибір/добір джерел для опису, характеристики культурного розмаїття України
3.	Практичні завдання	складання й розв'язання хронологічних задач, креслення схем і таблиць, заповнення контурних карт, створення медіа текстів (за допомогою вчителя, за зразком чи самостійно)	Розв'язання хронологічних задач/завдань із тем розділу; Креслення і позначки на лінії часу, пов'язані, зокрема, і з місцевою історією; Читання легенди карти, опрацювання контурних карт за темами розділу Створення медіатексту з тем розділу для обговорення з однокласниками його особливостей
4.	Творчі завдання	створення нових навчальних продуктів, що поєднують набуті знання і вміння учнів із їхніми особистісними поглядами на історичне минуле й сьогодення: сценарії віртуальних екскурсій; усні/письмові твори-роздуми, малюнки, макети, рольові, імітаційні ігри тощо	Історико-літературний екскурс «Як в українських прислів'ях віддзеркалене ставлення до часу та простору» Усний/письмовий твір-роздум «Мій улюблений історичний діяч» Добір/створення відеоматеріалів, усних свідчень, музейних експозицій за темою «Українці в світі»
5.	Обговорення та дискусії	організація обговорення в загальному колі відкритих та	Яке значення має книга для сучасної людини?

		контroversійних питань історії та суспільного життя: висловлення учнями власних суджень щодо історичних особистостей, вчинків людей, підбір аргументів для захисту власної позиції, участь в обговоренні з дотриманням правил дискутування, діалоги з переконанням інших тощо	Як оцінити достовірність поданої в джерелі інформації? Яке значення має книга для сучасної людини? Як оцінити достовірність поданої в джерелі інформації? Що таке взаємодія культур?
6.	Індивідуальні та/або групові проекти	виконання/реалізація учнями навчальних проектів за такими етапами: планування власної діяльності на певний проміжок часу, планування співпраці з іншими у проекті, дослідницька діяльність, співпраця з реалізації проекту та досягнення результатів, презентація результатів проекту	«Минуле в сьогоденні: про що розповідає топоніміка» «Історія в іменах, звичних/шкільних назвах» «Об'єкти громадського простору мого села/селища/міста вчора, сьогодні, завтра» «Культурне розмаїття в назвах мого села, селища, міста»

Пропоновані види навчальної діяльності учнів є орієнтовними. Не обмежуючи автономію і творчість учителя, вони забезпечують багатоманітність, полілогічність та багатотипність організації діяльності учнів. Учитель може диференціювати та/або ускладнювати кожний із пропонованих видів діяльності за рахунок зменшення допомоги учням аж до їхньої повної самостійності чи ускладнення завдань, пропонуючи їм оперувати більшим обсягом інформації чи складнішими способами діяльності. Учителю варто підбирати індивідуальні завдання і корегувати очікувані результати для конкретних учнів, ураховуючи їхнє зацікавлення, інтелектуальні здатності та емоційний стан.

Основним методом опрацювання змісту курсу є постановка запитань до тексту/ілюстрації та пошук відповідей на них, виокремлення в тексті опорних слів, нових понять, головного (головних думок), співвіднесення відомостей тексту та ілюстрацій, графічних організаторів, інтернет джерел тощо. Учителю варто якнайширше залучати життєвий досвід учнів, особливо під час розгляду питань громадянознавчого змісту та краєзнавчого матеріалу.

Застосування технологій активного навчання учнів на уроках із курсу як-от мозковий штурм, дискусія, рольова гра, моделювання, взаємонавчання, робота в малих групах, драматизація слід поєднувати, наприклад, із роботою учнів із підручником, коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом. Навчання курсу має включати різноманітну самостійну роботу учнів як на уроках, так і вдома.

З-поміж методів навчання учнів заслуговують на увагу дослідницькі та й ігрові. Виконання учнями пошукових завдань може передбачати такі етапи: 1) пошук/опрацювання інформації з різних джерел щодо тлумачення поняття; 2) обговорення набутої інформації в класі; 3) вироблення за допомогою вчителя визначення поняття й порівняння його з підручником, словником тощо. А під час вивчення учнями окремих тем курсу можна організувати їхню участь в епізодичних ігрових ситуаціях. Доречними будуть й є ігри-подорожі та ігри-дослідження, що обмежуються однією темою чи навіть одним уроком. Варто застосовувати уроки-екскурсії (в тому числі й віртуальні), наприклад, до місцевого музею чи природної пам'ятки.

Свідоме систематичне застосування вчителем зазначених методів і прийомів, його постійна увага до освітнього середовища забезпечать ефективність процесу і досягнення учнями високих результатів із курсу.

Як оцінювати учнів п'ятикласників із інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство»

Положення модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Досліджуємо історії і суспільство» (5-6 кл.) передбачають здійснення вчителем на уроках із курсу як формувального, так і підсумкового оцінювання.

Основою оцінювання п'ятикласників є передбачені модельною навчальною програмою інтегрованого курсу очікувані результати їхньої навчальної діяльності або складники ключових компетентностей і наскрізних умінь, що мають формуватись (розвиватись) під час навчання, а саме: мінімальний обсяг знань, обов'язковий для засвоєння учнем у відповідності до його індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей; основні вміння й навички, формування/розвиток яких передбачено програмою; формування ціннісних ставлень учня до історичних та сучасних явищ і подій суспільного життя, що досліджуються ним.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом освіти, є **формувальне** та **підсумкове**: **тематичне, семестрове, річне**. За вибором освітнього закладу оцінювання може здійснюватися за власною шкалою, або за системою оцінювання, визначеною законодавством. За умови використання власної шкали заклад має визначити правила переведення результатів семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у Свідоцтві досягнень.

Заклади освіти також мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради.

Формувальне (поточне⁴) оцінювання учнів (оцінювання для навчання) має на меті допомогти учням усвідомити способи досягнення кращих результатів навчання курсу. Інструментами формувального оцінювання є:

⁴ Термін «**поточне**» в даному випадку означає, що таке оцінювання супроводжує весь процес навчання. Воно має на меті мотивацію навчання учнів, допомогу учневі у корегування підвищенні проміжних результатів і здійснюється за допомогою спеціальних інструментів протягом кожного уроку і за результатами позаурочної

- педагогічне спостереження вчителя за навчальною та іншими видами діяльності учнів;
- самооцінювання та взаємооцінювання результатів діяльності учнів;
- аналіз вчителем результатів діяльності учнів(картки, обговорення, кубування, групова робота, есе, презентація та ін.)і надання зворотнього зв'язку;
- аналіз учнівських портфоліо, попередніх навчальних досягнень учнів, результатів їхніх діагностувальних робіт.

Під час уроку алгоритм оцінювальної діяльності вчителя може складатись із таких етапів:

- 1) формулювання вчителем та/або разом з учнями очікуваних результатів уроку;
- 2) визначення вчителем та/або разом з учнями) критеріїв і показників оцінювання;
- 3) обрання вчителем стратегій, процедур та шкали оцінювання;
- 4) здійснення оцінювання учнів вчителем, організація самооцінювання та/або взаємооцінювання учнів.

На допомогу вчителям на сайті видавництва «Видавничий дім «Освіта» вміщений цифровий додаток, в якому зокрема є календарно-тематичне планування з визначеними до кожного уроку результатами навчання⁵. Приклад планування подано в таблиці 2.

Таблиця 2.

**Календарно-тематичне планування (фрагмент)
Курс «Досліджуємо історію і суспільство» (5 клас)**

Вступ. ЛЮДИНА. СУСПІЛЬСТВО. ІСТОРІЯ				
№	Тема	Зміст теми у підручнику	Зміст за програмою	Очікувані результати навчання учнів на уроці
1.	Як люди живуть у спільнотах і суспільстві	1. Чому кожна людина неповторна і унікальна 2. Що об'єднує людей в спільноті і суспільство	Людина – неповторна особистість. Гідність людини Людина серед людей. Суспільство Людські спільноти та їх розмаїття. Самоідентифікація людини	<i>Розповідає про</i> унікальність і неповторність кожної людини, гідність людини та повагу до неї <i>Розрізняє</i> локальні і національно-культурні спільноти, <i>співвідносить</i> себе з ними <i>Пояснює</i> , як людина своєю діяльністю впливає на різні спільноти <i>Описує та характеризує</i> себе за належністю до різних спільнот <i>Розповідає</i> , що таке суспільство та у

діяльності. Таке розуміння не співпадає з радянським розуміння цього терміну, коли поточне оцінювання (наприклад поурочний бал) застосовувалось з метою контролю результатів навчання учнів

⁵Календарно-тематичне планування до курсу «Досліджуємо історію і суспільство» авт. О.І.Пометун, Ю.Малієнко, Т.Ремех. URL <http://yakistosviti.com.ua/uk/Doslidzhuiemo-istoriiu-ta-suspilstvo#pdf-2>

				чому полягає зв'язок людини і суспільства
2.	Чому люди пам'ятають свою історію	<ol style="list-style-type: none"> 1. Що таке історія 2. Що досліджує наука історія 3. Чому вивчати історію важливо 	<p>Історія як минуле людини і суспільства. Історія – наука про минуле суспільства. Історичні дослідження</p> <p>Історія України – частина європейської та світової історії. Історія мого краю</p>	<p><i>Пояснює</i> термін «історія» в різних значеннях, про що і про кого розповідає історія як наука <i>Розповідає</i> хто такі історики, що досліджує історія світу та України <i>Обґрунтовує</i> присутність минулого в сучасності, взаємопов'язаність минулого, теперішнього і майбутнього <i>Висловлює судження</i> щодо вивчення історії свого народу і країни та збереженні пам'яті про минуле <i>Самостійно використовує</i> підручник як джерело знань, коментує його текст під час читання, складає запитання до нього</p>

Зауважимо, що підручник з курсу побудований на основі цих результатів і дає змогу учням повністю їх досягти. У процесі опрацювання тексту і завдань підручника учні (з допомогою і консультуванням вчителя) засвоюють навчальний матеріал. Уже під час осмислення матеріалу і виконання додаткових (вміщених у цифровому додатку) завдань або завдань під рубрикою «Перевір себе» вчитель та учні можуть визначати рівень засвоєння ними матеріалу уроку. Для цього в підручник у та цифровому додатку завдання позначені спеціальними кольоровими позначками (див. нижче).

Перевір себе

- 1. Що таке хронологія?
- 2. Як ти поясниш молодшим школярам різницю між роком, десятиліттям, тисячоліттям?
- 3. Що таке послідовність, тривалість і синхронність історичних подій?
- 4. Що таке відлік часу в історії? Поясни на прикладах.
- 5. *Закінчи речення: Історією називають науку про людей у часі тому, що...*
- 6. *Чи міг гетьман Богдан Хмельницький, який жив у XVII столітті, читати «Енеїду» Івана Котляревського, видану в 1798 р.? Чому?*
- 7. *Поясни, як користуватися лінією часу. Познач на ній події, пов'язані з історією твоєї школи.*

Завдання сформульовані таким чином, щоб виявити рівень результатів, які демонструє учень щодо того чи іншого уроку. Оцінка рівнів базується на когнітивній таксономії Б.Блума (Л.Андерсон та Д.Кратвила), що передбачає шість рівнів навчальних результатів у відповідності до рівня мисленнєвих операцій, застосовуваних учнем: нижчі—знання і розуміння учнями навчального

матеріалу та вищі:застосування, аналіз, оцінка й творення. Саме цим рівням відповідають кольорові позначки у підручнику і електронному зошиті до курсу (див нижче).

ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ: знання

СЕРЕДНІЙ РІВЕНЬ: розуміння + застосування

ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ: застосування + аналіз + оцінка

ВИСОКИЙ РІВЕНЬ: аналіз + оцінка + створення

Важливим складником формувального оцінювання є самооцінювання, взаємооцінювання учнів та їхня рефлексивна діяльність. Проте більшість школярів не мають навичок оцінювання, тож педагог має приділити увагу, аби навчити цього учнів. Його завдання – підтримувати, заохочувати, мотивувати, додавати впевненість у своїх силах та дозволяти робити й виправляти помилки.

Загальна мета самооцінювання полягає в тому, щоб учень усвідомив свої сильні сторони, визначив напрями подальшого розвитку, а також отримав упевненість у своїх можливостях. Самооцінювання має допомогти учню подумати та оцінити свої сильні сторони, компетентності та сфери, де потрібно докласти більших зусиль чи попросити про допомогу.

Педагог також має допомогти дитині з рефлексією. Дорослому потрібно бути відкритим та позитивно налаштованим у таких обговореннях для створення дружньої й відвертої атмосфери.

Щоб залучити учнів до самооцінювання і сформувати в них відповідні навички, в підручнику (під QR-кодом) вміщені спеціальні оцінювальні форми, які поєднують як оцінювання учнем власних результатів, так і рефлексію процесу навчання (перебігу власної діяльності на уроці). В електронному зошиті під рубрикою «Оціни себе та своїх однокласників/однокласниць» запропоновані відповідні завдання (за допомогою таких прийомів як: мішень, координатна пряма, таблиця самооцінювання, «сходинки успіху», незакінчене речення та ін.). Учні опрацьовують ці форми наприкінці уроку, а потім охочі та/або учні, яких запрошує вчитель, презентують свої оцінки, які можуть бути за потреби коротко обговорені.

Важливо також навчити дітей навичок взаємного оцінювання. Для цього можна використовувати ті ж форми, про які йшлося вище, запропонувавши учням виконати оцінювання в парах або групах. Взаємооцінювання також має бути конструктивним, аргументованим та, за можливості, без критичних негативних зауважень.

Рефлексивні запитання/незакінчені речення на кшталт поданих до окремих уроків як-от «Сьогодні на уроці я зрозумів / зрозуміла, що...»; «Мені було цікаво...»; «У мене добре вийшло...»; «Мені було дуже складно...»; «Хотілося б

навчитися...»передбачають залучення якомога більшої кількості учнів до обговорення по колу.

Підсумкове оцінювання має на меті отримання даних про рівень досягнення учнем результатів навчання після завершення освітньої програми або її окремих компонентів. Воно передбачає перевірку й оцінювання результатів роботи учнів: 1) по закінченню засвоєння матеріалу розділу програми; 2) наприкінці семестру; 3) по закінченню навчального року. Оцінка результатів навчання учнів може бути рівневою (виражається через початковий, середній, достатній, високий рівень) або кількісною (позначається балами).

Семестрове оцінювання, яке здійснюють з урахуванням різних видів навчальної діяльності, що мали місце протягом семестру, та динаміки особистих навчальних досягнень учня, не є обов'язковим і здійснюється на розсуд закладу освіти. **Річне оцінювання** проводять на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок, що враховує динаміку особистих навчальних досягнень учня. Підсумок взагалі не обов'язково має дорівнювати середньому арифметичному балу. Вчитель може змістити акцент на результати опанування більш важливих тем, попередивши про це учнів на початку семестру. МОН України рекомендує в першому семестрі навчального року проводити рівневе оцінювання учнів (як перехідне від початкової ланки освіти), а в другому – виставляти бальні оцінки.

Орієнтирами для вчителя в оцінюванні учнів виступають обов'язкові результати навчання громадянської освіти та історії, передбачені Державним стандартом базової середньої освіти (таблиця 3).

Таблиця 3.

Обов'язкові результати навчання учнів предметів/курсів громадянської та історичної освітньої галузі

Навчальний предмет / інтегрований курс	Результати навчання за ДСБСО
Досліджуємо історію і суспільство	1. Історико-хронологічне мислення, орієнтація в історичному часі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявлення змін і тяглості в житті суспільства
	2. Геопросторове мислення, орієнтація в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього середовища
	3. Критичне мислення, робота з різними джерелами інформації та формулювання обґрунтованих питань
	4. Системне мислення, виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливу історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їх інтерпретацій

5. Усвідомлення власної гідності, діяльність з урахуванням власних прав і свободи, повага до прав і гідності інших осіб, толерантність, протидія виявам дискримінації та нерівного ставлення
6. Дотримання демократичних принципів, конструктивна взаємодія з друзями, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою і суспільством загалом, залучення до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем

Очевидно, що ці результати сформульовані як підсумкові, які досягають наприкінці базової ланки освіти. Отже їх варто оцінювати поступово – рік за роком. Причому адаптаційний цикл освіти (5-6 класи) передбачає лише початковий рівень їх досягнення. Тому за рекомендаціями МОН України вони можуть зведені до трьох груп результатів:

- Орієнтується в історичному часі і просторі.
- Працює з інформацією історичного змісту.
- Виявляє повагу до гідності людини та соціальну активність.

Зауважимо, що критерії оцінювання розробляються відповідно до загальних критеріїв оцінювання, рекомендованих МОН України (додаток 2 наказу Міністерства освіти і науки України 01 квітня 2022 р. № 289) з урахуванням характеристик груп обов'язкових результатів навчання, визначених державним стандартом базової освіти та очікуваних результатів навчання, передбачених модельною навчальною програмою. В освітній програмі закладу освіти вони можуть бути конкретизовані. На нашу думку, конкретизація може містити такі групи результатів та критерії (і рівні) для оцінювання навчальних досягнень учнів із предметів/курсів громадянської та історичної освітньої галузі (таблиця 4).

Таблиця 4.

Орієнтовні критерії оцінювання результатів навчання учнів

Група результатів навчання	Рівень досягнення результатів навчання			
	Початковий (розпізнавання, пригадування, відтворення)	Середній (розуміння, застосування)	Достатній (аналіз, синтез)	Високий (оцінювання, створення, продукування)
Орієнтується в історичному часі і просторі, виявляє взаємозв'язки і подій і явищ	називає та виокремлює дати в навчальному матеріалі; пояснює на прикладах поняття раніше / пізніше;	пояснює на прикладах відмінність між одиницями вимірювання історичного часу; розрізняє дати в роках, століттях	укладає в хронологічній послідовності події, явища, процеси, подані у навчальному матеріалі; виокремлює періоди, етапи	виявляє причиново-наслідкові зв'язки між історичними та суспільно значущими подіями, явищами, процесами; співвідносить дані карти з іншими джерелами

	<p>установлює одночасність подій; знаходить окремі об'єкти на карті називає пов'язані між собою події</p>	<p>і тисячоліттях; визначає віддаленість одних подій від інших; розрізняє системи літочислення; позначає розміщення об'єктів на карті, будує уявні маршрути; читає легенду карти, визначає за нею історичний період, зображений на карті; визначає причини і наслідки подій</p>	<p>історичних подій, явищ, процесів, визначає їх часові межі; будує розповідь за даними історичної карти; відтворює події, зображені на карті, спираючись на легенду; пояснює зв'язок природних умов та способу життя людей; пояснює зв'язок способу життя людей з історичним періодом</p>	<p>інформації; виявляє залежність та/або зіставляє географічні умови та розвиток господарства, суспільства, культури; використовує історичний час (датування) для послідовної розповіді про певні події, явища, процеси; визначає взаємопов'язані та взаємозалежні події, явища, процеси в житті суспільства</p>
<p>Працює з інформацією історичного та громадянського змісту</p>	<p>називає різні види джерел суспільствознавчої інформації; добирає необхідні джерела інформації за допомогою вчителя</p>	<p>розрізняє джерела інформації за видами; формулює запитання до теми уроку на основі джерел інформації; добирає інформацію з різних джерел за заданими критеріями; використовує окремі відомості джерел інформації в усній / письмовій відповіді; будує виступ за наданим планом</p>	<p>знаходить у тексті причини та наслідки історичних та суспільно значущих подій, явищ, процесів; формулює уточнювальні запитання; порівнює інформацію різних видів; оперує відомостями з різних джерел інформації; складає план виступу</p>	<p>формулює історично обґрунтовані запитання; самостійно обирає критерії для порівняння подій, явищ, процесів; самостійно добирає джерела інформації; робить висновки щодо причин або наслідків подій, спираючись на наявні джерела; наводить приклади множинності трактувань минулого і сучасного; презентує результати роботи з джерелами</p>
<p>Виявляє</p>	<p>називає</p>	<p>пояснює</p>	<p>аналізує ситуації,</p>	<p>моделює ситуації,</p>

здатність до співпраці, толерантність, активну громадянську позицію з однолітками	громадянознавчі поняття; розрізняє суспільні явища і процеси; дотримується колективно встановлених правил; співпрацює в з однокласниками в парі / групі на уроці; бере участь у колективних заходах і проєктах за пропозицією вчителя	громадянознавчі поняття, дає їхні визначення, ілюструє відповідні поняття прикладами; описує суспільні явища і процеси; долучається до обговорення змодельованих ситуацій та/або суспільно значущих проблем; виконує різні ролі у груповій взаємодії, проєктній роботі толерантно спілкується з іншими під час уроку	пов'язані з громадянознавчим и поняттями; характеризує й порівнює суспільні явища, процеси; бере участь в обговоренні варіантів вирішення змодельованих ситуацій; висловлює ідеї/пропозиції щодо можливих заходів та/або способів вирішення суспільно значущих проблем виконує активну роль під час групової/парної роботи надає підтримку і допомогу іншим висловлює ідеї щодо проєктів і заходів у школі. класі	пов'язані з застосуванням відповідних громадянознавчих понять; оцінює суспільні явища і процеси; ініціює пропозиції, пропонує варіанти дій для розв'язання змодельованих ситуацій, навчальних і життєвих проблем; конструктивно долучається до ухвалення колективних рішень; бере участь у громадських заходах освітнього закладу; ініціює на уроці співпрацю та залучає до неї інших; бере участь у демократичних процедурах у класі, школі; ініціює/організує акції та заходи з розв'язання проблем у школі та громаді
--	---	--	---	--

Таким чином у свідоцтві досягнень та класному журналі оцінки виставляються за такі групи результатів (таблиця 5).

Таблиця 5.

Навчальний предмет / інтегрований курс	Результати навчання	Рівень досягнення результатів навчання		
		I семестр	II семестр	Рік
		рівні/ бали	рівні/ бали	рівні/ бали
Досліджуємо історію і суспільство	1. Орієнтується в історичному часі і просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ			
	2. Орієнтується в історичному часі і просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ			

3. Виявляє здатність до співпраці, толерантність, активну громадянську позицію з однолітками			
--	--	--	--

Формами оцінювання результатів навчання п'ятикласників з предметів/ курсів громадянської та історичної освітньої галузі є: виконання практичних та діагностичних робіт, письмових робіт (зокрема й написання есеїв, створення інфографіки, роботи з таблицями, візуальними джерелами, картами тощо); тестування, усне опитування; навчальних проєктів; створення творчих продуктів тощо. Вибір учителем змісту, форм, процедур поточного і підсумкового оцінювання результатів навчання учнів залежить від дидактичної мети.

При оцінюванні досягнень програмових очікуваних результатів учнів із інтегрованого курсу вчитель має враховувати: логічність і обґрунтованість, осмисленість, глибину, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість міркувань учня, рівень сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок, рівень опанування учнем наскрізними вміннями та ключовими компетентностями.

Безпосередньо на уроці не можна оцінити виховний ефект інтегрованого курсу, сформованість цінностей та особистого ставлення учнів, адже система цінностей, особисте ставлення, поведінкові моделі учня проявляються в реальному житті. Тому завданням учителя є створення оптимальних умов для вільного висловлення й захисту учнем власної думки з будь-яких історичних, суспільно значимих питань і проблем у будь-яких ситуаціях навчальної та позаурочної діяльності.

Оцінювання має бути відкритим для учнів. Учителю слід інформувати учнів про те, що і як він оцінюватиме. Це сприятиме свідомій і сумлінній роботі учнів на уроках і вдома, адже вони знатимуть, чого від них очікує вчитель та як він визначатиме оцінку їхньої роботи. Оцінювання має також бути справедливим, неупередженим, об'єктивним, недискримінаційним та добросовісним.

Рівень досягнення учнем результатів навчання відображають у Свідомстві досягнень за названими або іншими (затвердженими освітнім закладом) показниками.

4.13. Особливості реалізації навчального предмета "Технології" в адаптаційному циклі базової освіти(за модельною навчальною програмою Д. Кільдерова, Т. Мачачі, В. Юрженка, Д. Луп'яка)

*Т.С.Мачача,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу технологічної освіти
Інституту педагогіки НАПН України
orcid.org/0000-0001-6679-4577*

Особливості навчання учнів 5 класіву межах технологічної освітньої галузі нової української школи

З 2022/2023 навчального року в освітній процес закладів загальної середньої освіти, починаючи з п'ятого класу, буде впроваджуватися новий навчальний предмет "Технології", який призначений цілісно реалізовувати вимоги технологічної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти [1].

Можливі й інші варіанти реалізації вимог технологічної освітньої галузі – через набір інтегрованих галузевих і міжгалузевих курсів, які в сукупності обов'язково повинні охоплювати опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом.

На основі Державного стандарту та Типової освітньої програми [1; 10] розроблено чотири модельні навчальні програми для базового навчального предмета "Технології. 5–6 класи". Всі програми мають гриф Міністерства освіти і науки та розміщені на його сайті: <https://cutt.ly/BXg6oe> та на сайті ІМЗО: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/tekhnolohichna-osvitnia-haluz/>.

Чинні модельні навчальні програми "Технології. 5–6 класи" відрізняються одна від одної. Учителі мають академічну свободу у виборі програми, прийнятної для їхньої роботи. Під час розроблення календарно-тематичного плану учитель повинен уточнити, конкретизувати й перетворити модельну навчальну програму відповідно до актуальних потреб і матеріально-технічних ресурсів закладу освіти, інтересів, можливостей і здібностей учнів.

У Державному стандарті на вивчення предмета "Технології" у 5 класі рекомендовано дві спарені навчальні години на тиждень – 70 навчальних годин на навчальний рік. Заклад освіти може виділяти на вивчення предмета максимальну або мінімальну кількість навчального часу – три або одну навчальні години на тиждень.

Вивчення предмета "Технології" рекомендовано здійснювати в навчальних майстернях. У третьому розділі санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України 25 вересня 2020 року №2205 зазначено, що «приміщення навчальних майстерень повинні бути розраховані на 13 – 15 робочих місць». Відповідно до цієї норми,

рекомендовано здійснювати поділ класу на групи на основі інтересів і можливостей учнів, незалежно від їх статі.

Базовою ідеєю нової української школи є компетентнісний підхід. Досягнення мети базової середньої освіти забезпечується шляхом формування *ключових компетентностей та наскрізних для них умінь*, визначених Державним стандартом.

Компетентнісний потенціал технологічної освітньої галузі та її базові знання відображені в 11 додатку Державного стандарту, а також в 12 додатку «Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у технологічній освітній галузі», відповідно до яких учень гімназії *зареультатами навчання* в межах технологічної освітньої галузі:

1. Формулює ідею та втілює задум у готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності.

2. Творчо застосовує традиційні і сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва.

3. Ефективно використовує техніку, технології та матеріали без заподіяння шкоди навколишньому середовищу.

4. Турбується про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб.

Вимоги до означених чотирьох обов'язкових результатів навчання визначені в *загальних, конкретних* результатах навчання та *орієнтирах для їх оцінювання* з 12 додатку Державного стандарту.

Перший обов'язковий результат навчання технологічної базової освіти передбачає виконання проєктів за алгоритмом проектно-технологічної діяльності. Для ефективного виконання проєктів учням необхідно спочатку опанувати базові знання другого, третього і четвертого обов'язкових результатів навчання, набути відповідного освітнього досвіду застосовування: традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва; техніки, технологій та матеріалів без заподіяння шкоди навколишньому середовищу; технологій побутової діяльності.

Компетентності формуються лише в діяльності. У межах технологічної освітньої галузі – в *проектно-технологічній діяльності*, яка інтегрує пізнавальну, дослідницьку, ціннісно-орієнтовану, предметно-перетворювальну, комунікативну, естетичну та інші види діяльності. Проєктувальна і технологічна перетворювальна діяльність реалізовується лише в межах технологічної освітньої галузі нової української школи. Вона інтегрує знання різних освітніх галузей для розв'язання проблем створення *освітніх продуктів* – виготовлення особистісно і соціально значущих виробів, виконання навчальних проєктів, реалізацію технологій у побутовій діяльності, STEMiSTEAM-технологій тощо.

Навчальний предмет «Технології» має практико-орієнтовану спрямованість, навчання відбувається з опорою на освітній досвід учнів, зокрема отриманий на рівні початкової технологічної освіти, їхні потреби, інтереси, вікові особливості й індивідуальні можливості. Акцентується увага на мотивації навчання, груповій і самостійній роботі учнів, взаємодопомозі,

дотриманні правил безпечної праці і санітарно-гігієнічних вимог, доцільному використанні цифрових пристроїв, електронних освітніх ресурсів тощо.

Методичні рекомендації організації навчання учнів 5 класу за модельною навчальною програмою Д. Кільдерова, Т. Мачачі, В. Юрженка, Д. Луп'яка "Технології. 5–6 класи"

Інноваційна сутність програми авторського колективу Д. Кільдерова, Т. Мачачі, В. Юрженка, Д. Луп'яка[2] в реалізації культурологічного підходу до її структурування. Заклад освіти має свободу вибору тих видів декоративно-ужиткового мистецтва, побутової та інших видів діяльності, які притаманні культурі етнографічного регіону, рідної місцевості, в якій зростають учні. За таких умов технологічна базова освіта має українське коріння, наближається до вроджених потреб учнів – національного самопізнання, встановлення самоідентичності, творчої самореалізації і самовираження у предметно-перетворювальній діяльності [3; 4; 7; 8].

Учням забезпечується можливість звертатися до етнокультурних витоків, занурюватися в красу народної спадщини, історію виробничої культури власного народу – від різних *традиційних технологій декоративно-ужиткового мистецтва* до *сучасних технологій етнодизайну*.

Основною вимогою програми є виготовлення особистісно і соціально значущих *освітніх продуктів* – виробів, послуг, проєктів, зокрема STEMiSTEAM-проєктів тощо. Освітні продукти мають бути корисними, добротними й естетичними, орієнтуватися на потреби, інтереси і вікові особливості учнів, врахування їхнього освітнього досвіду.

Програма структурована за такими розділами:

Розділ I. «Традиційні і сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва та інші напрями діяльності».

Розділ II. «Технології в побутовій діяльності».

Розділ III. «Алгоритм виконання навчальних проєктів».

Розділи програми розподілені за двома блоками – кожен блок відповідає одному півріччю навчального року. Системність навчання забезпечується за рахунок повторного вивчення навчальних тем розділів програми в першому і другому півріччях та в кожному наступному навчальному році – під час вивчення обраних навчальних модулів, виконання проєктів, поглиблюючи та розширюючи їх зміст.

Навчальні теми розділів програми уніфіковані для вивчення будь-яких вибраних модулів та забезпечують реалізацію вимог Державного стандарту, формування ключових та проєктно-технологічної компетентностей.

Структура модельної навчальної програми

5–6 класи						
Перше навчальне півріччя	Блок I. Модулі для вивчення на вибір					
	<i>Розділ 1. Традиційні і сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва та інших напрямів діяльності (рекомендовано не менше двох різних модулів на вибір)</i>					
	I. Технології худ. обробки пластичних матеріалів	II. Технології вишивання	III. Технології худ. обробки деревинних матеріалів	IV. Технології ткацтва і шиття	V. Технології виготовлення народної і сучасної іграшки	
	<i>Розділ 2. Технології в побутовій діяльності (не менше одного модуля на вибір)</i>					
	I. Самообслуговування		II. Родинна естетика		III. Естетика житла, довкілля	
	<i>Розділ 3. Алгоритм виконання навчальних проєктів (не менше одного)</i>					
Друге навчальне півріччя	Блок II. Модулі для вивчення на вибір (не менше трьох на одне півріччя)					
	<i>Розділ 1. Традиційні і сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва та інших напрямів діяльності (рекомендовано не менше двох різних модулів на вибір)</i>					
	I. Технології художнього плетіння	II. Технології аплікації	III. Технології худ. обробки тонколистового металу та дроту	IV. Технології в'язання	V. Технології мозаїки	
	<i>Розділ 2. Технології в побутовій діяльності (не менше одного модуля на вибір)</i>					
	I. Культура споживання їжі		II. Народна естетика		III. Екологія житла, довкілля	
	<i>Розділ 3. Алгоритм виконання навчальних проєктів (не менше одного)</i>					

Рекомендована у програмі кількість навчальних модулів і проєктів може змінюватися на розсуд учителя. Модулі для вивчення учитель і учні вибирають спільно.

Програма надає широкий вибір навчальних модулів – в кожному блоці програми допускається вибір одного модуля за межами поданого в модельній навчальній програмі переліку.

У межах кожного вибраного навчального модуля програми вчитель з учнями вибирають основну та додаткові технології обробки матеріалів, а також об'єкт праці. Їх вибір необмежений.

Після вивчення обраних модулів у кожному блоці програми передбачається обов'язкове виконання не менше одного навчального проєкту за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності – двох на кожен рік навчання.

Тема проєкту вибирається учнями в межах попередньо вивчених модулів. Виконувати проєкти можна після вивчення обох (першого і третього) розділів, а можна й після кожного з них.

Обсяг навчальних годин на вивчення кожного вибраного модуля, розділів, навчальних тем, виконання проєктів визначає учитель.

Основою методики організації занять з технологій за програмою є *евристичний підхід* – учні створюють особистісні освітні продукти під час виконання компетентісно орієнтованих завдань та практичних робіт, а вже потім зіставляють їх з аналогічними культурними досягненнями у виробничій сфері, а за потреби – коригують. Через створення освітніх продуктів учні відкривають для себе виробничу культуру власного народу і входять в неї вже з власними здобутками.

Активна участь учнів у визначенні цілей навчання, критеріїв їх досягнення, оцінювання отриманих результатів навчання на кожному занятті дають можливість вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії, бути суб'єктами навчання. Під час створення освітніх продуктів учні навчаються взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу, критично осмислювати інформацію, формулювати запитання, досліджувати й розв'язувати реальні проблеми.

Заняття навчального предмета "Технології" мають практико-орієнтований характер, створюють умови для позитивної мотивації навчання, акцентують увагу на груповій і самостійній діяльності учнів, взаємодопомозі, дотриманні правил безпечної праці і санітарно-гігієнічних вимог, доцільному використанні цифрових пристроїв, електронних освітніх ресурсів тощо.

Закладені в програмі методичні підходи передбачають врахування освітнього досвіду учнів. Широка варіативність програми забезпечує можливість врахування індивідуального темпу навчання кожного учня, його рівня початкової технологічної освіти, можливостей у набутті ключових і предметної проєктно-технологічної компетентностей.

Створення соціокультурного й освітнього середовища навчання технологій передбачає вихід за межі шкільної майстерні, класу, інтеграцію навчання на культурологічній основі:

- ✓ узгодження потреб й інтересів учнів, закладу освіти, місцевої громади;
- ✓ дотримання родинного, шкільного, народного, державного календарів;
- ✓ відвідування місцевих музеїв, виставок, STEM-центрів тощо;
- ✓ проведення майстер-класів, ярмарок, виставок, зокрема й віртуальних;
- ✓ перенесення змісту програми в міжгалузеві, загальношкільні, міжшкільні, громадські, міждержавні проєкти;
- ✓ залучення до освітнього процесу батьків, народних майстрів, представників громади, фахівців у галузі дизайну й технологій, місцевих бізнесменів тощо.

Під час розробки календарно-тематичного плану, моделювання власного бачення освітнього процесу, учителю необхідно уточнити, конкретизувати й перетворити модельну навчальну програму відповідно до інтересів і

можливостей учнів. Для вибору тематики освітніх продуктів, практичних робіт зручно використовувати дві таблиці з модельної навчальної програми – «Модель структурування змісту модельної навчальної програми» та «Орієнтовний перелік технологій обробки матеріалів та об'єктів праці для кожного модуля програми».

Для розроблення календарно-тематичного плану рекомендуємо користуватися Дидактичним конструктором навчального предмета «Технології» (в двох частинах) за посиланнями:

<https://lib.iitta.gov.ua/729340/>

https://lib.iitta.gov.ua/728946/1/Trud_pidgotovka_4_2021_Blok-2-18.pdf

<https://www.orioncentr.com.ua/the-nus-5-9-forms/27-modelny-navchalny-programmy/224-mnp-technologies-5-6>

Також корисним для роботи є Сайт учителя трудового навчання Луп'яка Дмитра Миколайовича, де зібраний увесь методичний супровід модельної навчальної програми: <https://cutt.ly/DZjCZ48>.

Особливості організації освітнього процесу навчального предмета "Технології" в умовах воєнного стану/епідеміологічної ситуації

Завдяки необмеженій варіативності у виборі навчальних модулів, технологій обробки матеріалів, об'єктів праці, проектів, програма авторського колективу Д. Кільдерова, Т. Мачачі, В. Юрженка, Д. Луп'яка має значний потенціал для ефективного навчання в контексті реального життя учнів, її адаптації до змішаного та вимушеного дистанційного навчання.

Закладена в програмі авторська педагогічна технологія проектно-технологічного навчання [6] забезпечує організацію регульованого дистанційного навчання учнів в умовах воєнного, епідеміологічного стану тощо, незалежно від того, де вони перебувають. Головна умова – наявність в учасників освітнього процесу цифрових засобів навчання, а також доступ до Інтернету, медіапростору вчителя.

Означена педагогічна технологія сприяє самоорганізації учнів у невизначених ситуаціях, надає особистісного смислу всім складовим навчальної діяльності – мотивації, меті, засобам, результатам навчання, до планування яких долучаються учні. Примусове навчання в цих умовах не працює, а тому необхідна адаптація навчання технологій до потреб учнів, індивідуального темпу навчання, забезпечення зворотного зв'язку, взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

Головним критерієм добору навчального матеріалу є збереження здоров'я і безпеки всіх учасників дистанційного навчання, його пристосування до умов, в яких перебуває кожен учень [5].

Для збереження психічного й фізичного здоров'я учнів доцільними є навчальні завдання, які зміцнюють імунітет, вирішують питання безпеки, гігієни, рухливості, творчості – це завдання з проектування і виготовлення корисних й естетичних виробів; кулінарії; організації побуту (прибирання приміщень, догляд за особистими речами, кімнатними рослинами і тваринами, прибудинковою територією тощо); STEMiSTEAM-технологій тощо.

Також важливо забезпечити безпосередню участь учнів та їхніх батьків у формуванні змісту навчання технологій, виконання тих завдань і видів діяльності, які найбільше цікавлять, забезпечені відповідними матеріалами й інструментами і які потребують контролю і допомоги батьків. Учні повинні чітко розуміти для чого і для кого вони створюють освітні продукти.

Необхідно пам'ятати про соціалізацію – спрямовувати учнів на створення освітніх продуктів, які об'єднують, передбачають партнерську взаємодію, спілкування, взаємодопомогу, турботу про близьких. Це можуть бути спільні проекти, благодійні ярмарки, популярні нині серед молоді челенджі тощо.

Зустрічатися на цифрових платформах усім класом, групами або по окремо доцільно лише на певних етапах навчання – проектування проблеми і теми проекту, вибору завдань різного типу й рівня складності, планування навчальної діяльності, розроблення критеріїв виконання завдань, а також на етапах рефлексії – презентації та оцінювання результатів навчання. Тоді як технологічні процеси й операції оптимально виконувати самостійно, в індивідуальному темпі, за якісним навчальним контентом – відеоматеріалами, інструкціями, технологічними картками або індивідуальними консультаціями.

Вимоги до формульованого оцінювання результатів вивчення предмета "Технології" учнями гімназії

Основними видами оцінювання очікуваних результатів навчання учнів є формульоване та підсумкове(тематичне, семестрове, річне).

Метою формульованого оцінювання є розвиток здібностей кожного учня в навчальній діяльності, ефективного досягнення очікуваних результатів навчання.

Формульоване оцінювання розвиває позитивну мотивацію навчальної діяльності, активну позицію до власного процесу навчання. Увага зосереджена на здобутках навчання, а не на його недоліках. Помилки в навчанні розглядаються, як можливість удосконалювати його процес і результати.

Пропонована Міністерством освіти і науки форма Свідоцтва досягнень відображає результати навчальних досягнень учня/учениці 5-6 класу з вивчення предмета "Технології" за такими характеристиками навчання:

Навчальний предмет	Результати навчання	Рівень досягнення результатів навчання	
		I семестр	II семестр
Технології	Проектує та виготовляє вироби		
	Застосовує технології декоративно-ужиткового мистецтва		
	Виявляє самозарадність у побуті/освітньому процесі		

Характеристики результатів навчання за розділами програми доцільно оцінювати двічі за навчальний рік – в кожному семестрі.

Орієнтовний тематичний план на перший семестр за модельною навчальною програмою Д. Кільдерова, Т. Мачачі, В. Юрженка, Д. Луп'яка

№ з/п	Тема заняття	К-сть н. г.	Оцінювання результатів навчання
1	Вступне заняття. Який він рукотворний світ		
Розділ 1. Традиційні і сучасні види декоративно-ужиткового мистецтва та інші напрями діяльності			
2	Тема 1.1. Як виявити потреби у виготовленні виробів		Застосовує технології декоративно-ужиткового мистецтва
3	Тема 1.2. Що впливає на якість виготовлення виробу		
4	Тема 1.3. Що сприяє естетичності виробу		
5	Тема 1.4. Як правильно оцінити власноруч виготовлений виріб		
Розділ 2. Технології в побутовій діяльності			Виявляє самозарадність у побуті
6	Тема 2.1. Як правильно використовувати побутову техніку		
Розділ 3. Алгоритм виконання навчальних проєктів (<i>вибір проєктів учнями і вчителем спільно</i>)			
7	Тема 3.1. Типи й етапи проєкту (проєктування, виготовлення спроектованого, рефлексія). Вибір об'єкта проєктування учнями і вчителем спільно		Проектує та виготовляє вироби
8	Тема 3.2. Художнє конструювання об'єкта проєктування		
9	Тема 3.3. Технічне конструювання об'єкта проєктування		
10	Тема 3.4. Технологія виготовлення спроектованого виробу		
11	Тема 3.5. Оцінювання і презентація результатів проєктно-технологічної діяльності		

Розділи і навчальні темив кожному семестрі повторюються, також вони повторюються під час вивчення кожного модуля, доповнюючи, поглиблюючи та розширюючи їх зміст. Така особливість модельної навчальної програми забезпечує системність формування результатів навчання з предмета "Технології", створює оптимальні умови для їх самооцінювання, взаємооцінювання, оцінювання.

Результат навчання є особистісним результатом учня/учениці, який він/вона досягнув/ла в процесі навчальної діяльності у формі створеного освітнього продукту.

Формувальне оцінювання відбувається в процесі навчання безперервно – на кожному занятті. Оцінюванню підлягають очікувані результати навчання у формі *освітніх продуктів*, які учні створюють у процесі навчальної діяльності. Вони є спільними для створення всіма учнями, а от результати їх виконання в кожного особистісні:

- ✓ *зовнішні освітні продукти* – самостійно знайдені і презентовані факти, сформульовані ідеї, гіпотези, закономірності, розроблені ескізи виробів, створені вироби, послуги, результати практичних робіт, проєктів, матеріали портфоліо тощо;

✓ *внутрішні освітні продукти* – особистісні якості й здібності, знання, уміння, освоєні способи діяльності, індивідуальний рівень сформованості ключових і предметної проєктно-технологічної компетентностей тощо.

Освітні продукти, що збирають в учнівському портфоліо є важливою інформацією для формувального і підсумкового оцінювання досягнення результатів навчання.

Створені в навчальній діяльності особистісні зовнішні освітні продукти дають змогу здійснити підсумкове оцінювання, оцінити внутрішні особистісні зміни й здобутки учня, його рівень володіння способами проєктно-технологічної діяльності, ключовими і предметною компетентностями.

Критеріально-оцінна технологія визначення навчального поступу учнів 5–6 класів в оволодінні технологій

Виявити поступ учнів у досягненні очікуваних результатів навчання можна за допомогою *підсумкового оцінювання*, яке здійснюють наприкінці кожного семестру, навчального року, а за потреби – наприкінці кожного розділу/модуля програми. Його відображають у формі якісної і бальної оцінки.

Підсумкове оцінювання визначають на основі *формувального* оцінювання освітніх продуктів, а також на основі *критеріального* оцінювання груп результатів навчання.

Нагадаємо, що згідно з методичними рекомендаціями МОН України щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти [9] семестровому й річному оцінюванню в межах навчального предмета "Технології" підлягають наступні групи результатів навчання учня/учениці 5–6 класу:

1. Проєктує та виготовляє вироби.
2. Застосовує технології декоративно-ужиткового мистецтва.
3. Виявляє самозарадність у побуті/освітньому процесі.

Семестрове та річне оцінювання результатів навчання з предмета "Технології" рекомендовано здійснювати за 12-бальною системою та критеріями оцінювання груп результатів навчання. Результати навчання позначають цифрами від 1 до 12.

Річне оцінювання визначають на підставі загальної оцінки груп результатів навчання за I та II семестри.

Оцінні операції здійснюють на основі встановлення рівнів оволодіння результатами навчання кожним учнем: *початковий, середній, достатній, високий*. Якісні відмінності й ускладнення цих рівнів відображають їх назви. Кожен рівень є продуктивним, основна їх відмінна ознака – ступінь самостійності учня у розв'язанні проблем навчальної діяльності [9].

Для відстеження навчального поступу учня встановлення ним об'єктивної оцінки рівнів оволодіння результатами навчання рекомендуємо використовувати **персональний оцінний бланк** (додаток 1). Важливо ще на початку навчального року ознайомити учнів і батьків з критеріями оцінювання результатів навчання, визначених у бланку.

Критерії оцінювання кожної з трьох груп результатів навчання, що визначені в персональному оцінному бланку, дають можливість скласти розгорнуту характеристику досягнення результатів навчання кожного учня в динаміці. Також з'являється можливість відстежувати їх поступ у навчанні, враховувати те, що за деякими критеріями того чи іншого результату навчання учень може виявитися на більш високому або нижчому рівні, ніж тому, який він демонструє в цілому. Така форма оцінювання забезпечує *якісну оцінку* просування учня у навчанні, показує його основні успіхи й прогалини, аналіз яких дає змогу усвідомлено планувати подальше удосконалення власної навчальної діяльності, вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання.

Далі семестрові оцінки вчитель переносить з персонального оцінного бланка в «Свідоцтво досягнення результатів навчання учня гімназії з предмета "Технології"» (додаток 2) та в журнал «Досягнення учнів 5 (6) класу в оволодінні результатами навчання з предмета "Технології"» (додаток 3).

Семестрове й річне оцінювання результатів навчання в межах технологічної освітньої галузі рекомендовано здійснювати спільно з учнями спочатку у формі самооцінювання результатів навчання кожним учнем, а потім – експертного оцінювання учителем. Самооцінювання сприяє розвитку позитивної мотивації навчання, самоорганізації навчальної діяльності, об'єктивному оцінюванню власного рівня досягнення результатів навчання.

Реалізація критеріально-оцінної технології в освітньому процесі потребує чимало затрат робочого часу, а тому доцільно розробити її в цифровому варіанті. Цифровий інструментарій оцінювання не лише зекономить час, але й набагато краще візуалізує поступ учнів у навчанні технологій.

За допомогою розробленої критеріально-оцінної технології учитель має можливість управляти навчальною діяльністю кожного учня. Порівнюючи семестрові оцінки за критеріями, учитель й учні виявляють, що учень знає і вміє, що вдається краще, а над чим варто ще попрацювати. Також аналіз результатів навчання дозволяє зрозуміти, який вид діяльності найкраще відповідає природним і діяльнісним здібностям кожного учня, а отже усвідомлено планувати подальшу навчальну і професійну діяльність.

ДОДАТОК 1. Персональний оцінний бланк досягнення учня 5 класу в оволодінні результатами навчання з предмета "Технології"

Учень _____

1 результат навчання: проєктує та виготовляє вироби		Рівні досягнення результатів навчання в балах							
Критерії оцінювання		Високий (10—12 б.)		Достатній (7—9 б.)		Середній (4—6 б.)		Початковий (1—3 б.)	
		І семестр	II семестр	І семестр	II семестр	І семестр	II семестр	І семестр	II семестр
Проект	Формулює проблему для її	р	р	р	р	р	р	р	р

	вирішення								
	Відтворює на папері образ об'єкта проектування								
	Читає графічні зображення								
	Визначає технологічну послідовність виготовлення виробу								
Виготовлення	Виконує технологічні операції виготовлення виробу у визначеній послідовності								
	Рационально розмічає деталі виробу на матеріалі								
	Дотримується правил безпечної праці								
Рефлексія	Оцінює ефективність організації власної навчальної діяльності								
	Упорядко								

вує матеріали особистого портфоліо									
Презентує результати проєктно-технологічної діяльності									

Оцінка результату навчання за рік

2 результат навчання: застосовує технології декоративно-ужиткового мистецтва

Критерії оцінювання	Рівні досягнення результатів навчання в балах								
	Високий (10—12 б.)		Достатній (7—9 б.)		Середній (4—6 б.)		Початковий (1—3 б.)		
	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр	
Розпізнає види декоративно-ужиткового мистецтва									
Використовує ідеї декоративно-ужиткового мистецтва у створенні виробів									
Поширює інформацію про декоративно-ужиткове мистецтво									

Оцінка результату навчання за рік

3 результат навчання: виявляє самозарадність у побуті/освітньому процесі

Критерії оцінювання	Рівні досягнення результатів навчання в балах								
	Високий (10—12 б.)		Достатній (7—9 б.)		Середній (4—6 б.)		Початковий (1—3 б.)		
	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр	

Визначає власні/чужі потреби в організації побуту та вирішує їх у взаємодії з іншими								
Розрізняє види побутової техніки								
Безпечно використовує побутову техніку для вирішення проблем								
Оцінка результату навчання за рік								

ДОДАТОК 2. Свідоцтво досягнення результатів навчання з предмета "Технології"

учень 5 класу гімназії _____

Навчальний предмет	Результати навчання	Рівень досягнення результатів навчання		
		I півріччя	II півріччя	Рік
Технології	1. Проектує та виготовляє вироби			
	2. Застосовує технології декоративно-ужиткового мистецтва			
	3. Виявляє самозарадність у побуті/освітньому процесі			

ДОДАТОК 3. Досягнення учнів 5 класу в оволодінні результатами навчання з предмета "Технології"

Список учнів	Рівень досягнення результатів навчання										Загальна оцінка за рік
	I півріччя			II півріччя			Рік				
	№ результату навчання										
	1	2	3	1	2	3	1	2	3		

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). *Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня, № 898.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.
2. Кільдеров, Д., Мачача, Т., Юрженко, В., Луп'як, Д. (2021). Модельна навчальна програма. Технології. 5–6 кл. <https://cutt.ly/JW9y8AV>.
3. Кільдеров Д. Е. *Форми, методи та засоби інтегрованого навчання. WebofScholar.* (Т. 4). Випуск 2. 2018.
4. Мачача, Т. С. *Наукові основи формування змісту технологічної базової середньої освіти. Проблеми сучасного підручника (27).* 2021. С. 132-143. <https://lib.iitta.gov.ua/729473/>.
5. Мачача, Т. С. *Особливості організації та формування змісту дистанційного проектно-технологічного навчання в умовах карантину Український педагогічний журнал.*(3). 2020. С. 75-83. <https://lib.iitta.gov.ua/722073/>.
6. Мачача Т. С. *Особливості формування предметної проектно-технологічної компетентності в процесі трудового навчання і технологій. Технологічна освіта : Методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5-9-х класів ЗНЗ; методичні коментарі науковців щодо впровадження ідей Нової української школи.* К. УОБЦ «Оріон», 2017. 64 с. <https://lib.iitta.gov.ua/714047/>.
7. Мачача, Т. С. *Теоретико-методологічні засади проектування змісту технологічної освіти. Український педагогічний журнал.* 2016. С.105–114. <https://cutt.ly/NW4IHqq>.
8. Мачача, Т. С., Юрженко, В. В.. *Стратегії розвитку технологічної освіти в середній загальноосвітній українській школі: наскрізність змісту і структури. Український педагогічний журнал,* 2. 2017. С. 58–68. <https://lib.iitta.gov.ua/712557/1/10.pdf>.
9. *Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. Наказ МОН № 289 від 01.04.2022 року.* <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-navchalnih-dosyaghen-uchniv-5-6-klasiv-yaki-zdobuvayut-osvitu-vidpovidno-do-novogo-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
10. *Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. Затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021. №408.* <https://cutt.ly/LlbsR6f>.

4.14. Рекомендації щодо науково-методичного забезпечення навчального предмета «Технології» в новій українській школі

*В. І. Туташинський,
завідувач відділу технологічної освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук*

З 2022/2023 навчального року вже не тільки в експериментальних, а й в інших 5-х класах закладів загальної середньої освіти України, буде вивчатися новий навчальний предмет «Технології». Його упровадження в Новій українській школі зумовлене тим, що технології змінюють життя, саму людину і процес навчання. Без вивчення та застосування технологій неможливо створювати сучасну техніку, розвивати економіку, зміцнювати обороноздатність країни.

Упровадження нового навчального предмета «Технології» – це також можливість забезпечити формуванням проєктно-технологічної компетентності учнів, їх творчих здібностей, прищепити та розвинути в них інтереси до техніки і технологій, інноваційної та підприємницької діяльності.

Метою технологічної освіти, як визначено Державним стандартом базової середньої освіти, є реалізація творчого потенціалу особистості, розвиток технічного і критичного мислення, готовності до зміни довкілля без заподіяння йому шкоди засобами технологій і дизайну; здатності до підприємливості й інноваційної діяльності, партнерської взаємодії; використання техніки і технологій для самозарадності, культурного й національного самовираження.

Мета технологічної освіти у 5-6 класах може бути досягнута шляхом системного вирішення таких освітньо-виховних завдань:

- формування цілісного уявлення про розвиток матеріального виробництва, роль техніки, проєктування і технологій у розвитку суспільства;
- ознайомлення учнів із виробничим середовищем, традиційними, сучасними і перспективними технологіями обробки матеріалів, декоративно-ужитковим мистецтвом;
- формування здатності розвивати надбання рідної культури з використанням засобів декоративно-ужиткового мистецтва;
- набуття учнями досвіду здійснення технологічної діяльності, партнерської взаємодії і ціннісних ставлень до трудових традицій;
- оволодіння учнями технологічних умінь і навичок;
- усвідомлення учнями значущості ролі технологій як практичного втілення наукових знань;
- реалізація здібностей та інтересів учнів у сфері предметно-перетворювальної діяльності;
- створення умов для самореалізації, розвитку підприємливості та професійного самовизначення кожного учня;

- набуття вмінь оцінювати власні результати діяльності та рівень сформованості ключових і предметних компетентностей.

Для творчої реалізації цілей, визначення основного змісту та очікуваних результатів технологічної освіти різними авторськими колективами, вченими, методистами та вчителями розроблено й апробовано чотири модельні програми навчального предмета «Технології. 5-6 клас», рекомендовані МОН України [1].

Порівняно з програмою з трудового навчання, що залишається ще чинною для 6-9 класів (окрім 6-х класів експериментальних закладів освіти) в модельних навчальних програмах з предмета «Технології» визначено мету, завдання і зміст технологічної освіти на адаптаційному етапі навчання, забезпечується дотримання дидактичних принципів, надаються ширші можливості для творчої, проектно-технологічної діяльності учнів. Однак, ці можливості, як показують експериментальні дослідження вчених відділу технологічної освіти Інституту педагогіки НАПН України, реалізуються за таких умов:

- створення безпечних умов навчання з урахуванням військових загроз та можливих пандемій і епідемій;
- вирішення питання про поділ класу на групи під час вивчення предмета «Технології» і забезпечення особистісно орієнтованого навчання;
- надання вчителю якісного навчально-методичного і матеріально-технічного забезпечення для проведення занять, у тому числі дистанційно;
- створення електронних підручників і посібників для учнів з навчального предмета «Технології» та інтегрованих курсів.

Для навчально-методичного забезпечення предмета «Технології» у 5-6 класах подвижниками технологічної освіти, окрім модельних програм розроблено:

- методичний путівник учителя Нової української школи: технологічна освітня галузь [2];
- навчально-методичний посібник з організації освітнього середовища навчального предмета «Технології» в 5-6 класах [3];
- підручник «Технології. 5-6 клас» [4]
- експериментальний навчальний посібник «Технології. 5 клас» [5];
- електронний науково-методичний посібник «Методичні засади реалізації змісту технологічної освіти у 5-6 класах» (готується до видання).

Пропонуються також інші наукові публікації, апробовані методичні й навчальні матеріали та авторський доробок творчих вчителів технологій [6-8].

Кожна з модельних навчальних програм предмета «Технології» відповідає Державному стандарту базової загальної середньої освіти, але має свої особливості, новизну й авторське бачення її реалізації. Вчитель технологій може вибрати ту з модельних навчальних програм, яка найбільше відповідає його умовам та особливостям роботи, а також може розробити власну навчальну програму.

Укладаючи власну навчальну програму вчитель має орієнтуватися на кількість годин, визначену навчальним планом закладу освіти на вивчення предмета чи інтегрованого курсу, враховувати умови роботи, можливості реалізації тих чи інших проєктів.

В чому особливості та новизна модельних навчальних програм «Технології. 5-6 клас» і як їх реалізувати в умовах військового стану?

Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 клас», розроблена Туташинським В.І. може використовуватися в як у класах, що поділяються на групи, так і там, де такої можливості немає. Програма спрямовується на формування творчої особистості з інноваційним типом мислення і не обмежується проєктуванням та виготовленням виробів у навчальних майстернях.

Об'єктами проєктування згідно модельної програми є не тільки вироби, а послуги та самі технології, у тому числі технології побутової діяльності, а також екологічні, STEM, STEAM та інші проєкти, тісно пов'язані з нинішніми реаліями життя.

Зміст модельної програми «Технології» узгоджено з вивченням інших навчальних предметів і передбачає систематичне застосування основ наук та мистецьких вмінь у процесі проєктно-технологічної діяльності.

Навчальні модулі модельної програми «Технології» є завершеними і рівнозначними. Кожен з навчальних модулів формує якості та цінності творчої особистості, проєктно-технологічну компетентність у відповідній галузі діяльності.

Порядок вивчення навчальних модулів може змінюватися вчителем у залежності від місцевих умов.

Під час засвоєння учнями навчального модуля «*Проєктування і технології*» у процесі створення особистісно й соціально значущих виробів вчитель має допомогти учням розкрити, реалізувати й розвивати їх творчий потенціал, здобути досвід проєктно-технологічної діяльності в нових умовах, застосовуючи знання з основ наук.

На вступному занятті необхідно ознайомити п'ятикласників з навчальною майстернею, правилами внутрішнього розпорядку та безпеки праці, правилами поведінки у разі виникнення надзвичайно ситуації, зацікавити їх проєктами, реалізованими їх однолітками.

Проєктуванню учні й учениці навчаються поетапно, застосовуючи методи фантазування, комбінування, аналогії, використання біоформ. Вони вчаться вирішувати проблемні завдання, генерувати ідеї та визначати за результатами критичного обговорення образ і конструкцію модельованого об'єкта в поєднанні зі способами його створення. В проєктно-технологічній діяльності створюються можливості для розвитку інтересів і розкриття здібностей учнів у технічній та художній творчості, формування ключових компетентностей та їх проєктно-технологічної культури.

У процесі технічного і художнього проєктування та конструювання розвиваються просторова уява й технічне (понятійно-образно-дійове) мислення учнів і учениць. Вони вчаться створювати наочні зображення, ескізи, макети та

моделі спроектованих за власним задумом об'єктів і виготовлятимуть їх за розробленою разом з вчителем технологією.

Вивчаючи технології, учні засвоюють уміння з проектування технологічної діяльності, застосування найпоширеніших засобів праці для виготовлення виробів із природних і конструкційних матеріалів, розширюють уявлення про техніку та техногенне середовище.

Технологія в 5-6 класах розглядається як наука про майстерність, творча діяльність людини, сукупність способів і засобів перетворення інформації, енергії та матеріалів у спроектований продукт за визначеною послідовністю.

Учні мають засвоювати технології виготовлення виробів найпоширенішими ручними засобами праці з доступних для вивчення та обробки матеріалів, здобувати уміння раціонально використовувати ресурси.

Завершується навчальний модуль *оцінюванням виробів, презентацією і рекламою проєктів*, формуванням умінь самостійно оцінювати якість виробів за визначеними критеріями, здійснювати рефлексію власної діяльності, критично мислити та вирізняти недобросовісну рекламу.

Навчальний модуль *«Декоративно-ужиткове мистецтво в проєктно-технологічній діяльності»* розширює уявлення учнів про традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва (аплікація, художнє випалювання, розпис, вишивання, бісероплетіння, різьблення по дереву тощо), спонукає до розкриття своїх здібностей, створює можливості для національного й культурного самовираження в процесі створення ексклюзивних речей, розвиває естетичні смаки учнів, формує їх проєктно-технологічну культуру.

Під час вивчення цього навчального модуля необхідно застосовувати знання та вміння, засвоєні на уроках образотворчого мистецтва, надавати можливості для якомога повнішого розкриття творчих здібностей особистості в проєктно-технологічній діяльності.

Навчальний модуль *«Проєктно-технологічна діяльність у побуті»* забезпечує засвоєння вмінь задоволення власних потреб і розв'язування практичних завдань у власному побуті. Цей навчальний модуль формує вміння удосконалювати власний чи спільний життєвий простір у різних видах побутової діяльності (інтер'єр, одяг, харчування тощо). Учні навчаються розрізняти корисні для здоров'я елементи життєвого простору та раціонально їх використовувати, оцінювати споживчі якості, естетичний вигляд і корисність виробів, правильно зберігати продукти харчування, застосовувати проєктно-технологічну діяльність і побутову техніку в повсякденному житті, а також засвоюють навички самообслуговування.

Розподіл часу на вивчення окремих модулів, розділів і тем вчителі здійснюють самостійно, враховуючи обрані проєкти, які поступово повинні пропонуватися все складніші, розширювати досвід проєктно-технологічної діяльності, створювати нові можливості для творчості.

Об'єкти проектування добираються відповідно до результатів навчання, яких мають досягти учні з урахуванням умов і можливостей матеріально-технічного

забезпечення навчального процесу. Навчальний проєкт розробляється та реалізується індивідуально під керівництвом учителя, або у співпраці з іншими учасниками проєкту.

Зважаючи на ще недостатній досвід творчої діяльності учнів 5-6 класів, процес проєктно-технологічної діяльності рекомендується організувати за алгоритмом, що складається з таких послідовних кроків:

1) учні разом з учителем визначають проблему й об'єкт проєктування з урахуванням своїх інтересів і здібностей, а також можливостей матеріально-технічного забезпечення та складають технічне завдання;

2) створюють уявний образ проєктованого об'єкта, досліджують, визначають і обґрунтовують форму та конструкцію майбутнього виробу, відображають її у вигляді технічних рисунків, ескізів, макетів чи моделей;

3) вивчають, досліджують і добирають необхідні матеріали;

4) визначають технологічні процеси, добирають інструменти та пристосування, за допомогою яких можна реалізувати проєкт;

5) розробляють необхідні документи для виготовлення виробу – ескіз, кресленик, технологічна картка тощо;

6) виконують необхідні для реалізації проєкту технологічні процеси;

7) проводять самоаналіз, самооцінювання і взаємооцінювання виконаного проєкту та його рекламу.

Модельна навчальна програма авторів: Кільдеров Д.Е., Мачача Т.С., Юрженко В.В., Луняк Д.М. має свої особливості. Вона спроектована на основі культурологічного підходу і спрямована на інтеграцію мистецької та технологічної освіти.

Авторами пропонується матриця для конструювання вчителем навчальної програми інтегрованого курсу.

Значна увага приділяється використанню декоративно-ужиткового мистецтва в технологічній освіті учнів.

Методичні аспекти використання програми публікуються в фаховому часописі «Трудова підготовка в рідній школі».

Модельна програма «Технології. 5-6 клас» авторського колективу: Терещук А.І., О.В. Абрамова, В.І. Гащак, Павич Н.М. розроблена на засадах компетентнісного навчання, зорієнтована на запити учня, визначає основні та орієнтовні види діяльності в процесі створення виробів, дослідження та створення продукту із застосуванням проєктної технології як інструмента для навчання.

Проведення занять з технологій рекомендується не обмежуватися навчальною майстернею. Реалізація цієї модельної програми передбачає надання академічної свободи та автономії вчителю, вибір технологій, що вивчаються, організації освітнього середовища для технологічної освіти.

Програма охоплює формування наскрізних в усіх ключових компетентностях умінь. Як і модельна навчальна програма, спроектована Туташинським В.І., ця програма складається з трьох взаємопов'язаних модулів

(«Дизайн та конструювання», «Основи технологій та конструкційних матеріалів», «Мій побут»).

Модельна навчальна програма авторів: Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М. сформована на основі творчого педагогічного досвіду вчителів трудового навчання (обслуговуючих видів праці) та технологій. Ця модельна програма з технологій спрямовується насамперед на досягнення очікуваних результатів навчання. Програма має розширену теоретичну частину та складається з чотирьох модулів («Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності», «Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва», «Ефективне використання техніки і матеріалів без заподіяння шкоди навколишньому середовищу», «Турбота про власний побут, задоволення власних потреб і потреб інших людей»). Зазначені модулі відповідають результатам навчання, визначеним Державним стандартом базової загальної середньої освіти. Програма містить перелік напрямків проектно-технологічної діяльності, об'єктів проектування та технологій, які, на погляд авторів, можна вважати основними. Відповідно до програми видано підручник *Технології. 5-6 клас* [4] й здійснюється її методичний супровід.

Навчаючись за будь-якою з модельних програм, під час проектування виробів учні й учениці мають здійснювати пошук існуючих аналогів, визначати форму, конструкцію, вид оздоблення тощо.

Вивчення теоретичного матеріалу, засвоєння технічних термінів і понять, а також формування відповідних знань, умінь, навичок, розвиток творчих здібностей відбувається у процесі проектно-технологічної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, відповідно до очікуваних результатів навчання, обраних технологій, можливостей добору безпечних і доступних для використання та обробки матеріалів.

Пропонований у модельній програмі зміст навчального матеріалу доповнюється вчителем під час розроблення планування роботи з урахуванням запропонованих чи обраних учнями чи ученицями об'єктів проектування.

Проектно-технологічна діяльність кожної особистості повинна спрямовуватися на створення власної освітньої траєкторії. У процесі навчальної діяльності учні та учениці збагачують власний досвід техніко-технологічними і проектними знаннями й уміннями, у них утворюється комплекс власних суджень, цінностей, ставлень, що поступово формують проектно-технологічну компетентність.

Важливо, щоб всі учні засвоїли основні базові поняття та технічні терміни, вивчення яких передбачено в змістовому ядрі освітньої галузі «Технології» Державного стандарту базової середньої освіти. Але учні не повинні заучувати визначення та технічну термінологію. Сформувати в учнів і учениць базове поняття «етапи творчої діяльності» можна просто та доступно, використовуючи вже набутий ними досвід, наприклад, так:

«Створюючи вироби у початкових класах ви спочатку вирішували, який виріб і для чого потрібно виготовити. Після цього міркували: який виріб має бути за формою, розмірами, кольором. Потім ви підбирали матеріали й інструменти для його виготовлення і лише після цього виготовляли сам виріб. Таку послідовність створення виробу називають етапами творчої діяльності».

Після цього, перед безпосереднім початком уроку з основ проектування виробів вчитель зазначає всі етапи створення виробу (відповідно до етапів проектно-технологічної діяльності учнів) і створює наочну опору для засвоєння поетапного проектування виробів. Потім вчитель зосереджує увагу на першому етапі *проектування* виробів.

У процесі навчання в учнів можуть виникати запитання: «Для чого потрібні проекти виробів?», «Як самостійно виготовити виріб?». Вчитель має запропонувати учням дати відповіді на ці запитання разом і навести свої міркування та переконливі факти: У своєму повсякденному житті ви користувалися різними виробами та сучасною технікою. Щоб мати де жити, навчатися, працювати та проводити дозвілля, будують споруди і виготовляють вироби. Полегшити працю людей допомагає різноманітна техніка та технології. Усі досягнення техніки й технологій у різний час придумали і створили винахідливі, творчі люди.

Як навчитися придумувати та виготовляти потрібні людям нові вироби?

У процесі дослідницького пошуку відповіді на це запитання слід дізнатися, перш за все, про потреби людей, навчитися знаходити, аналізувати і оцінювати проблему з життя, вирішення якої і дасть відповіді на питання.

Важливо, щоб учні зрозуміли сутність проектування, навчилися розрізняти нові проекти, від тиражування виробів.

З'ясувати сутність понять проект і проектування можна так.

Проектування – це процес мисленого (тобто в думці) відображення задуму, створення його на малюнок, ескіза чи іншого зображення.

Тоді як можна назвати сам задум виробу?

Задум (ідею, ціль) прийнято називати проектом.

Термін «проект» має й інше значення. Результати подальшого розроблення задуму і виробу в цілому подають у вигляді різних зображень, розрахунків, пояснень та інших документів, які прийнято називати технічною документацією. Її використовують для виготовлення виробу. Сукупність зазначеної документації також називають проектом. Тобто, термін «проект» має два значення:

- 1) задум, ціль;
- 2) сукупність технічної документації, яка необхідна для виготовлення виробу.

Творча діяльність у процесі проектування виробу включає виконання всіх операцій від формування задуму виробу до його реалізації у вигляді *ескіза*.

Оскільки, під час розгляду процесу проектування виробу використано поняття «ескіз», пропонуємо вчителю наступні рекомендації щодо формування в учнів цього поняття.

«Спроектований виріб ви зобразили на малюнку. Чи достатньо такого зображення виробу для подальшої творчої роботи над створенням виробу та його виготовлення? Адже потрібно уявити не тільки форму майбутнього виробу в цілому, а й знати форму та розміри кожної деталі, зрозуміти, як вони з'єднуються між собою. Таку інформацію містять в собі графічні зображення. Графічним називають зображення, яке складається з ліній, штрихів, крапок.

Основними графічними зображеннями є ескіз і кресленик. Ескіз виконують від руки на папері у клітинку, щоб полегшити цей процес. На ескізах зображують форму деталей і проставляють попередні розміри. Саме ж зображення виробу та його складових частин виконують на око, із дотриманням пропорційності елементів. Отже, *ескіз* – це зображення деталі, яке виконується від руки, без точного дотримання масштабу, із дотриманням пропорцій між її частинами».

Під час створення задуму виробу, його ескіза важливими будуть такі уміння: творчо мислити, фантазувати, використовувати аналогію з природою, обмінюватися ідеями з іншими учнями під час створення колективного складного виробу. Розвинути в собі такі творчі здібності вам допоможуть відповідні методи технічної творчості, зокрема, метод фантазування. Після ознайомлення з ним ви будете використовувати його у процесі проектування виробу».

Вивчаючи метод фантазування, насамперед учні мають зрозуміти сутність термінів «фантастика», «фантазування», їх важливістю у процесі створення нової техніки, зрозуміти, як в житті мрії перетворюються у дійсність.

Терміни «фантастичне», «фантастика» вживаються в тому разі, коли йдеться про щось неіснуюче, нереальне. Фантастикою можуть бути певні уявлення, дивовижні задуми, неіснуючі образи, створені уявою людини.

Фантазування в галузі техніки – це уявний процес створення ідей, задумів, ще не існуючих образів технічних об'єктів і передбачення їхньої здатності до виконання певних дій. Фантазування є важливим у процесі створення реальної техніки та для технічної творчості. З фантастичного, можна зробити реальне, відокремивши від нього те, що не може бути реалізоване саме в цей час. При цьому, важливим є те, що в учня з'явився задум цікавого виробу, хоча й фантастичного! Фантастика часто сміливо «відкриває нам двері» в майбутнє. Сучасні інженери, конструктори, винахідники втілюють у життя мрії та проекти фантастів.

Конструктори у процесі роботи спираються, звичайно, на найкращі ідеї, досягнення науки і техніки. Наприклад, ідеї французького письменника-фантаста Жуля Верна про польоти на Місяць за допомогою доставки космонавтів снарядом з величезної гармати було здійснене, але за допомогою

космічної ракети, як це передбачали наші видатні співвітчизники, українці Микола Кибальчич і Олександр Шаргей.

Фантазування, як спосіб створення нових виробів, тісно пов'язане з іншою важливою якістю людини – *творчою уявою*.

Творча технічна уява – це створення в уяві (подумки) образів нових виробів, технічних об'єктів на основі накопиченого досвіду. На основі уявних образів створюються реальні вироби.

На початку розгляду питання про *конструювання виробів* вчителю доцільно звернути увагу учнів, що часто діти збирають моделі роботів, споруд, автомобілів, літаків, суден та інших об'єктів, використовуючи готові деталі з наборів для конструювання. У процесі такої творчої діяльності з наявних, готових для використання деталей складають новий виріб. Процес складання виробу в такому випадку також називають конструюванням.

Вчитель також звертає увагу учнів на той факт, що з готових деталей конструкторського набору можна сконструювати виріб, не розробляючи його проекту. Тобто етап проектування виробу в цьому випадку відсутній, адже в інструкції вже подано і загальний вигляд виробу, і зображення на малюнку всіх його деталей. У наборі може бути декілька сотень деталей. Процес конструювання із готових деталей можна розцінювати (і застосовувати) як початковий етап розвитку конструкторських здібностей учнів.

Далі вчитель наголошує, що у випадку створення виробу конструювання виконується на основі загальної конструкції виробу, яку учнів зобразили на остаточному (уточненому) варіанті ескіза у процесі виконання етапу проектування виробу. Готових деталей, зрозуміло, немає. Кожну з них потрібно створити на конструкторському етапі. При цьому визначають форму та розміри деталей, їх розташування у виробі, характер взаємодії деталей, із якого матеріалу вони мають бути виготовлені та інше. Тобто, задуману загальну конструкцію виробу потрібно створити із окремих його деталей, попередньо виготовивши ці деталі.

Далі вчитель уточнює, що на конструкторському етапі уявні частини деталей, яких не видно на малюнку (вони можуть бути закриті іншими деталями або перебувати у з'єднаннях) необхідно виконати у вигляді зображень на папері: на ньому також подають форму деталей, що закриті іншими, вказують точні розміри та іншу необхідну інформацію. Із розроблених деталей створюють остаточну конструкцію виробу. Це досить копітка робота, оскільки потрібно правильно розрахувати взаємне розташування складових частин (деталей), їх взаємодію та багато іншого. Для полегшення такої праці на конструкторському етапі створюються макети майбутніх виробів. Макет виробу – це копія майбутнього виробу, яка виконана з точним дотриманням пропорцій і розмірів виробу в збільшеному чи зменшеному вигляді. Макет є важливим унаочненням, на якому добре видно, де і як найбільш доцільно розташувати складові частини об'єкта та дослідити їх взаємодію, визначити остаточну форму.

На основі розглянутого вище, вчитель має зробити узагальнений висновок: «Конструювання є розробленням конструкції виробу з його складових частин». Конструювання передбачає виконання зображення на папері, як складових частин виробу, так і остаточної конструкції виробу. Фахівці відображають її у формі завершального технічного документа, який називають складальним креслеником.

На конструкторському етапі (*продовжує вчитель*), крім вже розглянутого, здійснюється вибір матеріалів, обладнання та інструментів, способів з'єднання деталей та оздоблення виробу, обирається технологія виготовлення (оброблення) деталей.

За допомогою розрахунків фахівцями визначається кількість необхідних матеріалів і коштів для виготовлення виробу та в цілому для реалізації проєкту. При цьому, *вчитель наголошує*, що учні складних креслеників і розрахунків робити не будуть: тільки ті, які відповідають їх рівню підготовки, з використанням вже засвоєних знань з математики про найпростіші арифметичні дії.

Для учнів 5-го класу зміст етапу конструювання слід спростити. Зокрема, їм не потрібно робити складні ескізи та кресленики.

Поширеними є три способи конструювання, якими мають оволодіти учні у процесі навчання в 5-9 класах:

- 1) мислене (відбувається в думці людини);
- 2) графічне (здійснюється шляхом розроблення конструктором різних зображень виробу та його складових частин);
- 3) предметно-маніпуляційне.

Мислене конструювання має місце у процесі розроблення учнями задуму (проєкту) виробу. Сутність предметно-маніпуляційного конструювання полягає в тому, що робота рук людини відбувається одночасно з мисленим конструюванням (тобто з думкою людини). Такий спосіб конструювання має місце, наприклад, під час складання технічного об'єкта з набору деталей.

До засобів графічного конструювання відносяться різного типу зображення, які потрібні під час створення задуму виробу та в процесі конструювання – ескізи та кресленики.

Дуже важливо також, щоб виріб усім подобався, був не тільки корисним, а й красивим, художньо досконалим. Для цього проєкти виробів розробляють разом інженери-конструктори та дизайнери. У процесі спільної творчої роботи досягається технічна і художня досконалість виробу. Виріб стає більш виразним, зручним, привабливим, набирає оригінальних форм, своєрідного оздоблення та інших художніх особливостей, які вигідно вирізняють його серед інших. Процес художнього розроблення нового виробу називають художнім конструюванням. *На цьому завершується* процес оволодіння учнями змістом етапу конструювання виробу. Однак, *повідомляє учням учитель*, для успішного виконання конструювання вони мають оволодіти відповідними методами, зокрема, методом комбінування.

Спочатку необхідно сформувати в учнів базові поняття з комбінування.

«Метод комбінування необхідний для конструювання виробів. Термін «комбінувати» означає з'єднувати (поєднувати, сполучати) певні деталі, предмети, механізми тощо у визначеному порядку. Комбінація в галузі техніки – певна кількість деталей чи механізмів, з'єднаних (сполучених) між собою в точно визначеному порядку.

Таким чином, сутність методу комбінування полягає у використанні найрізноманітніших деталей, окремих частин механізмів для створення нової конструкції механізму, машини чи виробів, що виготовляються. Метод комбінування також передбачає здійснення перестановок деталей у процесі конструювання виробу, зменшення чи збільшення їх розмірів, зміну розташування деталей у вже існуючій конструкції».

Здатність до комбінувальних дій дуже потрібна під час проектування та конструювання різних пристроїв і моделей. Без застосування методу комбінування складно створити нову машину чи механізм, вирішувати різні технічні проблеми. Тому необхідно оволодіти методом комбінування й розвивати свої комбінувальні здібності».

Для розвитку проєктувальних, конструкторських здібностей учнів комбінувального типу можна застосовувати задачі типу «проблемний ящик».

Розвитку комбінувальних вмінь може сприяти використання конструктора для побудови моделей будиночків, складання моделей літаків, суден, автомобілів. Комбінування за допомогою деталей із різних наборів під час конструювання задуманих виробів сприятиме розвитку технічного мислення та конструкторських здібностей учнів і учениць.

Вивчаючи технології, необхідні для створення виробів та самообслуговування, слід звернути увагу, що технології пов'язані з певними матеріалами та способом виробництва. Тому розрізняють технології текстильного виробництва, харчової промисловості, деревобробки, металообробки та інші.

Результатами вивчення предмета «Технології» у 5-6 класах повинні бути:

- здатність помічати, критично оцінювати і вирішувати проблему, втілюючи у співпраці з іншими свій задум у особистісно та соціально значущий продукт проєктно-технологічної діяльності;
- графічна грамотність, просторова уява та технічне мислення;
- застосування наукових знань і вмінь раціонально добирати і використовувати матеріали, техніку і технології без заподіяння шкоди навколишньому середовищу;
- уміння організувати власну діяльність у побуті та творчій діяльності, дбати про добробут;
- навички безпечного та ефективного застосування найпоширеніших ручних інструментів, пристроїв та технологічних машин;
- творче застосування технологій декоративно-ужиткового мистецтва та дизайну в індивідуальних і колективних проєктах;

- самозарадність, підприємливість та інноваційність, здатність задовольняти власні потреби та потреби інших людей у створенні нових необхідних речей і наданні послуг;
- повага учнів до будь-якої праці й творче ставлення до неї;
- конструктивне керування своїми емоціями, дотримання правил безпеки та технологічної культури.

Вивчення предмета «Технології» доцільно доповнювати заняттями з робототехніки, участю учнів і учениць у гуртках технічної творчості, в реалізації проєктів, у яких застосовуються знання з основ наук, наскрізні вміння, міжпредметні та міжгалузеві компетентності.

Література

1. Модельні навчальні програми. *Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»*: веб-сайт. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/>.

2. Методичний путівник учителя Нової української школи: технологічна освітня галузь. 2022. – с. <https://>

3. Технології. 5-6 клас. Методика організації освітнього середовища: навчально-методичний посібник / Терещук А.І., О.В. Абрамова, В.І. Гащак, Павич Н.М. – Чернівці: Букрек, 2021. – 168 с. <https://znayshov.com/FR/1454/696/.pdf>

4. Технології. 5 клас: підр. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти / Ірина Ходзицька, Олена Горобець, Ольга Медвідь, Тетяна Пасічна, Юлія Приходько, Валентина Крімер, Ніна Павич. – Харків: Вид-во «Ранок», 2022, – 160 с.: іл.

5. Технології (технічні види праці): експериментальний посібник для учнів 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. А.М. Тарара, В.І. Туташинський, Б.М. Терещук, В.П. Тименко. – К. – Педагогічна думка, 2014, – 172 с.

6. Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів у процесі проєктно-технологічної діяльності. Методичний посібник/ А.М. Тарара – К. – Педагогічна думка, 2008, – 56 с.

7. Туташинський В.І. Навчально-методичне забезпечення адаптаційного циклу технологічної освіти в гімназіях України. *Проблеми сучасного підручника*. К., 2021. Вип. 26. URL: <http://ipvid.org.ua/vypusk26>.

4.15. Методичні рекомендації з навчання курсу

«Робототехніка» у 5-му класі

І. М. Сокол,

доцент, кандидат педагогічних наук

Нормативна база

1. Державний стандарт базової середньої освіти.
2. Модельна навчальна програма «Робототехніка. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Сокол І. М., Ченцов О. М.).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.09.2021 № 1031).
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01.04.2022 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1115 від 08.09.2020 року «Деякі питання організації дистанційного навчання».
6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 2205 від 25.09.2020 року «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти».
7. Постанова Кабінету Міністрів України №711 від 24.06.2022 року «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні».

Опис програми

У 2022/23 навчальному році навчальні програми з міжгалузевого інтегрованого курсу «Робототехніка. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти розроблятимуться закладами освіти на основі модельних навчальних програм, створених відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти та опублікованих на сайтах Міністерства освіти і науки України та Інституту модернізації змісту освіти (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/mizhhaluzevi-intehrovani-kursy/>), скорочене посилання <https://cutt.ly/FZxvnhf>).

Метою програми є створення умов для інтелектуального, соціального, психологічного та творчого розвитку здобувачів освіти через залучення їх до програмування, прототипування, освоєння нових технологій майбутньої професійної діяльності.

Модельна навчальна програма «Робототехніка» є міжгалузевим курсом, який допоможе реалізувати мету природничої, інформатичної, математичної та технологічної галузей, підсилить практичне спрямування зазначених галузей та підвищить мотивацію здобувачів освіти. Дана програма також спрямована на формування актуальних на ринку праці компетентностей, а саме: когнітивних навичок; навичок опрацювання інформації, інтерпретації та аналізу даних; інженерного мислення; критичного мислення; науководослідних навичок; алгоритмічного мислення та цифрової грамотності; креативних якостей та інноваційності; технологічних навичок; навичок комунікації.

Модельна навчальна програма базується на використанні мікрокомп'ютера micro:bit та його додаткових модулів.

Зміст модельної навчальної програми розраховано на викладання курсу «Робототехніка» протягом 0,5 або 1 години.

У змісті курсу пропонуються такі навчальні розділи:

1. Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування.
2. Анімація за допомогою світлодіодів.
3. Кнопки.
4. Датчики (сенсори).
5. Музика.
6. Змінні.
7. Математичні моделі.
8. Прототипування.

Звертаємо увагу, що проекти навчального розділу «Прототипування» можуть реалізовуватись як підсумкові проекти в кінці навчального року, і як підсумкові проекти кожного навчального розділу. Проект «Музична скриня» може бути підсумковою роботою навчального розділу «Музика», а проект «Анімаційний плакат» - підсумковою роботою розділу «Анімація за допомогою світлодіодів».

Вважаємо, що прототипування займає важливу частину реалізації програми, урок з робототехніки не повинен перетворюватись лише на «програмування». Проте, ми розуміємо, що російсько-українська війна внесла суттєві зміни в освітній процес і більшість закладів освіти буде впроваджувати дистанційну форму навчання. Учні не мають власних micro:bit, тож створити вдома прототип неможливо. Тому пропонуємо створювати відповідні програми в середовищі, а прототипи будувати без micro:bit.

Наприклад, в проекті «Емоції смайлика» можна використати папір та віртуальний емулятор. В проекті «Політ ракети» - створити прототип ракетної установки з підручних ресурсів.

Мета запропонованих в модульній програмі проєктів – допомогти вчителю/вчительці досягти очікуваних результатів модельної програми. Наскрізні результати навчання впродовж вивчення всіх розділів такі: здобувач/здобувачка освіти генерує задум та обирає об'єкт проєктування для його втілення з допомогою вчителя/вчительки чи інших осіб, пояснює свій вибір; розробляє алгоритм, поєднуючи базові структури, для розв'язання задач та корегує алгоритм за потреби; складає і налагоджує програмні проєкти для розв'язання задач/ проблем; виявляє наполегливість, коли стикається з помилками і проблемами під час роботи над проєктом; оцінює результати власної чи спільної проєктно-технологічної діяльності на основі заданих критеріїв, усуває наслідки допущених помилок; дотримується правил безпечного використання micro:bit; уміє оперувати з інтерфейсом середовища програмування (відкриває, створює новий проєкт, зберігає, пересилає проєкт до micro:bit, використовує емулятор); презентує результати власної чи спільної проєктно-технологічної діяльності.

Зберігаючи наступність із початковою школою, програма забезпечує подальше становлення особистості здобувача освіти, а саме: інтелектуальний, соціальний розвиток; формує здатність до творчого самовираження, критичного мислення, алгоритмічного мислення, виховує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, пошанування своєї гідності та інших людей; вияв відповідальності й ініціативності. Запропоновані навчальні теми базуються на поняттях початкової школи освітніх галузей «Математика», «Я досліджую світ», «Мистецтво», «Інформатика» тощо. Вважаємо також доцільним впровадження проблемно-пошукових, дослідницьких, творчих та інших методів навчання.

Описані в модельній програмі види навчальної діяльності носять рекомендований характер та не виключають інші форми та методи навчання за вибором вчителя.

В змісті курсу є проєкти, які базують на термінах, які учні опанували в початковій школі, зокрема: температура, світло, компас та інші.

Всі проекти модульної програми та посібника носять рекомендований характер, і можуть бути замінені на інші, в залежності від наявності технічного забезпечення, особливостей учнів тощо. Але, дані проекти обов'язково повинні допомогти учню/учениці досягти очікуваних результатів навчання, описаних в модульній програмі.

Під час планування навчальної програми та календарного планування рекомендуємо звернути увагу на такий розподіл навчальних розділів:

Зміст модельної навчальної програми розраховано на викладання курсу «Робототехніка» протягом 0,5 години

**рекомендовані проекти*

ВЕРЕСЕНЬ			
1 тиждень	2 тиждень	3 тиждень	4 тиждень
<p>Повторення вивченого в початковій школі: алгоритми; інформаційні процеси в навколишньому середовищі в контексті розв'язання конкретних задач.</p> <p>Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування: мікрокомп'ютер; правила безпечного використання мікрокомп'ютера.</p>	<p>Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування: інтерфейс середовища програмування; емулятор.</p> <p>*Проект «Іменний бейдж».</p> <p>*Проект «Емоції смайлика».</p> <p>Прототипування.</p>	<p>Кнопки.</p> <p>*Проект «Настрій смайлика».</p> <p>*Проект «Вправа для очей».</p>	<p>Датчики (сенсори): датчики, сигнали, дані.</p> <p>*Проект «Температура приміщення».</p> <p>*Проект «Освітлення приміщення».</p>
ЖОВТЕНЬ			
<p>Датчики (сенсори). Калібрування.</p> <p>*Проект «Компас».</p> <p>*Проект «Пісок».</p> <p>Прототипування.</p>	<p>Музика: ноти, октава, сигнал, звук; пристрої, за допомогою яких відбувається відтворення звуків мікрокомп'ютером.</p> <p>*Проект «Улюблена</p>	<p>Музика.</p> <p>*Проект «Фізкультхвилинка для уроку».</p> <p>Прототипування.</p>	<p>Змінні: змінна, константа, ім'я, типи змінних.</p> <p>*Проект «Клікер».</p> <p>*Проект «Перевірка належної температури у</p>

	мелодія».		приміщенні».
ЛИСТОПАД			
Змінні. *Проект «Крокомір».	Математичні моделі. *Проект «Прості математичні задачі». *Проект «Калькулятор».	Математичні моделі. *Проект «Термометр». Прототипування.	Математичні моделі. *Проект «Конвертер валют».
ГРУДЕНЬ			
Прототипування. *Проект «Музична скриня».	Прототипування. *Проект «Дизайн персонажу».	Прототипування. *Проект «Анімаційний плакат».	Прототипування. *Проект «Крокомір – зручний пристрій для використання».

**Зміст модельної навчальної програми розраховано на викладання курсу
«Робототехніка» протягом 1 години**

**рекомендовані проекти*

ВЕРЕСЕНЬ			
1 тиждень	2 тиждень	3 тиждень	4 тиждень
Повторення вивченого в початковій школі: алгоритми; інформаційні процеси в навколишньому середовищі в контексті розв'язання конкретних задач.	Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування: мікрокомп'ютер; правила безпечного використання мікрокомп'ютера; види сучасних комп'ютерних систем і їх застосування. Інтерфейс середовища програмування; емулятор.	Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування. *Проект «Іменний бейдж». *Проект «Емоції смайлика». Прототипування.	Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування. *Проект «Дихальна гімнастика». Прототипування.

ЖОВТЕНЬ			
Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування. *Проект «Власний малюнок». Прототипування.	Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування. Створення власних проєктів.	Анімація за допомогою світлодіодів: анімація, світлодіоди. *Проект «Серцебиття людини».	Анімація за допомогою світлодіодів. *Проект «Фази Місяця». Прототипування.
ЛИСТОПАД			
Анімація за допомогою світлодіодів. *Проект «Політ ракети». Прототипування.	Анімація за допомогою світлодіодів. *Проект «Аналог руху годинникової стрілки». Прототипування.	Анімація за допомогою світлодіодів. *Проект «Анімовані тварини». Прототипування.	Анімація за допомогою світлодіодів. Створення власних проєктів.
ГРУДЕНЬ			
Кнопки. *Проект «Настрій смайлика». Прототипування.	Кнопки. *Проект «Вправа для очей».	Кнопки. Створення власних проєктів.	Датчики (сенсори): датчики, сигнали, дані. *Проект «Температура приміщення».
СІЧЕНЬ			
Датчики (сенсори). *Проект «Освітлення приміщення».	Датчики (сенсори). Калібрування. *Проект «Компас».	Датчики (сенсори). *Проект «Пісок». Прототипування.	Датчики (сенсори). Створення власних проєктів.
ЛЮТИЙ			
Музика: ноти, октава, сигнал, звук; пристрої, за допомогою яких відбувається відтворення звуків мікрокомп'ютером. *Проект «Улюблена	Музика. *Проект «Фізкультхвилинка для уроку». Прототипування.	Музика. Створення власних проєктів.	Змінні. Змінна, константа, ім'я, типи змінних. *Проект «Клікер».

мелодія».			
БЕРЕЗЕНЬ			
Змінні. *Проект «Перевірка належної температури у приміщенні».	Змінні. *Проект «Крокомір».	Змінні. Створення власних проєктів.	Математичні моделі. *Проект «Прості математичні задачі». *Проект «Калькулятор».
КВІТЕНЬ			
Математичні моделі. *Проект «Термометр». Прототипування.	Математичні моделі. *Проект «Конвертер валют».	Математичні моделі. Створення власних проєктів.	Прототипування. *Проект «Музична скриня».
ТРАВЕНЬ			
Прототипування. *Проект «Дизайн персонажу». *Проект «Анімаційний плакат».	Прототипування. *Проект «Крокомір – зручний пристрій для використання».	Прототипування власних проєктів.	Прототипування. *Проект «Дизайн персонажу». *Проект «Анімаційний плакат».

Методичний посібник для вчителів

Для підтримки викладання курсу розроблено посібник для вчителів, який містить теоретичний матеріал про micro:bit, опис програмного середовища, дефініції базових понять модельної програми, опис 37 проєктів із додатковими завданнями.

Пріоритетним методом реалізації модельної програми запропоновано метод проєктів та діяльнісний підхід, саме тому зміст посібника – це опис різноманітних проєктів, які поступово, відповідно до опанування здобувачами/здобувачками освіти основ програмування та конструювання, ускладнюються та розширюються.

Проекти можна надавати різними способами, зокрема:

- здобувачі/здобувачки освіти самостійно створюють проєкт;

- учитель/вчителька надає готовий варіант проєкту, обговорює зі здобувачами/здобувачками освіти команди та отриманий результат. Після цього здобувачі/здобувачки освіти змінюють програму для отримання нового результату;
- учитель/вчителька надає проєкт з помилками, які необхідно знайти та виправити;
- учитель/вчителька надає частину програми, а іншу виконує здобувач/здобувачка освіти.

Важливим є етап презентації та обговорення результатів. Саме тому разом зі здобувачами/здобувачками освіти необхідно розробляти чіткі критерії оцінювання проєктів та прототипів.

Робота може бути як індивідуальною, так і колективною, в залежності від кількості учнів та наявності технічного забезпечення.

Технічне забезпечення

Для реалізації проєктів знадобиться набір електроніки, основою якого є мікрокомп'ютер micro:bit, зазначений у модельній програмі. Проєкти розраховані на використання micro:bit V1, проте всі проєкти можна реалізувати і з використанням плати micro:bit V2. Крім micro:bit в проєктах використовуються інші засоби, зокрема: USB-кабель, провід із клемми типу «крокодил», навушники або п'єзодинамік або зумер, сервопривод, перемички «тато-тато».

Не виключаємо можливість використання вчителем й інших додаткових модулів micro:bit.

Також під час реалізації проєктів заплановано використання допоміжних матеріалів, зокрема: картону, паперу, стрічки, фольги, конструктора LEGO© (за наявності) та ін.

У випадку відсутності технічного забезпечення пропонуємо використовувати відповідне програмне забезпечення з віртуальним емулятором.

Програмне середовище

Базовим програмним середовищем для виконання проєктів авторами модельної програми обрано онлайн редактор Microsoft MakeCodeeditor (<https://makecode.microbit.org>). Це блочний редактор, який має український інтерфейс та віртуальний емулятор.

Середовище MakeCode дає змогу створювати проєкти за допомогою блочної мови, JavaScript та Python. Цю функцію дуже зручно використовувати для знайомства та порівняння блочних та текстових мов програмування.

Проте вчитель/вчителька може обирати й інше програмне середовище для реалізації модульної програми:

- <https://makecode.microbit.org>
- <https://python.microbit.org/v/1.1>
- <https://microbit.org/guide/mobile>
- <https://scratch.mit.edu/microbit>
- <https://www.tinkercad.com/>

У зв'язку з російсько-українською війною більшість закладів освіти продовжить дистанційне навчання. Для реалізації програми в цих умовах пропонуємо:

1. Використовувати середовище MakeCode (<https://makecode.microbit.org>) з віртуальним емулятором, який допоможе учню/учениці перевірити правильність виконання завдання та візуально переглянути результат.
2. Використовувати <https://classroom.microbit.org> для створення віртуального класу, використання редактору MakeCode або Python.
3. Використовувати середовище Tinkercad (<https://www.tinkercad.com/>), в якому є розділ «Ланцюги» (Circuits) з можливістю використання micro:bit, arduino та інших додаткових модулів. Середовище Tinkercad також надає можливість створення віртуальних класів.

Оцінювання

Оцінювання здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 289 від 01.04.2022 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне.

Застосування формувального оцінювання допоможе проводити спостереження та фіксувати розвиток наскрізних вмінь, зокрема, вияв інтересу до навчання, розуміння прочитаного, вміння висловлювати власну думку, критично та системно мислити, логічно обґрунтовувати власну позицію, діяти творчо, вияв ініціативи у процесі навчання, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими з метою заохочення подальшого розвитку відповідних умінь.

Приклади технік формувального оцінювання:

- ЗХД-таблиця.
- Подумай – Створи пару - Поділись.

- Стратегія «3-2-1».
- Мозковий штурм.
- Білий / сірий опонент.
- Рефлексія.

Звертаємо увагу, що рефлексія - це метод самоаналізу знань, вмінь, навичок, вчинків, їх значень та меж. Тож в кінці уроку учень повинен проаналізувати саме свою діяльність, зокрема: що вийшло на уроці зробити? які нові терміни вивчив? що не вийшло і чому? які ідея / завдання / вправа сподобалась тощо.

- Контрольний список виконання проєту, створення прототипу.
- ExitTickets.
- Аркуш планування.
- #lessonslearned та інші.

Шаблони вказаних та інших технік формувального оцінювання можна завантажити з теки - <https://cutt.ly/NZ1NZAm>

Упродовж року вказана тека буде поповнюватись іншими шаблонами та ресурсами для уроків.

Під час вивчення навчального розділу «Знайомство з мікрокомп'ютером та середовищем програмування» при роботі із світлодіодною матрицею учням можна запропонувати «LED gridplanningsheet». Шаблон аркушу, для зручності, завантажено у теку ресурсів.

При оцінюванні робіт рекомендуємо використовувати загальні критерії оцінювання результатів навчання учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01.04.2022 року, додаток 2).

Пропонується такий перелік груп результатів, що може бути зазначеним у формі свідоцтва досягнень для 5 класу:

1. Працює з інформацією, даними.
2. Працює в програмному середовищі.
3. Працює (виконує, здійснює) з прототипуванням.
4. Працює з мікрокомп'ютером та іншими додатковими модулями.

4.16. «І як хочете, щоб з вами чинили люди, так і ви чиніть з ними...»:
методичні рекомендації до роботи з підручником «Етика» (Л. Давидюк, А. Мельник) для 5 класу нової української школи

*Давидюк Людмила,
канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри методики викладання світової літератури,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
провідний науковий співробітник лабораторії навчання мов національних
меншин і зарубіжної літератури, Інститут педагогіки НАПН України;*

*Мельник Анжела,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання світової літератури,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.*

Реалізація одного з ключових компонентів формули Нової української школи передбачає «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації у суспільстві», що відкриває широкі можливості для введення у навчальні плани 5-6 класів нових шкільних дисциплін, які сприятимуть всебічному розвитку, вихованню та соціалізації особистості [6; 7]. Серед нових дисциплін соціальної і здоров'язбережувальної галузі виокремимо курс «Етика», який набуває критичної актуальності у зв'язку з російською збройною агресією проти України, оскільки під час війни загострюються екзистенційні питання існування людини, її морального вибору, переосмислення ціннісних орієнтирів, віри, відповідальності.

Методологічні засади концепції підручника

«Етика» (Л. Давидюк, А. Мельник) для 5 класу нової української школи

Для реалізації змісту предмета «Етика» було створено дві модельні програми: 1) авторів Ашортія Є.Д., Бакка Т.В., Желіба О.В., Козіна Л.Є., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я. та 2) авторів Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю.

Ці методичні рекомендації розроблені до підручника «Етика» для 5 класу авторок Давидюк Л.В., Мельник А.О. [1], який було створено за модельною програмою з етици для 5-6 класів Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю., зміст якої спрямований на усвідомлення «учнем/ученицею важливих аспектів людських взаємовідносин у родині, найближчому оточенні, колективі, спільноті, в різних ситуаціях реального життя, дає можливість зрозуміти суть і природу духовних цінностей, їх роль у здійсненні кожною людиною морального вибору, розв'язанні життєвих проблем» [4].

Методологію підручника визначила концепція сучасного українського філософа Сергія Дацюка, у якій учений визначає три рівні етики: індивідуальний, внутрішньоцивілізаційний та міжцивілізаційний [2]. Цей підхід дозволив змоделювати у підручнику навчальну траєкторію учня / учениці як «поступальний

рух дитини від особистісного виміру внутрішнього світу до гармонійної взаємодії з іншими і взаємин у спільноті та суспільстві у цілому» [4].

Сьогодні, коли Україна перебуває у стані активних бойових дій, мужньо протистоїть агресору, особливу вагу набувають такі етичні категорії, як мораль, особистість, гідність, честь, патріотизм, внутрішня культура, вихованість, керування емоціями тощо, які не втратять своєї значущості й у післявоєнному світі, коли український народ відбудовуватиме свою країну. Опанування цими етичними категоріями уможлиблюється завдяки реалізації у підручнику низки методологічних підходів, які можна об'єднати у дві групи. Першу складають підходи, спрямовані на реалізацію змісту освіти, другу – підходи, що забезпечують організацію навчання.

До підходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти, відносимо *культурологічний, ціннісний, українознавчий*.

Культурологічний підхід передбачає формування уявлень про культуру як образ життя, звичаї, традиції й вірування, духовне і матеріальне багатство народів світу; широке використання творів різних видів мистецтв.

Ціннісний підхід створює оптимальні умови для залучення школярів до загальнолюдських цінностей, розвитку почуття власної гідності й ціннісного ставлення до людей, суспільства, природи, Батьківщини; для усвідомлення себе у взаємодії та прагненні жити в злагоді з іншими людьми.

Україноцентричний підхід базується на цінностях українського народу та спрямовує освітній процес на формування громадянина України, патріота; передбачає широке залучення народознавчого матеріалу, художніх та публіцистичних творів, епістолярію видатних діячів української культури.

Групу підходів, що забезпечують організацію навчання, складають *особистісно орієнтований, системно-діяльнісний, проблемно-діалогічний*.

Особистісно орієнтований підхід сприяє розвитку і саморозвитку особистості учня з урахуванням його здібностей як суб'єкта пізнання й навчальної діяльності.

Системно-діяльнісний підхід уможлиблює формування соціалізованої особистості, що відповідає вимогам демократичного суспільства; реалізується у взаємодії з однолітками та дорослими в пізнавальній діяльності під час навчального процесу (парній, груповій, колективній), та в проєктній діяльності.

Проблемно-діалогічний підхід забезпечує суб'єктно-суб'єктну організацію навчального процесу, при якому вчитель створює умови для діалогу, проблематизує сприйняття учнями навчального матеріалу, що стимулює пізнавальну й емоційну активність школярів; забезпечує формування вміння будувати роздуми, слухати інших, вести діалог, викладати свою думку та аргументувати її, адекватно оцінювати свою поведінку і поведінку оточуючих, знаходити вихід з конфліктних ситуацій.

Реалізація цих методологічних підходів робить процес засвоєння етичних категорій не короткочасним і стихійним, а глибоким, послідовним і системним; створює умови для включення учнів / учениць у процес усвідомлення і

переживання моральних цінностей як найважливішої потреби особистості, як суб'єктивно значущих, усталених життєвих орієнтирів; сприяє наповненню внутрішнього світу дитини етичним сенсом.

Засадничим методологічним аспектом формування змісту підручника стало *врахування психолого-педагогічних особливостей учнів 5-6 класів*, яке передбачає тісний взаємозв'язок інтелектуальних, емоційних та практичних форм подання навчального матеріалу, що виявляється у послідовному вибудовуванні логічного ланцюжка розвитку думки в обговоренні запропонованих тем і проблем, у роботі з навчально-науковими, художніми та медіа текстами, у виконанні завдань на самопізнання та рефлексію. Неперервність розкриття змісту курсу та неперервність навчального діалогу стимулює розвиток думки, змушує учнів шукати відповіді на поставлені питання, знаходити вагомі аргументи, формулювати свої питання, добирати приклади й ситуації, що ілюструють тему, вимагають морального вибору та його обґрунтування.

Методологічні підходи (*культурологічний, ціннісний, українознавчий, особистісно орієнтований, системно-діяльнісний, проблемно-діалогічний*) та *врахування психолого-педагогічних особливостей учнів 5-6 класів* заклали підвалини для використання у підручнику *педагогічної інтерактивної технології етичного діалогу*, яка набуває актуальності у навчанні суспільствознавчих дисциплін.

Педагогічна інтерактивна технологія етичного діалогу передбачає такі етапи реалізації:

- ✓ зав'язка діалогу, що виявляє проблемну ситуацію (*проблемне питання, запропонована для аналізу ситуація, гра тощо*);
- ✓ система запитань і завдань, що забезпечує діалогічний пошук рішення проблеми (*чому? як ви думаєте? як ви ставитесь?*);
- ✓ кульмінація інтелектуальної і емоційної діяльності учнів, коли проблема, що обговорюється, стає особистісно значущою, створюються умови для самоаналізу, самооцінки, самовдосконалення учнів;
- ✓ моральний вибір учня як внутрішній діалог із собою, як самовизначення (*результат роздумів і самоаналізу, прийняття рішення*);
- ✓ «відкритий фінал», що спонукає до подальших роздумів, рефлексії та самоусвідомлення, тобто до морального розвитку учнів.

Використання педагогічної інтерактивної технології етичного діалогу дозволило у підручнику реалізувати зміст модельної програми у формі діалогу на морально-етичні теми з учнем / ученицею, починаючи з обкладинки підручника і закінчуючи його останньою сторінкою.

Організація навчання за підручником «Етика» (Л. Давидюк, А. Мельник) для 5 класу нової української школи

Підручник з етики, як і будь яке сучасне навчальне видання, розрахований і на учня, і на вчителя. Для учня – це джерело знань, засіб формування вмінь та навичок, набуття компетентностей, розвитку критичного мислення, інтелекту. А

для вчителя – модель методичної системи як усього курсу «Етика» (підручник містить 17 тем, що відповідає погодинному розподілу змісту модельної програми), так і кожного уроку (тема у підручнику = урок).

Готуючись до нового навчального року, опрацьовуючи модельну програму та календарно-тематичне планування з предмета (див. *Цифровий додаток*[7]), учитель має уважно ознайомитись зі змістом, структурою та апаратом орієнтації підручника.

Підручник складається із звернення авторок до учнів, вступу, чотирьох розділів («Унікальність і неповторність людини», «Спілкування в житті людини», «Світ людських емоцій», «Життєвий поступ людини»), підсумкової теми, покажчика термінів. Звернемо увагу – вступ у підручнику називається «Етика і Ти», а підсумок – «Етика і Я». Коли учні опанують усі розділи підручника, то етика стане для них зрозумілою, близькою та особистісно значущою.

Навчальний матеріал розділів структуровано за темами. Кожний розділ відкриває ілюстрований шмуцтитул, своєрідний навігатор, який візуалізує теми розділів: епіграфи, портрети їх авторів, ключові слова кожної теми. Зображення дітей символізують зв'язок поколінь: сучасні учні та учениці з радістю відкривають для себе мудрість відомих людей (див. рис. 1).

Рис. 1. Шмуцтитул до розділу підручника «Життєвий поступ людини» (с. 102)

Кожна нова тема починається з назви, епіграфа і трьох проблемних питань, які складатимуть основу етичного діалогу(див. рис. 2).

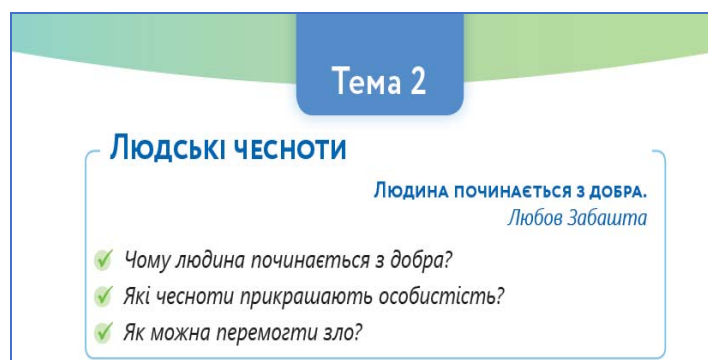

Рис. 2. Початок теми «Людські чесноти» у підручнику (с. 20)

Пошук відповіді на кожне проблемне питання теми розпочинається у процесі розв'язання проблемної ситуації. У підручнику представлено різноманітні способи створення проблемних ситуацій. Так, шукаючи відповідь на питання «*Чому емоції та почуття важливі для людини?*», пропонуємо учням прослухати пісню Тараса Петриненка «Україна» та поділитися своїми почуттями й емоціями; розмірковуючи над питанням «*Яке спілкування називають віртуальним?*», радимо розглянути сюжетні малюнки та розказати, як спілкувалися люди на відстані у різні часи; замислитись над питанням «*Що таке маніпуляція?*» рекомендуємо за допомогою коміксу, який намальовано художницею спеціально для нашого підручника. Часто проблемні ситуації створено на основі фрагментів художніх творів українських та зарубіжних письменників: Лесі Українки, Василя Симоненка, Олександра Олеся, Павла Тичини, Максима Рильського, Любові Забашти, Ліни Костенко, Кеннета Грехема, Марка Твена, А. де Сент-Екзюпері, Роальда Дала та ін. Звертаємо увагу, якщо фрагмент тексту занадто великий для читання учнями 5 класу та / чи потребує виразного й емоційного прочитання, то його може прочитати вчитель або учень / учениця, які отримають випереджальне завдання – підготувати виразне читання тексту. Наприклад, *оповідання В. Сухомлинського «Звичайна людина» (с. 23-24), фрагмент повісті-казки Кеннета Грехема «Вітер у верболозі» (с. 72-73), уривок з казки Астрід Ліндгрєн «Малий та Карлсон, що живе на даху» (с. 64).*

Виклад основного матеріалу структуровано за допомогою рубрик: 1) «Грамматика етики»; 2) «Скарбничка етики»; 3) «Цікава наука»; 4) «Народ скаже, як зав'яже»; 5) «Хвилинка самопізнання»; 6) «Перевернутий клас».

Так, рубрика «Грамматика етики» містить – визначення основних теоретичних понять теми: *етика, мораль, самопізнання, інтереси* та ін. «Цікава наука» – науково-популярні тексти пізнавального характеру, які розкривають основні поняття теми: *про способи вираження емоцій (с. 74-75), про необхідність керувати власним емоційним станом (с. 96), про самотійність*

людини (с. 113-114). «Скарбничка етики» – висловлювання відомих особистостей від давнини до сучасності щодо тих чи інших етичних питань: Григорія Сковороди про щасливу людину (с. 8), Цицерона про людину (с. 15), Володимира Мономаха про правила поведінки (с. 50), Катерини Білокур про сильних духом (с. 116) та ін.

Структурують та унаочнюють теоретичний матеріал теми графічні й ілюстровані кластери, схеми, хмаринки слів, до яких передбачені такі види навчальної діяльності, як прокоментувати кластер / схему; заповнити лакуни у кластері / схемі; навести приклади, які ілюструють зміст кластера / схеми, система питань за змістом і формою хмарки слів тощо. Такий спосіб подачі навчального матеріалу враховує психологічні особливості сприйняття сучасних підлітків – представників покоління Альфа (див. рис. 3).

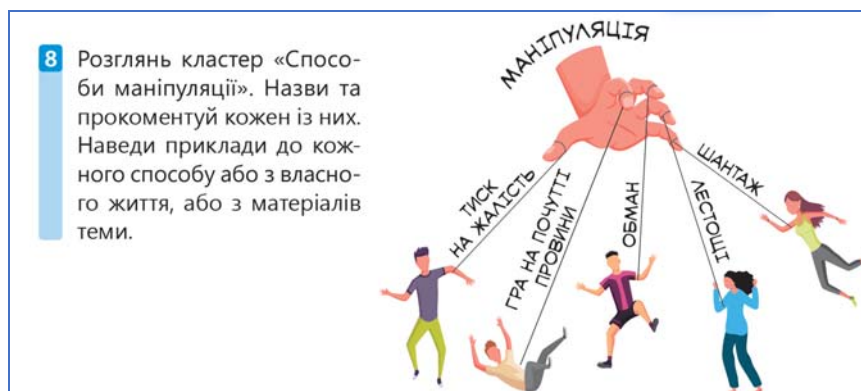

Рис. 3. Кластер «Способи маніпуляції» до теми «Агресивність у спілкуванні. Булінг та кібербулінг» (с. 65)

Підручник насичений різноманітним, яскравим ілюстративним матеріалом (малюнокита світлин за змістом художніх та науково-популярних текстів, репродукції картин, комікси та ін.), який виконує як дидактичні, так й естетичні функції.

Рубрика «Народ скаже, як зав'яже» містить добірку українських прислів'їв на етичні теми. Звертаємо увагу на візуальне оформлення цієї рубрики: кожне прислів'я має свій колір, окремі слова мають курсивне або напівжирне написання, прислів'я розташовані по-різному: як горизонтально, так і вертикально. Тобто, це своєрідна головоломка: щоб прочитати прислів'я, його необхідно спочатку знайти (див. рис. 4).

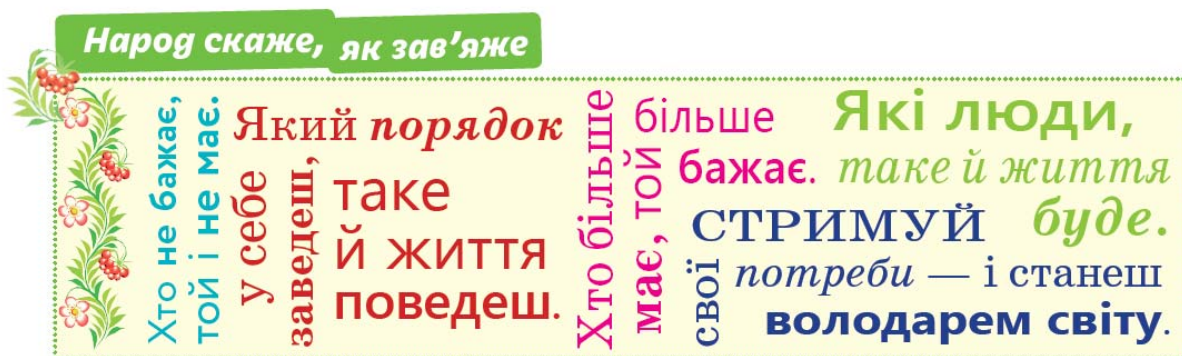

Рис. 4. Рубрика «Народ скаже, як зав'яже» до теми «Роль світогляду в становленні особистості. Потреби, бажання, інтереси людини» (с. 33)

До рубрики «Народ скаже, як зав'яже» додаються завдання: *Знайди та прочитай прислів'я. Яка тема їх об'єднує? Наведи приклади життєвих ситуацій, які ілюструють ці прислів'я (с. 7); Знайди та прочитай прислів'я. Запиши ті, у яких увиразнюється людська неповторність, обґрунтуй свій вибір (с. 17) та ін.*

У рубриці «Хвилинка самопізнання» дібрано завдання, що ретранслюють навчальну тему на особистість учня, допомагають йому краще пізнати себе. Наприклад, *вправи «Відверто про себе», «Перевтілення» (с. 8), завдання на визначення рівня емпатії (с. 82), тест «Чи ти самотійна і цілеспрямована людина» (с. 116) та ін.*

У підручнику передбачена індивідуальна, парна та групова робота. Робота в парах та групах на сторінках підручника візуально увиразнена за допомогою спеціальних іконок.

Особливе місце у структурі кожної теми займають узагальнюючі інформаційні плакати. Так, до плакату у темі «Емоції та почуття, їхнє значення в житті людини» пропонуються такі запитання та завдання: *Поясни, як ти розумієш назву плаката. Назви та схарактеризуй способи вираження емоцій. Розглянь на плакаті смайлики із зображенням емоцій. Назви емоції, які вони виражають. Чи використовуєш ти смайлики у листуванні? Як саме? (с. 76) та ін. (див. рис. 5).*

Рис. 5. Інформаційний плакат до теми «Емоції та почуття, їхнє значення в житті людини» (с. 76)

Завершує кожну тему домашня сторінка, яка складається з домашньої випереджальної завдань (див. рис. 6).

Домашнє завдання до теми представлено такими видами навчальної діяльності, як складання хмарки слів, читання текстів і виконання завдань до них, продовження оповідань, написання есе та ін. У межах кожного розділу підручника (як домашнє завдання) передбачена і проектна діяльність учнів. Наприклад, створення «Дерева життя», «Енциклопедії інтересів» тощо.

Випереджальні завдання на домашній сторінці розміщені у рубриці «Перевернутий клас», серед них – перегляд мультфільмів, виконання тестів, інтерв'ювання близьких і рідних та ін.

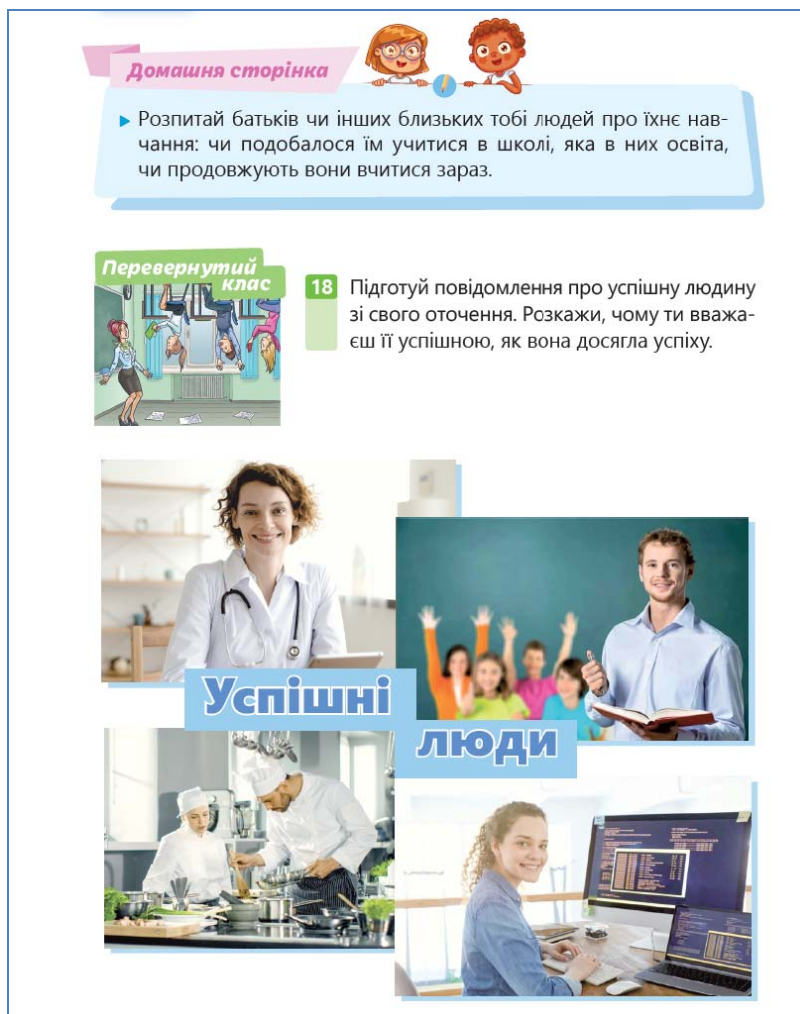

Рис. 6. Домашня сторінка до теми «Роль навчання та хобі у житті людини» (с. 110)

Доповнює підручник цифровий додаток (<http://inform1.yakistosviti.com.ua/etyka/5-klas>), який структуровано за двома напрямками: 1) матеріал для учня / учениці; 2) матеріал для вчителя / вчительки. У додатку розміщено усі текстові, відео та аудіофайли, на які є посилання у підручнику, модельну програму з етики для 5-6 класів авторів Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю., календарно-тематичне планування уроків етики для 5 класу, концепцію підручника тощо[7].

Цифровий додаток розширює можливості підручника, робить його сучасним та мобільним, оскільки дозволяє його авторкам оперативного реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві. Цифровий додаток уможливує неперервний етичний діалог: суспільство – етика – авторки підручника – вчитель / вчителька – учень / учениця.

Методичні рекомендації до проведення першого уроку з етики у 5 класі

Оскільки предмет «Етика» є новим для п'ятикласників, то особливого значення набуває перший урок, від якого залежить ставлення учнів до предмета, їхня зацікавленість в опануванні етичними категоріями. На цьому уроці особливо важливо створити атмосферу довіри і взаємоповаги, оптимальні

умови для висловлення учнями власної думки та її обґрунтування, бажання працювати в команді.

На цьому уроці рекомендуємо ознайомити учнів із підручником, прочитати звернення авторок до школярів та опанувати вступну тему «Етика і Ти».

Зважаючи на особливі умови організації навчального процесу у цьому році, зокрема відсутність паперової версії підручника, звертаємо увагу на особливості роботи з електронною. На жаль, діти не зможуть потримати в руках паперовий підручник, розглянути його обкладинку, погортати сторінки, роздивитися ілюстрації... Разом з тим, все це можна зробити з його електронною версією.

Знайомство з електронною версією підручника починаємо з аналізу обкладинки (див. рис. 7).

Рис. 7. Обкладинка підручника «Етика» (Л. Давидюк, А. Мельник) для 5 класу

Аналізуючи обкладинку, учитель пропонує учням такі запитання:

- ✓ Як називається підручник?
- ✓ Що вам відомо про етику?
- ✓ Розгляньте центральний малюнок. Чи допомагають слова з вказівних знаків зрозуміти, які питання ми будемо розглядати на уроках етики?
- ✓ Як ви думаєте, чому діти зупинилися перед вказівником?

Після ознайомлення з підручником переходимо до вивчення вступної теми – «Етика і Ти». Перший урок з етики, як і будь-який інший, складається з трьох частин: *вступної, основної, заключної*.

У *вступній частині* вчитель оголошує тему уроку, працює з епіграфом до теми, ставить перед учнями навчальні завдання; називає три проблемні питання, які складуть основу етичного діалогу й обговорюватимуться на уроці; мотивує навчальну діяльність школярів.

Основна частина уроку – це і є етичний діалог, основний зміст якого реалізується трьома самостійними і в той же час взаємопов'язаними частинами. Рівноправним учасником етичного діалогу є підручник, який системою завдань і запитань створює підґрунтя для роздумів і міркувань учнів.

На *заклучній частині* уроку робимо висновки та узагальнюємо матеріал теми за допомогою інформаційного плакатата системи запитань і завдань до нього. Логічним завершенням уроку є домашнє завдання, яке складається з двох частин: перша передбачає рефлексію учнів з теми, друга (перевернутий клас) готує до сприйняття нової теми.

На кожному уроці з етики здійснюється формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів відповідно до очікуваних результатів навчання, які сформульовані до кожної теми у модельній програмі з предмета[4]. Визначаючи рівень навчальних досягнень учнів (високий, достатній, середній, початковий), учитель має користуватися загальними рекомендаціями МОН України щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту, відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (від 01.04.2022, наказ МОН України №289) [5].

Підручник з етики для 5 класу авторок Л. Давидюк, А. Мельник забезпечує реалізацію мети навчання, яка визначена законом України «Про повну загальну середню освіту»: всебічний розвиток, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізація особистості[3].

Сподіваємось, що співпраця вчителя та учня з цим підручником, буде плідною та творчою, а опанування курсом етики перетвориться на продуктивний і захоплюючий діалог пізнання загальнолюдських цінностей, відкриття сенсу буття й пошуку свого місця у сучасному мінливому світі.

Література

1. Давидюк Л.В., Мельник А.О. Етика. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. URL: <https://ru.calameo.com/read/00619196308207bb721d4>(дата звернення: 17.08.2022).
2. Дацюк С. Підходи до обговорення великої війни. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58789073af4df/page_3/(дата звернення: 17.08.2022).

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020, № 31, ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n182>(дата звернення: 17.08.2022).
4. Модельна навчальна програма «Етика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю.). URL: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Etika#pdf>(дата звернення: 17.08.2022).
5. Наказ МОН України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового державного стандарту базової середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-navchalnih-dosyagnen-uchniv-5-6-klasiv-yaki-zdobuvayut-osvitu-vidpovidno-do-novogo-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>(дата звернення: 17.08.2022).
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 17.08.2022).
7. Цифровий додаток до підручника «Етика» авторок Людмили Давидюк, Анжели Мельник. URL: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/etyka> (дата звернення: 17.08.2022).

5. ОНОВЛЕНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ 6-11 КЛАСІВ

5.1. Методичні рекомендації з навчання учнів історії, основ правознавства, громадянської освіти

О.І.Пометун,

член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Т.О.Ремех,

кандидат педагогічних наук, завідувач відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Ю.Б.Малієнко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Одним із викликів сьогодення в українській освіті є зміст навчальних програм низки шкільних предметів та інтегрованих курсів для 6-11 класів. Із метою їх оновлення Наказом Міністерства освіти і науки України за №521 від 03 червня 2022 року утворено відповідні робочі групи, до складу яких було залучено науковців, галузевих фахівців, викладачів закладів вищої освіти та післядипломної педагогічної освіти, методистів, вчителів, представників громадських організацій тощо. Оновлення змісту зазнали програми, зокрема таких предметів / курсів як «Захист України», «Зарубіжна література», «Історія України», «Основи правознавства», «Громадянська освіта» та ін. Коротко охарактеризуємо зміни в навчальних програмах предметів і курсів історичної та суспільствознавчої галузі.

Курси «Історія України» (7-11 класи). «Всесвітня історія» (10-11 класи).

Оновлення змісту шкільних курсів історії зумовлено викликами сьогодення, пов'язаними з повномасштабною агресією РФ проти України. Теоретичним підґрунтям змін стали досягнення української історіографії, сучасних імперіологічних студій, соціокультурних наукових розвідок практик повсякдення. Найбільших змін зазнали програми з історії України.

Оновлені програми об'єднані такими методологічними ідеями:

- увиразнення процесу формування української політичної нації, консолідації українського суспільства у минулому та сьогоденні (стосується як історії України, так і всесвітньої);
- формування імперського дискурсу змісту історії України ХХ-ХІ ст.; СРСР/РФ – держави імперського типу; виклад подій в широкому

контексті європейської та світової історії/ державотворчих процесів і міждержавних стосунків/багатоаспектності та полікультурності.

Цілісність програм забезпечується також наявністю наскрізних понять і положень, наприклад: соціальні, етнічні, релігійні групи та простір їх взаємодії; пропаганда як інструмент/механізм влади; пасивні та активні форми спротиву; стратегії виживання людини в різних історичних ситуаціях; забезпечення/порушення прав людини тощо.

Зазначимо, що зовнішній ефект збільшення програми не свідчить про її перевантаження. Навпаки – про перезавантаження. Багато положень попередньої програми потребували конкретизації і нових акцентів.

Кілька зауваг.

У коротких характеристиках змін акцентуємо вашу увагу лише на нових важливих положеннях програм. У програмах з історії України 10-11 кл. оновлені орієнтовні теми для есе, практичних, творчих робіт. В умовах пріоритету дистанційного навчання така діяльність розширює простір взаємодії дитини і педагога. Новим складником стала рубрика «Позакласне читання», яка презентує класичну і сучасну українську літературу, дотичну історичним подіям і явищам, що стане у пригоді всім, хто бажає збагатити свою джерельну базу.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 7 клас

Розділ 1. Виникнення Русі-України

Запропонована принципово нова тема: «Діяльність військово-торгових груп норманів-русі у Східній Європі. Осідання русі на Середньому Подніпров'ї». Відповідно діяльнісна частина доповнена поняттям «русь» – це етнонім, самоназва військово-торгової групи норманів, яка осіла на Середньому Подніпров'ї.

Розділ 2. Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.

У змісті розділу історично коректніше подані імена великих князів Володимир Святославович (Великий) та Ярослав Володимирович (Мудрий). Вилучено поняття «федеративна монархія».

Розділ 3. Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.

Застаріле положення: «Передумови та причини політичного дроблення Русі-України», замінено на: «Поліцентричність руської державності в другій половині XI – першій половині XIII ст.». Відповідні зміни – в діяльнісній частині. Хронологія доповнена датою Вишгородського з'їзду князів.

Розділ 4. Галицько-Волинське князівство («Держава Романовичів») кінця XII – середини XIII ст. Королівство Руське середини XIII–XIV ст.

Розділ має оновлену назву і зміни в початковому періоді держави. Термінологія доповнена дефініцією «хан».

Розділ 5. Руські землі у складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.). Кримське ханство

З назви розділу вилучено поняття «удільні князівства». Для увиразнення державотворчих процесів зміст розділу доповнено такими питаннями: «Русь як окремих регіон у Польському королівстві. Луцький з'їзд монархів. Руські землі

в суперництві Польщі та Литви. Формування русько-української шляхетської еліти. Привілей Казимира IV 1447 р. Культура населення русько-українських земель як система цінностей».

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 8 клас

Розділ 1. Землі України у складі Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.).

Закцентовано увагу на суб'єктності українських воєводств у складі Речі Посполитої, роль цієї держави в розвитку тогочасного українського суспільства. Задля розвантаження розділу з його змістової частини вилучено такі теми: «Полемічна література», «Церковні собори в Бересті 1596 р.», «Розкол православної церкви», а з термінологічної частини – поняття «оренда», «панщина». Тему «Боротьба за відновлення православної ієрархії» подано у редакції «Відновлення православної ієрархії».

Розділ 2. Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.).

Увиразнено процес формування козацького стану з вихідців із багатьох соціальних груп із різною політичною культурою, цінностями та життєвими стратегіями.

Звертаємо увагу на переформатування змісту програми. У розділі 3 подано теми, пов'язані Козацькою революцією середини XVII ст. та «Руїною». Розділ 4. Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII – початку XVIII ст. висвітлює політичні, соціально-економічні зміни, які відбулися на українських землях внаслідок Козацької революції, розкриває становище етнічних та релігійних груп, православної церкви та її духовенства.

Розділ 3. «Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.»

Автори оновленої програми відійшли від поняття «Національно-визвольна війна» і застосовують нове «Козацька революція». Козацька революція мала соціально-економічні причини, захищала православну віру, змінила на завойованій козаками території політичний стан і політичну еліту (зі шляхетської на козацьку).

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 9 клас

Повторення. Вступ.

Навчальний матеріал подано на тлі європейської історії: «Відлуння європейських подій XVIII ст. в Україні. Вплив Французької революції 1789 р. на ідейний клімат Центрально-Східної Європи». Актуалізовано поняття «російське самодержавство як політична система».

Розділ 1. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Теми розділу сформульовано так, щоб учні/учениці від початку зрозуміли сутність російської політики в Україні: «Нові російські порядки: імперське освоєння українського простору. Чиновницький апарат у відносинах з центральною імперською владою і місцевим населенням».

Подано непросту, але важливу теоретичну частину «Нації та націоналізм у сприйнятті людей XIX століття. Політичне та етнічне розуміння нації. «Українське питання» в баченні російської влади й громадськості. Імперська «теорія офіційної народності» («православ'я – самодержавство – народність»)).

Розділ 2. Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Теми сформульовано в імперіологічному контексті: «Адміністративно-територіальний устрій українських регіонів у складі Австрійської імперії. Організація імперської влади». Розділ має цікавий міжпредметний приклад «Дискусія про абетку (кирилиця чи латиниця) в Галичині».

Розділ 3. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Розділ актуально деталізує соціокультурний розвиток (Сільська й міська забудова. Типовий одяг дворянина (шляхтича), селянина, міщанина, купця. Публічна і приватна гігієна. Емансипація селянства. Становище жінки). Важливими є доповнення поліетнічного змісту:⁶ «Національно-культурне життя на теренах України поляків, росіян, євреїв, німців, кримських татар. Єврейські «штетли»».

Розділ 4. Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

Зміст розділу оптимально поєднує наскрізні положення: творення модерної національної спільноти, український національний рух; реакція російської громадськості й імперської влади на розвиток українського руху (Валуєвський циркуляр і Емський указ); польський, єврейський та кримськотатарський рухи в Україні. Польське повстання 1863–1864 рр. та його наслідки для поляків і українців. Громадсько-політичне та культурне життя єврейського населення: ортодокси та асимілятори. Сіонізм.

Розділ 5. Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.

У контексті консолідація української нації запропоновано нові питання: «Налагодження контактів Київської громади з галицькими народовцями. Зародження ідеї «соборної України»».

Розділ 6. Україна початку XX століття перед викликами модернізації.

Зміст розділу розвантажено вилученням фактичних повторів «Особливості соціально-економічного розвитку», «Наростання політичної напруженості».

⁶більше див.: Малієнко Ю. Реалізація полікультурного підходу в змісті Державного стандарту базової середньої освіти. Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта — 2021: інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації: матеріали V Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 27-28 травня 2021 р.) / Інститут педагогіки НАПН України / за заг. ред. О. І. Локшиної. Тернопіль : Крок, 2021. С. 238-240. URL : https://lib.iitta.gov.ua/727871/1/2%2021_full.pdf

Оптимізовано, порівняно з попередньою програмою, теми: «Українці в російській революції 1905–1907 рр.», «Український національний рух і його опоненти в умовах пореволюційної (столипінської) реакції 1907–1914 рр.»

Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.

Зміст і результати оновлюються темами: «Громада як форма організації сільського населення, відмінність української сільської громади від російської общини. Роль церкви й духівництва у формуванні основ новочасного українського суспільства. Розширення просторів світського життя (секуляризація)».

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 10 клас

Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни.

Воєнний зміст програми доповнено наступними важливими питаннями: «Пропаганда/механізми дії пропаганди протиборчих сторін з формування «образу ворога». Окопний побут, стратегії виживання цивільного населення. Антиукраїнська діяльність російської царської влади. Антиєврейські погроми російської армії в Галичині». Це дає право учительці/учителю зменшити час на висвітлення воєнних дій і сконцентрувати увагу дітей на долі людини під час війни.

Розділ 2. Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави Української Народної Республіки.

Власне у назві розділу розставлені основні його акценти. Утворення Української Народної Республіки свідчило про те, що революція досягла своєї мети. Такий державницький підхід дає змогу дитині краще зрозуміти сутність збройної агресії та окупації України більшовицькою Росією.

Для підкреслення поліетнічного характеру подій Української революції запропоновано Закон УНР «Про національно-персональну автономію».

Розділ 3. Боротьба за українську державність.

Перманентність більшовицької агресії конкретизована формулюванням: «Відновлення збройної експансії РСФРР в Україну». Постанова УСРР розглядається як результат реімперіалізації, тому поняттєва частина зазнала відповідних змін.

Розділ доповнено наступними темами: «Міжетнічні відносини в Україні 1917–1921 рр. Українофобія/російський шовінізм. Антиєврейські погроми. Особлива слідча комісія для розслідування протиєврейських погромних дій при Раді народних міністрів УНР. Повсякдення в умовах революцій та воєн: індивідуальний досвід, моральні виклики. Політична і трудова еміграція».

Розділ 4. Україна у складі тоталітарної імперії СРСР.

Тема «Формальний та реальний статус УСРР у «договірній федерації» радянських республік СРСР» конкретизована тезою: «Привласнення союзним центром суверенітету України». У контексті зламу неп вивчатиметься голод 1928-1929 рр., за допомогою якого радянська влада апробувала політику/механізм терору голодом.

Дослідження учнями/ученицями тем, пов'язаних з розкуркуленням, насильницькою колективізацією, Голодомором 1932-1933 рр.,

деталізуватиметься наступним змістом: «Пасивні і активні форми опору, суспільно-політичні настрої населення України. Прояви національної свідомості, антиімперські, антирадянські/антисовєтські настрої в УСРР. Особливості розподілу продовольства: внутрішньосоюзні та експорт. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид українського народу. Злочинці».

Пропаганду програма витлумачує як: ідентифікацію, демонізацію, дегуманізацію «образу ворогів» – «куркулів», «попів», «петлюрівців».

Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни.

Традиційний набір воєнних тем має важливі доповнення: «Депортації німців та інших народів з території України (у контексті початку німецько-радянської війни). Інші злочини радянського режиму».

З-поміж різних умінь діти вчитимуться висловлювати аргументовані судження щодо відповідальності комуністичного і нацистського тоталітарних імперських режимів за розв'язання Другої світової війни, здійснення злочинів агресії, масових репресій.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 10 клас

Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності увиразнюється українським контекстом: «Розпад багатонаціональних імперій і утворення нових незалежних держав у Європі. Брестський мирний договір Російської Соціалістичної Федеративної Радянської/Советської Республіки (РСФРР/РСФСР) з державами Четверного союзу, визнання Української Народної Республіки (УНР)», за яким більшовицька Росія зобов'язалася визнати незалежність УНР і владу Української Центральної Ради.

Важливим є введення поняття «геополітика», дослідження передумов розпаду багатонаціональних імперій і створення національних держав.

Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період.

Понятійна частина доповнена дефініціями: «авторитаризм», «авторитарна модель модернізації», «нова економічна політика (неп)», «коренізація» – інтегративними з історією України. Важливою для розуміння витоків тоталітаризму є тема: «Повоєнне зближення Веймарської Німеччини та СРСР».

Розділ 6. Передумови Другої світової війни.

У змісті навчально-пізнавальної діяльності обґрунтовано вміщено тему: «Економічне, політичне та воєнне співробітництво між радянським/советським та нацистським режимами у 1933 –1941 рр.» У рубриці «Розуміти»: наслідки порушення міжнародного права під приводом «захисту співвітчизників» в країнах Європи; характер й зміст воєнно-політичної та економічної співпраці між нацистською Німеччиною і Советським Союзом, які були стратегічними союзниками напередодні та на початку Другої світової війни.

Розділ 7. Друга світова війна

Перелік понять доповнено дефініцією «лендліз». І донині– це символ об'єднаної боротьби народів і країн проти тоталітарної агресії.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 11 клас

Розділ 1. Україна в повоєнний період

Понятійна частина обґрунтовано доповнена дефініціями: «державний антисемітизм», «національно-визвольний, антиімперський характер опору УПА та націоналістичного підпілля в різних регіонах УРСР».

Розділ 2. Україна в умовах десталінізації.

Тема «Передача Кримської області до складу УРСР» деталізована важливими фактами: «Соціально-економічна інтеграція Кримського півострова з Україною. Міграції, зміни національного складу населення. Спроби проведення «українізації». Становище кримськотатарського народу у місцях депортації та їх боротьба за повернення на батьківщину».

Розділ 4. Відновлення незалежності України, розпад СРСР.

У темі: «Проблеми ядерної безпеки УРСР. Чорнобильська катастрофа: обставини, наслідки, приховування владою інформації. Вплив на суспільну свідомість» катастрофа на ЧАЕС розглядається як злочин радянської влади.

Нові аспекти розділу: необхідність відновлення замовчуваних сторінок історії України; ціна перебування України в складі СРСР: масштаби територіальних, людських, духовних, культурних втрат; закономірність процесів розпаду СРСР як імперії та відродження національної держави України.

Розділ 6. Європейський вибір України. Російсько-українська війна.

Нові теми розділу, зумовлені воєнними реаліями сьогодення. Геополітичний вибір України та політика реімперіалізації Росії. Матеріал розділу – багатоаспектний, охоплює події від 2014 р. – дотепер. Наведемо лише окремі тези. Україна в імперській доктрині «русского мира». Політичні, економічні, інформаційні та інші засоби тиску на Україну. Геноцидні дії російської влади проти України; національний опір окупантам; міжнародна підтримка України. Ядерний шантаж. Російська пропаганда як інструмент війни і геноциду. Міф про «денацифікацію України». Протидія України російській пропаганді та дезінформації. Консолідація української політичної нації.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 11 клас

Розділ 1. Облаштування повоєнного світу.

В інтегративній темі: «Україна – співзасновниця ООН» наша держава постає як суб'єкт міжнародного права. Зміст розділу доповнено темами: «Корейська війна 1950-1953 рр.», «Карибська криза 1962 р. і загроза ядерної катастрофи».

Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси

Зміст доповнено постатями: Даля Грибаускайте, Анджей Дуда.

Розділ 5. Міжнародні відносини.

Передбачена нова тема: «Російсько-українська війна. Міжнародна «антипутінська коаліція». Деталізація у тезах: «Імперська зовнішня політика Російської Федерації. Недієвість політики «умиротворення» агресора». Понятійну частину доповнено дефініціями: «гібридна війна», «концепція «русского мира», «рашизм».

Предмет «Основи правознавства» (9 клас)

Зміст оновленої навчальної програми побудовано за новою логікою—вивчення предмета розпочинають із таких основоположних понять як людська гідність, свобода, рівність, справедливість, акцентуючи увагу на тому, що людина є найвищою соціальною цінністю демократичного суспільства.

У пояснювальній записці навчальної програми додано:

- короткий опис змісту й основних положень кожного розділу програми з метою показати вчителю логіку побудови та розгортання навчального матеріалу, зацентувати його увагу на основних його питаннях;

- таблицю з розлогим описом компетентнісного потенціалу предмета як обов'язкового елемента навчальних програм (такі таблиці наявні в навчальних програмах з усіх предметів і курсів 6-11 класів).

У змісті програми у зв'язку з новою логікою його побудови:

Оновлено назву двох розділів: 1 – «Основи теорії права і держави»; 5 – «Правнича професія».

Уведено нові питання та теми практичних занять:

ціннісно-сміслові, а саме «Цінність права», «Соціальне призначення держави» (практичне заняття), «Права людини. Покоління прав людини», «Демократія. Верховенство права»; «Зобов'язання держави у сфері прав людини: повага, захист, забезпечення» (практичне заняття), «Права дитини та їх захист»;

ті, що пов'язані з викликами сьогодення, як-от: «Правовий режим надзвичайного стану. Правовий режим воєнного стану» та «Особливості додержання прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах правового режиму надзвичайного або воєнного стану» (практичне заняття), та «Захист прав дитини від жорстокого поводження, експлуатації або інших форм насильства» (практичне заняття); такі, що стосуються неповнолітніх як учасників правових відносин, це: «Неповнолітні як учасники договірних правовідносин», «Спадкування і спадщина», «Неповнолітні як користувачі мережі Інтернет» (практичне заняття), «Здійснення права неповнолітніх на результати інтелектуальної власності» (практичне заняття), «Працевлаштування неповнолітніх. Складання резюме. Співбесіда» (практичне заняття).

Оновлено зміст Розділу 5 «Правнича професія», що має допрофільну та профорієнтаційну спрямованість, за рахунок таких тем: «Призначення правника у сучасному демократичному суспільстві» та «Професійна етика правника» (практичне заняття).

Можемо констатувати, що увиразнення в навчальній програмі питань ціннісного значення права як інструменту справедливості, прав людини як найвищої соціальної цінності змінює логіку побудови змісту предмета. Це дає змогу ефективно досягати програмової мети вивчення основ правознавства: «надання учням / ученицям основ правових знань, виховання поваги до гідності людини, права, державотворчих і правотворчих традицій, любові до держави

Україна, забезпечення умов для формування правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки».

Навчальна програма інтегрованого курсу «Основи правознавства» (9 клас) розміщена на сайті МОН України.

Інтегрований курс «Громадянська освіта» (10 клас)

Зміни в навчальній програмі інтегрованого курсу продиктовані його специфікою– особливостями змісту та методикою навчання. Тож програма мала бути осучаснена відповідно до реалій і викликів сьогодення.

У пояснювальній записці програми курсу:

Оновлено формулювання загальної мети навчання громадянській освіті й уточнено завдання, через які ця мета реалізується. Метою громадянської освіти визначено цілеспрямовану підготовку учнівства до ефективного функціонування в системі демократичних суспільних відносин на основі соціальної взаємодії, громадянської участі та відповідальності. До завдань навчання учнів курсу додано завдання формування приналежності до політичної нації.

Детально прописані рекомендації щодо проведення практичних занять як обов'язкового складника навчання учнів курсу. Так, у програмі зазначено, що перелік тем практичних занять (6-8 до кожного розділу) – орієнтовний. Забезпечуючи академічну свободу вчителя, йому надано можливість обирати відповідні теми із програми або пропонувати власні теми (чи обговорювати нагальну тематику з учнями), враховуючи потреби та інтереси конкретного класного колективу та пізнавальні інтереси учнів. При цьому рекомендовано проводити 3-4 практичні заняття із кожного розділу. Переважна більшість тем практичних занять сформульовано у форматі питальних речень (як навчальна проблема).

У зміст програми курсу внесено такі зміни:

Додано теми: «Права дитини», «Права людини та права дитини в умовах збройного конфлікту».

У виразно окремі змістові аспекти (передусім пов'язані з проблемою реалізації та захисту прав людини) та додано окремі питання:

щодо прав людини: «Людська гідність – основа прав людини», «Рівноправність»; «Порушення прав людини», «Поняття механізмів захисту прав людини», «Міжнародні та європейські механізми захисту прав людини», «Забезпечення та реалізація прав дитини в Україні», «Правова держава»;

щодо збройної агресії РФ проти України та політичних, економічних, соціальних реалій сьогодення: «Війна як найжорсткіший прояв збройного конфлікту», «Збройна агресія РФ проти України як виклик світовому порядку та демократичним цінностям» «Україна і НАТО: напрямки співпраці»;

щодо громадянської активності: «Громадські організації. Інші форми самоорганізації громадян», «Участь громадян у розв'язанні проблем громади», «Громадянська позиція, активність та відповідальність. Волонтерство»,

«Принципи та значення учнівського самоврядування. Учнівське самоврядування онлайн»;

щодо розпізнавання маніпуляцій та постправди, протидії пропаганді: «Інформаційні війни», «Інформаційна безпека та її складові», «Як розпізнати маніпуляції та захиститись від них»; щодо змін в економічній сфері а період дії воєнного стану (наприклад, в трудових відносинах, у веденні домогосподарства, ринку праці тощо).

Додано актуальні для сьогодення й віковідповідні теми практичних занять, наприклад, такі: «Якою є роль правозахисних організацій та правозахисників», «Які способи та шляхи захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту», «Як убезпечити себе та своїх близьких в умовах збройного конфлікту», «Громадянський опір збройній агресії рф в Україні», «Які основні наративи інформаційних війн», «Приклади пропаганди: аналіз та протидія», «Як подати скаргу на медіа: звертаємося до Комісії з журналістської етики», «Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме», «Які глобальні проблеми сучасності стосуються України», «Як міжнародні гуманітарні організації надають допомогу під час збройного конфлікту та надзвичайних ситуацій», «Як волонтери різних країн підтримують Україну в умовах збройного конфлікту» та ін.

Оновлений зміст і результати навчання учнів інтегрованого курсу «Громадянська освіта» уможливить дієве навчання учнів громадянства, яке передбачає здобуття знань і навичок взаємодії в спільноті, громаді, державі, формування активної громадянської позиції, активності та відповідальності.

Навчальна програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас) розміщена на сайті МОН України.

5.2. Оновлення навчальних програм з географії

*Т. Г. Назаренко,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувачка відділу навчання
географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України*

Внаслідок агресії російської федерації на території України в навчальні програми були внесені точкові зміни, які стосувались окремих тем. Зміни стосувались: 8 класу в Розділі IV. Населення України та світу, в темі 1. Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення світу та України додаються теми, що були відсутні про біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки це актуальне питання в Україні та світі.

В 10 класі в Розділі I. Європа, в Темі 1. Загальна характеристика Європи, вирішено розвантажити програму і надати характеристику країн, що йдуть шляхом євроінтеграції. Також із вивчення виведена Білорусь, оскільки Білорусь перестала відігравати важливу роль у економічному співробітництві з Україною. Вилучення з переліку країн для обов'язкового вивчення у зв'язку з втратою статусу важливого партнера та визнання Білорусі країною, що підтримує країну-агресора. Доповнити до переліку країн Азії Республіку Корею, так як економічна модель цієї країни може бути прикладом для України. Вивести із тем інформацію про Китай, оскільки втрачено актуальність про унікальність економічної системи Китаю в сучасних економічних та геополітичних реаліях. Додається інформація про перспективи розширення економічних зв'язків України з країнами Європи в контексті набуття Україною категорії кандидата в члени Європейського Союзу.

Посилено інформацію про євроінтеграційний курс України, а також про посилення ролі США, урахувавши роль країни, яку вона відіграє в глобальних політико-економічних процесах та зміцненні обороноздатності України, її Збройних Сил, мобілізації світової спільноти на захист суверенітету й територіальної цілісності нашої держави.

На підтримку вчителів, що працюють у важких умовах воєнного стану, наукові співробітники відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України підготували методичні рекомендації щодо організації процесу навчання географії. Учитель має гнучко підходити до освітнього процесу, розподіляючи час таким чином, щоби акцентувати увагу на тих темах, які торкаються питань становлення української нації, війни, розвитку міжнародних, торговельних та культурних відносин між країнами, міграційним процесам, питання біженців, відтоку інтелекту. З метою оптимізації можливо об'єднувати декілька тем в одну, і навпаки. Зокрема, при вивченні теми «Україна в геополітичному вимірі» курсу «Географія: регіони та

країни» 10 клас (розділ VI. Україна в міжнародному просторі) та теми «Українська держава» курсу «Географічний простір Землі» 11 клас (розділ IV «Суспільна географія України») учителям географії доречно акцентувати увагу учнів на те, що в умовах сучасної геополітичної ситуації, що склалася в Європі (широкомасштабна військова агресія Російської Федерації проти України) пріоритетними напрямками зовнішньої політики України є партнерство з Європейським Союзом і США.

Зокрема, з ЄС – з огляду на те, що Україною законодавчо визначений євроінтеграційний курс, який залишається незмінним, із США – урахуваючи роль країни, що вона відіграє в глобальних політико-економічних процесах та зміцненні обороноздатності України, її Збройних Сил, мобілізації світової спільноти на захист суверенітету й територіальної цілісності нашої держави.

Ураховуючи, що головною загрозою національній державності та суверенітету України є війна, розв'язана російською федерацією, варто не залишати поза увагою учнів партнерство нашої держави з організацією Північноатлантичного договору.

Учитель має бути готовим обговорити культурні особливості, звичаї, традиції тих країн, де учень з родиною шукає прихисток від війни; політичну та військову допомогу нашій країні країн-партнерів тощо. Доцільно переглянути очікувані результати навчання і встановити дещо нижчий їх рівень або цілком їх скоригувати, оскільки деякі з них можуть бути недосяжними в нових умовах, деякі – потребуватимуть незначної корекції, частина – залишаться незмінними. Доцільність та обсяг домашніх завдань варто визначати індивідуально, зважаючи на психоемоційний стан учнів.

Під час уроку учитель має використовувати нагоду вчити учнів критично аналізувати інформацію, перевіряти її, не поширювати фейкові новини. Базові знання з інформаційної гігієни можна отримати на безкоштовних курсах «Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в Інтернеті та на телебаченні» та «Інформаційна безпека» .

Незважаючи на активні військові дії, по всій території України освітяни і науковці створюють інтерактивні освітні центри наук з метою популяризації науки як основи розвитку суспільства. Однією з визначних подій цього навчального року стало відкриття Музею науки та інновацій у м. Львові, де представлено інтерактивні експонати, які розраховані для будь-якого віку, див.: <https://tsus.lpnu.ua/museum>

Ще однією цікавою сторінкою популяризації природничо-географічних знань серед учнівської молоді є вивчення українських антарктичних досліджень. Зокрема, про науково-дослідне судно-льодохід «Ноосфера», яке повернулося 21 квітня 2022 р. до Чилі, доправивши українську та польську експедиції з Антарктики. Вперше, за останні 20 років досліджень в цьому регіоні відновились геологічні дослідження, а Національний антарктичний центр приєднався до Європейської полярної Ради.

Перспективними темами, які слід розкрити у майбутньому, є:

- дати учням/ученицям навички для їхньої безпеки;
- пояснити складні питання статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців;
- надання Україні військової допомоги різними країнами світу;
- навчання географії за кордоном;
- проекти, що сприятимуть подоланню наслідків війни тощо.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні видання, зокрема часописи «Географія та економіка у рідній школі» Міністерства освіти і науки України, журнал «Географія. Книжковий додаток», науково-популярний журнал з природничих дисциплін «Колосок», а також газета «Краєзнавство. Географія. Туризм», що відображають виклики та тенденції у географічній освіті. Сторінки видань ознайомлюють з ідеями та найкращим досвідом педагогічних працівників за всіма напрямками освітніх трансформацій, а також дописи в групі «Відділ навчання географії та економіки» соціальної мережі Фейсбук.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ВІДБУДОВИ

*Методичний poradник науковців
Інституту педагогіки НАПН України
до початку нового навчального року*

**за загальною редакцією Олега Топузова,
Тетяни Засекіної**

Підписано до друку 22.08.2022 р. Формат 70x100 1/16
Гарнітура Times. Друк офсетний. Папір офсетний
Ум. друк. 24,5 арк.
Наклад 100 пр.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»
Свідоцтво « Про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.
Адреса видавництва:
04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.ocvita-dim.com.ua

